

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
ARKEOLOJİ DOKTORA PROGRAMI

STRATONIKEIA SAVUNMA SİSTEMİ

M. Tuncay ÖZDEMİR

Ekim 2022
DENİZLİ

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
ARKEOLOJİ DOKTORA PROGRAMI**

STRATONIKEIA SAVUNMA SİSTEMİ

M. Tuncay ÖZDEMİR

**Danışman
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT**

**Ekim 2022
DENİZLİ**

Anneme ve Babama

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji programı öğrencisi M. Tuncay ÖZDEMİR tarafından Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT yönetiminde hazırlanan “Stratonikeia Savunma Sistemi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 19.10.2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Bahadır DUMAN

Jüri-Danışman

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Jüri

Prof. Dr. Elif ÖZER

Jüri

Prof. Dr. Aytekin BÜYÜKÖZER

Jüri

Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

M. Tuncay ÖZDEMİR

ÖNSÖZ

İlk çağlardan beri insanoğlu dış dünyadaki tehlikelere karşı kendini korumaya almaya çalışmıştır. Elbette ki insanoğlu savunma ihtiyacını içinde bulunduğu dönemin yarattığı imkanlar boyutunda sağlamıştır. Tüm dönemlerdeki en küçük gelişmeler savunma ihtiyacı içinde yerini almıştır. Belki de tüm teknolojik gelişmeler savunma ihtiyacına göre şekil alıp gelişimini devam ettirmektedir. Bu açıdan düşünüldüğü zaman antik dönem savunma sistemleri, inşa edildiği dönemden artık kullanımının son bulduğu ana kadar kent içindeki huzurlu ve güvenli hatta zengin günleri anlattığı gibi bazen de deprem gibi doğa olaylarının veya kentin ele geçirildiği o acımasız zamanının dile geldiği tarihi belge niteliğindedir. Bu tarihi belgeyi okumak isteğimden kaynaklı olsa gerek Stratonikeia Suru çalışmak istediğim bir konu olmuştur.

“Stratonikeia Savunma Sistemi”ni çalışmaya izin veren, hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT, çalışmamın arazi sürecinde ihtiyacım olan tüm ekipman ve teknik desteği kullanımına sunmasının yanı sıra sunduğu bilimsel perspektif dahası manevi desteğiyle her zaman yanımda olmuştur. Hocam Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT’e minnettar olduğumu belirtmek ister, içten teşekkürlerimi sunarım.

Hocam Prof. Dr. Bahadır DUMAN’ın, bilimsel katkıları ve fikirlerinin yanı sıra çalışmamın en başından beri manevi desteğini hep hissetmişimdir. Kendisine çok teşekkür ederim. Tezime değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Aytekin BÜYÜKÖZER’e ve yapıcı yaklaşımlarıyla destek olan Doç. Dr. Murat ÇEKİLMEZ ile Prof. Dr. Elif Özer’e, çeşitli bölgelerde hava fotoğraflarının çekimi için desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Erdoğan ASLAN ve Arş. Gör. Yusuf KILIÇ’a teşekkür ederim.

Çeşitli konularda hiçbir ricamı geri çevirmeyen ve yardımlarını benden esirgemeyen Stratonikeia kazı ekibine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Özellikle sikke buluntularının tarihi süreç içerisinde değerlendirilmesi konusunda değerli fikirlerini benimle paylaşan Arkeolog Emin SARIİZ’e, arazi ve belgeleme çalışmalarında bana yardımcı olan öğrencilerim Bilal BUDAK, Erol USMAN ve Muhammet SERTEL’e, arazi çalışmalarında yanımdan ayrılmayan, çizim ve 3 boyutlu modellemelerde emeğini esirgemeyen öğrencim Rıza AYHAN’a çok teşekkür ederim.

Çalışmamız Pamukkale Üniversitesi’nden “Stratonikeia Savunma Sistemi” isimli projeye (Proje No: 2020ARKE001) desteklenmiştir. Üniversitemizin bu desteği arazi

alışmaları için kullanılmıştır. Desteklerinden tr Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinasyon Birimi (BAP)'ne teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte uzakta olsalar da varlıklarını hep yanımda hissettiğim, bugünlere gelmemde çok emeği geçen başta sevgili annem Ayşe ÖZDEMİR, babam Karabey ÖZDEMİR ve her ihtiyacımız olduğunda koşup gelen kayınvalidem Huriye şAHİN olmak üzere sevgili ailemin tüm bireyelerine minnettارım, çok teşekkür ederim.

Ve elbette ki eşim ve oğlum. Her arazi çalışmasına giderken “*bende geleyim, beni de götür*” diye peşime düşen, yorulduğum zaman bir tatlı tebessümüyle dinlendiğim, bebekliğinden, çocukluğundan çaldığım, kıvırcık saçlı, mis kokulu oğlum TOPRAK ve bu süreçte bıkmadan usanmadan sevgisi ve sabrıyla hep yanımda olan şikayetlerimi hiç yorulmadan dinleyen, her zaman “*tamam yaparız, hallederiz sen zlme*” diyen, bu çalışmanın her aşamasında çok emeği geçen yol arkadaşım, hayat arkadaşım Yurdağül ÖZDEMİR tabi ki en büyük, sonsuz teşekkür size olmalı.

ÖZET

STRATONİKEİA SAVUNMA SİSTEMİ

ÖZDEMİR, M. Tuncay

Doktora Tezi

Arkeoloji ABD

Arkeoloji Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Ekim 2022, 310 sayfa

Stratonikeia Muğla İli, Yatağan İlçesi, Eskihisar Mahallesi sınırları içerisinde Yatağan'dan Milas'a giden karayolunun 7 km ötesinde bulunmaktadır. Stratonikeia territoriumunda Neolitik dönemden günümüze kadar süre gelen yaşantı söz konusudur.

Bu çalışmada “Stratonikeia Savunma Sistemi” ele alınmıştır. Stratonikeia antik kentinde bulunan savunma yapılarının, özelliklerini ve bunların Karia Bölgesi'ndeki savunma sistemleriyle benzerliklerini ve farklılıkları ele alınmıştır. Bu doğrultuda savunmayı oluşturan Hellenistik Dönem öncesi Kadıkulesi Sığınma Kalesi, bu yapıya entegre kapı, kule ve savunma duvarları, Hellenistik Dönem savunma sistemine ait savunma duvarları, kuleleri ve Roma Dönemi'nde surlardaki değişimle ona entegre edilen kapı çalışmamız dahilinde yer almıştır. Stratonikeia savunma sur plan ve tasarım, yapıların duvar örgü teknikleri, taktiksel ve savunma stratejileri açısından değerlendirilmiştir.

Stratonikeia territoriumu savunma sistemi Arkaik Döneme kadar gitmektedir. MÖ 6.-5. yy'da bugünkü ismiyle Kadıkulesi zirvesinin üstünde, Idrias ve çevresindeki yerli nüfusun güvenliğini sağlayan “Kadıkulesi Sığınma Kalesi” yer almaktadır. Stratonikeia territoriumunun hakimiyetinin Seleukosların eline geçtiği MÖ 260'lı yıllarında sonra Kadıkulesi Sığınma Kalesiyle birlikte tasarlanan Stratonikeia Savunma Sistemi yaklaşık 3600 m uzunluğunda “Büyük Çevrim” plan tipinde tasarlanmıştır. MÖ 260'lı yılında yapımına başlanan Stratonikeia Savunma Sisteminin, kentin Seleukoslar tarafından MÖ 240'lardan sonra Rhodos yönetimine bırakılmadan ama kesin olarak şunu söyleyebiliriz ki V. Philip'in kenti ele geçirmek için surların önüne dayandığı MÖ 201 yılında savunma açısından surların bitirilmiş olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karia, Stratonikeia, Khrysaoris, Idrias, Sur, Sığınma Kalesi, Büyük Çevrim, Savunma Sistemi.

ABSTRACT

THE DEFENSE SYSTEM OF STRATONIKEIA

ÖZDEMİR, M. Tuncay

Doctoral Thesis

Archaeology

Archaeology Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Ekim 2022, 310 pages

Stratonikeia is located 7 km away from the highway from Yatağan to Milas within the borders of Eskihisar Neighborhood, Yatağan District, Muğla Province. In the territorium of Stratonikeia, there is a life that has been going on since the Neolithic period till the present day.

In this study, the "The Defense System of Stratonikeia" is discussed. The characteristics of the defense structures in the ancient city of Stratonikeia and their similarities and differences with the defense systems in the Caria Region were discussed. In this direction, the Kadıkulesi Fluchtburg before the Hellenistic Period, which constitutes the defense, the gate, tower, and defense walls integrated into this structure, the defense walls and towers of the Hellenistic Period defense system and the gate integrated into it with the change in the walls in the Roman period were included in our work. Stratonikeia defense wall plan and designs with masonry techniques were evaluated in terms of tactical and defense strategies.

The defense system of Stratonikeia territorium dates back to the Archaic Period. In the 6th-5th centuries BC, above the summit of Kadıkulesi with its current name, there is the "Kadıkulesi Fluchtburg" which provides security for the local population in and around Idrias. The Defense System of Stratonikeia, which was designed together with the Kadıkulesi Fluchtburg after the 260s BC when the dominance of the Stratonikeia territorium fell into the hands of the Seleucids, was designed in the "Geländemauer" plan type with a length of about 3600 m. The Defense of System Stratonikeia, the construction of which began in after 260 BC, is thought to have been finished before the city was left to the Rhodos administration by the Seleucids after 240s BC. We can say with certainty that the walls must have been finished in terms of defense in 201 BC when V. Philip came to the city walls to capture the city.

Keywords: Caria, Stratonikeia, Chrysaoris, Idrias, Fortification, Fluchtburg, Geländemauer, Defense System.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
Amaç	1
Kapsam	2
Yöntem	5

BİRİNCİ BÖLÜM

STRATONIKEIA KENTİ

1.1. Coğrafi Konumu	7
1.2. Tarihi Süreci	8
1.3. Araştırma Tarihi	17
1.3.1. Sur Araştırmaları	19
1.3.1.1. Metodolojik Yaklaşım	25

İKİNCİ BÖLÜM

STRATONIKEIA SURU

2.1. Kadıkulesi	32
2.1.1. Savunma Duvarları	34
2.1.1.1. Duvar 1 (Kat. 1)	35
2.1.1.2. Duvar 2 (Kat. 2)	37
2.1.1.3. Duvar 3 (Kat. 3)	39
2.1.1.4. Duvar 4 (Kat. 4)	40
2.1.1.5. Duvar 7 (Kat. 5)	43
2.1.2. Kuleler	44
2.1.2.1. Kule 1 (Kat. 6)	45
2.1.2.2. Kule 2 (Kat. 7)	47
2.1.2.3. Kule 3 (Kat. 8)	48
2.1.2.4. Kule 4 (Kat. 9)	49
2.1.2.5. Kule 5 (Kat. 10)	52
2.1.2.6. Kule 8 (Kat. 11)	54

2.1.3. Kapılar	56
2.1.3.1. Bindirmeli Kapı 1 (Kat. 12)	56
2.1.3.2. Bindirmeli Kapı 2 (Kat. 13)	58
2.2. Aşağı Şehir	60
2.2.1. Savunma Duvarları	62
2.2.1.1. Duvar 5 (Çokgen Duvar) (Kat. 14).....	62
2.2.1.2. Duvar 6 (Kat. 15).....	64
2.2.1.3. Duvar 8 (Kat. 16).....	66
2.2.1.4. Duvar 9 (Kat. 17).....	68
2.2.1.5. Duvar 10 (Kat. 18).....	70
2.2.2. Kuleler	72
2.2.2.1. Kule 6 (Altıgen Planlı Kule) (Kat. 19)	72
2.2.2.2. Kule 7 (Kat. 20).....	74
2.2.3. Kapı	76
2.2.3.1. Kuzey Şehir Kapısı (Kat. 21)	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

STRATONIKEIA SURU, YAPISAL VE ASKERİ DEĞERLENDİRMESİ

3.1. Kadıkulesi.....	79
3.1.1. Sur Plan ve Tasarımı	79
3.1.2. Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği.....	85
3.1.3. Savunma Duvarlarında Askeri Özellikler	95
3.1.4. Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği	100
3.1.5. Kulelerin Askeri Özellikleri	107
3.1.6. Kapı, Malzeme, Teknik ve İşçilik	111
3.2. Aşağı Şehir	119
3.2.1. Sur Plan ve Tasarımı	119
3.2.2. Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği.....	132
3.2.3. Savunma Duvarlarında Askeri Özellikler	150
3.2.4. Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği	152
3.2.5. Kulelerin Askeri Özellikleri	162
3.2.6. Kapı Malzeme, Teknik ve İşçilik	167
3.3. Tarihlendirme	180

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
STRATONIKEIA SURUNUN KARIA BÖLGESİ SAVUNMA SİSTEMİ
İÇERİSİNDEKİ YERİ

4.1 Arkaik Dönem Karia Bölgesi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları	197
4.2 Hekatomnid Dönemi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları.....	201
4.3 Hellenistik Dönem Karia Bölgesi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları	206
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	210
KATALOGLAR	217
KAYNAKLAR	238
FİGÜRLER LİSTESİ.....	271
LEVHALAR LİSTESİ.....	275
TABLolar LİSTESİ.....	277
LEVHALAR	278
ÖZGEÇMİŞ	298

GİRİŞ

Amaç

Stratonikeia kentinde, yaklaşık olarak MÖ 3. binden günümüze kadar kesintisiz devam eden yaşamda, tarihi süreç içerisinde siyasi, sosyal, ekonomik ve dini gelişmelere bağlı olarak değişimler söz konusudur. Bu uzun süreç içerisinde yapılan kamu yapıları, dini ve sivil yapılar, savunma sistemi kentte yaşanan sürecin göstergeleridir. Kentteki yapıların konumu, yapılmasındaki amaç, işlevi, kullanım evreleri ve mimari unsurlar bu süreci açıklayan en önemli detaylardır.

Stratonikeia Strabon'un söylemiyle Karia Bölgesi'nin en önemli üç kentinden biridir. Bu önemi kazanmış olmasının nedenlerinden birisi, elbette stratejik olarak son derece önemli bir konumda yer alıyor olmasıydı. Bu önemli stratejik konum Stratonikeia'nın tarih boyunca birçok saldırıya uğramasına sebep olmuştur. Her ne kadar bu saldırıların bazılarında surları aşmayı başarmış olsalar da Stratonikeia'nın tarih boyunca varlığını sürdürmüş olmasının sebeplerinden birisi, bu savunma sisteminin her zaman çağın gerektirdiği savaş teknolojilerine göre revize edilmesi diğer bir ifadeyle her dönem bu saldırılara hazırlıklı olmasında aranmalıdır.

Bu çalışmanın amaçlarından birisi tarih boyunca önemini koruyan ve savunma ile de ön planda olduğu anlaşılan Stratonikeia Savunma Sistemi'ni oluşturan tüm yapıları tespit ederek kentin savunma karakterini saptamaktır. Çalışmada öncelikle, Stratonikeia kentini kurmak için bu coğrafyanın seçilmiş olmasını sebebi üzerinde durulduktan sonra, kentin topoğrafyasının şehir surunun oluşumundaki etkisi ele alınacaktır. Bölgenin coğrafyası ve topoğrafyasının, şehrin kuruluşu ve savunması ile yer seçiminin belirlenmesindeki etkileri, kentin genel mimarisinin oluşumu açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Stratonikeia tarihsel sürecinin iyi bir şekilde analiz edilmesi çalışmamızın konusu olan savunma sisteminin birçok bilinmezine ışık tutması açısından son derece önemlidir. Böylece kent savunma sisteminin hangi siyasi ve tarihi olaylardan etkilenecek yeni yapım ve tamir süreçleri geçirdiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Kentin tarihsel ve siyasi süreci kadar önemli olan diğer bir veri epigrafik buluntulardır. Şehir surunu tarihlendirmek için en önemli konulardan birisi kentin yaşadığı tarihsel süreçtir. Bunun dışında epigrafik

belgeler son derece önemli sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır. M. Ç. Şahin tarafından yapılan epigrafik verilerin toplu olarak değerlendirildiği çalışmaların yanı sıra son dönemde yapılan çalışmalarda söz konusudur. Amacımız, bu epigrafik belgeler içerisinde yer alan Stratonikeia Savunma Sistemi'yle ilgili verileri bir arada değerlendirerek kentin kuruluşu ve surların yapım aşaması gibi soruların cevabını bu verilerle yanıtlamaya çalışmak olacaktır.

Çalışmamızın amaçlarından bir diğeri, Stratonikeia Savunma Sistemi'nin askeri özelliklerinin dönemsel olarak belirlenmesidir. Buna göre hem savunma yapıları hem de kent topografyası tüm detaylarıyla ele alınarak, taktik ve stratejik uygulamaların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Gelişen kuşatma teknolojisi, özellikle makinalı silahların gelişiminin Stratonikeia Savunma Sistemi'ne yansımaları çalışmamızda detaylarıyla ele alınmaya çalışılacaktır. Bu süreç gelişen savaş teknolojisine kentin uyum sürecini ve siyasi açıdan diğer bölgelerle etkileşimini cevaplar niteliktedir.

Kapsam

Çalışmamızın konusunu, "Stratonikeia Savunma Sistemi" oluşturmaktadır. Bu kapsam Stratonikeia antik kenti ve territoriumunda bulunan savunma yapılarının, özelliklerini ve bunların Karia Bölgesi'ndeki savunma sistemleriyle benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda savunmayı oluşturan Hellenistik Dönem öncesi Kadıkulesi Sığınma Kalesi, bu yapıya entegre kapı, kule ve savunma duvarları, Hellenistik Dönem savunma sistemine ait savunma duvarları, kuleleri ve Roma Dönemi'nde surlardaki değişimle ona entegre edilen kapı çalışmamız dahilinde yer almıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Stratonikeia'nın konumu çevresini oluşturan tabii ve doğal oluşumların içerisinde ele alınmıştır. Daha sonra stratejik olarak kentin, Karia Bölgesi içerisindeki konumu değerlendirilmiştir. Bu etkenlerin kentin kuruluşu ve surun yapım aşamasıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Kentin tarihsel sürecini bölgenin dinamikleri içerisinde ele aldıktan sonra Stratonikeia'nın siyasi süreci tüm verilerle birlikte değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda kentin MÖ 3. binden günümüze ulaşan tarihi serüveni kronolojik sıra içerisinde verilmiştir. MS 17. yy'da seyyahların ilgisini çekmeye başlayan kentte yapılan bilimsel çalışmalar bibliyografyasıyla birlikte

verilmeye, özellikle surla ilgili yürütülen bilimsel çalışmalardan detaylarıyla bahsedilmeye gayret gösterilmiştir.

Bugüne kadar yapılan sur terminolojisi ile sınıflandırmaların çok geniş kapsamlı ayrıca tüm sivil ve kamu mimarisini tanımlamaya yönelik olmasından dolayı bölgesel anlamda ve sur mimarisi kapsamında yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu kapsamda metodolojik yaklaşım başlığı altında daha önceden bölgesel olarak yapılmış askeri mimari çalışmalarını temel alarak Stratonikeia Savunma Sistemi'ni ve bölgedeki savunma sistemini tanımlayabileceğimiz sınıflandırma oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünü Hellenistik Dönem ve öncesi olarak ikiye ayırdığımız sur sistemini tüm detaylarıyla tasnif etmek oluşturur. Stratonikeia Savunma Sistemi hem dönemsel hem de mimari açıdan ikiye ayrılmıştır. Bu ayrıma göre Stratonikeia Savunma Sistemi “Kadıkulesi” ve “Aşağı Şehir” olarak iki bölüm halinde ele alınmıştır. İlk başlıkta Kadıkulesi'nde kuleler arasında uzanan, aslında aynı mimariye sahip olan 5 ayrı duvar, yine aynı mimariye sahip olan çeşitli seviyelerde günümüze ulaşmış olan 6 ayrı kule ve iki bindirmeli kapı dijital verilerle desteklenerek belgelenmeye çalışılmıştır. İkinci başlıkta “Aşağı Şehir Suruna” ait olan ve çeşitli evrelerde tamirat geçirmiş beş ayrı duvar, ayrıca altıgen planlı ve kare planlı iki kule ile MS 2. yy'ın 2. yarısında inşa edilmiş Kuzey Şehir Kapısı olarak isimlendirilen şehrin anıtsal kapısı dijital verilerle desteklenerek irdelenecektir.

Üçüncü bölüm yine Kadıkulesi ve Aşağı Şehir olarak iki ayrı başlık altında ele alınan savunma sisteminin yapısal ve askeri değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. İlk alt başlıkta Kadıkulesi'nin zirvelerini çeviren savunma sisteminin bir sığınma kalesi olduğu tespiti yapılmıştır. Kadıkulesi Sığınma Kalesi plan açısından ele alınarak, bölge içerisinde aynı dönemde var olan savunma sistemleriyle farklılıkları ve benzer özellikleri ele alınmıştır. Aynı yaklaşım sığınma kalesinin mimari özellikleri içinde yürütülmüştür. Karia Bölgesi'nin tepelerini çeviren kuru duvarlardan yapılmış savunma sistemi içerisinde Kadıkulesi, mimari özellikleri ile kapsamlı olarak ele alınarak benzer örneklerine göre değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kulelerin aynı plana sahip olduğu bilinmektedir. Kulelerin tasarımı için söyleyeceklerimizi, günümüze diğerlerine göre daha sağlam ulaşmış olan Kule 4'ten elde edilen verilerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu veriler yapılan arkeolojik kazı çalışmalarıyla desteklenerek dönemsel olarak savaş teknolojisine göre geçirdiği değişimler tespit edilmiştir.

Kadıkulesi bindirmeli kapıları, kronolojik süreç içerisinde ele alınarak değerlendirilmeye çalışılması bu tipteki kapıların Anadolu kökenli olduğunun belirlenmesi açısından son derece önemli görünmektedir. Kadıkulesi savunma sisteminin her bir elementinin askeri özellikleri ayrı bir alt başlık altında ele alınmıştır. Sığınma kalesine bir saldırı kurgusundan yola çıkarak seçirdim yerlerinin, dirseklerin, kule ve kapıların savunma stratejileri ve mimarisinin bu savunma savaşında eksiklikleri ve direnme kapasitesinin öngörüsü hedeflenmiştir. Bu bölümün ikinci başlığında Stratonikeia Aşağı Şehir ele alınmıştır. Kadıkulesi için uygulanan yöntem, aynı sırayla Aşağı Şehir Suru değerlendirilirken de kullanılmıştır.

Aşağı Şehir Suru plan açısından ele alınarak, bölge içerisinde aynı dönemde var olan savunma sistemleriyle karşılaştırılmıştır. Stratonikeia Aşağı Şehir Surunun Kadıkulesi'ne entegre edilmesiyle Stratonikeia Savunma Sisteminin "Büyük Çevrim" planına göre tasarlandığı sonucuna varılmıştır. Aşağı şehir duvarları mimari özellikleri ile kapsamlı olarak ele alınarak benzer örneklerine göre değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hem Aşağı Şehirde bulunan hem de Kadıkulesi'nde bulunan kapılara bağlanan yollarla ilgili yapılan değerlendirme sonucu, yolların Hellenistik dönem öncesinden günümüze kadar değişmeden kullanıldığı fikrine ulaşılmıştır. Değişen şey yollara bağlanan kapıların planıdır.

Bu bölümün sonunda Stratonikeia Savunma Sistemi tarihlendirilmesi amaçlanmıştır. Olası tarihlendirme için en güvenilir yöntem olarak kabul gören kentin tarihi süreci, duvar işçiliği, taktiksel süreç ve epigrafik veriler değerlendirilerek bir sonuca varılmıştır. Ayrıca bu çalışma sonucu duvarlar üzerinde farklı ustalar çalışmasından kaynaklı tarz farklılıkların yanı sıra kronolojik açıdan stil farklılıklarının olduğu anlaşılmıştır.

Tezin dördüncü bölümün Stratonikeia Savunma Sistemi'nin Karia Bölgesi içerisindeki konumunu belirlenmesi açısından önemlidir. Bu bölüm üç ayrı alt başlık altında kronolojik sıralama içerisinde ele alınmıştır. Birinci alt başlığı Hekatomnid Dönemi öncesi, ikinci alt başlığı Hekatomnid Dönemi, üçüncü alt başlığı ise Hellenistik Dönem oluşturmaktadır. Her bir alt başlık dönemsel siyasi süreç ve mimarisi açısından ele alınıp, Stratonikeia'nın savunma mimarisinin bu dönem içindeki konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Son bölümde yani Değerlendirme ve Sonuç bölümünde, diğer dört bölümden faydalanılarak ve bu bölümler ayrıntılı olarak inceleyerek bir araya getirilen veriler, bizi çalışmanın sonucuna ulaştırmıştır.

Yöntem

Stratonikeia antik kentinde 2008 yılından itibaren Prof. Dr. Bilal Söğüt başkanlığında bilimsel kazı çalışmaları yürütülmektedir. Bu süreçte kazı başkanlığınca gerçekleştirilen ilk çalışmalardan birisi kent haritasının çıkarılmasına yönelik olmuştur. Arazide oluşturulan poligon ağlarıyla kent haritası uluslararası standartlara göre hazırlanmıştır. Ayrıca Stratonikeia antik kentinin tamamını bir arada görebilmemizi de sağlayan havadan çekilmiş olan stereoskopik hava fotoğraflarının fotogrametik çalışmalarla yaklaşık 100 fotoğrafın birleştirilmesiyle elde edilen “ortofoto” hazırlanmıştır.

Çalışmamızın ilk aşamasını arazi süreci oluşturmaktadır. Yürüttüğümüz tez kapsamında Stratonikeia suru etrafından Kuzey Şehir Kapısının doğusundan itibaren yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Stratonikeia'nın bereketli ve sulak topraklarda kurulu olması ayrıca Kadıkulesi'nin ormanlık bir alana dönüşmesi neticesinde tez çalışmaları başladığında kent surunun büyük bir kısmı yoğun çalılık altında kalmış durumdaydı. Kent surunun takibi sebebiyle yaklaşık 3600 m uzunluğundaki savunma sisteminin her duvarının üstü ve cephesinde, kapıların tamamında, kulelerin ise çevresinde çok geniş bir alanda, neredeyse tamamında temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca daha öncesinde suru tarihlendirmek ve Kadıkulesi'nde yapılaşmanın tespiti amacıyla gerçekleştirilen kazı çalışmalarına ek olarak tez çalışmamız kapsamında yine suru tarihlendirmek ve kule planlarının çıkarılması amacıyla arkeolojik kazı çalışmaları yürütülmüştür. Son derece zahmetli, oldukça uzun bir zamana ve yoğun iş gücüne ihtiyaç duyulan bu çalışmalar kazı başkanı Prof. Dr. Bilal Söğüt'ün destekleriyle gerçekleştirilmiştir.

Stratonikeia kent suru etrafında temizlik çalışmalarının tamamlanmasından sonra savunma sisteminin hava fotoğraflarıyla belgelenmesine başlanmıştır. Çekimler Aşağı Şehirde rahat bir şekilde fakat Kadıkulesi'nde ormanlık alanın izin verdiği boyutta gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar tamamlandıktan sonra Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğüne desteklenen “Stratonikeia Savunma

Sistemleri” başlıklı proje kapsamında tüm savunma duvarlarının cephe çizimleri, kule ve kapıların ise laser scanner çalışmalarıyla rölöveleri çıkartılmıştır. Ayrıca bu çalışmalar neticesinde savunma sisteminin gerekli görülen yerlerinde 3 boyutlu modülleri oluşturulmuştur.

Arazideki temizlik, yapıların plan, cephe, rölöve ve 3 boyutlu modelleme çalışmalarından sonra belgeleme süreci gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmaları belirli bir sisteme göre yürütülmüş ve sırasıyla Stratonikeia Savunma Sistemini oluşturan, sur bedenleri, kuleler, kapılar ve geçişler ile ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmamızda bahsi geçen yapıların her biri ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla isimlendirilmiştir.

Tez çalışmasının ikinci aşamasını teknik geziler oluşturmaktadır. Bu gezilerin ilk etabını Karia Bölgesi Hekatomnid öncesi yerleşimler oluşturmuştur. Bu kapsamda Idyma, Hıdırlık Tepesi, Kuyruklu Kalesi ve Kyndia kentlerinde inceleme çalışmaları yapılmıştır. Daha sonraki kent teknik gezileri özellikle Hekatomnid Dönemi özelliği gösteren kent surlarına yapılmıştır. Halikarnassos başta olmak üzere Myndos, Alabanda, Labraunda, Alinda, Knidos, Latmos Herakleia, Iasos ve Kaunos kentleri gezilerek fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır. Çalışmamız için Hellenistik dönem surları önemli bir yer tutmaktadır. Bu amaçla Ksanthos, Keramos, Knidos, Iasos kara surları, Priene, Hyllarima, Isaura, Perge, Side antik kentleri bu kapsamda ziyaret edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü aşamasını kütüphane araştırmaları oluşturmuştur. Bu aşamada, arazide toplanan veriler çerçevesinde elde edilen bilgiler, kütüphane çalışmasıyla genişletilmiş, çalışmamızda yararlanılacak kaynaklar derlenmiştir. Bu amaçla Pamukkale Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, Ankara Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi başta olmak üzere online erişim izni veren diğer kütüphanelerdeki kaynaklara ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

STRATONIKEIA KENTİ

1.1. Coğrafik Konumu

Stratonikeia, Karia Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Lev. 1). Karia Bölgesi, kuzeyde Menderes Nehri'nden başlayıp güneyde Dalaman Nehri, Cevizli ve Karanlık Dağlarına, doğuda Salbakos Dağlarına kadar uzanan, günümüzde Muğla ve Aydın illeri ile Denizli'nin batı bölümünü kapsayan bölgeye antik dönemde verilen isimdir. Karia Bölgesi, Küçük Asya'nın güneybatı ucunda, Ege Denizi ve Akdeniz'in buluştuğu noktada önemli bir konumda yer almaktadır.

Antik dönemde Karia Bölgesi, kuzeyde Lydia ve Ionia, doğuda Phrygia ve Pisidia, güneyde Lykia Bölgeleri'yle komşudur. Kuzeyde Lydia ile arasındaki doğal sınır Maiandros (Menderes) Nehri'ydi¹. Doğuda ise Phrygia ve Karia'nın sınırında Salbakos dağı ve Tabai bulunurdu². Güneyde Salbakos Dağı, kuzey-güney yönünde Indos'u besleyen ırmaklar boyunca yaklaşık 50 km boyunca uzanarak Telmesos Körfezi ile Karia-Lydia sınırını oluşturuyordu³.

Günümüzde Muğla İli, Yatağan İlçesi, Eskihisar Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Stratonikeia Antik Kenti, Yatağan'dan Milas'a giden karayolunun 7. km'sinde hemen batıda bulunur (Lev. 2). Kent batıda Çakmaklı ve Kurukümes Dağları, doğuda Yatağan ve Arap Derelerinin aktığı vadi, güneyde Karşiyaka, Kayraklı Dağı, kuzeyde Aladağ ve Akdağ ile çevrili alanda, Kadıkulesi Tepesi'nin kuzey yamaçlarında kurulmuştur⁴. Kentin kuzeydoğu köşesinde bugün kurumuş olan Kebere Deresi ve doğusunda Domurlu Deresi'nin yatakları yer almaktadır⁵. Bu iki dere Kadıkulesi Tepesi'nin hemen doğusunda akan Işık Deresi'ne doğru uzanıyordu. Yine

¹ Strabon XII. 8. 15.

² Strabon XII. 7. 2.

³ Liv. *periochae* 37. 16

⁴ Tırpan 1990, 218; Baldiran 1990, 1; Tamsü Polat 2017, 3.

⁵ Kentin yakınında bulunan bugün kurumuş olan dereler ve kolları hakkında bilgi veren Stratonikeia güvenlik görevlisi Fazıl Erdoğan'a teşekkür ederim.

Stratonikeia'nın yakınlarından doğan Marsyas⁶ (Çine) Çayı kentin doğusunda yer alan Yatağan Vadisini ve uçsuz bucaksız Çine Ovasını suluyordu.

Stratonikeia Strabon'un söylemiyle, Karia Bölgesi'nin iç kesimlerinde kurulmuş üç önemli yerleşimden birisidir⁷. Ayrıca antik dönemde iç bölgeleri kıyıya bağlayan önemli bir yol güzergahı üzerinde yer almaktadır. Coğrafi konum itibarı ile Karia Bölgesi'nin iç kesiminde yer alan Yatağan Ovası'nın kuzeyinden Çine Çayı ile Alinda, Alabanda kentlerine ve Menderes Irmağına, güneyinde Pisye üzerinden Idyma ile Gökova Körfezi'ne, doğusunda Hyllarima üzerinden Aphrodisias kentine ve devamında Tabai Ovası ile Lykos Vadisine ulaşılmaktadır. Batısında ise Karia Bölgesi'nin önemli liman kentleri olan Keramos, Halikarnassos ve Iasos bulunmaktadır⁸. Önemli kentlere ulaşımı sağlayan kavşak noktasında bulunan Stratonikeia, hayvancılık ve tarıma elverişli oldukça verimli arazi üzerinde günümüzde hala yaşayan kent olma özelliğini sürdürmektedir.

1.2. Tarihi Süreci

Stratonikeia territoriumunda ele geçen en erken buluntular Neolitik Döneme tarihlenen kaya resimleridir⁹. Yerleşim alanındaki en erken buluntular ise kentin batısında gün yüzüne çıkarılmış olan Kyklad tipi mezardır¹⁰. Ayrıca Tunç Çağına ait kaplar arkeolojik kazılar olmasa da yüzeyde bulunarak kayıt altına alınmıştır¹¹. Stratonikeia'nın yaklaşık 5 km kuzeyinde Kumyer mevkiinde yürütülen çalışmalarda Tunç Çağı Nekropolü ortaya çıkarılmış ve Erken Tunç Çağına ait mezarların kazısı yapılmıştır¹². Ayrıca son dönemlerde U. Oğuzhanoglu¹³ ve A. Büyüközer¹⁴ tarafından yapılan çalışmalar Stratonikeia territoriumunun erken dönem izlerine ışık tutar niteliktedir. Yine erken buluntulardan bir grubu tiyatronun önünde bulunmuş olan, Sub-Myken Dönemi'ne

⁶ Herodotos, bu çayı "...İdrias ülkesinden geçerek, Maiandros'a karışan Marsyas Çayı..." şeklinde tarif etmektedir (Hdt. 5. 118).

⁷ Mylasa ve Alabanda diğer önemli iki kenttir (Strabon XIV. 2. 22).

⁸ Söğüt 2015, 1.

⁹ Yatağan ilçesi, Çobanlar Mahallesi yakınlarındaki hayvan resimleri, bu dönemin en erken buluntularındadır. Geniş bilgi için bkz. Peschlow 2003, 261-262, Abb. 3; Yaylalı 2006, 7-8; Söğüt 2019a, 131, Fig. 2.

¹⁰ Söğüt 2017, 154, 165; Söğüt 2019, 10; Oğuzhanoglu 2019, 5-8; Söğüt 2020, 488.

¹¹ Boysal 1987, 53; Söğüt 2020, 489.

¹² Tırpan-Gider 2010, 385-387, Res. 13-15; Mezarların tamamı için bkz. Kara 2013; Kara 2015, 29-45.

¹³ Oğuzhanoglu 2015; Oğuzhanoglu 2019; Oğuzhanoglu 2022.

¹⁴ Büyüközer-Konakçı 2022, 255-257; Büyüközer vd. 2021.

tarikhendirilen, bulunuş şekli ve sağlamlığı nedeniyle, bir mezara ait olduğu düşünölen üzenđi kulplu kap oluşturmaktadır¹⁵. Kentte Sub-Myken Dönemi varlığı 2018 yılında yürütölen kazı çalışmalarıyla kesinlik kazanmıştır. Kuzey Sütunlu Cadde'nin doğu kenarında yer alan Hierokles Heroonu içerisinde yürütölen kazı çalışmalarında Sub-Myken Dönemi'ne tarikhendirilen seramik parçaları bulunmuştur¹⁶. Geç Geometrik Döneme tarikhendirilen buluntular Stratonikeia'dan Lagina'ya giden yol üzerinde bulunan Aldağ mevkiindeki nekropolden gelmiştir. Burada bulunmuş fakat mezarı saptanamamış olan oinochoe ve kotyle örnekleri Geometrik Dönem içerisinde deđerlendirilmiřtir¹⁷. Daha sonrasında Kuzey şehir Kapısı etrafında yürütölen çalışmalarda, kapının önündeki meydanın batı kenarında bulunan 3 numaralı mekanın zemin seviyesi altındaki kotta tespit edilen bir mezar, buluntularına göre MÖ 7. yy'ın son çeyreğine tarikhendirilmiřtir¹⁸.

Arkaik Dönemle beraber kent hakkındaki bilgileri antik yazarlardan duymaya başlıyoruz. Pausanias, Olimpiyat Oyunları galipleri listesinde, Stratonikeia territoriumun eski adının Khrysaoris olarak geçtiğini belirtmektedir¹⁹. Bizanslı Stephanos'a göre Khrysaoris, daha sonra Idrias olarak adlandırılan Karia'da bir řehirdir²⁰. MÖ 498 yılında "Ionia İsyanı" sırasında Kariyalıların buluşma yerinden bahseden Herodot, Marsyas nehrinin "Idrias Ülkesi"nden Menderes'e aktığını söyler²¹. Herodot'un söyleminden MÖ 5. yy'ın başlarında bölgenin isminin Idrias olarak geçtiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Idrias ismi, Delos Konfederasyonu'nun vergi listelerinde de aynı adın farklı bir biçimi olan "Edrian" olarak yer almaktadır²².

Hem antik dönem yazarları hem Atina vergi listesindeki ismiyle kendini gösteren Idrias'tan, günümüze bazı yapı ve buluntu grubu ulaşmıştır. Tiyatronun güneyinde yer alan Kadıkulesi tepesini çeviren sığınma kalesi, kentin isminin Idrias olduğu dönemden günümüze ulaşmıştır. Bunun dışında bu surların yaklaşık 600 m batısında Yeldeğerirmen

¹⁵ Hanfmann-Waldbaum 1968, 107-124, Pl. 25, Fig. 1-2.

¹⁶ Söğüt 2020, 490, Fig. 2; Oğuzhanoğlu 2022, 160-161, Fig. 4-5.

¹⁷ Boysal 1987, 54, Res. 1-4; Baldıran 1991, 46. Bu konu için ayrıca bkz. Söğüt 2013, 613, No. 61, Fig. 9, 10a-b.

¹⁸ Söğüt 2013a, 47.

¹⁹ Paus. V, 21, 10; Pausanias, Olimpiyat Oyunları galipleri listesinde, bölgenin ve şehrin eski adının Chrysaoris olduğunu belirtmektedir (Debord 1994, 108).

²⁰ St. Byz. Ethnika. 696; Laumonier 1958, 194; şahin 1976, 5-7; Söğüt 2013, 606.

²¹ Hdt. 5. 118.

²² Meritt et al. 1939, 483-484; Bean 1971, 89; Bean 2009, 82; şahin 1976, 7; Debord 1994, 108.

Tepe’de bulunan kule ile etrafında yapılan yüzey taramaları ve kazılarda tespit edilen en erken buluntu MÖ 6. yy’ın ikinci çeyreğine aittir²³. Bu yerleşimde, Klasik Döneme tarihlenen seramikler, çatı kiremitleri ve mezarlar tespit edilmiştir. Ayrıca Stratonikeia’nın yaklaşık 1 km uzağında Eskihisar-Yatağan karayolunun kuzey tarafında küçük bir tepede yol yapımı sırasında ortaya çıkarılan mezar MÖ 5. yy’a tarihlendirilir²⁴.

Ayrıca Stratonikeia antik kenti ile Lagina Hekate Kutsal Alanı arasında varlığı bilinen kutsal yol üzerinde yer alan antik köy yerleşimlerinden biri olan Börükçü Nekropol alanında, Geç Geometrik, Arkaik, Klasik ve Bizans Dönemlerinden mezarlar, farklı dönemlere ait sivil mimari örnekleri ve atölyeler açığa çıkarılmıştır²⁵. Börükçü Nekropolü dışında, kutsal yol üzerinde bulunan Aldağ ve Kabasakız nekropollerinin Geometrik Dönemden itibaren kullanılmaya başlandığı, İğdemir Nekropolünün ise en erken kullanımının MÖ 4. yy olduğu bilinmektedir²⁶. Bu nekropoller kesintisiz olarak Roma Dönemi’ne kadar kullanılmıştır. Ayrıca Stratonikeia içerisinde son dönemde yapılan çalışmalarda bulunan ve stilistik olarak MÖ 4. yy’a tarihlendirilen Ion başlığı, kentte devam edecek çalışmalarda söz konusu döneme ait başka yapıların da ortaya çıkacağına habercisi olarak yorumlanmıştır²⁷.

Yerleşimin Stratonikeia ismini alması MÖ 3. yy’ın ilk yarısında gerçekleşmiştir²⁸. Bölge hakimiyetini elinde bulunduran Lysimakhos’un MÖ 281’de Koroupedion’da aldığı yenilginin ardından Ptolemaioslar bölge üzerindeki hakimiyetini yitirmeye başlamıştır²⁹. Seleukos’un oğlu I. Antiokhos (MÖ 281-261) otoritesini kurmak için krallığın diğer bölgelerinde savaşmak zorunda kalırken bu durumdan yararlanmak isteyen II. Ptolemaios Küçük Asya’nın çeşitli kıyı kentlerini istila etti ve birlikleri Karia’da Menderes vadisine kadar uzanan tüm bölgeyi kontrolü altına aldı³⁰. I. Antiokhos’un Kuzey Karia’da karşı bir

²³ Söğüt 2011b, 199, Res. 5; Söğüt 2013, 611, Fig. 7a-b.

²⁴ Buluntular arasında MÖ 5. yy’a ait bronz bir hydria bulunmaktadır. (Şahin 1976, 15, Lev. V, 1-2; Baldıran 1991, 47)

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tırpan-Büyüközer 2010, 227-241; Söğüt-Gider 2010, 241-259; Büyüközer 2012, 127-149; Gider-Büyüközer 2013, 23-32; Gider-Büyüközer 2014, 111-129; Büyüközer 2019, 387-413.

²⁶ Boysal 1987, 61-8, Res. 7-12; Söğüt 2013, 613; Tamsü Polat 2015, 111.

²⁷ Söğüt-Gürsoy 2016, 762.

²⁸ Şahin 1973, 194; Debord 1994, 107; Şahin 2010, 1; Debord 2001, 157; van Bremen 2000, 389; van Bremen 2003, 9.

²⁹ Errington 2017, 77; Schuler 2019, 16; Tekin 2019, 9. Lysimakhos MÖ 281 yılında Koroupedion savaşında ölümünün ardından, Küçük Asya’nın kontrolü Seleukos’a geçmiş, bkz. Tam 1936, 117; Cohen 1995, 41.

³⁰ Bresson 2020, 52.

saldırı başlatması Birinci Suriye Savaşıyla (MÖ 274-271?) gerçekleşmiştir, bu savaşa kadar bölgenin Ptolemaiosların kontrolü altında olduğu genel olarak kabul edilir³¹. Stratonikeia 1002 numaralı yazıt³², Ptolemaios'un oğlunun dokuzuncu yılına denk gelen MÖ 276 yılına tarihlendirilmekte ve Ptolemaiosların bölge üzerindeki hakimiyetinin doğrudan kanıtı olarak gösterilmektedir³³. Stratonikeia 1030³⁴ numaralı diğer yazıt ise Seleukos Dönemi'nin 44. yılına, yani MÖ 268 yılına tarihlendirilmiş olup, Koliorga'nın (Stratonikeia'nın gelecekteki demosu) hala bağımsız olduğunu ve dolayısıyla Stratonikeia'nın daha sonra kurulduğunu göstermektedir³⁵. Bir başka yazıt ise Mylasa'nın ve bölgenin MÖ 261 yılında Seleukosların kontrolüne geçtiğini göstermektedir³⁶. Bu durumda Stratonikeia territoriumu MÖ 268 yılından sonra I. Antiokhos'un son dönemlerinde Seleukosların kontrolüne girmiş ve bölge MÖ 260'lı yıllarda Stratonikeia ismini almıştır.

Stratonikeia kentinin Seleukoslar tarafından kurulmasından sonra MÖ 167'deki kurtuluşuna kadar, önce Seleukosların, sonra Rhodos'un, sonra V. Philip'in, sonra tekrar Rhodos'un egemenliğine girmiştir. Rhodos elçisi Astymedes, MÖ 166 yılında, Roma senatosuna seslenişinde, şehri "Antiokhos ve Seleukos'tan" büyük bir lütuf olarak aldıklarını söylemektedir³⁷. Ancak bu ifadeden hangi Antiokhos ve Seleukos olduğuna dair kesin bir bilgi çıkarılamaması, Stratonikeia'nın Rhodos'a ne zaman hediye edildiği hakkında günümüze kadar süregelen bazı tartışmalara sebep olmuştur. Stratonikeia'nın Rhodos'a verildiği zamanla ilgili kesin olarak söyleyebileceğimiz tarih MÖ 201'dir. Bu tarihi, Rhodoslular ve V. Philip arasında geçen bir savaştan öğreniyoruz, Livius'un aktarımına göre³⁸;

"Aynı günlerde Rhodoslular da, anakara'nın kendi atalarına ait -Peraea dedikleri- bölgesini Philippos'dan korumak için, sekiz yüz Akhaialı piyade, farklı soylardan toplanmış yaklaşık bin sekiz yüz askerlik yardımcı birlikle Praetor Pausistratos'u gönderdiler. Bu birlikte Galyahılar, Mniesutahılar, Pisyeliler, Tarmianlar,

³¹ van Bremen 2000, 389; van Bremen 2003, 9; Bresson 2020, 52. Ayrıca Birinci Suriye Savaşı için bkz. Cohen 1995, 268-269; Grainger 2010, 73-89.

³² Şahin 1982, no 1002;

³³ Debord 2001, 157; van Bremen 2003, 9; Şahin 2010, 1.

³⁴ Şahin 1982, no 1030.

³⁵ Debord 1994, 107, 111; Ma 2000, 277; Debord 2001, 157; van Bremen 2020a, 4-6.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. van Bremen 2020a, 9-10.

³⁷ Plb. 30. 31. 6; Şahin 1976, 34; Reger 1999, 82; Ma 2000, 277.

³⁸ Liv. *periochae* 33. 18; Dmitriev 2010, 164. Çeviri için bkz. Aydaş 2010, 30-31.

Perae'dan Theralılar, Asya'dan Laodikealılar vardı. Bu orduyla Pausistratos, Stratonikeia Bölgesi'nde çok uygun bir yer olan Tendeba'yı Thera'daki deneyimsiz kraliyet ordusu için işgal etti. Harekete geçmiş bu birliğe, o sırada, yüz süvari ile bin Akhaialı piyade katıldı. Başlarında Theoksenos vardı.

Kraliyet Praefectus'u Dinokrates, kaleyi geri almak için önce Tendebay'ya; oradan, yine Stratonikeia Bölgesi'nde yer alan, Astragon isimli diğer kaleye yürüdü. Dört bir yana dağılmış tüm garnizonlar ile Stratonikeia'dan, Thessalialılar'a ait Yardımcı birlikler çağrıldıktan sonra Dinokrates, ordusunu düşmanların bulunduğu Alabanda'ya sevk etti. Rodoslular savaştan kaçmadılar. Makedonyalılar bozguna uğradı. Bargylia'ya saldırıp kaçtılar. O sırada Dinokrates de kaçtı. Rodoslular günün geri kalanında onları takip edip ordugaha geri döndüler. Eğer zafer kazanan Rodoslular, vakit kaybetmeden Stratonikeia'ya saldırsaydı, o kentin savaşılmadan alınabilmesi mümkün olacaktı. Peraea'nın kaleleri ile köylerinin geri alınmasına zaman harcanırken, bu fırsat kaçtı. Bu arada, Stratonikeia'yı bir garnizonla elde tutanlar yüreklendiler. Kısa süre sonra da Dinokrates, savaştan arta kalan bu orduyla duvarlardan içeri girdi. Bu nedenle kent boşuna kuşatılmış ve saldırıya uğramış oldu”.

Bu belgeden anladığımız kadarıyla V. Philip, Karia Seferinde MÖ 201 yılında Stratonikeia'yı almıştır. Rhodoslular kenti geri alabilmek için saldırıya geçmişler fakat başarısız olmuşlar, daha sonra MÖ 197 yılında Antiokhos'un yardımlarıyla şehri tekrar ele geçirebilmişlerdir³⁹. Kent V. Philip'ten alınışından sonra tekrar Rhodos'un egemenliğine girmiştir.

Stratonikeia, V. Philip'in şehri aldığı MÖ 201 yılından önce ve muhtemelen MÖ 260'tan sonraki bir zamanda Rhodos'a verilmiş olmalıdır. Aslında MÖ 260 ve 201 yılları arasında bazı önerilerde bulunulabilecek veriler yer almaktadır. Bu önerilerden birisi G. Reger tarafından yapılmış⁴⁰, Stratonikeia'nın Delphic theorodokoi listesinde yer aldığı belirtilmiştir. Bu nedenle, Stratonikeia Aitolianlar tarafından yeniden düzenlenen Delphic Soteria'yı kabul etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Delphic theorodokoi listesinde yer alanlar sadece özgür şehirler değil, pek çok örnekte görüldüğü gibi kraliyet kontrolü altındaki kentler de bu festivale davet edilebilirdi. Fakat özgür bir kent tarafından kontrol edilen

³⁹ Liv. *periochae* 33.18.22. Çeviri için bkz. Meadows 2002, 117. Ayrıca bkz. Aymard 1945, xiii; Reger 1999, 83; Ma 2000, 277; Dmitriev 2010, 164.

⁴⁰ Reger 1999, 82-83.

bir kentin davet edilmesi pek mümkün görünmediğinden Stratonikeia'nın Soteria'yı kabul ettiği tarihte kesinlikle Rhodos mülkü olmadığı anlaşılmaktadır. Soteria'nın Aitolianlar tarafından yeniden düzenlenmesi 246'da gerçekleşti ve theoroi 246/5'te yeni festivali duyurmak ve kabul edilmesini istemek için gönderildi. Fakat bazı şehirlerin Laodikeia savaşından kaynaklanan aksamalar nedeniyle Soteria'yı yalnızca MÖ 242'de kabul ettiğini ortaya çıkmaktadır. Bu tarihi süreç Stratonikeia'nın M.Ö. 240'ların sonunda henüz Rhodos hâkimiyeti altına girmemiş özgür bir şehir olduğunu göstermektedir⁴¹.

Tüm bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, Stratonikeia kenti MÖ 240 yılından sonra Rhodos'a verilmiş ve kent MÖ 201 yılında V. Philip tarafından ele geçirilmiştir. MÖ 197 yılında Stratonikeia Antiokhos yardımıyla tekrar V. Philip'ten alınmış ve MÖ 167 yılına kadar tekrar Rhodoslulara verilmiştir. Rhodos elçisinin MÖ 166 yılında, Roma senatosuna şehri "Antiokhos ve Seleukos'tan" aldıklarını söyledikleri döneme kadar Stratonikeia'nın siyasi ve tarihi süreci böyle sıralanmaktadır. Burada ortaya çıkan ve cevaplanması gereken en önemli soru, hangi Antiokhos ve Seleukos olduğudur?

Bu tarihsel süreç şehrin kuruluşundan, Roma senatosundaki konuşmaya kadar takip edildiği zaman değerlendirilebilecek olan imparatorlar, II. Antiokhos Teos (MÖ 261-246), II. Seleukos Kallinikus (MÖ 246-225), III. Seleukos Keranus (MÖ 225-222), III. Büyük Antiokhos (MÖ 222-187), IV. Seleukos Filopator (187-175), IV. Antiokhos Epiphanes (MÖ 175-164) olarak sıralanabilir. MÖ 197'den MÖ 167'li yıllara kadar zaten Rhodoslularda olduğuna göre IV. Seleukos ve IV Antiokhos senatoda ismi geçen Seleukos ve Antiokhos olamayacağı anlaşılmaktadır. Stratonikeia MÖ 197 yılında V. Philip'ten Antiokhos'un yardımıyla alınarak tekrar Rhodosa verildiğini belirtmiştik. Roma senatosunda ismi geçen Antiokhos muhtemelen bu tarihler arasında hüküm süren "III. Büyük Antiokhos (MÖ 222-187)" olabilir. Zaten III. Antiokhos MÖ 197'de Küçük

⁴¹ Theorodokoi listesi 220'lerin sonlarına veya 210'ların başlarına tarihleniyor. Ancak Soteria'nın Aitolian yeniden düzenlenmesi 246'da gerçekleşti ve theoroi 246/5'te yeni festivali duyurmak ve kabul edilmesini istemek için gönderildi. Duyuru aynı yıl Küçük Asya'nın en azından bazı bölgelerinde yayıldı. Ancak Sue Elwyn kısa süre önce, kabul kararı diğer şehirlerden önemli farklılıklar gösteren Smyrna'nın Soteria'yı yalnızca 242'de kabul ettiğini savundu, gecikme ise Laodikeia Savaşı'na bağlandı. Savaş, İonia kıyılarında aksamalara neden olduğu için, Karia içleriyle iletişim engellenmiş olabilir ve Stratonikeia, savaş sonrasına kadar theoroi'yi almamış ve Soteria'yı kabul etmemiş olabilir. Ancak Stratonikeia'nın theorodokoi listesindeki varlığı, liste tarihindeki statüsünü garanti edemez, çünkü özgürlüğünü kaybeden şehirlerin zorunlu olarak ortadan kaldırıldığını söyleyemeyiz; Paula Perlman'ın yakın tarihli çalışması, en azından MÖ 246'dan sonra ancak yaklaşık 220'den önce bağımsızlıklarını kaybeden bazı şehirlerin yine de theoroi almaya devam ettiğini tespit etmiş görünüyor. O halde söyleyebileceğimiz tek şey, Stratonikeia'nın 240'ların sonlarında kesinlikle henüz Rhodos kontrolü altında olmadığıdır. Ayrıca bkz. Reger 1999, 82-83.

Asya’da yaptığı seferlerde birçok yeri geri almış ve kazandığı zaferlerden dolayı “Megas” ünvanına sahip olmuştur⁴². Bu tarihi süreçte sadece isimden dolayı değerlendirilebilecek diğer Antiokhos, II. Antiokhos Teos (MÖ 261-246)’dur, onun da MÖ 240’ların sonunda Stratonikeia’nın hala bağımsız bir şehir olduğu düşünüldüğünde listeden çıkarmak gerektiği söylenilebilir⁴³. Şehri Rhodoslulara vermiş olan diğer isim olan Seleukos için sadece iki seçenek kalmaktadır. Bunlar ise II. Seleukos Kallinikus (MÖ 246-225) ve III. Seleukos Keranus (MÖ 225-222)’tur. Burada ön plana çıkan “Kardeşler Savaşı”⁴⁴ sürecinde Antiokhos Hierax’a karşı yürüttüğü mücadele sırasında Rhodos’un verdiği desteklerden dolayı II. Seleukos tarafından Rhodos’a verilmiş olması fikridir. Bu konuda genel kanı Stratonikeia’nın, MÖ 240’lardan sonra II. Seleukos tarafından, MÖ 197’den sonra ise III. Antiokhos tarafından Rhodos’a verilmiş olmasıdır⁴⁵.

Stratonikeia’nın MÖ 167 yılında Rhodos’un esaretinden kurtuluşundan sonra bölgede söz sahibi olan ve gelişen bir kent olduğunu anlaşılmaktadır. MÖ 143 yılında, Mylasa ile Stratonikeia arasında sınır anlaşmazlığı nedeniyle Roma Senatosu’na başvurulmuş olunması ve MÖ 130 yılında Romalılara karşı Bergama’da hak iddia eden Aristonikos’un Stratonikeia şehrine sığınmış olması⁴⁶ MÖ 2. yy’ın ikinci yarısında Stratonikeia şehrinin, bölgesinde söz sahibi olacak bir gelişmeye sahip olduğunu ve Mylasa ile sınırları bulunduğunu göstermektedir⁴⁷. MÖ 88 yılına gelindiğinde Stratonikeia kenti, Mithradates’e karşı savunma savaşı yapmak zorunda kalmıştır⁴⁸. Fakat bu savunma uzun ömürlü olmamış ve Stratonikeia Mithradates VI Eupator tarafından güç kullanılarak ele geçirilmiştir. Bunun sonucunda Stratonikeia, Mithradates’e önemli miktarda savaş tazminatıyla haraç vermek ve kentlerinde bir Pontos garnizonu

⁴² Grainger 1997, 20.

⁴³ Strabon’un sözleri, “Seleukosların Stratonikeia’yı pahalı yapılarla süsledikleri”, Antiokhos I’in hem Stratonikeia’yı kuran hem de hemen Rhodoslulara teslim eden kral olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır (Dmitriev 2010, 165).

⁴⁴ Kardeşler Savaşı için bkz. Errington 2010, 133, 135; Ozan Karahan 2018, 214.

⁴⁵ Aymard 1945, xiii; Stratonikeia Rhodos’a MÖ 279-268 yıllarından itibaren yaklaşık MÖ 240 ve tekrar MÖ 197’den sonra sahip oldu (Fraser-Bean 1954, 105). Reger 1999, 84; Debord 2001, 163; Kaletsch 2001,1047; Wiemer 2001, 101,106; Bresson 2003,181; Dmitriev 2010, 165. Bu konu için ayrıca bkz. Meadows 2002, 117-119.

⁴⁶ Boysal 1980, 128; Arslan 2007, 69; Söğüt 2010, 265.

⁴⁷ Tırpan 1990, 217-218; Söğüt-Gümeli 2021, 10.

⁴⁸ Pontos kralına karşı kendi özgürlüklerini savunmak için verdikleri savaşlarında aynı zamanda Roma’nın düşmanı olan bir krallıkla da savaşmış oluyordular. Magnesia ad Sipylum (Manisa), Apollonia (Medet Köyü), Tabai (Kale/Tavas Kalesi) ve Stratonikeia (Eskihisar) gibi, Roma’nın gücüne olan inançlarını kaybetmedikleri için, Romalılarla olan ilişkilerini ve müttefik durumlarını koruyarak Pontos kralına karşı direnen yerleşimlerin sayısı oldukça azdı (Arslan 2007, 151).

bulundurmak zorunda kalmışlardır⁴⁹. MÖ 81 yılında Sulla, Mithradates'le yaptığı savaşlar sırasında kendisine ve Roma'ya sadık kalarak bağlılıklarını sürdüren ve Pontos kralına karşı savaşan Stratonikeia'yı "Roma'nın dostu" olarak selamladı ve onlara bağımsızlıklarını bahşetti⁵⁰. Stratonikeia her çeşit vergiden muaf tutularak kentin kendi kanunları ve geleneklerini sürdürmesi uygun bulunmuş, ayrıca Mithradates VI Eupator'la olan savaşta tahrip gören Stratonikeia'nın onarılması kararlaştırılmıştır⁵¹. Pedasos ve Themessos ile bölgenin önemli liman kentlerinden Keramos (Gereme/Germe), köyleri, limanları ve bütün gelirleriyle Stratonikeia'ya dahil edilerek kentin toprakları genişletilmekle kalmamış; aynı zamanda kent önemli ölçüde zenginleştirilmiştir⁵². MÖ 40 yılına gelince kente bu kez Parth ordusu komutasında Labineus saldırmış ve Stratonikeia'yı kuşatmıştır⁵³. Fakat uzun süre kuşatmaya rağmen Stratonikeia'yı ele geçirmeyi başaramamışlardır. Cassius Dio, "*Labienus Kilikya'yı işgal etmişti ve Stratonicea hariç anakaradaki şehirlerin bağlılıklarını edinmişti (...)* Alabanda halkını yakaladığı zaman cezalandırdı ve terk edilen Mylasa kentini yerle bir etti. Stratonicea'ya gelince, onu uzun süre kuşattı, ancak hiçbir şekilde zapt edemedi"⁵⁴ diye aktarır. Anlaşılan o ki MÖ 40 yılında Stratonikeia, kuşatma savaşına cevap verecek nitelikte güçlü surlara sahipti.

Açığa çıkarılmış olan mimari buluntulardan anlaşılan Stratonikeia, Augustus Dönemi'nde radikal değişime uğrayan kentlerden birisidir⁵⁵. Augustus Dönemi ve sonrasında başlayan barış süreci ile birlikte oluşan huzur ortamı Stratonikeia'da yeni yapıların inşası ve tamir evresi olarak kendini göstermektedir. Kentte MS 139 yılında büyük bir deprem olmuştur. Bu depremin ardından İmparator Antoninus Pius tarafından

⁴⁹ Arslan 2007, 152, dpn. 668, 185.

⁵⁰ Mithradates'le yaptığı savaşlar sırasında kendisine ve Roma'ya sadık kalarak bağlılıklarını sürdüren ve Pontos kralına karşı savaşan Magnesia ad Sipylum ve Ilion kentlerini, Khios ve Rhodos adalarını, Karia kentlerinden Stratonikeia, Tabai, Apollonia, Aphrodisias, Nysa'yı ve Lykia Bölgesi'ni Roma'nın φίλος=dostları olarak selamladı. Ayrıca bkz. Arslan 2007, 248.

⁵¹ Sulla'nın Roma'da dictator olduğu MÖ. 82-İÖ. 79 yılları arasında alınan kararlara göre Lagina Hekate kutsal alanı dokunulmaz ilan edilerek Stratonikeia'ya bağlanmıştır (Arslan 2007, 253-254).

⁵² Stratonikeia'nın toprak bütünlüğüne ve sınırlarının ne ölçüde genişletildiğine ilişkin detaylı bilgi için ayrıca bk. Magie 1950, 235 dpn. 9; Stratonikeia vatandaşı olup da başka yerlerde tutsak ve tutuklu olanların kentlerine iade edilmesi konusunda hüküm verilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek Stratonikeia'lı elçilerin Roma'ya geldiklerinde bekletilmeksizin Senatus'ta dinlenmesi kararlaştırılmış ve onlara Roma'nın Capitolium Tepesi'nde kurban sunabilme ayrıcalığı tanınmıştır (Arslan 2007, 254).

⁵³ Boysal 1983, 125; Söğüt 2010, 265.

⁵⁴ Cassio Dio, 48.26.1; Söğüt-Gümeli 2021, 10.

⁵⁵ Söğüt 2019, 24.

depremin verdiği zararların onarılması için 25.000 denarius para desteği ile⁵⁶ kentteki imar faaliyetleri MS 2. yy'da oldukça ileri seviyeye ulaşmıştır. Bu süreçte Hellenistik Dönem'den bilinen yapıların yanı sıra, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kuzey Şehir Kapısı'yla birlikte çeşme anıtı ve devamında kuzey sütunlu cadde, batı cadde, hamamlar, tapınak, basamaklı yapı ve su anıtı gibi yapılar inşa edilmiştir⁵⁷.

MS 2. yy ve 3. yy'ın başlarında bölgede oluşan refah ortamı ve imar faaliyetlerinin hızlı bir şekilde devam edişi MS 3. yy'ın ortalarındaki Goth saldırıları ile sekteye uğramıştır⁵⁸. Hıristiyanlığın yayılmaya başlaması ile halkın desteğini alamayan pagan inancına ait dini yapıların, MS 3.yy'ın ortalarından itibaren onarımı veya deprem sonrası yeniden ayağa kaldırılması ya da tamirata artık yapılmamaktadır⁵⁹.

MÖ 312 yılında İmparator Maximinus Daia bölgeye gelmiş ve Panamara'daki Zeus Tapınağı'nda olduğu gibi eski kutsal alanları yeniden canlandırmıştır⁶⁰. Stratonikeia'dan Sempronius Arruncius Theodotus ve kız kardeşi Semproni Arruncia Arriane isimli iki zengin kişinin Panamara'da düzenlenen festivalin masraflarını karşılayarak Maximin'un ordusunun tamamına zeytinyağı sağlaması⁶¹ kentin o dönemdeki zenginliğini göstermektedir. MS 325 yılında Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra kentte yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemde, Roma İmparatorluk ve öncesine ait bazı yapıların fonksiyonunun değiştirilmesinin yanı sıra, var olan mimari elemanlar ve yapılar, buldukları yerde veya başka alanlara taşınarak, yeniden bir mimari atılım süreci gerçekleştirilmiştir. Bu süreç özellikle MS 5-6. yy'da en üst seviyeye ulařmıştır⁶².

MS 7. yy'ın ilk yarısından sonra ise kentte bir gerileme ve küçülme başlamış, bu durum MS 10. yy içlerine kadar sürmüştür. Bu durumun nedenleri arasında savaşların yanı sıra deprem ve salgın hastalıklar olduğu anlaşılmaktadır⁶³. Orta Bizans Dönemi'nde MS 11-12. yy'da yeniden bir hareketlenme görölse de hiçbir zaman Erken Bizans Dönemi'ndeki yerleşim büyüklüğu ve nüfus yoğunluğuna sahip olmamıştır.

⁵⁶ Magie 1950, 631-632; Mert 2008, 6.

⁵⁷ Söğüt 2019, 24-25.

⁵⁸ Söğüt 2018, 433; Söğüt 2019, 25.

⁵⁹ Söğüt-Gümel 2021, 11.

⁶⁰ Sitz 2020, 62.

⁶¹ Şahin 1981, 310.

⁶² Söğüt 2015, 2.

⁶³ Söğüt 2015, 2.

MS 12. yy ortalarından sonra başlayan siyasi olaylar, sonrasında MS 13. yy başlarından itibaren Beylikler Dönemi'nin başlamasına imkan sağlamıştır. Daha önceki kentin kuzeydoğusunda bulunan ağırlıklı yerleşim, bu dönemde kentin kuzeybatısında, su kaynağının bulunduğu alan ve çevresinde devam etmiştir. Beylikler Dönemi'ne tarihlenen Selçuk Hamamı ve diğer yapılar bu alan çevresinde yoğunlaşmaktadır.

MS 12. yy'ın sonlarından itibaren başlayan Anadolu'nun fethi ile Türk uç beyliklerin Batı Anadolu'ya kadar geldiği ve bu bölgenin Menteşeoğulları Beyliği'nin sınırları içerisinde kaldığı bilinmektedir⁶⁴. Menteşeoğulları'nın 1425 yılında yıkılmasının ardından bölge Osmanlı kontrolüne geçmiştir⁶⁵. Osmanlı Dönemi'nde ise kent tekrardan genişlemiş ve aşağı kentin tamamını kaplamıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde yaşamın devam ettiği bilinmekte, 1957 yılında yaşanan depremden sonra başlayan göç, yeni yerleşim alanının taşınmasından sonra artmış olmasına rağmen kentte hala yaşayan haneler bulunmaktadır⁶⁶.

1.3 Araştırma Tarihi

Stratonikeia antik kenti, 17 yy'dan itibaren pek çok araştırmacı ve gezginin ilgisini çekmiştir. 1670 yılında kenti ilk ziyaret eden ve yapılar hakkında bilgi veren Evliya Çelebi olmuştur⁶⁷. 1764-1776 yılları arasında Anadolu'ya düzenlenen bir gezi esnasında Stratonikeia'ya gelen R. Chandler, "*Eskihisar, bir zamanlar Stratonikeia, küçük bir köydür. Devasa dağlarla çevrili ağaçlık tepeler arasına dağılmış evler; şelaleli, berrak ve canlı bir dere tarafından sulanır*"⁶⁸ diye başlayan cümleleriyle kenti kısaca tanıtmıştır.

Kentte çalışma yapan ilk araştırmacıların en fazla ilgilendiği yapı Bouleuterion ve duvarlarındaki tavan fiyat listesi olmuştur. Kentteki ilk araştırmayı yapan kişi İzmir konsülü W. Sherard'dır. Hümanist kişiliğiyle tanınan ve botanikçi olan W. Sherard, Bouleuterion'un kuzey duvarının dış yüzündeki Latince olarak yazılmış olan İmparator Diocletianus'un Tavan Fiyat Kararının kopyasını çıkartmıştır⁶⁹. E. Chishulll ise bu

⁶⁴ Baş 1991, 365.

⁶⁵ Baş 1991, 362-368.

⁶⁶ Söğüt 2019, 25-26.

⁶⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname* 9, 108-109.

⁶⁸ Chandler 1775, 114-120.

⁶⁹ Özgan 1999, 13; Crowford 2003, 83-107; Durnagözü 2020, 18.

kopyaları yani Diocletianus yazıtını yayınlamıştır⁷⁰. Ardından W. M. Leake⁷¹ 19. yy'ın ilk çeyreğinde, W. J. Bankes 1817⁷² ve C. H. Fellows⁷³ 1838-1841 yılları arasında yine Bouleuterion ve Diocletianus yazıtı ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Yine bu dönemde L. Ross⁷⁴, G. Hirschfeld⁷⁵, E. Hula-E. Szanto⁷⁶ kent ve kentte bulunan yapılar hakkında bilgiler vermiştir.

20. ve 21. yy'larda A. Akarca, L. Robert, C. H. Texier, J. L. Myres, E. Akurgal, J. M. Cook, W. M. Ramsay, B. W. Head, G. Bean, M. Anadolu, R. Naumann, A. Laumonier, V. İdil, E. Varinlioğlu, P. Debord gibi birçok bilim insanı Stratonikeia'nın bilinmeyenlerine ışık tutmak için çalışmalarda bulunmuşlardır⁷⁷.

Prof. Dr. Yusuf Boysal başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları 1977 yılından 1999 yılına kadar devam etmiştir. R. Özgan tarafından Stratonikeia heykeltraşlık eserleri birçok çalışmada ele alınmıştır⁷⁸. Şehir kapısı ise H. Aşkın tarafından yüksek lisans tezi kapsamında çalışılmıştır⁷⁹. H. İ. Mert tarafından, kentte bulunan tüm Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait yapıların mimari süslemesi, yapıların plan ve cephe önerileri, önce doktora tezi olarak hazırlanmış⁸⁰, daha sonra tez kitap haline getirilmiştir⁸¹. Stratonikeia nekropolüne ait bazı mezarlar ve buluntuları ise M. Tezkoparan tarafından yüksek lisans⁸², A. Baldıran⁸³ tarafından ise doktora tezi olarak çalışılmıştır. R. Tamsü Polat tarafından yapılan Akdağ Nekropolü ile ilgili doktora çalışması⁸⁴ daha sonra kitap olarak yayınlanmıştır⁸⁵.

Y. Boysal'ın ardından kazı çalışmaları 2003-2006 yılları arasında M. Ç. Şahin tarafında yürütülmüştür. Antik kentte bulunan yazıtlar birçok epigraf tarafından çeşitli

⁷⁰ Chishull 1728, 155-164.

⁷¹ Leake 1824, 229-230.

⁷² Sartre-Fauriat-Sartre 2007, 125-132.

⁷³ Fellows 1839, 254-257; Fellows 1841, 80-84.

⁷⁴ Ross 1850, 87-89.

⁷⁵ Hirschfeld 1880, 229-333.

⁷⁶ Hula-Szanto 1895.

⁷⁷ Bu konuda yapılan çalışmalar için ayrıca bkz. Söğüt 2019, 27-30.

⁷⁸ Özgan 1987; Özgan 1997; Özgan 1999.

⁷⁹ Aşkın 1987.

⁸⁰ Mert 1999.

⁸¹ Mert 2008. Ayrıca İ. H. Mert, bu kitap yayımlanmadan önce "Die tor- und nymphaeumanlage von Stratonikeia" isimli çalışmasında kapı ve havuzu detaylı olarak anlatmıştır (Mert 2005).

⁸² Tozkoparan 1998.

⁸³ Stratonikeia Nekropol buluntuları için bkz. Baldıran 1990.

⁸⁴ Tamsü Polat 2013.

⁸⁵ Tamsü Polat 2017.

yayınlarla ele alınırken, M. Ç. Şahin'in epigrafik verilerin toplu olarak değerlendirildiği çalışmaları bulunmaktadır⁸⁶.

2008 yılından itibaren Prof. Dr. Bilal Söğüt'ün başkanlığında yürütülen Stratonikeia kazısı çalışmaları 2016 yılından itibaren Stratonikeia ve Lagina Kazıları olarak devam etmektedir. B. Söğüt tarafından kentin tarihsel süreci, yapıları ve kazı buluntuları hakkında birçok çalışma yürütülmüştür. Ayrıca kentle ilgili farklı konulardan oluşan makaleler B. Söğüt'ün editörlüğünü yaptığı "Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları" ismiyle bant şeklinde yayınlanmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalarda N. Durnagözü tarafından "Stratonikeia Koroplastiği" doktora çalışması olarak tamamlanmış⁸⁷, "Stratonikeia ve Lagina'da Bulunan Mimari Bloklardaki Hayvan Betimlemeleri" isimli yüksek lisans tezi daha sonra kitaplaştırılmıştır⁸⁸. Stratonikeia kentiyle ilgili halen devam eden yüksek lisans ve doktora çalışmaları bulunmaktadır.

1.3.1 Sur Araştırmaları

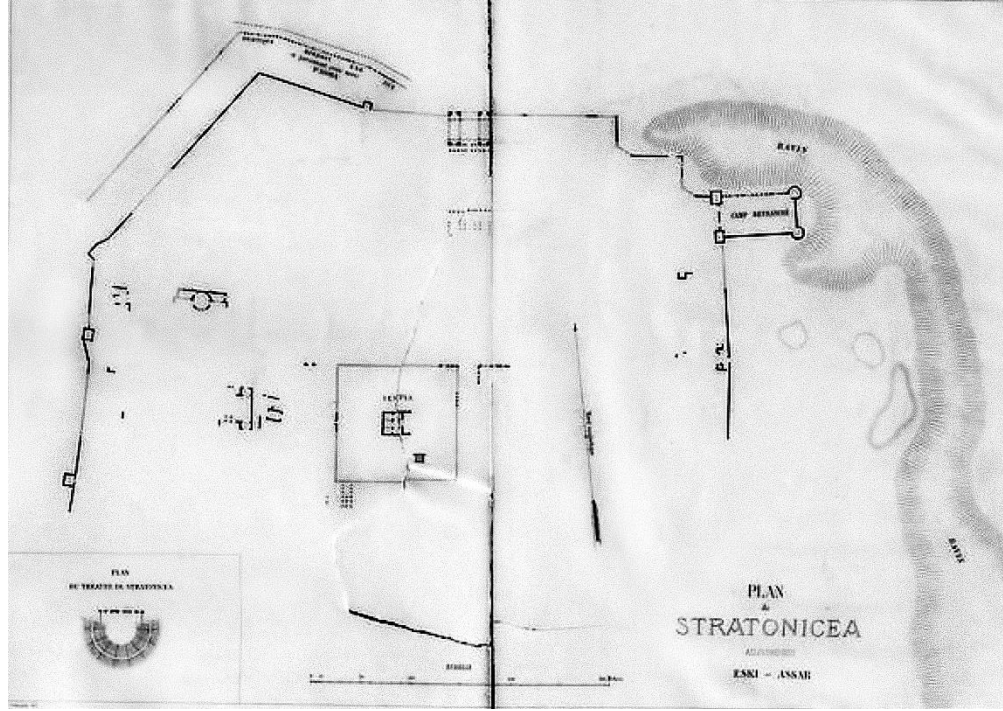
Stratonikeia antik kentinin ilk planı P. Tremaux, tarafından 1863 yılında yayınlanmıştır⁸⁹. Bu çalışmada kenti çeviren aşağı şehir surları plan üzerine işlenmiştir. Kadıkulesi mevki plana dahil edilmemiş olup, tiyatronun güneyinden kuzey şehir kapısına kadar olan sur sistemi plana işlenmiştir. Günümüze ulaşmamış olan kentin batısında yer alan iki kule ve kentin kuzeyinde tek kule plan üzerinde görülmektedir (Fig. 1).

⁸⁶ Şahin 1976; Şahin 1981; Şahin 1982; Şahin 2010.

⁸⁷ Durnagözü 2020.

⁸⁸ Gümeli 2020; Söğüt-Gümeli 2020.

⁸⁹ Tremaux 1864, Taf. 4.

Figür 1. P. Tremaux Tarafından Hazırlanan Stratonikeia Kenti Planı

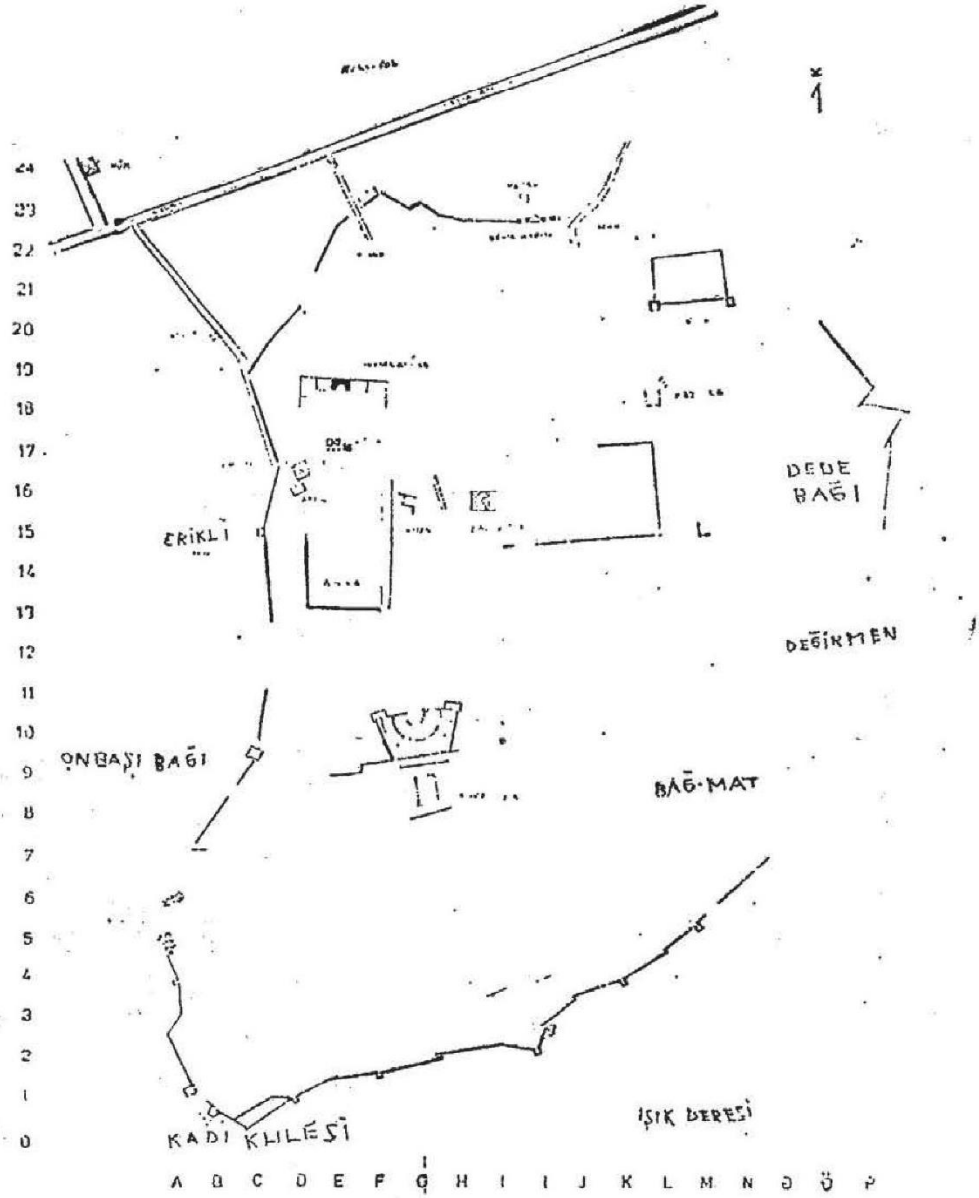
Surlarla ilgili ilk tanım ise L. Robert tarafından 1950’lerde yapılmıştır. L. Robert kent hakkında, "*Şehrin güneyinde, tiyatronun oyulduğu tepe dik bir şekilde yükselir; tepede, bir dizi kuleli, kapılı bir sur, tepenin zirvesini tüm uzunluğu boyunca takip eder. Bir yanda yerleşime elverişli, modern evlerin arasında ekili olan ancak inşası tamamlanmayan dikdörtgen agora, diğer yandan, dibinde uzanan derin bir vadi ile bir nehir, dağ geçidi kuzeyde yine çok dik olan ormanlık bir yamaçla sınırlanmıştır. Bu Helenistik duvarlar, kentin 3. yüzyılda Seleukoslar tarafından kurulmasına kadar uzanmaktadır*" diye bahsetmektedir. Bu tanımlamadan, L. Robert’in tiyatronun oyulduğu tepeye yani Kadıkulesi’ne çıktığını, burada bulunan kapıları ve kuleleri gördüğünü anlıyoruz. Gördüğü bir başka şey ise günümüzde kurumuş olan, kentin doğusunda olduğu anlaşılan bir “nehirdir”. Ayrıca L. Robert tüm surların Seleukoslar tarafından kurulmuş olan Stratonikeia’ya ait olduğunu ve MÖ 3. yy’a kadar uzandığını düşünmektedir.

Figür 2. Kentin Kuzeydeki Yamaç Görüntüsü, 1985 yılından

Bundan sonraki sur çalışmaları uzun süre A. A. Tırpan tarafından devam ettirilmiştir (Fig. 2). 1981-1982 yıllarında yürütülen ilk çalışmalarda şehir planına Kadıkulesi suru da eklenmiştir (Fig. 3). Bu çalışmalar A. A. Tırpan'ın ifadeleriyle, “*şehir surunun tamamı yer ve istikametleri ile şehir planına işlenmiştir. Şehir suru üzerindeki kapıların, kulelerin, zaman içinde sur duvarlarında yapılan ekleme ve onarımlarda görülen plan, malzeme ve taş örgü sistemindeki farklılıkların plan, kesit ve görünüş olarak kağıt üzerine geçirilmesi maksadıyla yapılan, kazı ve temizlik çalışmaları*” şeklinde özetlenmiştir⁹⁰. A. A. Tırpan tarafından hazırlanan planda, P. Tremaux tarafından 1863 yılında yayınlanan planda olduğu gibi kentin batısında bugün günümüze ulaşmayan iki kule işlenmiş fakat şehrin kuzeyinde yer alan kuleye ise anlaşılan 1982 yılına ulaşılamamış, bu planda yer almamış ve bahsedilmemiştir.

⁹⁰ Tırpan 1983, 209-214, Res. 453-457.

Figür 3. A. A. Tırpan Tarafından Hazırlanan Stratonikeia Kenti Planı

1987 yılında A. A. Tırpan tarafından hazırlanan “Kuzey Karya Şehir Surları” başlıklı doktora çalışmasında, Stratonikeia suru, tez kapsamında ele alınan 14 antik şehir içerisinde yer almıştır⁹¹. Bu çalışmada Kadıkulesi Mevkiinde yer alan sur sistemi “Yukarı Şehir Suru” olarak tanımlanırken tiyatronun güneyinde yer alan bölüm ise “Aşağı Şehir Suru” olarak tanımlanmış ve değerlendirilmiştir. Plan çıkartmak amacıyla

⁹¹ Tırpan 1987, 100-123.

Yukarı Şehir Suru üzerinde bulunan kulelerden birisinde (M5)⁹² kazı çalışması gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalarda bol miktarda Hellenistik Döneme tarihlendirilen seramikler bulunmuştur⁹³ (Fig. 4). A. A. Tırpan'ın doktora tezinden faydalanarak hazırladığı “Stratonikeia'nın Şehir Sur ve Planı” adlı makale, 1990 yılında, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dergisinde yayınlanmıştır⁹⁴.

Figür 4. Ahmet Adil Tırpan'ın Sur Çalışmaları

Stratonikeia'da B. Söğüt kazı başkanlığında kentin planın çıkarılması amacıyla sur üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Kentin doğusundaki bazı bölümlerde ve Kuzey Şehir Kapısı'nın batısında yer alan duvarların kuzeyinde ve iç kısmında temizlik çalışmaları yapılmıştır (Fig. 5). Ayrıca köy meydanının hemen batısında Köy Camisi ve Selçuklu ve Beylikler Dönemi hamamına yakın bir noktada, köyün girişinde bulunan surun çevresinde temizlik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların ardından B. Söğüt tarafından Stratonikeia konulu bazı makaleler içerisinde Stratonikeia surundan, “Aşağı

⁹² A. A. Tırpan tarafından M5 olarak isimlendirilen bu kule (Fig.2), bizim çalışmamızda Kule 1 olarak isimlendirilmiştir.

⁹³ A. A. Tırpan, bulunan seramiklerden dolayı kule girişinin mezar veya bodros olarak kullandığını ve Yukarı Şehir Surunun Hellenistik Dönem'de önemini kaybettiğini düşündüğünü belirtmiştir (Tırpan 1987, 116).

⁹⁴ Tırpan 1990, 217-234.

Kent Duvarları” ve Kadıkulesi’nde yer alan surlar için “Arkaik Dönem Duvarlar” olarak bahsedilmiştir⁹⁵. Yine Stratonikeia’nın yaklaşık 1 km batısında yer alan Yeldeğirmen Tepe üzerindeki kule ilk defa B. Sögüt tarafından tanıtılmıştır⁹⁶.

Figür 5. Kentin Planın Çıkarılması Amacıyla Sur Üzerinde Yürütülen Çalışmalar

Sur la ilgili bir diğer önemli çalışma U. Oğuzhanoglu tarafından gerçekleştirilmiştir. Kadıkulesi tepesinde herhangi bir yerleşme olup olmadığının belirlenmesi için sur içerisinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar dik yamacın yapısından ve sık ormanlık alandan dolayı istenilen sonuçlara ulaşamamıştır. Fakat E1⁹⁷ kulesinde yapılan kazı çalışmaları Kadıkulesi üzerinde yer alan surun kullanım evrelerine dair önemli sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olmuştur. Bu kulede yapılan çalışmalarda da A. A. Tırpan’ın çalışmalarındaki gibi Geç Hellenistik Döneme tarihlendirilen seramikler bulunmuştur. Ayrıca Kule 4’te (E1), daha sonraki dönemde Kadıkulesi’ne eklenildiği anlaşılan duvarlarda var olan aynı işçiliğe sahip mermer

⁹⁵ Sögüt 2009, 275; Sögüt 2013, 610-613; Sögüt 2016; 12-14; Sögüt 2020, 488.

⁹⁶ Sögüt-Yılmaz 2015, 575-576.

⁹⁷ U. Oğuzhanoglu tarafından, A. A. Tırpan’ın planında yer alan karolaja göre E1 olarak isimlendirilen kule, çalışmamızda Kule 4 olarak isimlendirilmiştir.

blokların kullanılması, bu kulelerin farklı evrelerde kullanıldığını ifade eden veriler olarak değerlendirilmesi açısından son derece önemlidir⁹⁸.

1. 3. 1. 1 Metodolojik Yaklaşım

Stratonikeia Suru Kadıkulesi'ni ve önündeki geniş bir düzlük alanı çevrelemektedir. Daha önceki çalışmalarda şehrin iki ayrı mevkiinde yer aldığı ve farklı işçilik görüldüğü için Stratonikeia Suru iki bölüm altında incelenmiştir. A. A. Tırpan Kadıkulesi mevkiinde bulunan suru “Yukarı Şehir Suru”, aşağıdaki düzlükte yer alan suru ise “Aşağı Şehir Suru” olarak isimlendirilmiştir⁹⁹. B. Söğüt ise Yukarı Şehir Surunu “Arkaik Dönem Duvarlar diğeri”ni ise Aşağı Kent Duvarları” olarak isimlendirmiştir¹⁰⁰. Biz de çalışmamızda farklı evrelerde inşa edilmiş olmasından dolayı Stratonikeia Surunu iki ayrı kategoride değerlendireceğiz. Stratonikeia Sur Sistemini Yukarı Şehir Suru için “Kadıkulesi” ve önündeki düzlük için “Aşağı Şehir Suru” olarak isimlendireceğiz (Lev. 4).

Kadıkulesi suru ana kaya üzerine “sade dolgulu”, yani iki duvar arası toprak ve moloz taşla doldurularak örülmüştür. Aşağı Şehir Suru ise çift duvar arasının küçük taşlar, toprak ve moloz dolgu ile doldurulmasının ardından atkı taşlarıyla bağlanması şeklinde¹⁰¹, Vitruvius'un¹⁰² söylemiyle “emplekton” tekniğinde yapılmıştır. Kentin savunması kulelerden ve kuleler arasında kalan bu sur bedenlerindeki seyirdim yerlerinden (parados) yapılmaktadır. Seyirdim yeri, sur bedeni boyunca uzanan bir tür gezi yolu niteliği taşımaktadır¹⁰³.

Kentin kuzeyinde yer alan Kuzey Şehir Kapısı'ndan itibaren sur üzerinde bulunan kapı ve kuleler arasındaki her bir duvara birden başlayarak “Duvar 1, Duvar 2 – Kule 1, Kule 2 – Bindirmeli Kapı 1, Bindirmeli Kapı 2” gibi ardışık isimler verilmiştir (Lev. 4). Çünkü yaptığımız çalışmada, tarih boyunca urbanistik olarak şehir yerleşiminin bazı dönemlerde büyüdüğü ve bunun yanında gelişen savaş teknolojisine göre savunma stratejilerinde oluşan değişikliklerin sur sistemi üzerine yeni düzenleme olarak yansıdığı

⁹⁸ Oğuzhanoglu 2010, 197-198.

⁹⁹ Tırpan 1983, 213-214; Tırpan 1987, 110; Tırpan 1990, 219).

¹⁰⁰ Söğüt 2013, 610-613.

¹⁰¹ Taşlar cidarları belli noktalarda bağlandığında, bütünde dokuma ile analog bir örgü ortaya çıkmaktadır (Tomlinson 1961, 135, Şek. 1; Saner 1995, 23).

¹⁰² Bkz. Vit. *de Arch.* II, VIII.

¹⁰³ Nassov 2009, 62. Seyirdim yerlerine yunanca parados denilmektedir (Akarca 1998, 219).

görülmüştür. Bu nedenle tüm gelişmeleri, uygulanan farklı dönem ve teknikteki taş işçiliklerini takip edebilmek amacıyla böyle bir numaralandırma yöntemi kullanılmıştır. Duvarlar, sürekli tekrarların önüne geçmek amacıyla bazen “sur bedeni”¹⁰⁴ ismiyle tanıtılmıştır. Bindirmeli Kapılar sur bedenlerinin birbirini aşarcasına ve birbirine paralel uzanmasıyla tasarlanmıştır. Bu kapıyı meydana getiren duvarlardan kentin iç tarafında uzanan bölümüne iç duvar, kentin dış bölümünde yer alan duvarı ise dış duvar diye isimlendirebiliriz.

Farklı duvar tiplerini ifade edebilmek için blokların şekline ve derzlerin yüksekliklerine göre hatta blokların yüzeylerinin işlenişi ve birleşme yerlerine göre sınıflandırmalar oluşturulmuştur. Bu sınıflandırma Tablo 1’de çalışmayı yürüten bilim insanlarının farklı dillerde nasıl kullandığını gösterir şekilde verilmiştir (Tab. 1). Bu çalışmalardan ilki R. L. Scranton tarafından yapılmıştır. Yunan ve Hellenistik sur duvarcılığının sınıflandırmasını sunan bu çalışma, özellikle duvarcılık türlerine dayalı tarihlendirme önerileri açısından eleştirilmiş olsa da bu dönemin surlarının yapım teknolojisi açısından genel bir bakış olarak önemini korumaktadır¹⁰⁵. R. L. Scranton’un çalışmasını, F. E. Winter bir temel olarak kullanmış ve son verilerde elde edilen sonuçlarla desteklemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki tartışmalara sebep olan duvar formlarına tarihlendirme yöntemini de benimseyerek kullanmıştır¹⁰⁶. R. Martin, askeri mimari terminolojisinde büyük bir değişiklik yapmadan aynı zamanda evrensel kullanmanın önemini vurgulayarak çalışmalarını sürdürmüştür¹⁰⁷. A. M. McNicholl çalışması, sadece askeri mimari terminolojisini ele alan sınıflandırma ve tarihlendirme konusunda önemli kaynaklardan birisini oluşturur¹⁰⁸. Son dönemde kent savunma sistemleri üzerine yapılmış olan, Y. Polat, “Teos Hellenistik Dönem Savunma Sistemi”¹⁰⁹, ve M. Taşkıran, “Silyon Kenti Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesindeki Konumu”¹¹⁰, isimli doktora çalışmaları savunma sistemleri üzerine yapılmış olan önemli ve güncel kaynaklardır.

¹⁰⁴ Sur bedenlerine Grekçe, mesopyrgia/mesopyrgion denilmektedir. Kurtin, birçok konuyla ilgili çalışmada sur bedeni için kullanılan Fransızca *courtine* isminden türetilen bir kelimedir (Krischen 1922, 10; Mansel 1964, 216).

¹⁰⁵ Scranton 1941.

¹⁰⁶ Winter 1971, 79-80.

¹⁰⁷ Martin 1965, 362-485.

¹⁰⁸ McNicholl 1997, 118-206.

¹⁰⁹ Polat 2016.

¹¹⁰ Taşkıran 2017.

	A.W. McNicoll ¹¹¹	R.L. Scranton ¹¹²	R. Martin ¹¹³	F.E. Winter ¹¹⁴
İşlenmemiş Bloklar				
Moloz/Kuru duvarlar - Tarla taşı duvarlar	—	—	les murs à moellons	rubbled masonry unhewn (yontulmamış) Roughly unhewn (kabaca yontulmuş)
İşlenmiş Bloklar				
polygonal (çokgen)	—	—	polygonal irrégulier	—
		Lesbian (eğrisel kenarlı çokgen)	polygonal à joints courbes (eğrisel kenarlı)	curvilinear (eğrisel kenarlı)
	polygonal	polygonal reguler (düzenli/sıralı)	polygonal à joints droits (düz kenarlı)	polygonal
	coursed polygonal (düzensiz)	coursed polygonal	—	—
rectangular (dörtgen)	ashlar	ashlar	rectangulaire	rectangular or ashlar blocks
trapoezoidal (yamuk)	trapoezoidal	trapoezoidal	trapézoïdal	trapézoïdal
Blokların Dizilişlerine Göre				
	irregular (düzensiz)	irregular	irrégulaire	not laid in courses
	pseudoisodomic	pseudoisodomic	pseudoisodome	pseudo-isodomic
	isodomic	isodomic	isodome	İsodomic
Tablo 1. Bilim İnsanlarının Farklı Dillerde Blokların Şekline ve Dizilişlerine Göre Yaptığı Sınıflandırmalar				

Ayrıca bu çalışmalar birçok bilim insanı tarafından çeşitli eklemeler yapılarak çeşitlendirilmiştir¹¹⁵. I. Pimouguet-Pedarros, R. L. Scranton'un çalışmasını yerel özellikleri hesaba katmayan çok geniş bir coğrafyayı içine aldığı ayrıca örnekler askeri mimarinin yanı sıra sivil ve dini mimariyi de kapsadığını belirtir¹¹⁶. Bu yüzden I. Pimouguet-Pedarros'un bölgesel olarak ele aldığı ve sadece askeri mimari için yaptığı

¹¹¹ McNicholl 1997, 3.

¹¹² Bloklarının yüzeylerinin işlenişine göre 1. İşlenmemiş Yüzey, 2. Çekiçlenmiş Yüzey 3- Raybalanmış Yüzey 4- Oluklu Yüzey 5-Paralel Çizikli Yüzey 6- Taraklı Kalemle İşlenmiş Yüzey 7- Düz Yüzeyli olarak sıralanmıştır. Kenar işçiliklerine (birleşme yerleri) göre 1. Köşe şeridi olanlar, 2. Pahlı, Eğimli, 3. Düz olarak ele alınmıştır (Scranton 1941, 16-24).

¹¹³ Martin 1965, 356-420.

¹¹⁴ Winter 1971, 79-80.

¹¹⁵ Ayrıca bkz. Lugli 1954, 55-67; Tomlinson 1961, 133-140; Orlandos 1968, 127-178; Akarca 1987, 113; Müller-Wiener 1988, 64-89; Fırat 2015, 1-31; Brasse-Müth 2016, 76-78, 84-86.

¹¹⁶ Pimouguet-Pedarros 2000, 63-77.

sınıflandırmayı temel alıp, bazı eklemeler yaparak bizim çalışmamız için öneriyoruz (Tab. 2).

Blokların Şekline Göre, İşlenmemiş bloklar					
Kuru duvar - Moloz duvar					
Blokların Şekline Göre, İşlenmiş Bloklar					
Çokgen (Polygonal)	Yamuk (trapezoidal)	Dörtgen (rectangular)	Karışık (Mix)		
Eğri kenarlılar			çokgen- yamuk		
Düz kenarlılar			çokgen- dörtgen		
			yamuk- dörtgen		
Blokların Dizilişlerine Göre					
Çokgen	Düzensiz (irregular)				
Yamuk	Düzensiz	isodomos	isodomos atkılı	pseudo isodomos	pseudo isodomos atkılı
Dörtgen	Düzensiz	isodomos	isodomos atkılı	pseudo isodomos	pseudo isodomos atkılı
Karışık	Düzensiz	isodomos	isodomos atkılı	pseudo isodomos	pseudo isodomos atkılı
Blokların Yüzeyinin İşlenişine Göre					
Düz Yüzeyli	Kaba Yüzlü	Kaba Yonulu	İnce Yonulu		
Kabarık (Bosaj)	Kaba Yüzlü	Kaba Yonulu	İnce Yonulu		
Blokların Birleşme Yerlerine Göre					
Düz	Eğri Kenarlı	Köşe Şeridi olanlar			
Tablo 2. Duvar Tipolojisi					

Bu sınıflandırmada blokların şekline göre ele alındığında “kırık ve moloz taşlar”, ocaktan çıktığı şekliyle kullanılan, birleşme yerleri ve yüzeyi düzeltilmemiş taşlar için ifade edilir. “Çokgen” (polygonal) en az beş kenarı olan, “dörtgen” (rektogonal) dört köşesi dik açılı dikdörtgen, “yamuk” (trapezoidal), iki zıt tarafın paralel ve diğer iki zıt tarafın paralel olmadığı dörtgen, “karışık” ise çokgen-yamuk, çokgen-dörtgen, yamuk-dörtgen olarak ifade edilen blokların bir arada kullanıldığı dizilimler için ifade edilmiştir.

Bu tipoloji, değerlendirme kısmında değineceğimiz birçok spesifik çalışmada çeşitli sınıflandırmalara ayrılmıştır¹¹⁷.

Duvar sıralarının dizilişlerine göre yapılan sınıflandırmada tüm derzlerin aynı yükseklikte olduğu görünüş için “isodomos”, eşit olmayan yükseklikteki sıralar ile karakterize edilen, ancak düzenli bir değişim ritmi sunan (bir yüksek, bir alçak) duvar sıraları için pseudo isodomos terimi kullanılmıştır¹¹⁸. Bu iki sınıflandırmanın dışında yer alan, derz sıralarında farklı yükseklik ve uzunluktaki blokların dizilimi yer alan örgü sıraları için “düzensiz” (irregular) ifadesi kullanılacaktır. Ayrıca duvarın sağlamlığını daha da arttırabilmek için blokları belirli bir şekilde bir araya getirilmiş dikdörtgen bir enlemesine taş dizimini “atkı” diye ifade edebiliriz¹¹⁹. Bloklarının dizilişlerinde atkı taşı kullanımını sınıflandırmaya dahil edilmiştir.

Blokların yüzeyinin işlenişini “düz yüzeyle ve kabarık” olarak ikiye ayırdık¹²⁰. Bütün blok yüzeyinin derzden itibaren çıkıntı yaptığı durum kabarık (bosaj) olarak adlandırılmaktadır¹²¹. Bu yüzeyler “kaba yüzlü, kaba yonulu ve ince yonulu” olarak isimlendirilmiştir. Birincisi, blok yüzeyinin ocaktan çıktığı şekliyle, yani “kaba yüzlü” olarak bırakıldığı uygulamadır¹²². Bir diğeri blok yüzeylerinin genellikle çekiç kullanılarak bir miktar işlenmiş olmasıdır¹²³. Bunu çalışmamızda kullandığımız gibi Türkçe “kaba yonulu” şeklinde söyleyebiliriz¹²⁴. İnce yonulu terimi, yüzeyin pürüzsüzlüğüne ulaşma çabası olarak ifade edilebilir¹²⁵.

¹¹⁷ Bu konu için bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği.

¹¹⁸ Vitruvius, Isodomos tekniği için simetrik örgü, pseudo isodomos için asimetrik örgü ifadelerini kullanmıştır, ayrıca bkz. Vitr. *De Arch.* II, 8.5-6.

¹¹⁹ Karlsson 1994, 143; Pimouguet-Pedarros 2000, 68.

¹²⁰ I. Pimouguet-Pedarros, yüzey işlenişlerini “ocaktan çıktığı hali ve işlenmiş” olarak, bosajlı yüzeyleri ise “sade, kaba düzenleme, pürüzsüz ve alet izli” olarak sınıflandırmıştır (Pimouguet-Pedarros 2000, 64).

¹²¹ Kabarık kelimesi, çıkıntılı olma haline Fransızca’da verilen adın bosaj (bossage) Türkçeye uyarlanmasıdır (Saner 1995, 32).

¹²² Bu yüzey çeşitli bilim insanları tarafından, “Quarry face” (Scranton 1941, 24), Aspect natürel ou’de carriere” (Orlandos 1968, 162; Ginouves-Martin 1985, 130) gibi farklı ifadelerle tanımlanmıştır.

¹²³ Bu işçiliğin tarifi için, “Hammer work” (Scranton 1941, 24), “Rock faced” (Fyfe 1936, 120), “Parements dresses au marteau ou rustiques” (Orlandos 1968, 164) gibi değişik kullanımlarla karşılaşılmaktadır. Ayrıca bkz. Saner 1995, 32.

¹²⁴ Binan 1961, 23, Şek. 17b. Ayrıca “rüstik bosajlı”, yani blok yüzeylerinin genellikle çekiç kullanılarak bir miktar işlenmiş olması olarak ifade edilir. Bu işçiliğin tarifi için, “Hammer work” (Scranton 1941, 24), “Rock faced” (Fyfe 1936, 120), “Parements dresses au marteau ou rustiques” (Orlandos 1968, 164) gibi değişik kullanımlarla karşılaşılmaktadır. Ayrıca bkz. Saner 1995, 32.

¹²⁵ Bazı çalışmalarda yüzeyin pürüzsüzlüğü ayrıca ifade edilmiştir, “smoothly curved convex surface” (Scranton 1941, 107).

Yürüttüğümüz bu çalışmada, antik dönem yazarları tarafından kullanılan ifadeleri olduğu gibi¹²⁶, daha sonra bilime kazandırılan ve yazarların kendi dilinde kullandığı terimleri (Tab. 1) ise biz de kendi dilimize uyarlayarak, Stratonikeia Suru plan ve mimarisi anlatımında bu sınıflandırma ve terminoloji (Tab. 2) kullanmayı uygun görüyoruz.

¹²⁶ Örneğin isodomos, pseudo isodomos, (Vitr. *De Arch.* II, 8.5-6), emplekton (Vitr. *De Arch.* II, 8.7).

İKİNCİ BÖLÜM

STRATONIKEIA SURU

Stratonikeia antik kentinde bugün izleyebildiğimiz surun uzunluğu yaklaşık 2650 m, izlenemeyen kısımları ile surun tamamının yaklaşık uzunluğu 3600 m’yi bulmaktadır (Lev. 3). Şehrin en görkemli kapısı, günümüzde Kuzey Şehir Kapısı olarak isimlendirilen şehrin giriş yapısı, kentin kuzeyinde Eğdemir Mevkii denilen düzlükte yer almaktadır. Surla birleşik yapılan Kuzey Şehir Kapısı’nın, çift girişi ve ortasında yarım daire şeklinde havuzu ve çeşme anıtı bulunmaktadır. Kapının doğu tarafında sur bedeninin bir bölümü görülebilmektedir. Bundan sonra Kuzey Şehir Kapısı’nın doğusunda yer alan Kulebaşı Mevkii’ne kadar surlar takip edilememektedir (Lev. 4).

Aşağı şehirde Kulebaşı Mevkii’nde dikdörtgen formlu bir Bizans Kalesi bulunmaktadır. Bu kaleden sonra doğuya doğru yaklaşık 200 m uzaklıkta bulunan Dedebağ Mevkiine kadar sur izlenememektedir. Dedebağ Mevkiinde güneybatı-güneydoğu yönünde günümüze yaklaşık 4 m uzunluğunda ulaşan, gri damarlı mermerden inşa edilmiş bir duvar bulunmaktadır. Buradan sonra istikametin Değirmen Deresi Vadisine doğru ilerlediği anlaşılan sur günümüzde görülememektedir. Güneye doğru devam edildiğinde Kadıkulesi Bağmat Mevkii’nde yoğun çalılık alan içerisinde surlar görülememektedir. Bu noktadan itibaren tatlı bir eğimle güneybatıya doğru Işık Deresi vadisi yamacının başlangıcında kendini tekrar gösteren sur kalıntıları, sırtı takip ederek tırmanmaktadır. Sur, Işık deresini seyreden sırtların en tepe noktasında tam batıya yönelerek kesintisiz olarak Kadıkulesi Mevkii’nin en yüksek noktasına altıgen planlı kuleye ulaşmaktadır. Kuleden kuzey yönelip sırttan aşağıya inmeye başlayan şehir suru yamaca ulaşmadan gözden kaybolmaktadır.

Stratonikeia antik kentinde bugün kazı evi olarak kullanılan alan içerisinde sur bedeni tekrar görülmekte ve yaklaşık 100 m kuzey yönde ilerleyip Köy Meydanı girişinde, Beylikler Dönemi Selçuk Hamamı’nın batısından geçerek Semerci Ömer ve diğer evlerin altı boyunca devam etmektedir. Şaban Ağa Cami önünden geçen yol suru bölmektedir. Yine kuzeye devam ettikçe evlerin temellerinde yer yer izlenen surun, tam batıya dönüş yaptığı yere kadar izleri takip edilememektedir. Surun doğuya dönüş yaptığı yerden itibaren Kuzey Şehir Kapısı’na kadar surlar kesintisiz devam etmektedir.

2.1. Kadıkulesi

Kadıkulesi suru, Stratonikeia tiyatrosunun güneyinde bulunan Kadıkulesi Mevkii'nde yer almaktadır (Fig. 6). Kadıkulesi'ni çeviren sur sisteminin kuzey kanadı kesintisiz olarak günümüze ulaşmıştır. Batıda ise sırtlardan aşağıya inen sur, yamaca ulaşmadan gözlerden kaybolmaktadır. Kadıkulesi suru güney yönü günümüze ulaşmamıştır. Kadıkulesi doğu yönünde günümüze ulaşmış sur kalıntıları ancak yamacın başlangıcında Bağmat Mevkii'nde görülmeye başlamaktadır. Bu yüzden Kadıkulesi surunun topoğrafya üzerinde takibine ve anlatımına Bağmat Mevkii'nden başlayarak doğudan batıya doğru anlatılacaktır (Fig. 6, Lev. 2-4).

Figür 6. Kadıkulesi Hava Fotoğrafı Üzerine İşlenmiş Olan Plan

Bağmat Mevkii'nde surun başladığı alanda dörtgen planlı kule bulunmaktadır. Kule önündeki düzlüğe ve batısındaki Bağmat Mevkii'ne hakim bir noktada yer almaktadır. Çalışmalarımızda burası "Kule 1" olarak isimlendirilmiştir. Kule 1'den güneybatıya doğru yönelen sur bedeni sırtı takip edebilmek için 50 m sonra bir dirsek oluşturmuştur. "Dirsek 1" in oluşturulmasıyla 5,60 m genişliğinde kule olarak kullanılabilir yüksek bir platform elde edilmiştir. Dirsek 1'den yaklaşık 60 m sonra güneybatıya yönelen duvar üzerinde "Kule 2" yer almaktadır. Dirsek 1'i de içine alan bu

iki kule arasındaki sur bedenine “Duvar 1” ismi verilmiştir. “Kule 2”nin yaklaşık 60 m güneybatısında “Dirsek 2” yer almaktadır. Bu noktadan itibaren iyice dikleşen sırtta “Bindirmeli Kapı 1” vardır. Bindirmeli kapının girişini oluşturan doğu yöndeki dış kanadının önünde 3,30 m yüksekliğinde kaya kütlesi bulunmaktadır. Bu kaya kütlesi, yüksekliği ve geniş hacmiyle Bindirmeli kapıyı gizliyor olmalıydı. Bu kaya kütesinin üst kısmının düzleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kapıya yakın ve üst kısmı düzleştirilmiş olan bu doğal oluşumun savunma amacıyla bir kule gibi kullanıldığı düşünülmektedir. Kapıdan yaklaşık 26 m sonra Işık Deresi’ne bakan sırtların en yüksek noktasında “Kule 3”e ulaşılmaktadır. Dirsek 2 ve Bindirmeli Kapı 1’in duvarlarını oluşturan Kule 2 ve Kule 3 arasında yer alan sur bedenini “Duvar 2” oluşturmaktadır.

Bu noktadan itibaren Işık Deresi vadisi batıya yönelmekte, surda sırtı takip ederek batıya tam bir dönüş yapıp kademeli olarak yükselmeye devam etmektedir. Sur üzerinde Kule 3’ten 40 m sonra tepenin yaklaşık olarak orta bölümlerinde “Bindirmeli Kapı 2” yer almaktadır. Birbirine paralel uzanan sur duvarının güneyindeki dış kolunda merdiven bulunmaktadır. Bu kapının savunması 70 m batısında bulunan “Kule 4” ile sağlanmaktadır. Bu kuleye kadar olan sur bedeni “Duvar 3” olarak isimlendirilmiştir. Kuleden sonra düz bir sırtı takip edip 60 m sonra istikamet değiştiren surlar birleşme noktasında dirsek oluşturmaktadır. “Dirsek 3”de, iki surun birleşmesinden dolayı oluşan kalınlık dirseğin kule olarak kullanılmasına fırsat vermiştir. Kule olarak kullanılan Dirsek 3’e günümüzde ilk 3 basamağı tahribata uğramış bir merdivenle çıkılmaktadır. Dirsek 3’den sonra hafif yükselmeye başlayan arazi 30 m devam eden surlardan sonra “Kule 5” ile birleşmektedir. “Duvar 4” bu iki kulenin arasını oluşturmaktadır.

Kule 5’ten itibaren sur, biri güneybatıya diğeri batıya olmak üzere iki kola ayrılır. Güneybatıya giden sur 70 m sonra güneye doğru bir köşe oluşturarak, altıgen planlı olan “Kule 6” ya doğru ilerlemektedir. Bu güneybatı yönünde ilerleyen sur duvarının sırtın yüksek yerinden aşağıya doğru inmesinden dolayı oluşan güvenlik riskini ortadan kaldırmak için daha sonraki bir dönemde bu sırtta bir başka sur duvarı yapma ihtiyacı doğmuş olmalıdır. Batıya doğru devam eden “Duvar 5” olarak isimlendirilen ikinci sur bedeni gri damarlı mermerden çokgen örgülü olarak yapılmıştır. Çokgen duvarla birlikte hem duvar yüksek sırtlara geri çekilmiş hemde bağlandığı altıgen planlı kulenin gerisinde kalarak savunma güvenliğini daha da arttırmış olmalıydı.

Kule 5'ten 30 metre sonra çokgen duvarın güney yönden birleştiği altıgen planlı Kule 6, Kadıkulesi tepesinin zirvesinde yer aldığı gibi surların da en yüksek noktasını oluşturmaktadır. Altıgen planlı kulenin kuzey yönünde uzanan surlar gri mermer malzeme ile yapılmış olan "Duvar 6", 25 m sonra yine aynı malzemeden yapılmış olan dörtgen planlı "Kule 7" ile birleşmektedir. Kule 7'den sonra sırasıyla kuzeybatı yönünde 65 m, kuzeydoğu yönünde 30 m ve daha sonra kuzeye dönerek 40 m sonra "Kule 8" ile birleşmektedir. Buradan yine kuzeye doğru devam eden sur duvarları 35 m sonra kaybolmaktadır.

2.1.1. Savunma Duvarları

Stratonikeia'nın erken evresini oluşturan Kadıkulesi suru, mevkiinin güney tarafı hariç kesintisiz olarak izlenebilmektedir. Tamamı ana kayayı temel olarak örülen ve aynı mimariye sahip olan, her iki kule arasında tarafımızca isimlendirilen duvarları, bu bölümde tek tek tanıtmaya çalışacağız (Fig. 7).

Figür 7. Kadıkulesi Savunma Duvarları

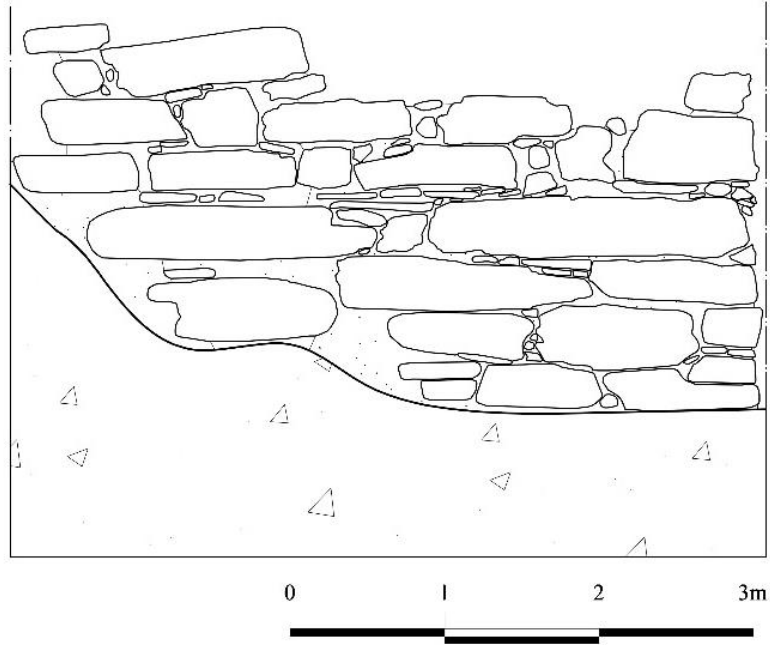
2.1.1.1. Duvar 1 (Kat. 1)

Kadıkulesi Mevkii'nde yer alan sur kalıntıları yamacın doğu yakasında Bağmat Mevkii'nde dörtgen planlı Kule 1 ile başlayıp, Kule 2'ye kadar yaklaşık 50 m uzanan ve iki kulenin orta bölümlerinde sırtı takip edebilmek için Dirsek 1'i oluşturan sur bedenine ait bölümdür (Fig. 7, Lev. 3).

Görünmeyecek derecede yoğun çalılık altında olan duvarın fotoğraflama ve çizim çalışmaları için büyük bir kısmı temizlenmiştir. Duvarın kent içine bakan bazı bölümlerinin sadece temel seviyesinde korunduğu dış yönünün ise yoğun tahribata uğradığı görülmüştür. Maalesef tahribat durumu dirseğin bulunduğu alanda daha büyük boyutlardadır. Dirsek 1, arazinin doğal konturlarını takip edebilmek için bir başka ifadeyle ana kayayı temel alarak surun devam edebilmesi için zikzak şeklinde dışarı taşmasıyla oluşmuştur. Dirsek 1'in şehre bakan bölümü kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olduğu için dirsek üzerine sur içi zeminden çıkılmaktadır. Ayrıca kentin yürüyüş alanıyla aynı kotta olan Dirsek 1'in, zikzak yapan bölümü geniş bir alan oluşturmuştur. Bu geniş alan hem gözetleme amacıyla hem de savunma amacıyla kullanılabilir boyuta sahiptir. Bu dirsekler duvarın "yüz" ve "kanat" şeklinde inşa edilmesinden oluşur. "Yüz" doğrudan sahaya veya saldıranlara doğru uzun, düz bir alan sunan sur bedeni uzantısıdır. "Kanat", yüze dik açılarda, savaş alanına çıkıntı yapan ve yanındaki sur bedeninin savaş alanı yüzünü kontrol ederek onu kuşatan kısa bir duvar uzantısıdır. Başka bir yüz, surun iç tarafında devam eder ve bu yüzün karşı ucunda, onu çevreleyen başka bir kanat vardır. Yani sur bedeninin dış yüzünde toplam kalınlıkta geçici bir artış oluşturulmuştur. Ortaya çıkan zemin planı ise kısa kanatlarla değişen uzun sur bedeni yüzleri olan tırtıklı bir çizgidir. Dirsek 1'in duvar örgü sıraları Duvar 1'in mimarisiyle aynı özelliklere sahiptir (Fig. 10, Lev.5b).

Figür 8. Duvar 1 Doğu Görünüş

Figür 9. Duvar 1 Doğu Görünüş Çizimi

Figür 10. Dirsek 1 Planı

Duvar 1'in yapımında surun bulunduğu alandan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi ve şekillendirilmesi esnasında oluşan kırık parçalar ile etrafta bulunan moloz taşlar ve toprak ile doldurulmuştur. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır. Duvarın yaklaşık 3 m yüksekliğindeki kısmı korunmuştur (Fig. 8-9, Lev. 5).

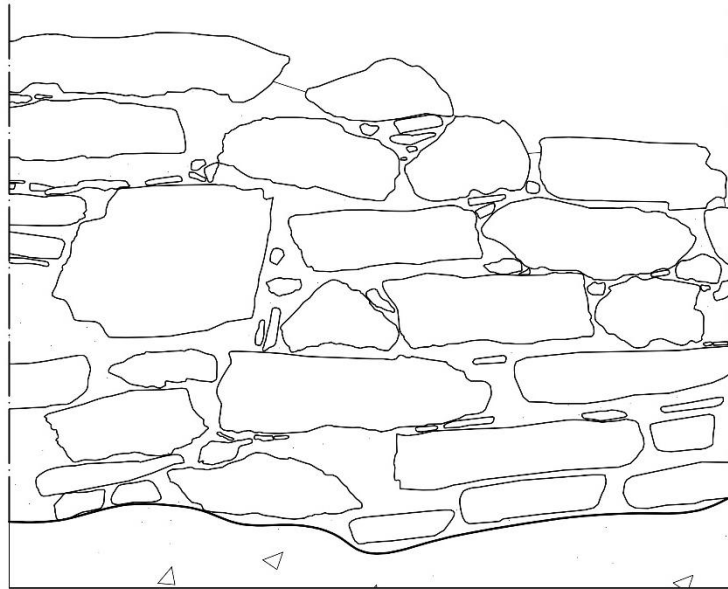
2.1.1.2. Duvar 2 (Kat. 2)

Kule 2 ile Kule 3 arasında kuzey-güney yönünde uzanan ve Dirsek 2 ile Bindirmeli Kapı 1'i oluşturan sur bedenine Duvar 2 ismi verilmiştir. Duvar Kule 2'den yaklaşık 60 m sonra 2,20 m genişliğinde Dirsek 2'ye daha sonra ise oldukça dik bir sırtı tırmanarak Bindime Kapı 1'e ulaşır. Kapının girişinin doğusunda kule olarak kullanıldığı anlaşılan üst kısmı düzleştirilmiş kaya kütlesi bulunmaktadır (Fig. 7, Lev. 3-4).

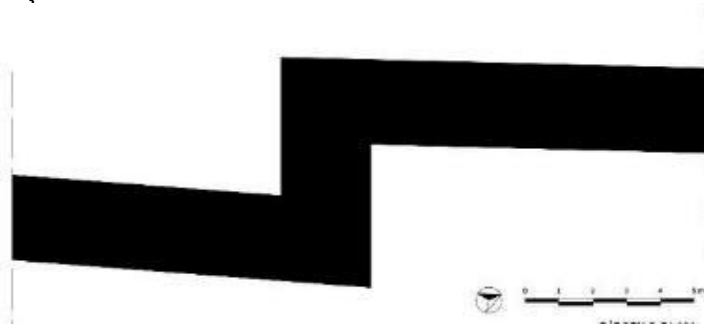
Dirsek 2'de aynı Dirsek 1'de olduğu gibi ana kayayı temel alıp alanın doğal konturlarını takip ederek surun devam edebilmesi için zikzak şeklinde dışarı taşmasıyla oluşmuştur. Günümüze Dirsek 1'den daha sağlam ulaşmış olan Dirsek 2'nin şehre bakan bölümü kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kottadır. Bu düzenleme Dirsek 2'nin üzerine direk çıkışa imkan tanımaktadır. Dirsek 2'nin yüz ve kanat bölümleri günümüze yaklaşık 2 m seviyesinde koruna gelmiştir. Dirsek 2'nin üzeri hem gözetlemeye hem de savunma yapmaya imkan tanıyacak boyutlarındadır. Dirseğin sağlamlığını arttırabilmek için kanatın dış köşesinde 0,50 m yüksekliğinde 1,50 m uzunluğunda büyük taşlar kullanılmıştır. Dirsek 2'nin duvar örgü sıraları Duvar 2'in mimarisiyle aynı özelliklere sahiptir (Fig. 13, Lev. 6c-d).

Figür 11. Duvar 2 Doğu Görünüş

Figür 12. Duvar 2 Çizimi

Figür 13. Dirsek 2 Plan

Duvar 2'nin yapımında şist taşı kullanılmıştır. Ana kaya temel alınarak örülen kuru duvar, kademeli olarak yükselerek sırtı tırmanmakta ve yoğun çalılığın içinde kalan duvarın sade dolgulu olarak örüldüğü görülmektedir. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi esnasında oluşan kırık şist taşı ve topraktır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmekte ve duvarlarda dörtgen düzensiz bloklar kullanıldığından, düzenli bir derz sıraları oluşmamıştır. Blokların yüzeyi ise ocaktan çıktığı haliyle yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Örgü taşları arasında kalan boşluklara kırık kayrak taşlar sıkıştırılmıştır. Duvarın 2,50 m yüksekliğindeki bölümü korunmuştur (Fig. 11-12, Lev. 6a-b).

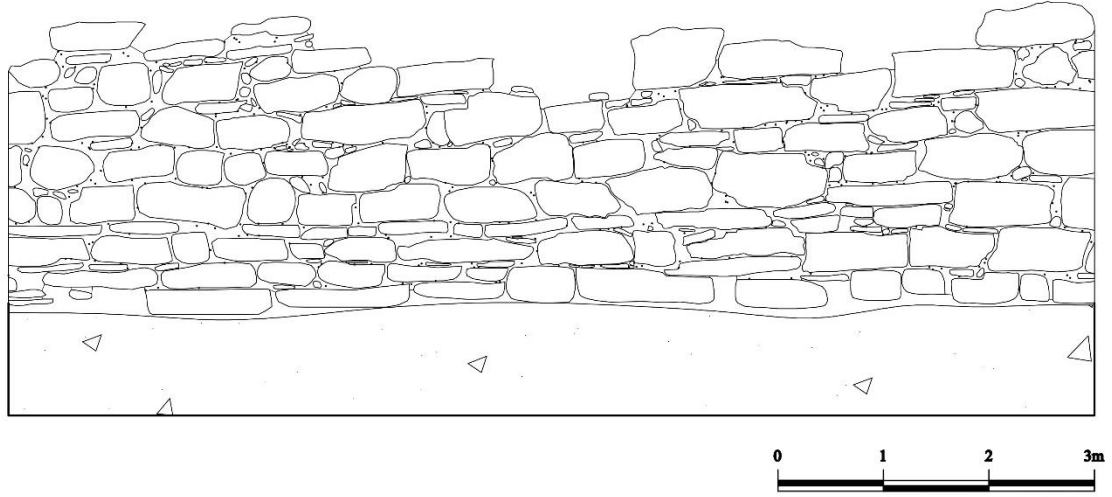
2.1.1.3. Duvar 3 (Kat. 3)

Kule 3 ile Kule 4 arasında doğu-batı doğrultusunda uzanan ve Bindirmeli Kapı 2'yi oluşturan sur bedenine Duvar 3 ismi verilmiştir. 180 m uzunluğundaki duvarın, yaklaşık olarak orta bölümünde sur bedenlerinin birbirini aşarcasına meydana getirilen Bindirmeli Kapı 2 bulunmaktadır (Fig. 7, Lev. 3-4).

Sur kuzeye doğru Kadıkulesi zirvesini tırmanarak en üst noktaya çıktıktan sonra Kule 3'ten batıya tam dönüş yaparak zirveyi artık düz bir alanda takip eder. Duvarın kentin içine bakan bazı bölümleri yürüyüş yoluyla aynı kottayken bazı bölümlerinde duvar yürüyüş yolunu aşmaktadır. Özellikle Bindirmeli Kapı 2'nin çevresinde yürüyüş kotundan oldukça yüksektedir. Bu alanlarda duvarın üzerine (seyirdim yeri) çıkabilmek için bindirmeli kapıya bitişik yapılmış olan taş merdiven kullanılmış olmalıdır.

Figür 14. Duvar 3 Güney Görünüşü

Figür 15. Duvar 3 Güney Görünüş Çizimi

Duvar 3'ün yapımında surun bulunduğu alandan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi esnasında oluşan kırık şist taşı ve topraktır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır. Duvarın 3,50 m yüksekliğindeki bölümü korunmuştur (Fig. 14-15, Lev. 7).

2.1.1.4. Duvar 4 (Kat. 4)

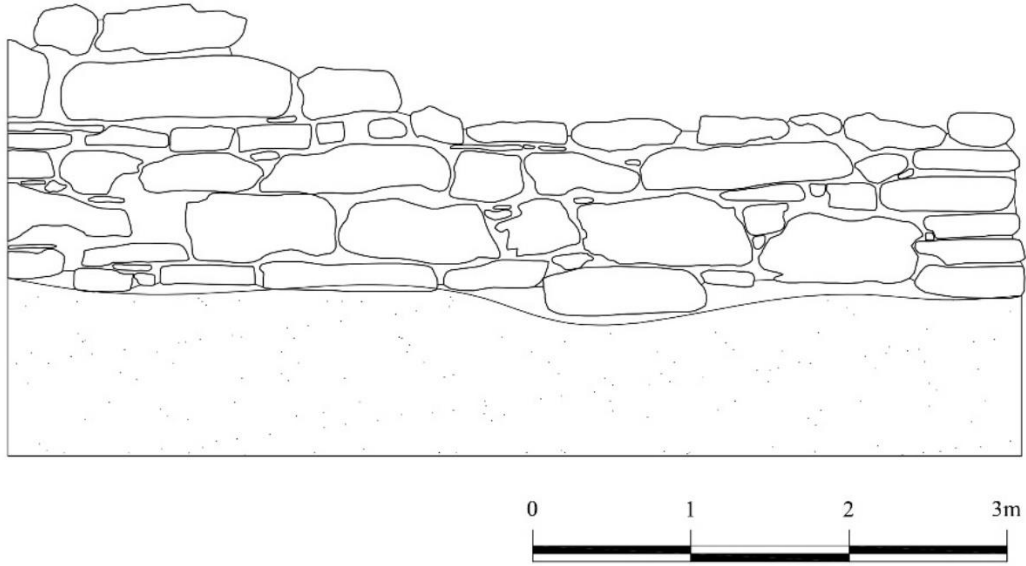
Kule 4 ve Kule 5 arasında Dirsek 3'nin yer aldığı sur bedenine "Duvar 4" ismi verilmiştir. 4 numaralı kuleden yaklaşık 60 m batıda Dirsek 3 yer almaktadır. Bu noktadan itibaren hafif yükselmeye başlayan sur bedeni güneybatı yönünde kıvrılarak yaklaşık 30 m sonra Kule 5'le birleşmektedir (Fig. 7, Lev. 3-4).

Dirsek 3, Dirsek 1 ve Dirsek 2'nin aksine tamamen savunma amaçlı tasarlanmıştır. Dirsek 1 ve 2 arazinin doğal konturlarını takip ederek zikzak şeklinde tasarlanırken Dirsek 3 sur bedeninin yan yana birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle sur bedeni kesilerek, kentin iç tarafında kesilen duvara bitişik olarak duvar örülerek devam ettirilmiştir. Bu birleşimin olduğu yerde iki duvar kalınlığında geniş bir alan elde edilmiştir. 3,5x5 m boyutundaki bu kalınlık bir kulenin iç hacmine eşit alan oluşturmaktadır. Bu da dirseğin aynı kule gibi kullanılmasına imkan tanımaktadır. Bu

kısımda surun oturduğu arazi düzdür ve bu nedenle sur, iç kısımdan kolayca çıkılamayacak bir yükseklikte kalmaktadır. Bu da dirseğe çıkmak için merdiven yapma gereksinimi doğurmuştur. Dirsek 3'e ulaşım yoğun oranda tahribe uğramış yekpare kayrak taşından yapılmış bir merdivenle sağlanmaktadır. Dirsek 3'ün sağlamlığını arttırabilmek için kanatın dış köşesinde duvar örgü sıralarından görülenden daha iri taşlar kullanılmıştır. Dirsek 3'ün duvar örgü sıraları Duvar 4'ün mimarisiyle aynıdır (Fig. 18-19, Lev. 9).

Figür 16. Duvar 4 Güney Görünüşü

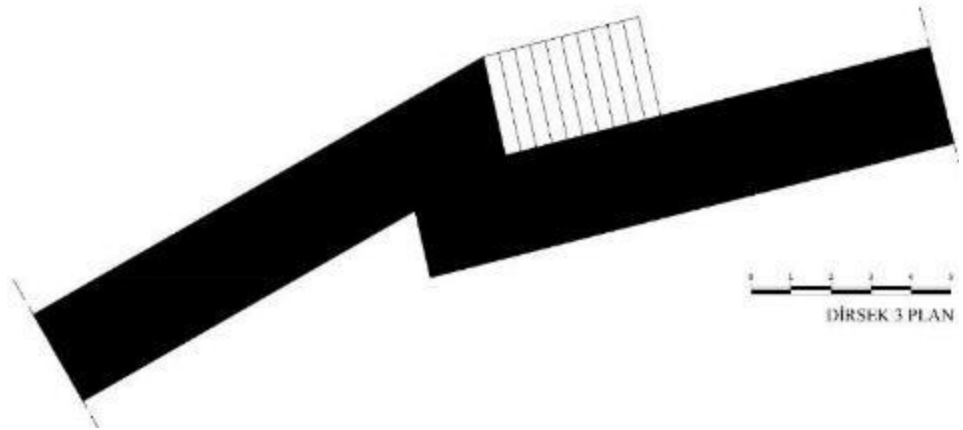
Figür 17. Duvar 4 Güney Görünüş Çizimi

Duvar 4'ün yapımında surun bulunduğu alandan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları

0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi esnasında oluşan kırık şist taşı ve topraktır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır. Duvarın yaklaşık 3 m yüksekliğindeki kısmı korunmuştur (Fig. 16-17, Lev. 8).

Figür 18. Dirsek 3 Batı Görünüşü

Figür 19. Dirsek 3 Plan

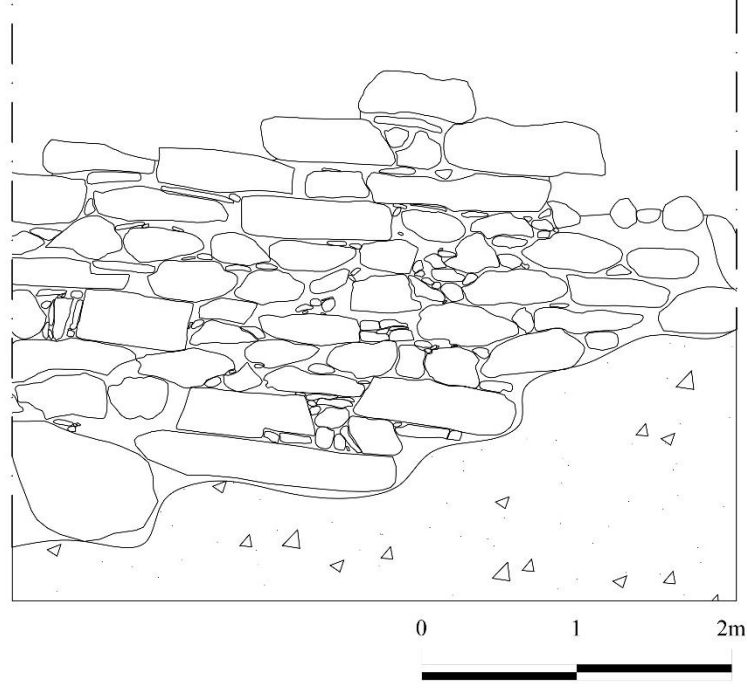
2.1.1.5. Duvar 7 (Kat. 5)

Duvar 7, Kadıkulesi Mevkii'nin batı tarafında Kule 7 ile Kule 8 arasında yer almaktadır. Kule 7'den sonra Kadıkulesi zirvesinden aşağıya inmeye başlayan sur bedeni, sırasıyla kuzeybatı yönünde 65 m, kuzeydoğu yönünde 30 m ve daha sonra kuzeye dönerek 40 m sonra Kule 8 ile birleşir (Fig. 7, Lev. 3-4).

Duvar 7'nin yapımında surun bulunduğu alandan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Kadıkulesi savunma duvarlarının tamamının mimarisi aynıdır. Fakat Duvar 7'nin alt sıralarında özellikle daha büyük blokların (yükseklikleri 0,50-0,70 m, uzunluğu 1-60'ı bulan bloklar) kullanıldığı görülmüştür. Bu Kadıkulesi'nin batı yönünün doğu ve kuzey yönde olan doğal savunma avantajlarından daha az yararlanması ve erişilebilmesinin daha kolay olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi ve şekillendirilmesi esnasında oluşan kırık parçalar ile etrafta bulunan moloz taşlar ve toprak ile doldurulmuştur. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır. Duvarın yaklaşık 3 m yüksekliğindeki kısmı korunmuştur (Fig. 20-21, Lev. 10).

Figür 20. Duvar 7 Doğu Görünüş

Figür 21. Duvar 7 Doğu Görünüş Çizimi

2.1.2. Kuleler

Stratonikeia Kadıkulesi savunma sisteminde 8 kule günümüze ulaşmıştır. Bu kulelerden Kadıkulesi güneybatı köşesinde Yaylacık Düzü'nde yer alan Kule 6 ve Kule 7 daha sonraki evrede Aşağı Şehir Suru inşa edilirken Kadıkulesi savunma sistemine dahil edilmiştir. O yüzden Kule 6 ve Kule 7 Aşağı Şehir Sur bölümünde ele alınacaktır. Bu bölümde Kule 1, 2, 3, 4, 5 ve 8'in tanıtımı yapılmaya çalışılacaktır (Fig. 22, Lev. 3-4)

Kadıkulesi Kule 4 dışındaki diğer kuleler, ne yazık ki günümüze yoğun tahribata uğrayarak ulaşmıştır. Çalışmalar sonucunda kulelerin tamamının mimarisinin aynı olduğu ve tamamının sur bedenine bitişik olarak inşa edildiği görülmüştür. Kule duvarı taşları sur bedeni örgü sıralarına entegre edilerek inşa edilmiştir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki kulelerin tamamı sur bedenine bitişik olarak inşa edilmezler. Özellikle MÖ 4. yy'ın ikinci yarısında Karia'da açık veya yarı bağlanmamış kulelerin bulunduğu bilinmektedir. Kule duvar taşları sur bedeni duvarı içerisine örülmez, kule sur bedenine yaslandırılarak yükseltildi.

Figür 22. Kadıkulesi Kuleleri

2.1.2.1. Kule 1 (Kat. 6)

Kule 1, Kadıkulesi doğu yamacında Bağmat Mevkii'nin Işık Deresini tırmanan sırtlarında ilk karşımıza çıkan sur kalıntısıdır. Doğu-batı uzantılı olarak yükseltelen kule güneydoğusundaki düzlüğe hakim bir noktadadır (Fig. 22, Lev. 3-4).

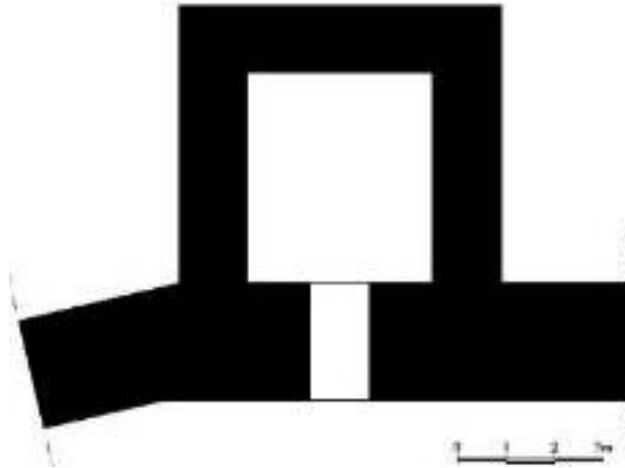
Günümüze yoğun tahribata uğrayarak ulaşmış olan Kule 1, 4x6 m ölçülerinde dörtgen planlıdır. 1 m kalınlığındaki kulenin kuzey ve güney duvarları yaklaşık 2 m, doğu duvarı ise 0,50 m yüksekliğinde günümüze ulaşmıştır. Kulenin yapımında civardan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermekte, blokların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Kuru duvar, blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzlü olarak çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Kule, sur bedeniyle bitişik olarak inşa edilmiştir. Kule duvarı yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Kuleye giriş, batı yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içinden yapılmaktadır. Kuleye girişle kulenin zemininin başlangıcı arasında kot farkından kaynaklanan yaklaşık 2 m'lik fark vardır. Kule zemininin kuleye girişten aşağıda olması kule zemininin dolgulu olduğunun göstergelerinden birisidir. Aslında MÖ

4. yy'ın başlarına kadar zemin katlı odalar çok nadir görülmektedir. (Fig. 23-24, Lev. 11a).

Kule 1 içerisinde, A. A. Tırpan tarafından yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında Geç Hellenistik Döneme tarihlendirilen seramikler gün ışığına çıkarılmıştır¹²⁷. Ayrıca kulenin önünde yoğun miktarda çatı kiremidi bulunmuştur. Bu buluntular Kule 4'ün Hellenistik Dönem içerisinde geçirdiği değişimlerin göstergesi olarak yorumlanmaktadır¹²⁸.

Figür 23. Kule 1

Figür 24. Kule 1 Plan

¹²⁷ Tırpan 1987, 116.

¹²⁸ Bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi Suru, *Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

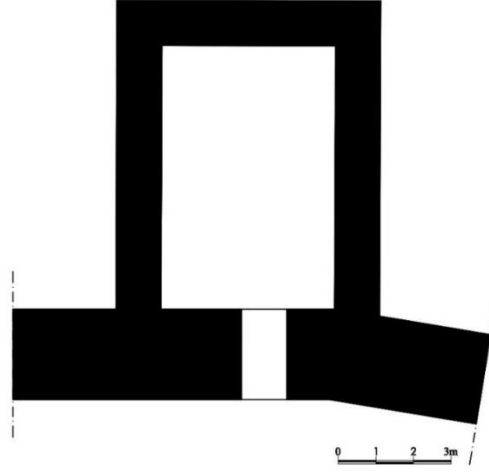
2.1.2.2. Kule 2 (Kat. 7)

Kule 1'den güneybatıya doğru yönelen sur bedeni sırtı takip edebilmek için 50 m sonra bir dirsek oluşturmuştur. Dirsek 1'den yaklaşık 60 m sonra güneybatıya yönelen duvar üzerinde "Kule 2" yer almaktadır (Fig. 22, Lev. 3-4).

Kule, 4x6 m ölçülerinde dörtgen planlıdır. 1 m kalınlığındaki Kule 2'nin kuzey ve güney duvarı yaklaşık 0,50 m, doğu duvarı ise neredeyse zemin seviyesinde günümüze ulaşmıştır. Kulenin yapımında civardan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıkartıldığı gibi yani kaba yüzü olarak bırakılmıştır. Duvar çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Kule, sur bedeniyle bitişik olarak inşa edilmiştir. Doğu-batı uzantılı olan kulenin girişi batı yöndedir. Kuleye girişin, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Kule 2'nin de Kule 1'de olduğu gibi zemininin dolgulu yapıldığı anlaşılmaktadır. (Fig. 25-26, Lev. 11b).

Figür 25. Kule 2 Güney Duvarı Görünüş

Figür 26. Kule 2 Planı

2.1.2.3. Kule 3 (Kat. 8)

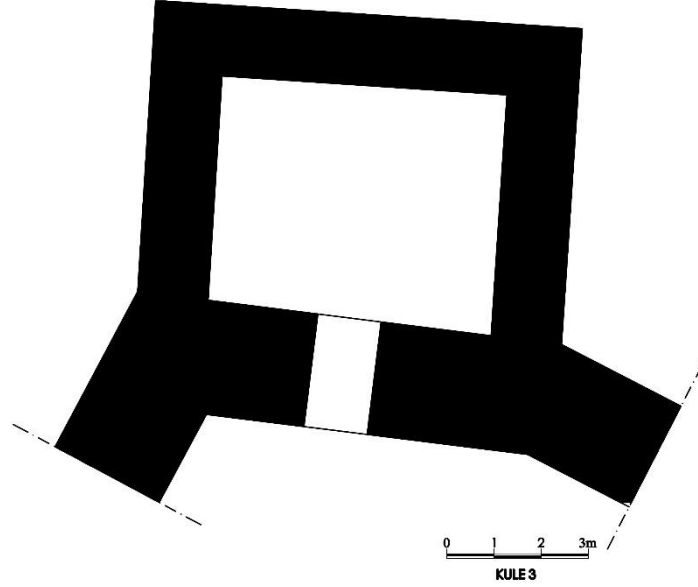
“Kule 2”den yaklaşık 60 m güneybatıda “Dirsek 2” yer almaktadır. Bu noktadan itibaren iyice dikleşen sırtta “Bindirmeli Kapı 1” yer almaktadır. Kapıdan yaklaşık 26 m güneyde “Kule 3”e ulaşılmaktadır. (Fig. 22, 27-28, Lev. 3-4).

Kule 3, Kadıkulesi üzerinde en kötü durumda günümüze ulaşmış olanıdır. Neredeyse temel seviyesinde günümüze ulaşmış olan, 4x6 m ölçülerinde dörtgen planlı kulenin duvar kalınlığı 1 metredir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıkartıldığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kuzey-güney uzantılı olan kulenin girişi kuzey yöndedir. Kule, sur bedeniyle bitişik olarak inşa edilmiştir. Kuleye girişin, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Kule zemin katı dolgulu olarak yapılmıştır (Fig. 27-28, Lev. 11c).

Kule 3 Işık Deresi’ne bakan sırtların en yüksek noktasında, sığınma kalesinin tam güneydoğu ucunda alana hakim bir konumda yer almaktadır. Kule 3, bulunduğu lokasyon gereği Bindirmeli Kapı 1’e güneyden aşağıya doğru inerek gerçekleştirilecek saldırıları önler konumda konuşlandırılmıştır.

Figür 27. Kule 3 Genel Görünüş

Figür 28. Kule 3 Planı

2.1.2.4. Kule 4 (Kat. 9)

Kule 3'ten sonra batıya tam dönüş yapan sur bedeni yaklaşık 20 m boyunca arazinin tatlı meyilline uyum sağlayarak yükselir ve Bindirmeli Kapı 2'ye ulaşır. Kapının güney taraftaki dış kanadından 70 m batıda, kapının savunmasını sağlamak amacıyla yapılan "Kule 4" bulunmaktadır. Kuzey-güney uzantılı, kulenin dış kısmı dik bir vadiye bakmaktadır (Fig. 22, Lev. 3-4).

Kadıkulesi Mevkii'nde günümüze en sağlam şekilde ulaşan 4x6 m ölçülerinde dörtgen planlı kulenin 1 m kalınlığındaki kule duvarları günümüzde çeşitli seviyelerde koruna gelmiştir. Kulenin güney duvarı yaklaşık 1 m yükseklikte günümüze ulaşmıştır.

Doğu ve batı duvarlarının bir kısmı, yaklaşık 2 m olan dolgu zemin seviyesinden daha yüksekte koruna gelmiştir (Fig. 29-31, Lev. 12-13).

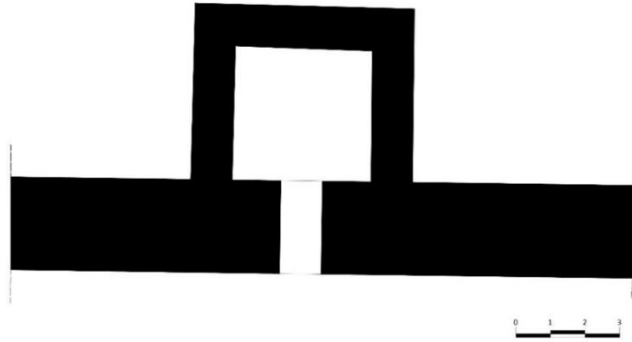
Kule ana kaya üzerine, civardan elde edilen şist taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermekte, blokların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıkartıldığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar, düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kule köşelerinde ise genellikle uzun bloklar sabitlenerek, yapının dayanıklılığı arttırılmıştır. Kule 4'e giriş, kuzey yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içi zeminden yapılmaktadır. Kule girişinin yüksekliği 2, 20 m, genişliği tabanda 1,20 m, tavanda ise daralarak 1 m'ye inmektedir. Kule girişini oluşturan kuzey yönünün duvar örgü sırası lento seviyesine kadar günümüze ulaşmıştır. Girişin üzeri 5 ayrı şist taşından yapılmış blokla kapatılmıştır. Bloklardan birisi günümüze ulaşmamıştır. Kuleye girişin uzunluğu yaklaşık 3 metredir. Kule içine giriş, kule kuzey duvarından 0,50 m çıkıntı bırakılarak geriye çekilmiştir. Bu çıkıntılara dolgu zemini örten taban kirişlerinin uçları yerleştiriliyor olmalıdır. Yapının döşeme taban üzerinde ve kapı lentosuna kadar devam eden duvar yükseklikleri, kulenin dolgulu zemin üzerine tek katlı olduğunu göstermektedir. Kule sur bedenine bitişik olarak inşa edilmiştir.

Figür 29. Kule 4 Genel Görünüş

Figür 30. Kule 4 Girişi

Figür 31. Kule 4 Planı

Görüldüğü üzere, Kule 4'ün günümüze lento seviyesine kadar ulaşmış hali kulenin dolgulu zemin üzerine bir katı güvenli şekilde yorumlamamızı sağlayacak nitelikler taşımaktadır. Kule 4 içerisinde U. Oğuzhanoğlu tarafından yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları¹²⁹ ve kulenin önünde yoğun olarak bulunmuş olan çatı kiremitleri, diğer kulelerde olduğu gibi Hellenistik Dönem değişimlerin önemli kanıtlarını sunmaktadır¹³⁰.

2.1.2.5. Kule 5 (Kat. 10)

Kule 4'ten sonra düz bir sırtı takip edip 60 m sonra istikamet değiştiren surlar birleşme noktasında Dirsek 2'yi oluşturmaktadır. Dirsekten sonra hafif yükselmeye başlayan arazi 30 m devam eden surlardan sonra "Kule 5" ile birleşmektedir. Güney-kuzey uzantılı kule araziye hakim bir noktada olup, 30 m önünde sarp kayalar vardır (Fig. 22, Lev. 3-4).

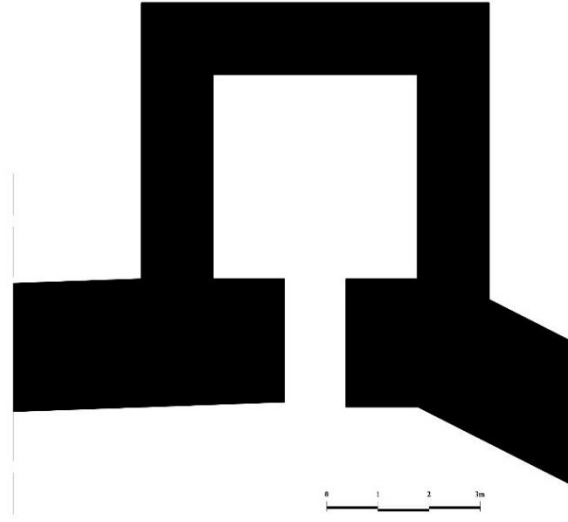
4x6 m ölçülerinde dörtgen planlı kule, 1 m kalınlığındaki kule duvarları günümüzde çeşitli seviyelerde koruna gelmiştir. Kule ana kaya üzerine, civardan elde edilen şist taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermekte, blokların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Kuru duvar, blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzlü olarak çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar, düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kulenin köşelerinde genellikle uzun bloklar kullanılarak, yapının dayanıklılığı artırılmıştır. Kuleye giriş, kuzey yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içi zeminden yapılmaktadır. Kulenin girişini oluşturan kuzey yönünün duvar örgü sırası lento seviyesine kadar günümüze ulaşmıştır. Kule 5 sur bedenine bitişik olarak inşa edilmiştir (Fig. 30-31, Lev. 14).

¹²⁹ Oğuzhanoğlu 2010, 197-198.

¹³⁰ Bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi Suru, *Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

Figür 32. Kule 5 Genel Görünüş

Figür 33. Kule 5 Planı

Kule 5'te yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları Kule 4'te yürütülen çalışmalarda aynı verileri elde etmemiz ve Kadıkulesi kulelerinin dolgulu zemin kat üzerine tek katlı inşa edilmiş olduğunu belirlememiz açısından son derece önemlidir. Kule 5'te yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları sırasında diğer kulelerde olduğu gibi Geç Hellenistik seramikler ve yoğun oranda çatı kiremidi parçaları bulunmuştur. Bu çatı kiremitleri Hellenistik Dönem'deki kulelerin çatı kısmındaki değişimi gösterir niteliktedir¹³¹.

¹³¹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi Suru, *Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

2.1.2.6. Kule 8 (Kat. 11)

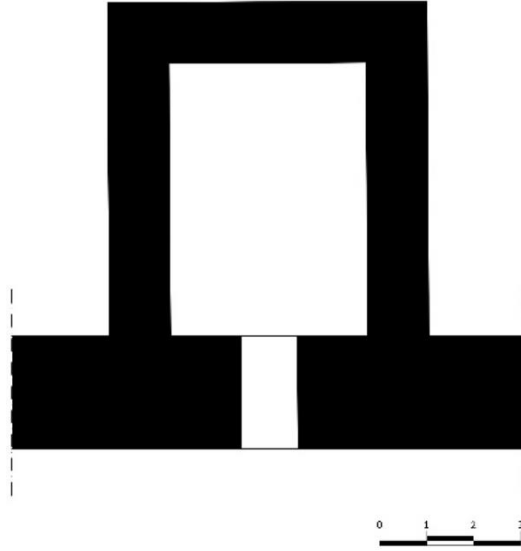
Kule 8, Duvar 8'in sonunda yer almaktadır. Kule 7'den sonra Kadıkulesi zirvesinden aşağıya inmeye başlayan sur bedeni, sırasıyla kuzeybatı yönünde 65 m, kuzeydoğu yönünde 30 m ve daha sonra kuzeye dönerek 40 m sonra eğimli olan topoğrafyada kurulu olan Kule 8'e ulaşır (Fig. 22, Lev. 3-4).

4x6 m ölçülerinde dörtgen planlı, doğu-batı uzantılı Kule 8'in duvar kalınlığı 1 metredir. Zemini ana kaya olan kulenin duvarları günümüze neredeyse zemin seviyesinde ulaşmıştır. Kuleye giriş, doğu yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içi zeminden yapılmaktadır. Kule girişinin yüksekliği 1,35 m, genişliği 1,00 metredir (Fig. 34-35, Lev. 15).

Kule 8'in yapımında surun hemen yakınından elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermekte, blokların yükseklikleri 0,10-0,50 m, uzunlukları 0,50-1,30 m arasında değişmektedir. Kuru duvar, blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzlü olarak, çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Düzensiz dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında boş kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermektedir. Duvarın korunmuş yüksekliği giriş kısmında, günümüze yaklaşık 2 m olarak ulaşmıştır. Kule sur bedenine bitişik olarak inşa edilmiştir.

Figür 34. Kule 8 Girişi

Figür 35. Kule 8 Planı

Kadıkulesi Kule 8, kuzeye doğru kentin yamaçlarını izleyerek inerken önündeki düzlüğe hakim bir konumda inşa edilmiştir. Ayrıca tepenin yamacından, yukarıda yer alan Yaylacık Düzüne doğru hareket etmeye çalışacak saldırı birliklerini engelleyebilecek konumda yer almaktadır. Kule 8'in kuzeyine, Aşağı Şehir'e doğru sur bedeni çok az devam etmekte daha sonra bugün ki kazı evine kadar tahrip olduğu görülmektedir. Kule 8, plan ve mimari açıdan diğer Kadıkulesi kuleleriyle aynı özellikleri göstermektedir.

2.1.3. Kapılar

Stratonikeia Kadıkulesi üzerinde birisi Işık Deresi'nin bulunduğu doğu zirvesine yakın bir konumda diğeri ise tepenin orta kısımlarında bulunmak üzere iki tane bindirmeli kapı yer almaktadır. Planları aynı olan kapıların mimarisinin farklı olduğu görülmektedir. Bindirmeli Kapı 1 iç duvar kısmı günümüze neredeyse zemin seviyesinde ulaşmıştır. Bindirmeli Kapı 2 ise günümüze yapıldığı dönem yüksekliğini koruyarak ulaşmıştır. Bu yüzden sur bedeninin yüksekliğinin tespiti için son derece önemlidir. Stratonikeia Bindirmeli Kapılar kentin kırsal yerleşimlerle bağlantısını sağlayan kapılar olmalıdır (Fig. 36, Lev. 3-4).

Figür 36. Kadıkulesi Bindirmeli Kapılar

2.1.3.1. Bindirmeli Kapı 1 (Kat. 12)

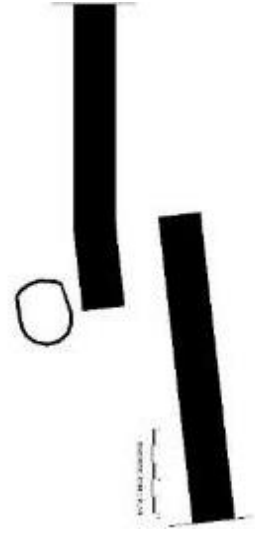
Bağmat Mevkii'nden güneye doğru Işık Deresi'ni seyreden sırtları tırmanırken zirveye 26 m mesafede kayalık bir alanda "Bindirmeli Kapı 1" yer alır. Bu kapı sur bedeninin, birbirini aşarcasına kavuşturulması ile meydana getirilmiştir. Kuzey-güney istikametinden birbirine paralel uzanan sur bedeninin batı yönü iç duvar veya iç kol, doğu kanadı ise dış duvar veya dış kol diye isimlendirebilir. Ana kaya üzerinde yükselen bindirmeli kapının doğu kanadının önünde yerden yüksekliği 3,50 m olan üstü kısmen

düzleştirilmiş doğal bir kaya bulunmaktadır. Bu yüksek kaya bloğu kapıya oldukça yakın olup muhtemelen kapıyı korumak amaçlı kullanılıyordu. Ayrıca bu yüksek kaya kapının yerini de gizliyor olmalıydı (Fig. 36, Lev. 3-4).

Kapının iç duvar kısmı ve dış duvar kısmı aynı teknikte yapılmıştır. Sur için civarındaki kayalık alandan temin edilen kayrak taşı (şist) kullanılmıştır. Kapının duvarları, taşların ocaktan çıktığı haliyle yani kaba yüzü olarak, işlenmeden bırakılmıştır. Düzensiz dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kırık ve moloz taşlardan örülen duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Dolgu içerisine duvar bloklarının kesilmesinde elde edilen şist taşı ve toprak doldurulmuştur. Bindirmeli kapıyı oluşturan duvarların kalınlığı 2,5 m, günümüze ulaşan yüksekliği ise yaklaşık 2 m ve kapı genişliği yaklaşık 2 metredir (Fig. 37-38, Lev. 16).

Figür 37. Bindirmeli Kapı 1

Figür 38. Bindirmeli Kapı Planı

Kadıkulesi Bindirmeli Kapı 1, Stratonikeia kentini güneydoğudan kırsal yerleşimlere bağlayan kapı olmalıdır. Kapılar surlar üzerinde zaruri bir ihtiyaç olarak açılmakla birlikte güvenlik açısından en kritik noktalardır. Bu nedenle, bu kapıların güvenliğini sağlayabilmek için ekstra tedbirler almak gerekmektedir. Bindirmeli Kapı 1'e kuzeyden gelebilecek tehlikeler, Duvar 2 üzerinde yer alan dirsek, güneyden gelebilecek piyade tehlikesi ise güneydoğu zirvesinde yer alan Kule 3 ile önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Bindirmeli Kapı 1'in dış kanadının önünde yer alan kayanın üzerinin

düzeltilmiş olması, kapının güvenliği için kullanıldığını düşündürmektedir. Bindirmeli Kapı 1'i oluşturan iç duvar ve dış duvar kent dışındaki doğu tarafında kot farkından kaynaklanan yaklaşık 2 metrelik yükseklik farkı bulunmaktadır. Bindirmeli Kapı 1'i oluşturan iç duvar ve dış duvar kent içi tarafının üstüne çıkmak için, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olmasında dolayı merdiven kullanılmamıştır. Aslında bu durum Bindirmeli Kapı 1 ve Kapı 2 arasındaki plan farklılığın oluşmasına sebep olmuştur. Çünkü Bindirmeli Kapı 2'nin üzerine çıkmak için kullanılan merdiven, kapının dış kolunda, kapının güvenliği sağlamak amacıyla kullanılabilir bir platforma dönüştürülmüştür. Bu uygulama Bindirmeli Kapı 1'de arazinin doğal avantajlarını savunmaya çevirmesiyle kendini göstermektedir.

2.1.3.2. Bindirmeli Kapı 2 (Kat. 13)

Işık Deresi'ne bakan sırtların en yüksek noktasında yer alan Kule 3'ten batıya dönüş yapan sur bedeni 120 m sonra, Kadıkulesi Mevkii'nin orta kısımlarında "Bindirmeli Kapı 2"ye ulaşır. Kadıkulesi'nde oldukça dik bir sırtta yer alan kapı, bindirmeli kapı tipindedir. Bu kapı sur bedenlerinin, birbirini aşarcasına kavuşturulması ile meydana getirilmiştir. Kuzeyden güneye kentin iç tarafında uzanan bölüme iç duvar, güneyden kuzeye yönüne kentin dışında uzanan bölümü ise dış duvar diye isimlendirebilir. Birbirine paralel uzanan sur duvarının oluşturduğu koridorun sonunda sade bir kapı bulunuyor olmalıydı (Fig. 36, Lev. 3-4).

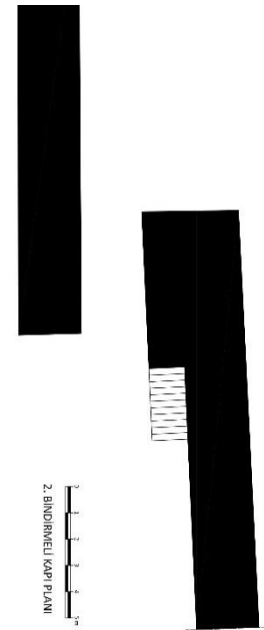
Kapının iç duvar kısmı ve dış duvar kısmı aynı teknikte yapılmıştır. Sur için civarındaki kayalık alandan temin edildiği düşünülen kayrak taşı (şist) kullanılmıştır. Kapının duvarları, taşların ocaktan çıktığı haliyle yani kaba yüzlü olarak işlenmeden bırakılmıştır. Düzensiz dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kuru duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Dolgu içerisine duvar bloklarının kesilmesinde elde edilen şist taşı ve toprak doldurulmuştur. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermekle birlikte, köşe bloklarında sağlamlığı arttırmak amacıyla özellikle dörtgen uzun taşlar kullanılmıştır (Fig. 39-40, Lev. 17-18).

Surların içinden ölçüldüğü zaman, günümüze 1,20 m yüksekliğinde ulaşan iç duvar kalınlığı 2,50 m, dış duvar kalınlığı ise bindirmeli kapıyı oluşturan bölümde batı

tarafa eklenen merdiven ile 3,50 m'dir. Kapı açıklığı 2,35 m genişliğindedir. 10 basamaklı merdiven yekpare kayrak taşından yapılmıştır. Merdivenin 3. basamağının yarısı kırık, 10. basamağı ise kapının önüne düşmüş halde durmaktadır. Basamakların uç kısımları duvar içerisine yerleştirilerek örülmüştür. Bu kapının savunması dış kolunun ucundaki basamakların oluşturduğu geniş alan ve kuzeyinde bulunan tek bir kuleden sağlanıyordu. Bindirmeli Kapı 2'nin savunması dış kolu üzerinden yapıldığı gibi kapının batısında, çok yakın konumda olan Kule 4'te batıdan gelebilecek piyade tehlikelerini önleyebilecek konumdadır.

Figür 39. Bindirmeli Kapı 2 Üstten Görünüş

Figür 40. Bindirmeli Kapı 2 Planı

Bindirmeli Kapı 2'nin, Kapı 1'den plan açıdan farkının dış duvar üzerindeki savunma için oluşturulmuş alan ve kapının üzerine çıkmak için kullanılan basamak olduğu ifade etmiştik. Kadıkulesi Sığınma Kalesi doğu ve batı hattının tamamındaki kule ve savunma duvarlarının kentin içindeki yürüyüş yoluyla yaklaşık olarak aynı kotta olmasından dolayı merdiven kullanılmadan kule girişleri ve seyirdim yerlerine ulaşım sağlanmaktadır. Kentin içi ve dışı kot farkı, savunma duvarlarının kent dışı tarafının en alçak yerinde bile yaklaşık 2,5 – 3 m yükseklik sağlamasına olanak tanımıştır. Kadıkulesi

güney zirvesinde ise yine kot farkından kaynaklı olarak Bindirme Kapı 2'yi oluşturan iç duvar ve dış duvara ulaşım kent içindeki yürüyüş yoluyla değil Bindirmeli Kapı 2 üzerindeki merdivenle sağlanmıştır. Aynı durum Bindirme Kapı 2'nin batısında yer alan Dirsek 3 içinde geçerlidir. Yine burada dirsek ve savunma duvarı üzerine çıkmak için Dirsek 3'e bitişik yapılan taş merdiven kullanılmaktadır.

Bindirmeli Kapı 2 aynı Kapı 1'de olduğu gibi, Stratonikeia kentini barış zamanlarında kırsal yerleşimlere bağlayan diğer bir kapısı olmalıdır. Ayrıca dış kolundaki geniş alandan faydalanarak, savaş zamanlarında güneyden ilerlemeye çalışan piyade birliklerini engellemeye destek sağlayacak kule amacıyla kullanılabilir bir mimariye sahiptir.

2.2. Aşağı Şehir

Aşağı Şehir Suru, Kadıkulesi aşağı kotları ve devamındaki düzlükte bulunmaktadır. Stratonikeia kentinde daha önce bahsettiğimiz gibi P. Tremaux ve A. A. Tırpan tarafından çıkarılan şehir planlarında Aşağı Şehir Suruna entegre kuleler görülmekle birlikte günümüze ulaşmış hiçbir kule kalıntısı bulunmamaktadır (Fig. 1-2)¹³².

Aşağı Şehir Suru günümüze ulaşmış haliyle, Kadıkulesi batı yönünde Kule 8'in kuzeyinde çok kısa devam eden kuru duvardan sonra sur bedeni, kazı evi olarak kullanılan ve tellerle çevrilmiş alan içerisinde tekrar takip edilebilmektedir¹³³. Bu duvar yaklaşık 100 m kuzeye kadar devam ederek son bulmaktadır. 2 m'lik bir kesintiden sonra Şaban Ağa Camii'nin batı yönünde Semerci Ömer Evi'nin temellerini oluşturarak devam etmektedir. Yer yer kesintilerle çoğunlukla evlerin temellerinde görülmekte, sonra kuzeydoğu yöne dönerek sur sisteminin kuzeybatı köşesine ulaşmaktadır. Bu sur bedeni "Duvar 8" olarak isimlendirilmiştir. Semerci Ömer Evi'nden sonra evlerin temellerinde sur kalıntıları yer yer görülmektedir. Surun kuzeybatı köşesinde dirsek yapan sur bedeni doğuya dönerek Kuzey Şehir Kapısı'na ulaşmaktadır. Bu sur bedenine "Duvar 9" ismi verilmiştir. Sur bedeninin kapıyla birleştiği noktada, Kuzey Şehir Kapısı'nda kullanılan

¹³² A. A. Tırpan tarafından kulenin kuzey tarafının burada daha önceden var olan evin temelini oluşturduğunu söylemektedir (Tırpan 1987, 108).

¹³³ A. A. Tırpan burada Erikli mevkiinde bir sur yarığı içinde dörtgen sarı damarlı mermer bloklardan yapılmış 6,40 m uzunluğunda muhtemelen şehrin doğu kapısına ait olabileceğini önerdiği duvar kalıntılarında bahsetmektedir (Tırpan 1987, 108). Fakat bu kalıntılar günümüze ulaşmamıştır.

aynı mermerden kesme taşlar kullanılmıştır. Yaklaşık 70 m uzunluğunda devam eden dörtgen beyaz mermer taşlar Kuzey Şehir Kapısı inşa edilirken, kapıya birleştirilerek örülmüştür.

Stratonikeia suruna göre düzenlenerek her iki yönden bağlandığı anlaşılan şehir kapısının batıda ve doğuda olmak üzere iki girişi, bu girişler arasında da yarım yuvarlak havuza sahip nymphaionu yer almaktadır. Kapının batı girişi batısına entegre beyaz mermerden yapılmış dörtgen taşlar, doğu girişi doğusuna entegre Stratonikeia suru ile aynı örgü sistemine sahip duvar kalıntıları görülebilmektedir. Kapının batı girişinin batısına bitişik olarak yapılan 4-5 sıra yüksekliğinde, yaklaşık 70 m sonra düz yüzeyi ince yonulu duvar Stratonikeia suru ile birleşmektedir. Kapının doğu girişinin doğusunda ise Stratonikeia suru ile aynı örgü sistemine sahip 3-4 sıra yüksekliğinde, yaklaşık 3 m uzunluğunda duvar uzanmaktadır. Bu noktadan sonra doğuya doğru sur duvarının yaklaşık 120 m'lik kısmı kayıptır. Daha sonra Kulebaşı Mevkii'ne gelinmektedir. Burada güneyinde iki kulesi bulunan 85x125 m ölçülerinde bugün Bizans Kalesi olarak ifade edilen yapı bulunmaktadır. Kalenin kuzey ve doğu duvarları, Stratonikeia surunun savunma duvarının bir bölümünü oluşturmaktadır. Güney ve batı tarafı ise kentin değişik düzende yapılarından, farklı dönemlere ait devşirme mimari malzemelerle inşa edilmiştir. Bizans Kalesi'nden sonra Dedebağ Mevkii'ne kadar sur kalıntıları izlenmemektedir. Dedebağ Mevkii'nde güneybatı-güneydoğu yönünde günümüze yaklaşık 4 m uzunluğunda ulaşan, gri damarlı mermerden yapılmış olan "Duvar 10" bulunmaktadır. Bu noktadan sonra Değirmen Deresi'ni izleyen sur Kadıkulesi'ne doğru devam etmektedir (Fig. 41, Lev. 2-4).

Figür 41. Stratonikeia Aşağı Şehir

2.2.1. Savunma Duvarları

Aşağı Şehir Savunma Duvarları günümüze maalesef yoğun oranda tahribe uğrayarak ulaşmıştır. Çoğu yerde duvarlar 2 m yüksekliğinde bile korunamamış olup yer yer kesintiye uğrasa da sur hattı takip edilebilmektedir. Bu bölümde Aşağı Şehir Suru 8, 9, ve 10 numaralı duvarlar tek tek tanıtılacaktır. Duvar 5 ve Duvar 6 Kadıkulesi Mevkii'nde olmasına rağmen Aşağı Şehir Suru inşa edilirken Kadıkulesi suruna entegre edildiği için bu bölümde ele alınacaktır (Fig. 41, Lev. 2-4).

2.2.1.1. Duvar 5 (Çokgen Duvar) (Kat. 14)

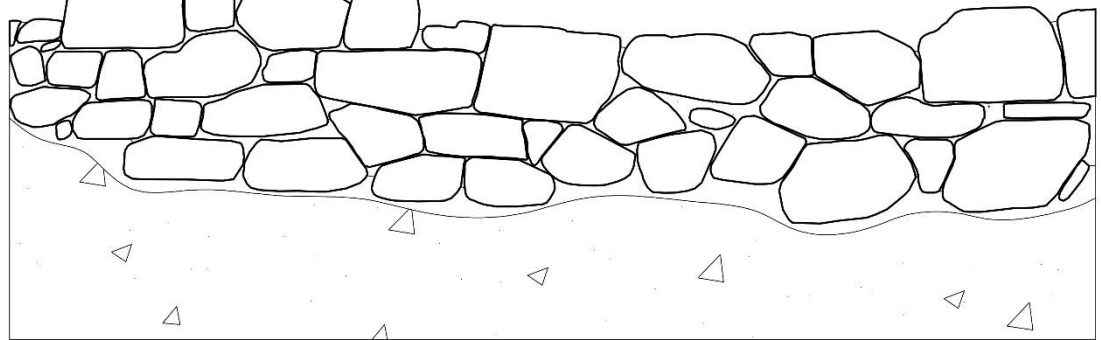
5 numaralı kuleden 30 m batıya devam edip altıgen planlı kuleyle birleşen bu duvara "Duvar 5" ismi verilmiştir. 5 numaralı kuleden itibaren sur bedeni, biri güneybatıya diğeri batıya olmak üzere iki kola ayrılır. Güneybatıya giden sur 70 m sonra güneye doğru bir köşe oluşturarak altıgen planlı kuleyle birleşir. Güneybatı yönünde ilerleyen surun sırtın yüksek yerinden kuzeye yani aşağıya doğru inmesinden dolayı

oluşan güvenlik riskini ortadan kaldırmak için daha sonraki bir dönemde bu sırta bir başka sur bedeni yapma ihtiyacı doğmuş olmalıdır (Fig. 41, 42-43, Lev. 2-4).

Duvar 5'in yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. 3,10 m kalınlığındaki duvarın örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri 0,20-0,60 m, uzunlukları 0,32-1,07 m arasında değişmektedir. Duvar 5, çokgen-dörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Eğri kenarlı çokgen blokların birleşme yerlerinde boşluk bırakılmamıştır. Kabarık blokların yüzeyi kaba yonulu olarak işlenmiştir. Yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Sur bedeni emplekton tekniğinde yani iki duvar arası kayrak taş doldurularak yapılmıştır. Ayrıca duvarın bir bölümü ana kayaya yaslandırılarak sağlamlığı daha da arttırılmıştır. Çokgen-dörtgen duvarla birlikte hem sur bedeni yüksek sırtlara geri çekilmiş hem de bağlandığı altıgen planlı kulenin gerisinde kalarak savunma güvenliği daha da arttırılmış olmalıydı. Duvarın yaklaşık 2 m yüksekliğindeki kısmı korunmuştur (Fig. 42-43).

Figür 42. Duvar 5 Güney Görünüşü

Figür 43. Duvar 5 Güney Görünüş Çizimi

Karia'da Hellenistik Dönem'de çokgen örgünün birçok stilistik varyantını kulelerde ve Stratonikeia Duvar 5'te olduğu gibi sur tamir evrelerinde kullanıldığı görülmektedir¹³⁴. Duvar 5'te olduğu gibi eğri kenarlı çokgen blokların kenarlarının birbirine tam olarak temas etmesini ve derz uyumunu sağlamak için taşçı ustaları bükülebilir kurşun çubuklarla çalışmışlar, çubuğu komşu iki blok için pozitif ve negatif kalıp olarak kullanmışlardır¹³⁵. Eğri kenarlı çokgen bloklarda tam teması sağlamak için derzlerin gerisinde, blokların konstrüksiyon içinde kalan yüzeylerinin de 30-50 cm kadar işlenmesi zorunluluğu¹³⁶, Duvar 5'i özel kılan uygulamalardan birisidir.

2.2.1.2. Duvar 6 (Kat. 15)

Kule 6 (Altıgen planlı) ile Kule 7'yi birleştiren sur bedenine "Duvar 6" ismi verilmiştir. Günümüze sadece az bir kısmı koruna gelen duvar, gri damarlı mermerden yapılmıştır. Altıgen planlı kulenin 25 m sonrasında yer alan Kule 7 arazinin topoğrafik yapısı nedeniyle oldukça aşağıda kalmaktadır. Kule 7'nin ön kısmında Yaylacık Düzü adı verilen geniş bir düzlük yer almaktadır. Duvar 6 bu düzlüğün önünde iki kule arasında eğimli olan topoğrafyaya uyum sağlayacak şekilde yükseliyor olmalıydı. Duvar 6, altıgen planlı kulenin kuzey ucunda ve Kule 7'ye birleşen doğu kısmında yaklaşık 4 sıra yüksekliğinde koruna gelmiştir (Fig. 41, Lev. 2-4).

Duvar 6'nın yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Duvar, düzensiz derz sıralarına sahiptir. 2,50 m kalınlığındaki duvarın örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri 0,20-0,60 m, uzunlukları 0,32-1,07 m arasında değişmektedir. Duvar 6, düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Blokların kabarık yüzeyi kaba yonulu olarak işlenmiştir. Yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Sur bedeni iki duvar arası kayrak taş doldurularak emplekton tekniğinde yapılmıştır (Fig. 44-45).

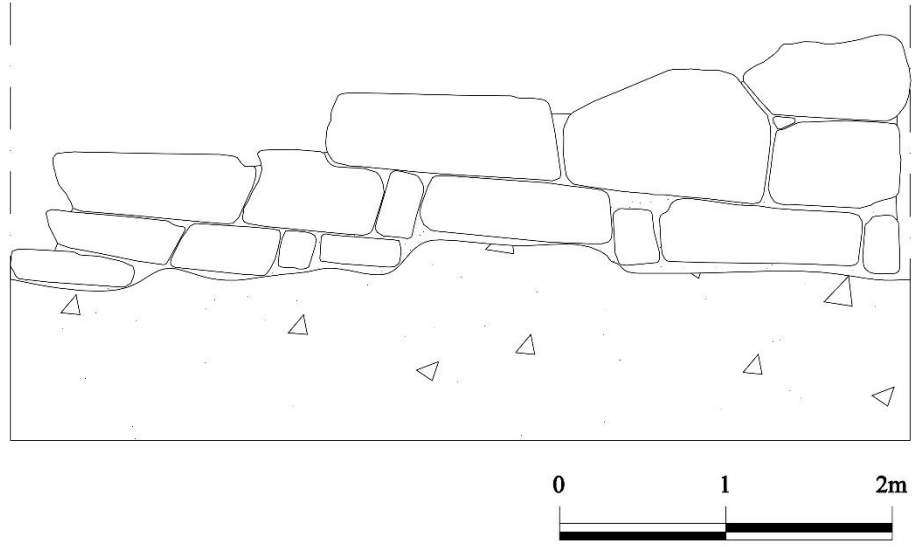
¹³⁴ Pimouguet-Pedarros 2000, 97. Duvar 5'in için bkz. Üçüncü bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

¹³⁵ Scranton 1941, 27.

¹³⁶ Orlandos 1968, 129.

Figür 44. Duvar 6 Batı Görünüş

Figür 45. Duvar 6 Batı Görünüş Çizimi

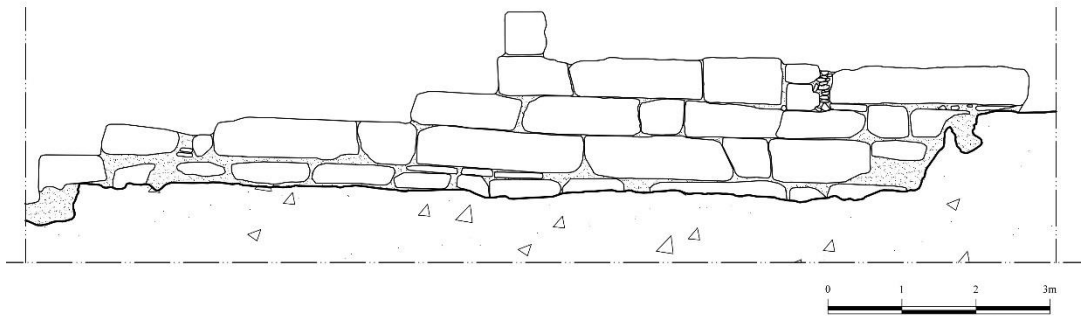
Stratonikeia Duvar 6'nın günümüze ulaşmış olan yüksekliği yaklaşık olarak 1 metredir ve o da fotoğrafta (Fig. 44) görülen bölümdür. Aşağı Şehir duvarlarına stilistik açıdan son derece yakın olan Duvar 6'nın, Aşağı Şehir savunma duvarlarında olduğu gibi yamuk-dörtgen bloklardan örülmüş olmasına rağmen yer yer çokgen bloklar kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Eğri kenarlı çokgen bloklarda tam teması sağlamak için derzlerin gerisinde, blokların konstrüksiyon içinde kalan yüzeylerinin de 30-50 cm kadar işlenmiş olması gerektiği bilinmektedir. Duvar 6 örgü sırasında görülen çokgen bloğun derz temasını sağlamak için derzin gerisinin işlendiği üst kısımdan görülmektedir. Günümüze küçük bir bölüm ulaşmış olsa bile bu özellikler Duvar 6'da Aşağı Şehir savunma duvarlarında olduğu gibi özenli bir işçiliğin uygulandığını gösterir niteliktedir.

2.2.1.3. Duvar 8 (Kat. 16)

Kadıkulesi Mevkii'nin önündeki düzlükte başlayıp surun kuzeybatı köşesine kadar devam eden sur bedeni "Duvar 8" olarak isimlendirilmiştir. Duvar 8, günümüzde kazı evi olarak kullanılan alan içerisinde kuzey-güney istikametinde yaklaşık 105 m uzanmaktadır. Daha sonra yaklaşık 2 m kesintinin ardından ve cami önünden geçen köy yolundan sonra, surun kuzeybatı köşesine kadar Eskihisar Köyü'nü Yatağan ilçesi asfaltına bağlayan yol üzerinde bulunan evlerin temellerinde yer yer görülmektedir. Duvar 8'in kazı evi içinde kalan kısmındaki doğu yönü tamamen dolgu toprak altındadır. Duvar 8'in kazı evi alanı içerisinde son bulunduğu noktada günümüzde sadece güney duvarının bir kısmı evin temelleri altında kalmış olan kule bulunmaktadır (Fig. 41, Lev. 2-4).

Figür 46. Duvar 8 İlk Evre Batı Görünüş

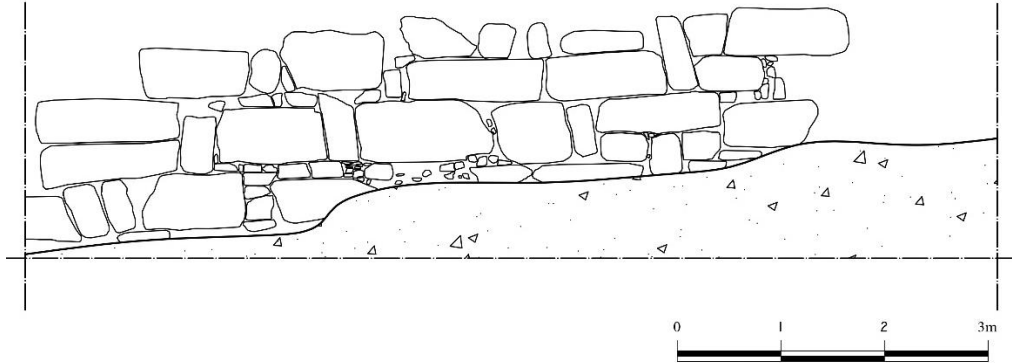
Figür 47. Duvar 8 Batı Görünüşü Çizimi

Duvar 8'in yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yüksekliği 0,25 m - 0,50 m, uzunlukları ise 1,05 m - 2,25 m arasında değişmektedir. Stratonikeia Aşağı Şehir Suru 8 numaralı duvar üzerinde üç farklı taş

işçiliği görülmektedir. Duvarların yapım tarihleri tekrardan kaçmak için özellikle üçüncü bölümde tartışılmıştır. Bunlardan ilki şehrin Stratonikeia ismini aldığı ilk evreye MÖ 3. yy'a aittir¹³⁷. Bu duvar düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Duvar üzerinde belirli bir sıra düzeni göstermeyen atkı taşı kullanılmıştır (Fig. 46-47).

Figür 48. Duvar 8 İkinci Evre

Figür 49. Duvar 8 İkinci Evre Çizimi

Duvar 8 ikinci evresinde birinci evreden stilistik açıdan farklı bir teknik kullanılmıştır. Bu duvar Eskihisar köyünü Yatağan ilçesine bağlayan eski yolun doğu kenarındaki 77 nolu evin temelinde görülmektedir. Hellenistik Döneme tarihlendirilen¹³⁸ Duvar 8 ikinci evrede duvar, düzensiz kareye yakın ve yamuk bloklardan örülmüştür (Fig. 48-49). Duvar 8 ikinci evrede görülen bu örgü stili, Kule 7 duvarında da görülmektedir.

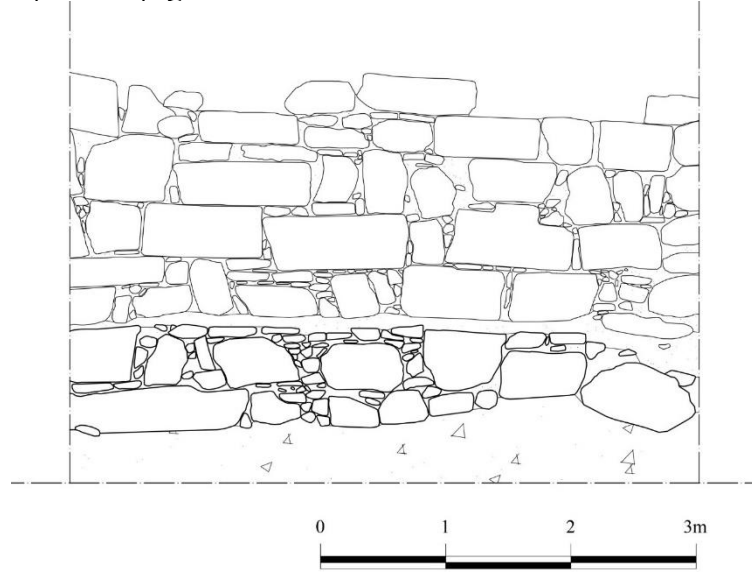
¹³⁷ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği – Tarihlendirme*.

¹³⁸ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği – Tarihlendirme*.

Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen¹³⁹ Duvar 8'in üçüncü evresinin aceleyle geliş güzel bir şekilde onarılarak tekrar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Duvar 8 üçüncü evresi kazı evi bahçesinde görülmektedir ve günümüze yaklaşık 2-2,5 m yüksekliğinde ulaşmıştır (Fig. 50-51). Duvar 8 üzerinde görülen bu düzenleme yer yer Duvar 9 üzerinde de görülmektedir.

50. Duvar 8 Geç Antik Çağ Evresi

51. Duvar 8 Geç Antik Çağ Evresi Çizimi

2.2.1.4. Duvar 9 (Kat. 17)

Eskihisar evlerinin bitiminden sonra yaklaşık 25 m sur kalıntıları takip edilememektedir. Sur sisteminin kuzeybatı köşesinde dirsek yaparak tekrar görülen sur,

¹³⁹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği – Tarihlendirme*.

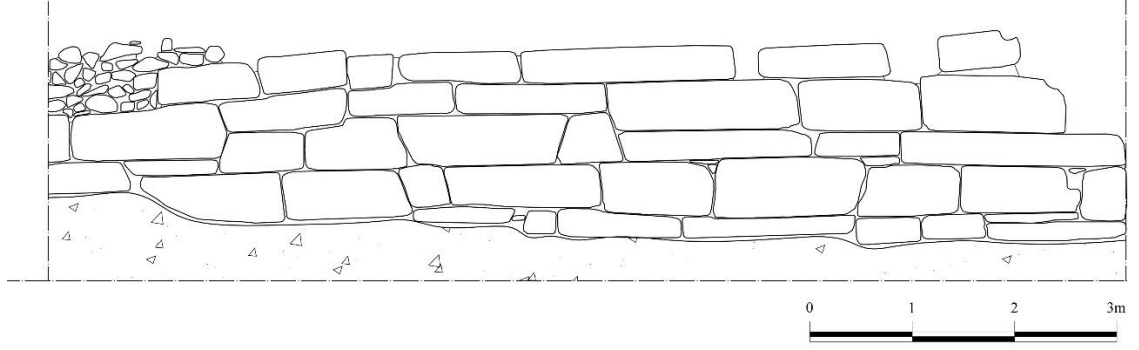
Kuzey Şehir Kapısı batı girişine kadar devam etmektedir. Doğu-batı istikametinde yaklaşık 200 m uzanan sur bedeni “Duvar 9” olarak isimlendirilmiştir. Bu düz alanda savunmanın kolaylaştırılması için sur, dirsekli olarak inşa edilmiştir. Duvar 9’un dirsek yaptığı kuzey batı köşede dış tarafı görülebilmektedir. Fakat doğu-batı yönünde uzanan duvarın dış yüzü yoğun dolgu toprağı altındadır. Bu yönde ise surun iç yüzünün duvar örgüsü Kuzey Şehir Kapısı’na kadar izlenebilmektedir (Fig. 41, Lev. 2-4).

Duvar 9’un yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yüksekliği 0,25 - 0,50 m uzunlukları ise 2,70 - 1,25 m arasında değişmektedir. İki sıra örülen duvarlar düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüş bazen çokgen taşlar kullanılmıştır. Duvar üzerinde belirli bir sıra düzeni göstermeyen atkı taşı kullanılmıştır. Kabarık yüzlü blokların yüzeyi kaba yonulu, birleşme yerleri ise boşluk bırakılmadan düz olarak ayarlanmıştır. Yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Duvar 9’un günümüze ulaşan yüksekliği 2 - 3 m arasında değişmektedir (Fig. 52-53).

Duvar 9, Hellenistik Dönemle birlikte Karia’da sıklıkla görülmeye başlayan farklı şekilli blokların bir arada kullanıldığı karışık duvar örgü stilleri içerisinde yamuk ve dörtgen blokların mükemmel uyumunu gösteren güzel bir örnektir. Duvar 9 üzerinde aynı Duvar 8’de olduğu gibi gelişmiş güzel bir şekilde yapılan onarımlar görülmektedir.

Figür 52. Duvar 9 Güney Görünüş

Figür 53. Duvar 9 Güney Görünüş Çizimi

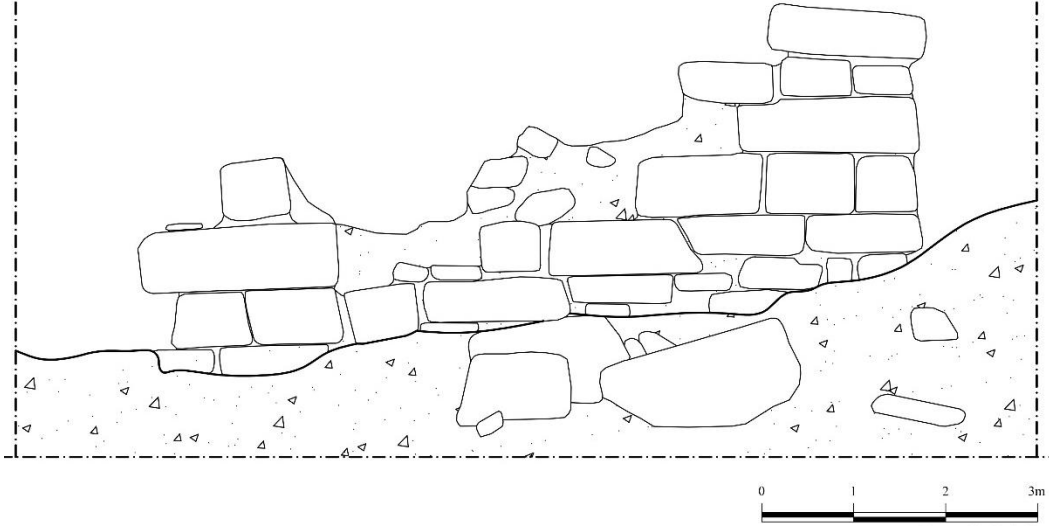
2.2.1.5. Duvar 10 (Kat. 18)

Kuzey Şehir Kapısı'nın doğu girişine birleşik yaklaşık 3-4 sıra sur kalıntıları yapılan kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Bu noktadan sonra doğuya doğru surun yaklaşık 120 m'lik kısmı kayıptır. Daha sonra Kulebaşı Mevkii'ne gelinmektedir. Burada güneyinde iki kulesi bulunan bugün Bizans Kalesi olarak ifade edilen yapı bulunmaktadır. Bizans Kalesi'nden sonra Dedebağ Mevkii'ne kadar sur kalıntıları izlenememektedir. Dedebağ Mevkii'nde güneybatı-güneydoğu yönünde yer yer görülen "Duvar 10" bulunmaktadır. Bu noktadan sonra Değirmen Deresi'ni izleyen sur Kadıkulesi'ne doğru devam etmektedir (Fig. 41, Lev. 2-4).

Duvar 10'un yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yüksekliği 0,65 m, uzunlukları ise 0,75 - 1,95 m arasında değişmektedir. İki sıra örülen duvarlar düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Kabarıklık yüzü blokların yüzeyi kaba yonulu, birleşme yerleri ise boşluk bırakılmadan düz olarak ayarlanmıştır. Duvar günümüze yaklaşık 4 m uzunluğunda, 3,40 m yüksekliğinde ulaşmıştır (Fig. 54-55).

Figür 54. Duvar 10 Doğu Görünüşü

Figür 55. Duvar 10 Çizimi

Aslında günümüze sadece 4 m olarak ulaşmış olan Duvar 10, Aşağı Şehir’de kentin doğu kısmında günümüze ulaşmış orijinal tek duvar kalıntısıdır. Fakat stilistik açıdan tanımlayarak Duvar 8 ve Duvar 9 ile benzerliklerini ortaya koymamız açısından yeterlidir.

2.2.2. Kuleler

Aşağı Şehir’de günümüze ulaşmış olan kule kalıntısı bulunmamaktadır. Fakat Kadıkulesi’nin en zirvesinde yer alan Kule 6 ve önündeki Yaylacık Düzü üzerinde bulunan Kule 7, Aşağı Şehir Suru tasarlanırken Kadıkulesi Suru üzerine entegre edilmiş olmasından dolayı Aşağı Şehir Kuleleri başlığı altında değerlendirilecektir (Fig. 56, Lev. 2-4)

Figür 56. Kadıkulesi Duvarlarına Entegre Edilen Aşağı Şehir Kuleleri

2.2.2.1. Kule 6 (Altıgen Planlı Kule) (Kat. 19)

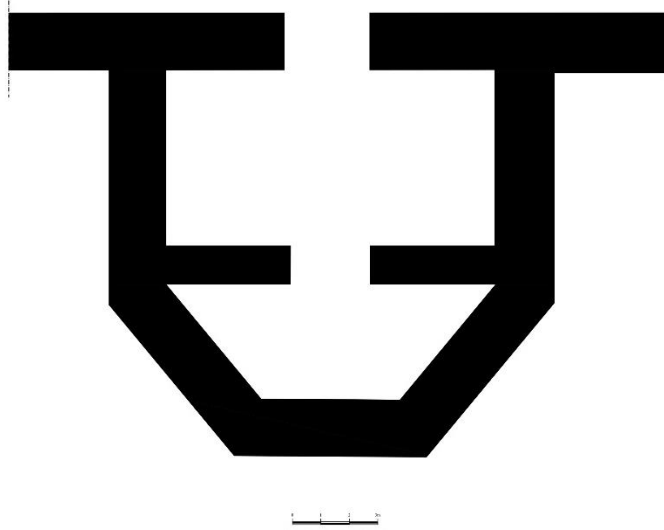
Kule 5’ten kuzeybatıya dönen çokgen duvar 20 m devam ettikten sonra tam batıya dönüp, 55 m sırtları tırmanır ve tekrar kuzeybatıya 20 m ilerleyip altıgen planlı Kule 6 ile birleşir. Altıgen planlı Kule 6, Kadıkulesi’nin güneybatı ucunda, surların en yüksek noktasında tüm kentte hakim bir konumda bulunmaktadır. Doğu-batı uzantılı altıgen planlı kulenin dış kısmı önünde Yaylacık Düzü adı verilen geniş bir alan yer almaktadır (Fig. 56, Lev. 2-3).

Altıgen planlı Kule 6, sur bedeninden ayrı olarak tasarlanmıştır. Kulenin 3,08 m genişliğindeki girişi doğuda yer almaktadır. Kule 6’nın yapımında civardan elde edilen mahalli kayrak taşı (şist) kullanılmıştır. Altıgen planlı kuleler, kare kulelerin dış

köşelerinin kesilmesiyle meydana getirilmiştir. Kulenin köşelerinin uzunlukları farklılık göstermektedir. Kulenin ön kısmı 6,70 m, köşe yapan bölüm 7 m, kuzey-güney yöndeki düz uzanan yerler 8 metredir. Günümüze maalesef 3-4 sıra duvar örgüsüyle ulaşmış olan altıgen planlı kulenin duvar kalınlığı 2 metredir. Kule duvarları, çift sıra örgü tekniğinde yapılmıştır. Kulenin duvarlarında düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılmıştır. Blokların kabarık yüzeyle, kaba yonuludur. Kule içerisine kapıya paralel olarak yerleştirilen iki adet bölme duvarı bulunmaktadır. Bölme duvarının her biri 4,35 m uzunluğunda, 1,35 m genişliğindedir. Bunlar ikinci kat odalarına yerleştirilecek silahlara güçlü temel sağlamak amacıyla yapılmış olmalıdır (Fig. 57-58, Lev. 19).

Figür 57. Altıgen Planlı Kule

Figür 58. Altıgen Planlı Kule Planı

Stratonikeia Aşağı Şehir Suru inşa edilirken Kadıkulesi savunma sistemine entegre edilen Kule 6 Stratonikeia'nın en hakim noktasında yer almaktadır. Günümüze sadece temel seviyesinde ulaşmış olmasına rağmen Stratonikeia altıgen planlı kule, az örneği bulunan poligonal planlı kulelerin içerisinde önemli örnekler arasında yer almaktadır.

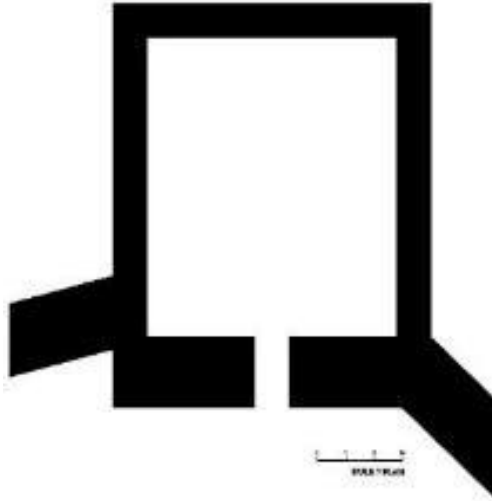
2.2.2.2. Kule 7 (Kat. 20)

Kule 7, Kadıkulesi Mevkii'nde altıgen planı Kule 6'ya oldukça yakın olup, 25 m kadar kuzeybatısında yer almaktadır. İki kule birbirine çok yakın olmasına rağmen arazinin topoğrafik yapısı nedeniyle, Kule 7, altıgen planlı kuleye göre oldukça alçak bir seviyede kalmaktadır. İki kulenin önünde de Yaylacık Düzü adı verilen geniş bir alan yer almaktadır (Fig. 56, Lev. 2-4).

Kule 7, altıgen planlı kuleden sonra aşağıya yönelen sur bedeni gibi gri damarlı mermer taştan yapılmıştır. Kule duvarları, sur duvarlarını kesmekte ve kule, sur içine 0,75 m kadar girmektedir. 3 yöndeki duvarı da çeşitli seviyelerde koruna gelen kulenin batı duvarı günümüze yaklaşık 5 m yüksekliğinde ulaşmıştır. Kule 9,5x11 m ölçülerindedir. Kule duvarının özellikle zemin seviyesine yükseklikleri 30-100 m, uzunlukları ise 45-160 m arasında değişen taşlar kullanılmıştır. Köşelerde ise genellikle uzun bloklar tercih edilmiştir. Bu duvar düzensiz, kareye yakın dörtgen ve yamuk bloklar kullanılarak örülmüştür. Blokların birleşme yerlerinde boşluk bırakılmamış düz olarak ayarlanmıştır. Blokların kabarık yüzeyi, kaba yonulu işlenmiştir. Kule duvarı çift sıra örülmüştür. Kule 7 zemini dolgulu olarak yapıldığı için kuleye giriş güneyden seyirdim yerinden yapılıyor olmalıdır (Fig. 59-60, Lev. 20).

Figür 59. Kule 7 Genel Görünüş

Figür 60. Kule 7 Planı

Stratonikeia Aşağı Şehir Suru inşa edilirken Kadıkulesi savunma sistemine entegre edilen Kule 7'nin ilerleyen dönemlerde onarım geçirdiği düşünülmektedir¹⁴⁰. Duvar kalınlığı ve hacmi gereği gelişmiş kuşatma tekniklerine cevap verebilecek nitelikte olan Kule 7, Kule 6'yla birlikte tasarlanmıştır.

¹⁴⁰ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Tarihlendirme*.

2.2.3. Kapı

2.2.3.1. Kuzey Şehir Kapısı (Kat. 21)

Kuzey Şehir Kapısı'nda beyaz mermerden yapılmış olan batıda ve doğuda anıtsal kemerli girişler ve bu girişler arasında yarım yuvarlak havuzlu iki katlı bir nymphaionu yer almaktadır. Sura birleşik konumlandırılan Kuzey Şehir Kapısı'nın batı tarafındaki duvar kapıyla aynı dönemde beyaz mermerden yapılmış olup blokların düz yüzeyi ince yonulu olarak işlenmiştir. Bu duvar batıya devam ederek kabarık yüzeyi kaba yonulu, yamuk ve dörtgen taşlardan örülen Hellenistik Dönem Stratonikeia suruna bağlanmaktadır. Kuzey Kapının doğu girişi, doğu kemerinin hemen yanından itibaren, batı yönde aynı stilde örülen Hellenistik Dönem duvarlara bitişik yapılmıştır.

Şehir Kapısının batı girişinin¹⁴¹ batı ayağının altında bir krepis ayağı çepeçevre dolaşmakta ve iç kısımda güneye doğru uzantı yapmaktadır. Bu güney uzantının üzerinde bir plinthe, onun üzerinde postamentli attik-ion kaide ve onun da üzerinde yivsiz tek parça gövde ve en üstte Korinth başlığı bulunmaktadır. Ayak başlığının dışa doğru taşan sade bir taç profilli kapı ayağını çepeçevre dolanmaktadır. Ayak başlığının üzerinde başlayan kemer kısmı, kapı derinliği göz önüne alınarak yan yana iki blokla yapılmıştır (Fig. 41, Lev. 2-4).

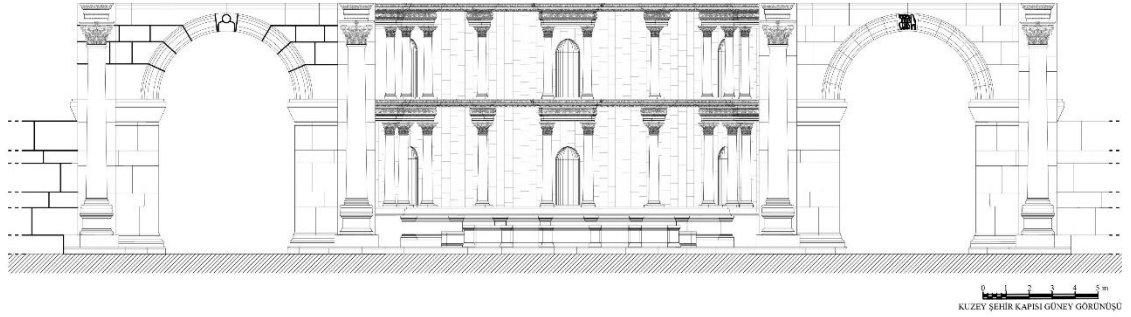
Batı ayak ile doğu ayak arası, yani giriş kısmı genişliği 5,65 metredir. Batı girişin doğu ayağının¹⁴² altında bulunan krepis ise güneye döndükten sonra sütun kaidesinin altında son bulmayıp, buradan doğuya uzanmakta ve doğu girişin batı ayağının altını da çepeçevre dolanmaktadır. Doğü ayaktaki tahribat daha fazladır. Kuzeybatı köşesinde kemerin ilk bloğuna kadar sağlam olan ayağın kuzey yüzü de ayak başlığına kadar korunmuştur. Ayak gövdesinin iç kısmında, doğu ve güney yüzündeki bloklar ise yıkılmıştır. Bu ayağın güneyindeki postamentli attik-ion kaide in situ olarak durmaktadır (Fig. 61-62, 92).

¹⁴¹ Batı ayağın ölçüleri 3,45 x 3,60 metredir.

¹⁴² Doğü ayağın ölçüleri 3,7x3,64 metredir.

Figür 61. Kuzey Şehir Kapısı

Figür 62. Kuzey Şehir Kapısı Çizimi

Doğu girişin batı ayağı, gövdenin yarısına kadar sağlamdır. Doğu ayak¹⁴³ ise yine batı ayak gibi gövdenin ilk blokların üst seviyesine kadar korunmuştur. Bunun altın da çepeçevre bir krepis dolaşmaktadır. Güneyinde yer alan postamentli attik-ion kaide yine in situ olarak durmakta, hemen yanında ve güneye doğru devrilmiş sütunu ile sütunun yanında başlığı bulunmaktadır. Bu başlık, kapının ön yüzünde yer alan dört sütundan tam olan ikinci örneğe aittir.

Üst yapıda her iki kapının kemerlerine ait blokların bir kısmı korunmuş durumdadır. Ele geçen bloklara göre kemerlerin cepheleri üç fascialıdır. Kapının ayakları ön kısmında yer alan sütunların üzerinde arşitrav ve frizden oluşan entablatur ile korniş

¹⁴³ Doğu ayağın ölçüleri 3,40 x 3,55 metredir. Doğu kapı giriş aralığı 5,80 metredir.

blokları bulunmaktadır. Bunların bir kenarı sütun ve diğer tarafları ise plasterler tarafından taşınmaktadır.

Batı ve doğu girişin arasında yarım daire şeklinde tabanı mozaik döşeli bir havuz bulunmaktadır¹⁴⁴. Havuz duvarı, her iki kenardaki ayağa bitişik 2,80 m duvar kalınlığına sahip ve kapı girişlerinden kuzeye doğru taşmaktadır. Kente bakan güneydeki iç yüzü, girişlerin olduğu kısımlarda her iki yanda düz ve yarım yuvarlak havuzun çevresi boyunca iç bükey şekillidir. Yarı yuvarlak planlı havuzun güney kenarı, her iki kenardaki girişlerin hizası ile düz hat oluşturacak şekilde balustradlarla kapatılmıştır. Bu balustradların yükseklikleri 1,06 m olup, bir krepis üzerinde yer almaktadırlar. İki girişin ayakları altını çevreleyen ve birbirine bağlayan krepis ile bu balustradlar arasında kalan düzlükte daha alçak, 0,95 m yükseklikte olan ve yine plasterlerle süslü ikinci bir balustrad sırası ile dikdörtgen şeklinde, yarım yuvarlak büyük havuzun önüne daha küçük bir havuz yapılmıştır. Büyük olan yarım yuvarlak havuza akan sulardan fazla olanlar bu küçük havuza akmakta ve buradan akan sular kanalizasyon sistemi ile kent içinden dolaşarak, diğer kanalizasyon atıkları ile kentin doğusuna akıtılmaktadır. Bu gösterişli Stratonikeia kapısı 42,50 m uzunluğa, 14,20 m yüksekliğe sahiptir.

¹⁴⁴ Havuzun çapı, yani düz olan güney yüzü 14,10 m olup, yarıçapı da 7, 20 metredir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

STRATONIKEIA SURU, YAPISAL VE ASKERİ DEĞERLENDİRMESİ

3.1. Kadıkulesi

3.1.1. Sur Plan ve Tasarımı

Kadıkulesi suru, tepenin üzerinde kentin topoğrafik olarak en yüksek noktasında bulunmaktadır. Kadıkulesi topoğrafyanın en sarp yerlerinde ana kayayı ve sırtlarını takip eden bir plan göstermektedir. Savunma sistemi üzerinde ihtiyaç duyulan yerlere kule yapılmakla birlikte, sur plan ve tasarımı doğal savunmanın avantajlarından yararlanmak üzere tasarlanmıştır (Fig. 6, 63, Lev. 2-4).

Figür 63. Kadıkulesi'nin Kuzeyden Görünümü

Karia Bölgesi'nde özellikle doğal savunmanın avantajlarından yararlanmak amacıyla birçok yerleşim tepe üzerine kurulmuştur. Karia Bölgesi'nde bu tür tepe yerleşimleri söz konusu olduğu zaman ilk akla Lelegler gelir¹⁴⁵. Fakat Leleg yerleşimindeki savunma sistemleri dikkatli bir şekilde değerlendirme kapsamına alınmalıdır. Çünkü Leleg stili Karia'da, Arkaik Dönem ötesine geçerek Klasik ve Hellenistik Dönemlerde kentlerin savunma sistemlerini etkilemiştir¹⁴⁶.

Leleg yerleşimleri hakkında 19. yy'dan bu yana çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmalar sonucu 200'den fazla Leleg yerleşimi tespit edilerek, önemli verilere ulaşılmıştır¹⁴⁷. W. Radt'in oluşturduğu tipolojiye göre bu alanlar, müstahkem şehirler, sığınma kaleleri (fluchtburgen) ve çiftlik yerleşimleri (compound) olarak isimlendirilir. Çiftlik yerleşimleri muhtemelen sadece çiftlik hayvancılığı ve çoban barınağı olarak kullanılmak üzere, dik yamaçlara inşa edilmiş, 18 ile 25 m arası çapa sahip küçük yerleşimlerdir¹⁴⁸. Müstahkem şehirler ve sığınma kaleleri (fluchtburgen) için planlama ve tasarım açısından söyleyebileceğimiz ortak özellikler vardır. Bunlar¹⁴⁹;

- Yerleşimlerin hepsi bir tepe üzerine kuruludur ve hatta bazıları deniz seviyesinden 700 m yüksek alanlara inşa edilmiştir.
- Kule ve bastion sayısı çok azdır.

¹⁴⁵ Karlsson 1994, 141.

¹⁴⁶ Iasos kara suru, Ch. Texier'in 1849'da yayınlanan raporunda "Leleg yerleşimi" olarak tanımlanmış ve Arkaik Döneme tarihlenmiştir. Bu kronolojik atf, sonraki yıllarda kenti ziyaret eden birçok akademisyen arasında da itibar bulunmuştur. Örneğin W. Judaich (1890), Von Gerkan (1924) ve G. Jost (1935), Iasos kara surunun Arkaik Dönemle ilgili olduğunu düşünmüşlerdir. Iasos'ta dönemsel olarak tartışmalara sebep olan ve son çalışmalarda Hellenistik Döneme tarihlendirilen Iasos kara suru, Leleg mimarisinin izlerine sahiptir (Cornieti 2018, 143-146). Bargilya'daki savunma sisteminin güneybatı köşesi MÖ 4. yy'dan sonra inşa edilmiştir ve Leleg mimarisinin karakteristik özelliklerini göstermektedir (Pimouguet-Pedarros 2000, 159).

¹⁴⁷ Antik kaynaklardaki referanslara bağlı olarak eski yerleşimlere C. E. Newton, W. R. Paton, açıklık getirmeye çalışmışlardır, bkz. Newton 1862 1-71; Paton 1887, 64-81; Paton-Myres 1894, 373-377. Daha sonraki çalışmalar genel bir bakış açısıyla yapılmaya başlanmıştır (Bean-Cook 1955, 85-171; Bean-Cook 1957, 87-146). Özellikle W. Radt tarafından yapılan saha araştırmaları, konuyla ilgili verilerimizin önemli ölçüde zenginleşmesine katkıda bulunmuştur (Radt 1970; Radt 1975, 2-16). A. Diler ve ekibi bölgede yüzey araştırmaları yapmıştır (Diler 2002, 11-23; Diler 2003, 144-155; Diler 2004, 137-147; Diler 2006, 479-501; Diler 2008, 125-143; Diler vd. 2010, 187-207; Diler 2016, 139). Termera'da ve yarımadaanın diğer bölgelerinde yapılan uzun süreli yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları yoluyla yürütülen araştırma sonuçları yayınlanmıştır (Diler 2019, 507-547). Leleg yerleşimleri için ayrıca bkz. Hornblower 1982, 89-94.

¹⁴⁸ Radt 1970, 149-152, Taf. 1-7; Radt 1975, 15, Abb. 23

¹⁴⁹ Müstahkem şehirler için Alazeytin, Termera (Asarlık), Girel Kalesi, Ören Avlu, Çilek Kalesi, sığınma kaleleri (fluchtburgen) için ise Koca Dağ, Kaplan Dağ, Tirman Dağ, Oyuk Dağ, Kışla Dağ, Büyük Çevrim, Koca Ören önde gelen yerleşimler arasında yer alır (Radt 1970, 20, 74, 104; Radt 1975, 6-11; Pimouguet-Pedarros 2000, 139-148).

- Evlerin dış cepheleri savunma duvarlarına bitişik olarak yapılır. Yani evlerin sırtı şehir duvarını oluşturur.

Görüldüğü üzere Leleg yerleşimlerinde ve sığınma kalelerinde kule kullanımı son derece az olduğu halde Stratonikeia Kadikulesi savunma sisteminde topoğrafyanın ihtiyaç duyulan yerlerinde kule ve dirsek inşa edilmiştir. Leleg yerleşimlerinde konutlar sur planına dahil edilerek yan yana yapılmakta ve evlerin dış duvarı surun bir bölümünü oluşturmaktadır. Oysa Kadikulesi savunma duvarlarının şehre bakan bölümü kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta ve burada açıkça görüldüğü gibi sura entegre edilmiş olan herhangi bir yapı söz konusu değildir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Stratonikeia Kadikulesi'nde görülen bindirmeli kapı, Leleg sur sistemleri içerisinde kesinlikle görülmez¹⁵⁰.

Tüm bu veriler ışığında Stratonikeia Kadikulesi, Leleg şehir ve sığınma kalelerindeki sur sistemine göre değerlendirildiğinde, kentin tepeye kurulması dışında, plan ve tasarım açısından benzer bir özelliği görülmediği gibi oldukça farklı savunma stratejisi göstermektedir.

Karia Bölgesi'nde, Leleg yerleşimleri dışında MÖ 6. yüzyılın ortalarından 4. yüzyılın başlarına kadar bölgede yerel hükümdarların yönettiği bir tür askeri aristokrasi üzerine kurulmuş belirli bir siyasi yapıya entegre edilen Karia kentleri bulunmaktadır¹⁵¹. Tüm bölgeye yayılmış bu yerleşimler tepelerin zirvelerine kurulmuştur. Örneğin Kyndia, 300 m'den daha yüksek bir tepenin üzerinde bulunmaktaydı ve Bargylia ovasının tamamını kontrol ediyordu¹⁵². Yine bir tepenin üzerine kurulmuş olan Idyma, Körfezin doğu ucunda geniş ekilebilir bir alana hakimdir¹⁵³. Idyma'nın güneyinde Elmalı Köyü yakınlarında yer alan ve Kyllandos olarak isimlendirilen kent, dik yamaçlara sahip konik

¹⁵⁰ Radt 1970, 139.

¹⁵¹ MÖ 5. yy'da, Karia'da, çok sayıda kasaba ve köy topluluğu, yerel hanedanların egemenliği altında, Pers gücüne bağlılık sözü vererek federasyon oluşturdu. (Herodote, I, 92, 174; Pedarros 1997, 131; Pimouguet-Pedarros 2000, 177). Tissaphernes'in Karia kontrolü, MÖ 395 yazında kendi ölümüne kadar sürdü. Bundan sonra, Büyük Kral'ın "Karia hanedanı" Hekatomnos'a Kıbrıs'ın asi kralı Evagoras'a savaş açmasını emrettiği MÖ 391 yılına kadar Karia'nın sorumlu satrapı hakkında bilgi yoktur (Hornblower 1982, 35-36). Lidya ve Karia'nın Pers satrapı Tissaphernes öldürülmesinden sonra Anadolu vilayetlerinde yeniden yapılanma gerçekleşir. Bunlardan bazıları, örneğin Karia, Pers hükümdarları yerine yerel hükümdarlar tarafından yönetilen nispeten bağımsız satraplıklar haline geldi (Nassov 2009, 8).

¹⁵² Paton-Myres 1896, 195; Akarca 1954, 166; Bean-Cook 1957, 97, Pl. 22; Tırpan 1999, 464; Pimouguet-Pedarros 2000, 180, 182. Diler 2016, 139; Kyndia için bkz. Hansel-Nielsen 2004, 1122-1123.

¹⁵³ Paton-Myres 1896, 190; Guidi 1921/1922, 369; Bean-Cook 1955, 69-70; Bean-Cook 1957, 68; Robert 1970, 472; Pimouguet-Pedarros 2000, 180, 182. Idyma için bkz. Hansel-Nielsen 2004, 1119.

bir tepe üzerine kurulmuştur¹⁵⁴. Mylasa'nın batısında bir yükseltinin üzerinde konumlandırılmış olan Hıdırlık Tepesi, çevresindeki alana hakim konumda bulunmaktadır¹⁵⁵. Mylasa Ovası'nın doğu ucunda bulunan Kuyruklu Kalesi, 410 m yüksekliğindeki bir dağın zirvesini taçlandırıyor¹⁵⁶.

Bu yerleşimlerin tamamı Stratonikeia Kadikulesi'nde olduğu gibi tepelerin zirvelerini çeviren savunma sistemine sahiptir. Aslında Kadikulesi'nde olduğu gibi tepelerin zirvesini çeviren bu yerleşimler, Arkaik Dönem yerleşim konseptini bize anlatan, Aristophanes'in Kuşlar'ında Karların yüksek tepeler üzerinde yaşadıklarını ima ettiği veya Ksenophon'un surlarla çevrili yüksek tepeler üzerinde yaşayan Karlardan bahsetmesini akıllara getirmektedir¹⁵⁷. Bu kentlerin tamamının sur tasarımında standart bir plana uyulmadığı görülmektedir. Aynı Stratonikeia Kadikulesi'nde olduğu gibi arazinin topoğrafyası sur planının oluşumunda etkili olmuştur.

Ayrıca Kadikulesi topoğrafik konumu, arazinin doğal yapısı ve şekli, Stratonikeia Kadikulesi Surunun "dirsekli sur"¹⁵⁸ planında tasarlanmasına sebep olmuştur. Yani duvarlar arazinin yapısına uyum sağlamak için, yön değiştirerek Kadikulesi Suru üzerinde dirsekler oluşturulmuştur. Dirsekli sur sistemi ile kuleler olmadan kenti savunanların hem uzaktan gözetlemeyi sağlaması hem de saldıranlara karşı ateş edebilmesini mümkün kılan bir sistem oluşturulmuştur¹⁵⁹ (Fig. 7, Lev. 4).

Dirsek duvarlar, kulelerin ve bastionların Arkaik surlarda tekrar uygulanmaya başlamasıyla görülmeye başlamıştır¹⁶⁰. Arkaik Dönem'de dirsekli sur tasarımına sahip birçok sur planı örneği bulunmaktadır. R. Scranton'un verdiği listede Arkaik Dönem

¹⁵⁴ Bean-Fraser 1954, 72-73; Pimouguet-Pedarros 2000, 180; Baran 2012, 91-92. Kullandığı için bkz. Hansel-Nielsen 2004, 1126.

¹⁵⁵ Rumscheid 1998, 395-396, Res. 6; Rumscheid 1999, 212, Abb. 7.

¹⁵⁶ Radt 1969, 165-176; Rumscheid 1998a, 166; Rumscheid 1999, 216, Abb. 11; Pimouguet-Pedarros 2000, 181.

¹⁵⁷ Schmaltz 2003, 30-31; Özen-Özen Kleine 2019, 203.

¹⁵⁸ Dirsekli sur duvarları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Scranton 1941, 149-157; Martin 1947, 135-139; Winter 1971, 101-105; Winter 1971a, 413-426; McNicholl 1997, 13; Akarca 1998, 134.

¹⁵⁹ Daha teknik olarak "cremaillere" olarak ifade edilir (Scranton 1941, 149; Adam 1982, 66). Stratejik kaygılarla yapılan dirsek duvar, Klasik Dönem'den önce mevcuttur fakat Hellenistik Dönem'den önce nadir görülmesi, 5. ve 4. yy'da askeri mimaride neredeyse yalnızca kulelerin verimliliğine odaklanmış bir eğilimle açıklanabilir (Scranton 1941, 154-156; Frederiksen 2011, 68, 91).

¹⁶⁰ Frederiksen 2011, 91.

içerisinde değerlendirilenler¹⁶¹ dışında, Halai (Lokris)¹⁶² ve Abai (Phokis)¹⁶³ testere ağızlı dirsekli sur sistemine sahip savunma sistemleridir. Yine Karia Bölgesi'nde MÖ 6.-5. yy'a tarihlendirilmiş olan Hıdırlık Suru'nda¹⁶⁴, Kildara'da kısa mesafeli aralıklarla¹⁶⁵, Kyndia batı kalesinde 18, doğu kalesinde 13 dik açılı dirsek¹⁶⁶ yer almaktadır.

MÖ 6.-5. yy tarihlendirilen Karia Bölgesi örnekleri, aynı Stratonikeia Kadıkulesi savunma sistemi üzerinde yer alan dirseklere benzer şekilde, topoğrafik konumu ve arazinin doğal konturlarındaki sapsmalardan oluşan dirsekleri stratejik olarak avantaja çevirerek savunma sistemlerine entegre edilmiştir.

Stratonikeia Kadıkulesi için belirtmemiz gereken bir diğer husus, Kadıkulesi dirseklerinde ve kulelerinde poternler bulunmamaktadır. Bu yüzden Kadıkulesi pasif savunma¹⁶⁷ sistemine sahiptir. Pasif savunma, kuşatılanların sabit mevzilerde düşmanı beklediği ve duvarlarının arkasına yerleşmiş savunma mekanizmalarının direnişine güvendiği savunma anlayışıdır. Bunun tam aksine aktif savunmada, savunucular kuşatanları püskürtmek için şahsen hareket etmektedirler. Bunu, rakipleri kuşatma operasyonlarına başlamadan önce poternlerden saldırarak veya yine poternlerden çıkış yaparak doğrudan karşı karşıya gelecek şekilde etkili bir karşı saldırı sağlayarak yapmaktadırlar. Savunmacıların güçleri öncelikle bu poternlerden gerçekleştirilen saldırılara ve savunma topçularının yoğun kullanımına bağlıdır. Saldırı gerçekleştirmeksizin sadece topçu silahlarının kullanımı, yarı aktif olarak nitelendirilebilecek bir savunma anlamına gelmektedir. Aktif savunma, tam anlamıyla, saldırıların gerçekleştirilmesinin yanı sıra, taarruz kuvvetlerini etkisiz hale getirmeyi

¹⁶¹ Aigai (Aeolis), Kalydon (Aetolia), Agrinion (Aetolia), Epano Liosia (Attica), Gortys, Halos (Phthiotis), Helleniko (Astros), Oiniadai, Samiko (Triphyliya), Samothrace testere ağızlı dirsekli sur sistemine sahiptir. Scranton 1941, 186, List F. Bu listedeki sur sistemlerinin çoğunun kuru duvar örgü sistemine sahip olmasından dolayı aksi kanıtlanmadıkça inşaat için erken bir tarihin güçlü bir göstergesi olduğunu ileri sürmüştür (Scranton 1941, 149-157; Winter 1971a, 413).

¹⁶² Goldman 1940, 382-385; Halai'deki duvarlar arkeolojik kazılarla MÖ 6. yy'a tarihlendirilmiştir (Winter 1971, 103; Frederiksen 2011, 91, 145, Fig. 43).

¹⁶³ Scranton 1941, 186, List F; Winter 1971, 103.

¹⁶⁴ Rumscheid 1998, 395-398; Rumscheid 1998a, 166-169; Rumscheid 1999, 212, 217, Abb. 7, Abb. 11;

¹⁶⁵ Tırpan 1996, 467, Çiz. 6.

¹⁶⁶ Tırpan 1996, 465; Klasik ve Hellenistik Dönem örnekleri için bkz. Aşağı Şehir Sur plan ve tasarım bölümü.

¹⁶⁷ Aktif savunma ve pasif savunma kavramları da Sir B.H. Liddell Hart tarafından tanımlanmıştır (McNicholl 1978, 410-411). Pasif savunma sistemi, küçük kulelerin ve birkaç kapıya sahip savunma sistemidir (Hornblower 1982, 299). Politik tarih ve Yunan tahkimatı tarihine uygulandığında, belirli bir kuşatma savaşı anlayışını yansıtır ve belirli askeri uygulamalara atıfta bulunurlar (Pimouguet-Pedarros 2000, 35).

amaçlayan tüm prosedürlerin (stratejik, taktik, teknik) katkısı ile karakterize edilmektedir¹⁶⁸. Aktif savunma genellikle MÖ 4. yüzyılın sonunda veya MÖ 3. yüzyılın başında başlamaktadır¹⁶⁹. Pasif savunma sisteminden dolayı MÖ 4. yy öncesine ait olması gereken Stratonikeia Kadikulesi, yine MÖ 4. yy ve öncesi Karia kentleri¹⁷⁰, bölgedeki en dik zirvelerde bulunan Idyma¹⁷¹ gibi yerleşimler pasif savunma sistemine sahiptir.

Pasif savunma sistemine sahip olup, hem topoğrafik konumu hemde sur plan tasarımıyla Kadikulesi savunma sistemine yakın benzer özellikler gösteren Idyma, Hıdırlık Surları ve Kuyruklu Kalesi nüfusun güvenliğini garanti altına almaya çalışan sığınma kalesi (fluchtburg)¹⁷² olarak kullanılmıştır. Ephesos'taki Panayırdağı¹⁷³, yaşam merkezi her zaman yarımada odaklanmış olan Miletos'taki Kabalaktepe¹⁷⁴, fazla iskanın olmadığı Kaunos akropolü¹⁷⁵ sığınma kalesi olarak ifade edilmiştir. İçerisinde sarnıçlar dışında herhangi bir başka yapı bulunmayan Knidos Akropolünün sığınma kalesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir¹⁷⁶. Hekatomnid öncesi Mylasa çevresinde, nüfusun güvenliğini garanti altına almaya çalışan, sığınma kaleleri bulunmaktadır. Sodra Dağı, Beşiktaş Tepesi Kalesi sığınma kalelerine örnek olarak gösterilebilir¹⁷⁷. Bu sığınma kalelerinin tepelerin zirvesine kurulmasının yanı sıra, yerleşim yeri barındırmadığı görülmektedir.

Tüm bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, pasif savunma sistemiyle yüksek bir tepenin zirvesini çeviren dirsekli planda tasarlanmış olan Stratonikeia Kadikulesi, Stratonikeia ve çevresindeki yazıtlardan öğrendiğimiz ve MÖ 4 yy ve öncesinde bağımsız

¹⁶⁸ Pimouguet-Pedarros 2000, 35-37.

¹⁶⁹ McNicholl 1997, 45; Pimouguet-Pedarros 2000, 35-37.

¹⁷⁰ Hekatomnid Döneme tarihlendirilen Halikarnassos, Alinda, Myndus ve Labraunda'nın surları pasif bir savunmayı işaret ediyor (Hornblower 1982, 299; McNicholl 1997, 45).

¹⁷¹ McNicholl 1997, 45; Pimouguet-Pedarros 2000, 37.

¹⁷² Sığınma (Geri çekilme) kaleleri özellikle Almanca "fluchtburg" olarak ifade edilmektedir (Radt 1969-1970, 165-170). "Fluchtburg" ya da "sığınma" tipi yapı yerleşik merkezden ziyade nüfusun korunmasına hizmet etmiştir (Hornblower 1982, 94). Bununla birlikte, Küçük Asya'da, "akropolis" genellikle tüm nüfusu barındıracak büyüklüktedir. Eğer değilse, yerleşim, ticaret ve siyasi yaşam merkezleri başka yerlerde bulunan, muhtemelen esasen bir sığınma kalesi "fluchtburg" olarak hizmet etmiştir (Winter 1971, 16).

¹⁷³ Keil 1926, 261.

¹⁷⁴ Winter 1971, 16.

¹⁷⁵ Akropol suru ile çevrili zirvede yapılan çalışmalar, açığa çıkarılan kutsal alanın dışında, bu alanda fazla iskanın olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Akropol'ün dini fonksiyonunun yanı sıra, Kaunosluların tehlike anında sığındıkları bir "sığınak kalesi" (Fluchtburg) işlevini akla getirmektedir (Özen 2017, 72).

¹⁷⁶ Büyüközer 2019, 218; Büyüközer 2020, 170.

¹⁷⁷ Rumscheid 1998, 395-398; Rumscheid 1998a, 166-169; Rumscheid 1999, 206-222. Ayrıca Bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 175-184.

olan Idrias, Koranza, Koliorga, Koraia, Lobolda isimli yerli nüfuslar için sığınma kalesi olarak kullanılmış olmalıdır.

3.1.2. Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

Stratonikeia Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nde bulunan 1, 2, 3, 4 ve 7 numaralı sur bedenleri aynı teknik ve aynı malzemededen yapılmıştır (Fig. 7, Lev. 5-10).

Kadıkulesi savunma duvarları ana kaya temel alınarak yapılmıştır. Erken Demir Çağı'nda başlayan ana kaya üzerine duvar inşa etme tercihi, Arkaik Dönem boyunca devam etmiştir¹⁷⁸. Akragas, Halieis, Idalion, Leontinoi, Phokaia, Antissa, Megara Hybalea'da duvarlar mümkün olduğunca ana kaya üzerine veya yakınına örülmüştür¹⁷⁹. Karia'nın en önemli kentlerinden Halikarnasos'ta Zephyrion yarımadasında kayadan işlenmiş duvar yatakları mevcuttur¹⁸⁰. Karia Bölgesi'nde MÖ 6-5. yy tarihlendirilen tepe kentlerinden Kyndia, Kyllandos, Mylasa yakınlarında Hıdırlık Tepesi ve Kuyruklu Kalesi'nde ana kaya temel alınarak yapılan duvarlar bulunmaktadır. Aynı Karia Bölgesi tepe kentlerinde olduğu gibi Stratonikeia Kadıkulesi'nde sağlam bir zemin elde etmek amacıyla ana kayanın takibi, Hellenistik Dönem'de de Pergamon¹⁸¹, Alinda¹⁸², Latmos¹⁸³, Eumeneia¹⁸⁴, Lykia Bölgesi'nde Limyra¹⁸⁵, Pamphilya'da Sillyon¹⁸⁶ aynı mantıkla kayalık alanları savunma avantajına çevirerek kayaları duvar temelleri olarak kullanmıştır.

Kadıkulesi Sığınma Kalesi için civardaki kayalık alandan temin edilen kayrak taşı (şist) kullanılmıştır. Kayrak taşı, ak kayrak ve kara kayrak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ak kayrak ocaktan çıktığı zaman verilen addır ve rengi beyazdır. Havayla temas ettiği için zamanla kararmakta ve koyu griye dönüşmektedir¹⁸⁷. Şehir duvarları için

¹⁷⁸ Bununla birlikte, özellikle ovalardaki duvarlar için, temellerin derinliği hakkında bilgi eksikliğimiz vardır (Frederiksen 2011, 91).

¹⁷⁹ Frederiksen 2011, 81, 86.

¹⁸⁰ Pedersen 1994, 221, Fig. 10

¹⁸¹ Lorentzen 2010, 112-118.

¹⁸² Konecny-Ruggendorfer 2014, 714, Fig. 4-7.

¹⁸³ Peschlow 1994, 157-161, Abb. 7.

¹⁸⁴ Sezgin-Taşkıran 2011, 63-65, Res. 2-4.

¹⁸⁵ Marksteiner 1994, 301-302.

¹⁸⁶ Taşkıran 2017, 103.

¹⁸⁷ A. Tırpan tarafından yapılan analizlerde kullanılan malzemenin kayrak taşı (şist) olduğu anlaşılmıştır (Tırpan 1983, 214; Tırpan 1987, 111; Tırpan 1990, 220). Ayrıca analiz sonuçlarının bölgesel değerlendirilmesi için bkz. Tırpan 1987, 153.

kullanılan malzeme genel itibariyle yerel taştır¹⁸⁸. Burada tipik malzeme yerel kireçtaşıdır, ancak varyasyonları çoktur. Mino'a'da duvarlar yerel alçıtaşı, şist ve kırmızı porolardan yapılmıştır, Neandreaia'da yerel granit kullanılırken, Siphnos ve Thasos'da yerel mermer duvarlar için bloklar halinde çıkarılmıştır¹⁸⁹. Tapınaklar ve diğer kamu binalarının aksine, şehir duvarları normalde yerleşime en yakın olan taştan inşa edilmiştir.

Özellikle tepe yerleşimlerindeki kayalık yamaçlarda, taş istendiği noktada Stratonikeia Kadıkulesi'nde olduğu gibi alan taş ocağına dönüştürülebilir. Eğer birkaç farklı taş ocağından malzeme elde edilmişse, şehir duvarları için daha kolay işlenmiş taşlar daha erken zamanlarda kullanılmıştır¹⁹⁰.

Kadıkulesi Mevkii'nden elde edilen şist taşı neredeyse ocaktan çıkarıldığı şekliyle sığınma kalesi duvarlarında kullanılmıştır. Bu duvarlar¹⁹¹, şist taşının genel anlamda az bir düzeltmeden sonra genelde düzensiz ve yer yer dörtgen şekilli taşlarla¹⁹² yüzeyi kaba yüzü bırakılmış¹⁹³ haldedir. Düzensiz kenarlı, kaba yüzü, taşlardan örülen, derz boşluklarının yer yer küçük taşlarla doldurulduğu duvar örgüleri, Karia Bölgesi içinde Leleg yerleşimlerinin tamamında görülmektedir. Leleg yerleşimlerini en iyi tanımlama kriterlerinin başında duvarlarının yapı tarzı gelmektedir. Her yerde, büyük ölçüde, üst üste özenle istiflenmiş düzensiz, değişken boyutlarda, pürüzlü yüzeyli, dört köşeli, kireçtaşı veya şist plakalardan oluşur¹⁹⁴. Kadıkulesi surunda aynı malzeme kullanılmış ve duvar örgü sıraları neredeyse aynı yöntemde yükseltilmiştir. Fakat şu unutulmamalıdır ki, eskiçağ kültürlerinin mimarisi örnekleri arasında karşılaştırma yapılacaksa işlevsel planlama ve malzemedен çok bezeme ve tarz üzerinde durulmalıdır¹⁹⁵. Kadıkulesi'ndeki

¹⁸⁸ Taşın çeşidini tayin eden çevrenin jeolojik yapısıdır (Akarca 1998, 110).

¹⁸⁹ Frederiksen 2011, 92.

¹⁹⁰ Winter 1971, 77-78.

¹⁹¹ Kaba, bağlantı yerleri kötü şekilde ayarlanmış blok duvarları R. Scranton tarafından kuru/moloz duvar olarak sınıflandırılmıştır (Scranton 1941, 16). Yine Pedarros tarafından, aynı terminoloji kullanılmıştır (Pimouguet-Pedarros 2000, 64).

¹⁹² Dikdörtgen taşlardan örülen duvarların dört esas çeşidi vardır. Düzensin dikdörtgen örgü, dikdörtgen isodomos duvarlar, pseudoisodomos ve atkılı örgülü duvarlar olarak sınıflandırılmıştır (Scranton 1941, 23; Pimouguet-Pedarros 2000, 64).

¹⁹³ Yüzlerinin işlenişi bakımından bloklar; kaba yüzü, çekiçlenmiş, çıkıntılı (bosaj), pütürlü, çentikli, çerçevesiz, perdahlı olarak tasnif edilmiştir (Scranton 1941, 24; Martin 1965, 409-411; Pimouguet-Pedarros 2000, 64).

¹⁹⁴ Bazı duvarlar düzensiz polygonal (Ören Avlusu ve Burgaz), polygonal dikdörtgen (Assarlık) ve kyklopen taşlarla örülmüştür (Radt 1970, 20, 74, 85, 104; Pimouguet-Pedarros 2000, 80).

¹⁹⁵ "Herhangi bir kültürün içinden ayırt edici özelliklerinden birini alıp, biçimsel açıdan benzer bir diğeriyle karşılaştırarak ve buradan hareketle bu bileşenin kökeni üzerine çıkarsamalarda bulunmak ya da ait olduğu kültürü değerlendirmek mümkün değildir. Bu yanıltıcı bir indirgemeciliktir" (Child 1994, 18). Çevik 2003, 271, 218; Şimşek-Özdemir 2019, 158.

kule sayılarının fazlalığı, dirsek kullanımı ve özellikle kapı tiplerindeki çeşitlilik Leleg surlarında görülmeyen özelliklerdir¹⁹⁶. O yüzden bu benzerlik ancak bölgenin jeolojik yapısıyla ve yakın çevresiyle açıklanmalıdır¹⁹⁷.

Kadıkulesi'nde kullanılan kuru duvar Leleg surları dışında bölgede birçok savunma sisteminde görülmektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, Yunanlılar tarafından "lagodin" olarak isimlendirmiş olan¹⁹⁸, kaba şekilsiz bu blokların milattan önce veya milattan sonra yapıldığını kanıtlayacak teknik bir özelliği bulunmamaktadır. İşte bu yüzden R. Scranton, amaçlarımız için işe yaramayacağını belirterek "kuru duvar" olarak nitelendirilmiştir¹⁹⁹ ve çalışmasında kuru duvar tekniğinde örülen duvarların listesini vermiştir²⁰⁰. Bu liste dışında Attika'da Aigaleos-Parnes, Thermopilai ve Oineidai de duvarlar kabaca yontulmuş irili ufaklı taşlardan yapılmıştır²⁰¹. Arkaik Döneme tarihlendirilen Miletos Kalabak Tepe²⁰² ve Karia'da Hekadomnid öncesi tepelerin zirvelerine kurulmuş kentlerden çoğunda kuru duvar kullanılmıştır²⁰³. Kyndia'da düzensiz polygonal işçiliğinin yanında kuru duvar da kullanılmıştır²⁰⁴. Idyma'nın güneyinde yer alan Elmalı Kalesi oldukça sağlam yapılu kuru duvarlara sahiptir²⁰⁵. Mylasa yakınlarında yer alan Hıdırlık tepesi²⁰⁶, Soda Dağı²⁰⁷, Mylasa

¹⁹⁶ Bkz. Üçüncü Bölüm, *Sur Plan ve Tasarımı*.

¹⁹⁷ Blokların şeklini büyük ölçüde belirleyen faktörlerin başında, kayaların (litostratigrafi) parçalanması ve tabakalanması dikkate gelmektedir. Ayrıca Karia'daki taş çeşitliliğini mimari açıklamalarımızda dikkate alınması gereken parametreleri oluşturmaktadır (Pimouguet-Pedarros 2000, 78).

¹⁹⁸ Thuk. 4.31; 6.66; Paus. 2.34.10; 11.36.3; 7.22.5; 10.36.8; Akarca 1998, 113; Pimouguet-Pedarros 2000, 66.

¹⁹⁹ "Kuru duvarın" Milattan bin yıl önce veya Milattan bin yıl sonra bir bloğun yanına yerleştirildiğini kanıtlayacak bir özelliği bulunmamaktadır (Scranton 1941, 16). F. Winter'da, duvar örgülerini işlenmemiş, kaba yonlu ve dikkatlice işlenmiş olarak üç ana gruba ayırmıştır. İşlenmiş duvarları alt bölümlere ayırarak sınıflandırırken, ilk iki stili basit bir moloz örgüsü olarak değerlendirmiştir (Winter 1971, 80). A. Akarca çok köşeli taşlarla örülen duvarlar içerisinde kabaca işlenmiş taşlardan örülen duvarlar olarak sınıflandırmıştır (Akarca 1998, 113). I. Pimouguet Pedarros, ham halde kullanılan veya basitçe işlenmiş, birleşme yerleri düzeltilmemiş kuru duvarlar olarak ifade etmiş oluşturduğu tipoloji dışında tutmuştur. Herhangi bir döneme ait olabilecek kuru duvarlar herhangi bir kronolojik öneme sahip değildir (Pimouguet-Pedarros 2000, 66, 71).

²⁰⁰ Bu Liste E'de Aetos, Agrinion (Aetolia), Argos, Astros, Chalkis, Corinth, Demetrias (Thesally), Glaphyrai (Thessaly), Gortys (Areadia), Halai, Halos, Helleniko, Hyriai, Kavasala, Kechropoula, Keos, Kolophon ve Loryma'daki duvarlar kuru duvar tekniğinde yapılmıştır (Scranton 1941, 184, Liste E).

²⁰¹ Akarca 1998, 113.

²⁰² von Gerkan 1935, 9-10; Frederiksen 2011, 170, Fig. 78.

²⁰³ Bu Karia kuruluşlarını karakterize eden özelliklerinden birisi, moloz, polygonal veya düzensiz dikdörtgen bloklardan oluşan duvarlardır (Pimouguet-Pedarros 2000, 185).

²⁰⁴ Bean-Cook 1957, 97, Pl. 22; Tırpan 1987, 77, Res. 104; Tırpan 1999, 463, Res. 7; Çörtük 2020, 105.

²⁰⁵ Bean-Cook 1957, 73.

²⁰⁶ Rumscheid 1998, 395-396, Res. 6; Rumscheid 1999, 212, Abb. 7.

²⁰⁷ Rumscheid 1999, 210, Abb. 5-6.

Ovası'nın doğu ucunda bulunan Kuyruklu Kalesi'nin²⁰⁸ bazı bölümlerinde kuru duvar tekniği uygulanmıştır.

Aslında kaba şekilsiz bu blokların milattan önce veya milattan sonra yapıldığını kanıtlayacak teknik bir özelliği bulunmamaktadır. Fakat Karia Bölgesi'nde yaptığım gezilerde, Hekatomnid öncesi tepelerin üzerindeki savunma sistemlerinin aynı Stratonikeia Kadıkulesi'nde olduğu gibi kuru duvar kullanılarak inşa edildiğini gördüğümü belirtmek isterim. Aslında kuru duvarla yükselen savunma sistemlerinin, henüz gülle atan mancınıkların kullanılmadığı Arkaik Dönem'de, piyade saldırılarına karşı, yeterli olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu dönemde savunma sistemlerini daha düşük maliyetle inşa etme gerekliliği, Stratonikeia Kadıkulesi'ndeki gibi malzemenin yerleşime uzak yerlerden değil, tepe yerleşiminde bulunan kayalık alanlardan temin edilmesini zaruri kılmıştır. Yine maliyetin düşük olması için uzman iş gücüne ihtiyaç duymadan, az işçilikle gerçekleştirilebilecek kuru duvar tercih edilmiş gibi görünmektedir.

Fakat MÖ 4. yy'ın başlarında mancınıkların icadıyla başlayan ve özellikle MÖ 4. yy'ın ikinci yarısından sonra hızla gelişen kuşatma teknolojisine, kuru duvarla yapılmış bir savunma sisteminin dayanması mümkün değildir. Bu yüzden olsa gerek Arkaik Dönem Leleg yerleşimlerinin savunma sistemlerinin karakteristik özelliği olan kuru duvar tekniği, bu alanlarda MÖ 4. yy'dan sonra inşa edilen kulelerde bile görülmemektedir. MÖ 377'den sonra Leleg kentlerinin altısını bir araya getirilip Halikarnassos'un, synokismos yoluyla kurulmasından²⁰⁹ sonra halkın tekrar yerleşimlerine dönmesini engellemek için Leleg kentlerinde yapılan kuleler²¹⁰, artık kabarik yüzeyi kaba yonulu dörtgen bloklar kullanılarak inşa edilmiştir. Kuru duvarın kullanıldığı MÖ 6. yy'a tarihlendirilen Idyma²¹¹ ve Kuyruklu Kalesi²¹² gibi tahkimatlara MÖ 4. yy'dan sonra dörtgen, çokgen ve yamuk bloklardan inşa edilen yeni savunma sistemi entegre edilmiştir.

Stratonikeia kentinin en yüksek kısmını oluşturan ve MÖ 4. yy'dan önceye tarihlendirilen kuru duvarla inşa edilmiş Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ne de stilistik özellikleri olan bloklar kullanılarak inşa edilmiş olan Aşağı Şehir Suru entegre edilmiştir.

²⁰⁸ Radt 1969, 165-176; Rumscheid 1998a, 166; Rumscheid 1999, 216, Abb. 11.

²⁰⁹ Vitr. *de Arch.*, 2. 8. 1; Strabon 14. 2. 23; Radt 1950, 13; Radt 1975, 5; Hornblower 1982, 13.

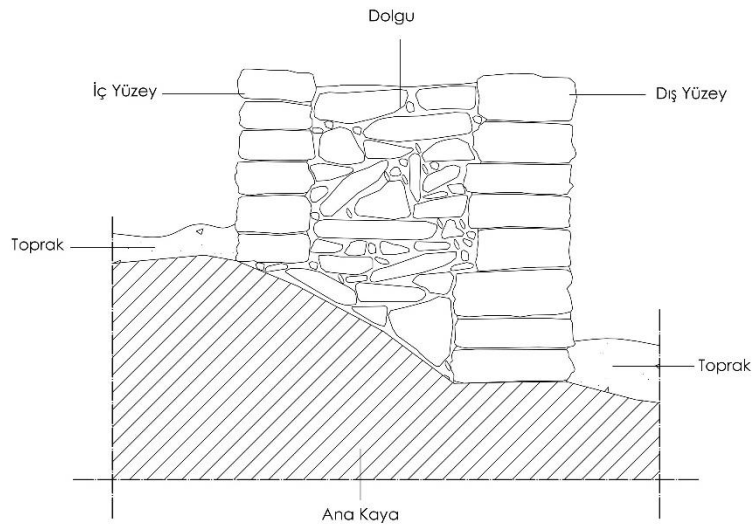
²¹⁰ Radt 1950, 13; Pimouguet-Pedarras 2000, 223-224.

²¹¹ Bean-Cook 1957, 73.

²¹² Radt 1969, 165-176; Rumscheid 1998a, 166; Rumscheid 1999, 216.

Elbette daha önce belirttiğimiz gibi kuru duvardan yapılan yapılar her dönem görülmeye devam etmiştir fakat kuşatma teknolojisinin gelişmeye başladığı MÖ 4. yy'dan sonra Karia Bölgesi'nde inşa edilmeye başlayan savunma sistemlerinde bu teknik görülmemektedir.

Kadikulesi suru ana kaya üzerine sade dolgulu²¹³, yani iki duvar arası toprak ve moloz taşla doldurularak örülmüştür (Fig. 64). Kullanılan taşlar olasılıkla sur duvar taşlarının işlenmesi sırasında arta kalan parçalardır. Sade dolgulu duvar, şehir duvarı literatürde genellikle “çift yüzlü duvar” olarak ifade edilmektedir²¹⁴. Bu tür duvarlar Stratonikeia Kadikulesi'nde olduğu gibi ön ve arka yüzeye sahip, ortası dolgulu iki kabuk olarak inşa edilmiştir. Dış yüzün ilk sıralarının iç yüze göre genellikle daha büyük taşlardan yapıldığı görülmektedir. Çift yüzlü yapının duvar dolgusu çoğunlukla toprak ve molozdur. Dolgu, kuru duvar yüzlerinin blokları için kullanılanla aynı malzemedan fakat daha küçük düzensiz taşlardan oluşur. Bu da dolgunun, duvar örülürken blokların kesilmesinden kalan kalıntılardan oluştuğunun bir göstergesidir. Dış ve iç yüzlerin dolguyu tutarak bağlanması, blokların iç yüzlerinin taş ocağından çıktığı gibi yani kaba yüzlü haliyle bırakılmıştır.

Figür 64. Sade Dolgulu Duvar Kesiti

²¹³ Dolgulu sur duvarları sade dolgulu, çift örgülü, bölmeli ve atkılı olarak dört tipe ayrılmıştır (Akarca 1998, 112, Res. 58).

²¹⁴ Frederiksen 2011, 92.

Stratonikeia Kadıkulesi'nde iki sıra örülen duvar kalınlığı topoğrafyanın durumuna göre 2,40-2,50 m arasında değişmektedir. Zaten 1 m'den daha kalın herhangi bir duvar, büyük boyutlu taşlarla tek sıra örülmedikçe, bir dış ve bir iç yüzden oluşmaktadır. Kalınlık 1,50-1,75 m'yi aşarsa yüzler arasında bir çeşit dolgu gerekecektir²¹⁵. Elbette bu sur kalınlıklarının belirlenmesinde kentin konumu ve topoğrafik durumu da önemli bir faktördür. Örneğin 1,5 m ile 3 m arasındaki duvarlar genelde tepelerde, platolarda ve yamaçlarda bulunurken 3 metreden daha geniş duvarlar her zaman düzlüklerde bulunur²¹⁶. Hekatomnid öncesi Karia Bölgesi tepe yerleşimlerindeki savunma duvarı kalınlıkları genellikle 1-2 m arasında değişmektedir. Idyma surlarının kalınlığı 1,40 m, Kuyruklu Kalesi 2 m, Pisi Asar Kasabası 2 m kalınlığında sur duvarına sahiptir²¹⁷.

Aslında duvar kalınlığının, Stratonikeia Kadıkulesi'nde olduğu gibi savunucuların siperler arkasındaki duvarda kolayca manevra yapabilmelerini sağlayacak kadar geniş olması gerekmektedir. Fakat duvarlar genellikle yapısal nedenlerden dolayı içe doğru daralmaktadır ve bu nedenle temeldeki genişlik, tepenin genişliğiyle aynı olmayabilir.

Bir savunma duvarının, gerekli yüksekliği sürdürebilmesi için belirli bir genişlikte olması gerekmektedir. Yani bir duvarın yüksekliği genişliğine bağlıdır. Ayrıca savunma duvarının yüksekliğinin, kente saldıran düşmanların üzerine tırmanmasını engelleyecek boyutta olması gerekmektedir. Erken dönemde çok az duvarın 3,5 ila 4,5 m'den daha yüksek olduğu bilinmektedir²¹⁸. Genel olarak surların mevcut yüksekliğini gösterecek bir ipucu yoksa günümüze ulaşmış durumlarıyla gerçek yüksekliklerinin belirlenebilmesi pek mümkün değildir. Ancak surlara entegre edilen kapılar veya merdivenlerin yorumlanmasıyla güvenilir sonuçlara ulaşılabilir. Merdivenlerin yorumlanmasıyla Selinous'daki duvarların 6,5 m yüksekliğinde olduğu (dış tarafta 8,5 metre) ve yine Megara Hyblaea'daki (evre 3) geç Arkaik duvarın 6,5 m yüksekliğinde olduğu tespiti yapılmıştır²¹⁹.

²¹⁵ Winter 1971, 132.

²¹⁶ Frederiksen 2011, 94.

²¹⁷ Pimouguet-Pedarros 2000, 182-185.

²¹⁸ Winter 1971, 130. Daha yüksek olan duvarlar için Orta Arkaik Döneme ait olan Phokaia, kapı eşliğinden korunan yüksekliği 5,22 metredir (Özyiğit 1994, 86). Megara Hyblaea'daki (evre 3) geç Arkaik duvar için benzer bir yükseklik 6,5 m duvar örnek olarak gösterilebilir (Henri 1999, 241-249; Frederiksen 2011, 95).

²¹⁹ Henri 1999, 241-249; Frederiksen 2011, 95.

Biz de çalışmamızda Kadıkulesi sur bedenlerinin, koruna gelen yüksekliği dışında mevcut yüksekliği hakkında öneride bulunulabiliriz. Bindirmeli Kapı 2'nin dış kanadına çıkabilmek için yekpare taşlardan merdiven yapılmıştır. Merdiven günümüze 8 basamaklı olarak ulaşmıştır fakat alttan 3. basamağı oldukça tahrip olmuş durumdadır. 9. basamak olduğu anlaşılan yekpare blok 8. basamağın üzerinden aşağıya kaymış durumdadır. Basamaklarla aynı ölçülere sahip olan ve 10. basamağı oluşturduğu anlaşılan bir diğer blok ise kapı arasında düşmüş halde durmaktadır. Bu durumda merdivenin 10 basamaktan yapıldığı anlaşılmaktadır (Fig. 65, Lev. 17-18). Çünkü bu basamak sayısı duvarın üzerine çıkılmasına imkan sağlamaktadır. Aslında bu merdiven duvarın üzerine, kapının korunması sağlayacak 3,5x4 m genişliğinde bir alana çıkılmasını sağlamaktadır. Bu alan askerlerin rahat manevra yapabilmesini sağlayacak boyuttadır. Merdivenin bir basamağı 0,25 m yüksekliğindedir. 10 basamak 2,5 m yüksekliğe, kapının korunmasını sağlayacak alana ulaşmaktadır. Daha fazla basamak zaten gereksizdir (Fig. 66).

Figür 65. Bindirmeli Kapı 2, Merdivenlerin Görünüşü

Figür 66. Bindirmeli Kapı 2, Basamaklar ve Üzerindeki Platformun Görünüşü

Bu veriler ışığında surların iç kısmındaki duvarın yüksekliğinin 2,5 m olduğu anlaşılmaktadır. Duvarın dış kısmında ise 2 m kot farkıyla 4,5 m'ye ulaşmaktadır. Aslında Kadıkulesi savunma duvarları, Arkaik Dönem'den günümüze ulaşmış savunma sistemleri içinde yüksekliğinin belirlenebildiği nadir örneklerden birisidir. Elbette topoğrafyanın yapısından kaynaklanan kot farkından dolayı savunma duvarının dış kısmında yükseklik değişebilmektedir. Bu kot farkının surun iç kısmına yansıtacağı düşüncesiyle, duvar yüksekliklerinin topoğrafyanın konumuna göre değişiklikler gösterebileceği söylenilebilir (Fig. 67).

Aslında topoğrafya üzerindeki kot farkı²²⁰ Stratonikeia Kadıkulesi mimarlarının arazinin doğal avantajlarını kullanma isteğinden kaynaklanmaktadır. Kadıkulesi savunma duvarları topoğrafyanın kot farkı oluşan yerlerine ustaca yerleştirilmiştir. Böylece kentin dış kısmında bazen 4,5 m'ye yükselen duvar, iç kısımda kentin yürüyüş seviyesiyle aynı bazen de 2 m yüksekliğe ulaşmaktadır. Buda Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nde ihtiyaç

²²⁰ Kadıkulesi sur duvarının günümüze korunagelen yüksekliği 1 m ile 2,5 m arasında değişmektedir. Ayrıca surların iç tarafı ile dış tarafı arasında kot farkından kaynaklanan 2 – 3 m yükseklik farkı vardır.

duyulan malzemenin belki de yarı yarıya düşürülmesi anlamına gelmektedir. Stratonikeia Kadıkulesi'nde kot farkının savunma mimarisi lehine kullanılması hem zamandan hem de maliyetlerin düşürülmesi açısından büyük tasarrufa sebep olmuştur. Ayrıca eğimli araziye dayandırılmış duvarların mukavemet gücü daha da artırılmıştır.

Figür 67. Surların İç Tarafı ile Dış Tarafı Arasındaki Kot Farkı

Kadıkulesi Bindirmeli Kapı 2'nin korunmasını sağlayan merdivenli duvar üzerindeki platform ve sur bedenleri üzerinde günümüze ulaşmış mazgallı siper (parapet) kalıntısı mevcut değildir. Mazgallı siperlerin yokluğu, düşmana karşı savunma yapacak askerlerin duvar üzerinde açık hedef haline gelmesi demektir. Kadıkulesi duvarları üzerindeki mazgallı siperlerin boyutlarını belirlememiz mümkün görünmemektedir. Fakat mazgallı siperler 4. yy'nın 3. çeyreğine kadar, Karia'da en yaygın taçlandırma sistemi olarak kullanıldığı bilinmektedir²²¹.

Kadıkulesi Sığınma Kalesi savunma duvarları üzerinde yağmur suyunun drenajı için bir düzenleme bulunamamıştır. Drenaj sistemi moloz taştan yapılmış duvarlarda neredeyse yoktur. Duvar, moloz taş işçiliğinden yapılmışsa, parodosların yüzeyinden aşağı doğru sızan su, taşlar arasındaki çukurlardan akacaktır. Bu nedenle, bu tip duvarlarda drenaj için herhangi bir uygulama gerekmemiş olabilir²²².

²²¹ Pimouguet-Pedarros 2000, 54.

²²² Selinus'taki drenaj, suyu toplamak için üst yüzeyde oyuk bir çukur bulunan, duvara kadar uzanan uzun ve dar bir bloktan, Larisa Kremaste ve Proerna'da ise drenaj hafif içbükey bir levhadan oluşturmaktadır (Winter 1971, 150-151, Fig. 127-129).

Anlaşıldığı üzere savunma sistemleri genellikle antik çağda üstlenilen en ayrıntılı, karmaşık, pahalı, kaynak açısından ağır ve yoğun emek gerektiren inşaat programlarıdır²²³. Kullanılan malzeme, bu malzemenin nereden getirildiği, malzeme üzerindeki işçilik, malzemenin işlenebilmesi için gerekli olan iş gücü gibi özellikleri bu inşaat programlarının maliyetinin ve ayrıntılarının belirlenmesinde önemli etken oluşturmaktadır.

Kadıkulesi'nde yükselen Sığınma Kalesi için bölgenin mahalli taşı olan kayrak taşı (şist) kullanıldığını belirtmiştik. Bu taş hiçbir taşıma maliyeti oluşturmayacak biçimde inşa faaliyetinin yürütüldüğü Kadıkulesi Mevkii'nden temin edilmiştir. Ayrıca bu kayalık alandan temin edilen bloklar şekillendirmeden ocaktan çıktığı şekliyle kullanılmıştır. Kayrak taşı çalışması kolay olan, şekillendirmek için fazla çaba gerektirmeyen nitelikte olduğu için bu blokları kullanıma hazırlayabilmek ve duvarları yükseltebilmek için külünk, taşçı çekici, taşçı baltası gibi metal aletleri²²⁴ yeterli olmuştur. Duvar yükseklikleri dış tarafta 4,5 m gibi öngörülmeyle birlikte kot farkından dolayı iç tarafta genellikle zeminle aynı mesafede yer almaktadır. Dış kısımda duvarları yükseltebilmek için iskele kurulması gerekmiş olmalıdır. Bu iskele iç kısımda sadece duvarın yüksek olduğu yerler Bindirmeli Kapı 2 ve Dirsek 3'te ihtiyaç olmuştur. Kullanılan blokların en büyük boyutluları 0,50 m yüksekliğinde, 1,30 m uzunluğundadır. Blokların ölçülerinden anlaşılacağı üzere büyük bir iş gücüne ihtiyaç duymadan belki bir iki işçi tarafından kolaylıkla kaldırılabilir, duvar örgü sırasına yerleştirilebilecek boyutlardadır. Ayrıca kuru duvarlar için yüksek kaliteli bir işçilik gerekmediği için çok uzman olmayan duvar ustaları tarafından rahatlıkla inşa edilebilir. Diğer bir ifadeyle uzmanlaşmış bir iş gücünü ithal etmeden yerel kaynaklar kullanılarak bu projenin gerçekleştirilebileceği anlaşılmaktadır. Anlaşılan o ki, Kadıkulesi Sığınma Kalesi, kolay ve hızlı bir şekilde temin edilebilen malzemesiyle, yoğun iş gücüne ve özel ekipmana ihtiyaç duyulmadan yerel ustalar kullanılarak oldukça ekonomik bir inşaat programı dahilinde gerçekleştirilmiştir.

Şunu da özellikle belirtmek gerekir ki, Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nde kullanılmış olan kuru duvar, her ne kadar bilim insanları tarafından teknik bir özelliği bulunmadığı

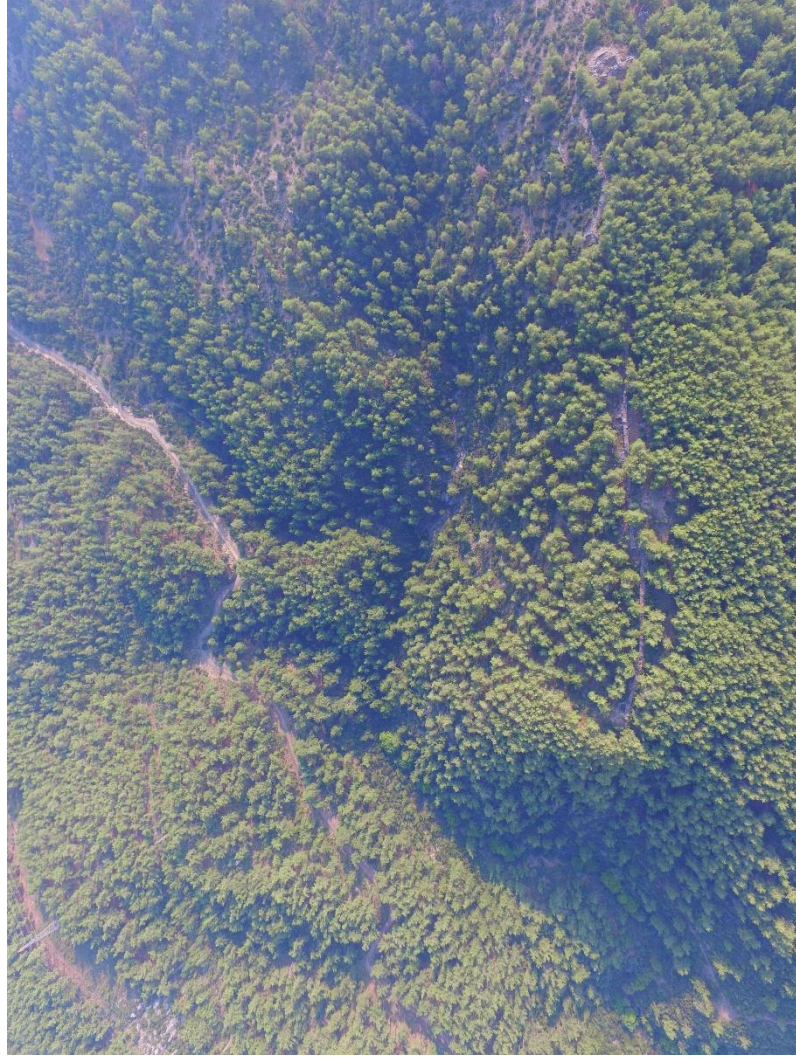
²²³ Staebler 2016, 61.

²²⁴ Bingöl 2004, 109.

için değerlendirme dışında tutulmuş olsa da Kadıkulesi savunma duvarları bir bütün olarak ele alındığında mimarların savunma açısından mukavemeti yakalama gayreti her aşamada görülebilmektedir. Elbette ana kayanın takip edilebildiği bir arazide savunma sistemi açısından Stratonikeia Kadıkulesi'nde olduğu gibi bunun temel olarak kullanılması beklenilecek bir uygulamadır. Fakat ana kayanın takibi sırasında arazi konturlarındaki dönüşlerin dirseklerle desteklenmesi, güçlü ve savunmayı destekleyecek alanlara çevrilmesi stratejik açıdan önemli uygulamalardır. Ayrıca kuru duvar tekniğinde inşa edilen duvarların stabilitesinin düşüklüğü karşısında Kadıkulesi'nde güçlü bir dolgu ve duvarların iç kısmının eğimli araziye yaslandırılarak güçlendirilmesi topoğrafyanın avantajlarının stratejik açıdan kullanma çabasını göstermektedir.

3.1.3. Savunma Duvarlarında Askeri Özellikler

Kadıkulesi Sığınma Kalesi, doğu tarafında Işık Deresi'ni kayalık alanlar üzerinde takip ederek zirveye tırmanmaktadır. Zirvede batıya tam dönüş yaparak çıkılması neredeyse mümkün olmayan düz bir kayalık üzerinde tepenin en yüksek noktasına ulaşmaktadır. Burada güneybatı zirvede Yaylacık Düzü denilen oldukça geniş düz bir alan bulunmaktadır. Yaylacık Düzü'nden itibaren yine kayalık alanları izleyerek kuzeye doğru Aşağı Şehir'e inmektedir. Kadıkulesi doğuda dere, güney yönde ise dik bir kayalık alan kullanılarak doğal savunmanın avantajlarından yararlanmak üzere tasarlanmıştır (Fig. 68).

Figür 68. Kadıkulesi Güneyinde Dik Kayalık Arazi

Herodotos'tan öğrendiğimize göre Sardes, topoğrafik olarak zor ve neredeyse ulaşılmaz bir konumda savunma yapıyordu. Herodotos'un anlatımına göre, “.....Herkes denedi, ama kimse aşamadı ve hepsi de bundan vazgeçti, bir tek Hyroiades adında bir Mardialı akropole bir köşesinden ulaşmaya çalışıyordu, orada nöbetçi yoktu, çünkü oradan bir saldırı yapılabileceği korkusu yoktu, dimdik iniyordu, saldırı yapılabilecek bir yer değildi. Sardes'in eski kralı Meles, odalığından olan aslanını bir tek buradan geçirtmemişti. “Eğer”, demişlerdi Telmessos bilicileri, “bu aslan siperlerin çevresini bir tamam dolanırsa, Sardes alınamaz.” Meles akropole çıkan her yerden geçirtmişti hayvanı, yalnız bu yanı önemsememişti, “Çok dik, buradan bir saldırı gelemez,” demişti. Burası kentin Tmolos'a bakan yönüdür. Lidyalı bir asker düşen başlığının peşinden bu bayırı inmiş, başlığı almış, sonra yeniden yukarı tırmanmıştı,

*bizim Mardialı Hyroiades bunu görmüş ve akli buna takılmıştı, kafasında evirip çevirmişti. O gün kendisi de tırmanmayı başarmış, öbür Persler de onun gibi tırmanmışlardı; kale bedenleri yeteri kadar adam aşınca Sardes düşmüş ve yağma edilmişti”*²²⁵. Bu bilgilere göre, Sardes Tmolos’a bakan ve dik yapısından dolayı saldırı geleceği düşünülmeyen yerden, Persler tarafından surlar aşılarak ele geçirilmişti.

Elbette Kadıkulesi’nin bu doğal savunma avantajını kullanabildiği zorlu ve caydırıcı topoğrafik konumu, saldıranlar için oldukça ulaşılmaz görünmüştür. Herodotos’un anlatımından anlaşıldığı üzere zor topoğrafik konumlarda tasarlanan savunma sistemleri ele geçirilmez değildir. Fakat Kadıkulesi’nde surun aşılması endişesinden kaynaklı olarak, savunma sistemi üzerinde çağın gerektirdiği stratejik düzenlemelerin yapılmış olduğu görülmektedir.

Kadıkulesi doğu yönünde yer alan sur bedenine ulaşılması için Işık Deresi aşılp, oldukça dik arazi tırmanıldıktan sonra yaklaşık 10-12 m arasında Duvar 1 ve Duvar 2’nin ancak görüş mesafesine girilmektedir. Güney yönde kentin doğusundan daha dik bir arazi aşılarak yaklaşık 20 m mesafede Duvar 3 ve Duvar 4’ün görüş alanının içinde yer alınmaktadır. Oldukça zorlu ve engebeli arazinin tırmanışı gerçekleştiği düşünülürse, 10-20 m’lik yakınlık duvar üzerinde savunma yapanlar ve saldıranlar için oldukça yakın bir mesafe olmalıdır. Şunu belirtmek gerekir ki kuşatma savaşı, MÖ 4. yy’a kadar neredeyse tamamen elle kullanılan silahların kullanımına dayanmaktadır²²⁶. Surlara saldırıda sur üzerinde bulunan askerleri kaçırmak, imha etmek ya da surda gedik açarak veya tırmanarak şehir içine girmek amacıyla yapılmaktadır²²⁷. Bu amaçla yaklaşan saldırganlar ilk önce duvardaki sapancıların veya okçuların menziline girmiş olmaktadır. Sapancılar, orta büyüklükte bir taşı 100 metreden fazla ileriye atabilirlerdi, MÖ 5. yy’ın sonlarında kullanıma giren en hafif badem şeklindeki kurşun sapan taşlarıyla muhtemelen 400 m’ye kadar bir menzile ulaşmıştır²²⁸. Ayrıca 10-20 m’lik duvara yakınlık okların etkili olabilmesi için son derece yeterlidir, çünkü okların menzilinin 75 m olduğu bilinmektedir²²⁹. Bunun dışında insan gücüyle fırlatılan bir mızrağın düz zeminde 30-40

²²⁵ Hdt. I. 84.

²²⁶ Lawrence 1979, 39.

²²⁷ Akarca 1998, 102.

²²⁸ Lawrence 1979, 39.

²²⁹ Akarca 1998, 100.

m'lik bir mesafede etkili olduğu bilinmektedir²³⁰. Kadıkulesi Sığınma Kalesi duvarlarının 2-2,50 m arası kalınlıkta seyirdim yerine sahip olduğu düşünüldüğünde, üzerinde bulunan askerlerin sapan ve okla birlikte mızrağın kullanabilmesini mümkün kılacak olup savunucuların rahatlıkla manevra yapabileceği bir alan oluşturmaktadır. Yakın mesafede etkili menzil gücüne sahip olan manuel silahların tamamı, Kadıkulesi sur bedeni üzerinde kullanım imkanı sağlamaktadır. Hatta bu manuel silahlar konum gereği yokuş aşağıya hem sur içi zemin ile sur dışı arasında yerleşimin topoğrafyasında oluşan 2-3 m'lik kot farkıyla kullanılacaktır. Sonuç olarak hedefe gönderilecek silahlarda oluşacak ivme, infaz etkisini daha da artırmış olacaktır. Bunun tersi düşünüldüğü zaman saldıranların aşağıdan yukarıyı hedef almaları kullandıkları manuel silahların etkili olduğu menzil mesafesini ve gücünü etkileyecektir.

Fakat yoğun taarruzla belirli bir duvarın hedef alınması veya kalabalık şekilde sur bedenlerine hücum edilmesi yakın mesafede görüş alanı içerisine giren saldıranların çok kısa sürede duvara ulaşabileceği anlamına gelmektedir. Bu tür sebeplerden olsa gerek Kadıkulesi Duvar 1, Duvar 2 ve Duvar 3'ün zayıf yerlerinde, dirsekler kullanılarak hem sur bedeninin savunma gücü artırılmış hem de yaklaşık bir kulenin iç hacmi kadar geniş alan elde edilerek yayılım ateşi sağlayacak bir platform oluşturulmuştur (Lev. 9d). Bu dirsek üzerindeki platformlar karşıdan gelen saldırıları püskürtmek çabasının yanı sıra sur bedenlerini yan taraftan güvenlik altına almaya amaçlamış olmalıdır²³¹. Düşman duvarın dibine ulaştığında, tüm dönemlerde olduğu gibi ağır taşların atılması en iyi savunma yöntemi olarak kabul edilmiştir. Böyle bir betimleme François Vazosu üzerinde, taşların arkada yığılmış halde olduğu görülmektedir²³².

Kadıkulesi'nde düşman duvarın dibine ulaşır duvara karşı bir merdiven yükseltirse, savunmacılar onu uzaklaştırmaya çalışmış olmalıdırlar. Tırmanış sırasında düşman okçulardan ve sapanlardan gelen bir yanal ateşe maruz kalabilirken, hemen yukarısındaki savunucular sadece taş ve mızrak atmakla kalmayıp, aynı zamanda mızrakların başını veya dipçiklerini kullanarak merdiveni itmeye gayret göstermiş

²³⁰ Mızrağın bir makine kullanılarak atılması halinde menzil gücü yaklaşık bir buçuk katı artmaktadır (Lawrence 1979, 39-40).

²³¹ Dirsekli duvarlar yandan atış yapmak imkanı veriyordu. Böylece dirsekler arasında kalan alanlara saldıran düşmana buralardan müdahale edilebilir ve geniş bir alan bulunduğundan çok rahat ateş edilebilirdi (Taşkiran 2017, 184).

²³² Lawrence 1979, 40.

olmalıdırlar. Savunma birlikleri, vücutlarının üst yarısını uzaktan atılan manuel silahların mermilerine maruz bırakmadan hareket edemezler ve bu nedenle düşmanı vazgeçmeye zorlamak için kayıplara uğramış olmalıdırlar. Daha sonra korkuluğun daha uzun parçalarının arkasına sığınarak ve düşmanın mazgalların arasından geçmesiyle birlikte, büyük ölçüde kılıçlar ve kalkan kenarları ile göğüs göğse çarpışma yürüyüş yolu boyunca devam etmiş olmalıdır.

MÖ 5. yy'ın 2. yarısına kadar izlenebilir olan kuşatma endüstrisindeki tek önemli yenilik koç başı ve tünel kullanımındır²³³. Diodoros, koç ve kaplumbağaların ilk kez Perikles'in Samos kuşatmasında Klazomenai'li mühendis Artemon tarafından tanıtıldığını söylüyor²³⁴. Ayrıca Thukydides, Peloponnesos Savaşı'nın başlangıcında örneğin Plataia'da koç başı kullanıldığını bildirmektedir²³⁵. Koç başlarının²³⁶ kuşatma savaşına sokulmasıyla savaş alanlarında oldukça etkili olmuş ve sağlam duvarlar yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Kadikulesi'nde olduğu gibi kuru duvarları yıkma tehlikesi oldukça yüksektir. Ayrıca duvarların üzerindeki siperli mazgalları etkili koç darbeleri rahatlıkla yerinden sökebilirdi²³⁷. Bir düşman mancınığını engellemenin en basit yolu düşmanı hareket dışı bırakmaktır. Sonuç olarak, Kadikulesi seyirdim yerlerine yerleştirilmiş savunucular koç başlarının yaklaşmasını ancak onları ateş altına alarak engellemeye çalışmış olmalıdırlar²³⁸.

Görüldüğü gibi, MÖ 5. yy'ın ortalarına kadar, bir kasaba, kural olarak, yalnızca ablukaya alınır, ancak surun üstüne tırmanma veya koç başı kullanarak duvarları yıkmak kenti ele geçirmek için girişilen yöntemler arasındaydı. Kenti ele geçirmek için başvurulan diğer bir yöntem ise özellikle duvar altından tünel kazarak kente sızma çabasıdır. Örneğin Persler MÖ 498'te Soli'yi²³⁹, MÖ 494'te ise Miletos'u tünel kazarak

²³³ Winter 1971, 155.

²³⁴ Diod.12. 28.

²³⁵ Thuk. 3.76.4.

²³⁶ Koçbaşları ilk dönemlerde askerlerin taşıyarak kale duvarlarına ve kapılarına süratle çarptığı kütüklerdir (Vitr. *De. Arch.* XIII. 1. 8). Koç başları büyük ağaç gövdelerinden yapılmış, bir tarafı topuz ya da koç başı şeklinde, maden kaplı serenlerdi (Akarca 1998, 102).

²³⁷ Phyle'deki korkuluk duvarları koç başlarının yaratacağı tehlikeyi önlemek için özel olarak üretilmiş gibi görünmektedir. Açıkçası, korkuluk duvarı kalınlıkları arttırılarak stabilesini arttırmak istenmiştir (Winter 1971, 139).

²³⁸ Saldırımın en erken şekli tırmanma, ardından koç başı ve tünel ile yapıldı, her üç yönteme karşı tarama ateşi en iyi savunmaydı (McNicholl 1977, 6).

²³⁹ Lawrence 1979, 41.

ele geçirmişlerdir²⁴⁰. Fakat bu yöntemin Stratonikeia Kadıkulesi'nde uygulanması pek mümkün görünmemektedir. Çünkü Kadıkulesi Sığınma Kalesi tamamen kayalık alan üzerinde tasarlanmasından dolayı, tünel kazarak Kadıkulesi duvarlarına zarar verebilmek pek mümkün görünmemektedir.

3.1.4. Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nde günümüze ulaşmış 8 kule bulunmaktadır. Bunlardan Kule 6 ve Kule 7 Aşağı Şehir Suru yapılırken Kadıkulesi savunma sistemine entegre edilmiştir (Fig. 22, Lev. 2-4). Bu yüzden Kule 6 ve Kule 7 Aşağı Şehir Suru kısmında değerlendirilecektir. Diğer kuleler ise Kadıkulesi Sığınma Kalesi'yle birlikte tasarlanmıştır. Bunlardan Kule 1, Kule 2 ve Kule 3 neredeyse zemin seviyesinde koruna gelmiştir. Kule 4'ün duvarları günümüze çeşitli seviyelerde ulaşmıştır. Kule 5 ve Kule 8'in sur bedeninden giriş kısmı korunmuşken diğer bölümleri sadece zemin seviyesinde günümüze ulaşmıştır. Kadıkulesi kulelerinin tamamının aynı planda tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Bu kulelerin tamamı, sur bedeninde olduğu gibi yerel şist taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Yine sur bedenlerinde olduğu gibi Kadıkulesi tepesinde bulunan kayalık alanlardan kesilen malzeme, yerinde işlenerek kulelerin inşasında kullanılmıştır. Kuru duvar, blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzlü olarak çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Taşların dört tarafının da işlenmemiş olması duvarı oluşturan blokların birbirine tutuculuğunu arttırmaktadır. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşluklara kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar, düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kulelerin köşelerinde ise genellikle uzun bloklar sabitlenerek, yapının dayanıklılığı arttırılmıştır. Tıpkı duvarlarda olduğu gibi özellikle kesitlere baktığımızda harç, kenet gibi bağlayıcı malzeme kullanılmamış, kuru duvar tekniğinde örülmüştür²⁴¹.

Doğal savunmanın avantajlarından yararlanarak oluşturulan Kadıkulesi Sığınma Kalesi plan ve tasarımında güvenlik açısından özel önlemlerin alınması gerekli alanlara

²⁴⁰ “Denizde İonialıları yenen Persler, Miletos’u denizden ve karadan kuşatmaya almışlardı. Duvarların altındaki toprağı kazmışlar, her çeşitten makinalar kullanmışlardı; böylece Aristagoras’ın başlattığı ayaklanmanın altıncı yılında, kenti alıp dipten doruğu yıkmışlardır” (Hdt. VI.18).

²⁴¹ Hellenistik Dönem ve öncesinde birçok bölgede kuru duvar örme tekniği kullanılmıştır (McNicholl 1997, 11).

kule yapılmıştır. Kuleler, önünde düzlük bulunan alanlara, dirsek ve bindirmeli kapıların yakınına yapılmıştır. Kadıkulesi'nde kulelerin düzenli aralıklarla yerleştirilmediği görülmektedir (Fig. 22, Lev. 3-4). Zaten MÖ 5. yy ve daha erken sistemlerinin tüm koruma duvarları boyunca düzenli aralıklarla kulelerle donatılmadığı bilinmektedir²⁴².

Stratonikeia Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ndeki kuleler dikdörtgen planlıdır. Orta Arkaik Döneme tarihlendirilen Akragas, Leontinoi ve Eretria'da dörtgen kuleler bulunmaktadır²⁴³. Yine Phokai'da Altın Mağrası Tepe'sinde savunma duvarına entegre dörtgen kulelerin varlığı bilinmektedir²⁴⁴. Geç Arkaik Dönem'de Milet Kalabaktepe'de dörtgen kule görülmektedir²⁴⁵. MÖ 6.-5. yy'a tarihlendirilen Karia Bölgesi tahkimatlarından Idyma surunun doğusunda²⁴⁶, Hıdırlık Tepesin'de²⁴⁷, Pisye köyünün güneybatısında yer alan Asar savunma sisteminin doğusunda²⁴⁸, Kildara üzerinde²⁴⁹, Kyndia'da yine az sayıda dörtgen kule²⁵⁰ yer almaktadır.

Örneklerini verdiğimiz dörtgen kulelerin duvarlarının çoğunluğu Kadıkulesi kulelerinde olduğu gibi kuru duvar tekniğinde örülmüştür. Ayrıca Arkaik Döneme tarihlendirilen bu kuleler günümüze neredeyse Kadıkulesi'nde olduğu gibi temel seviyesinde ulaşmıştır. Bu yüzden kulelerin teknik özellikleri hakkında fikir verecek veriler günümüze ulaşmamıştır. Fakat Kadıkulesi'ndeki kuleler gibi küçük ölçülerde inşaa edilmiş olmalarından dolayı sadece ok fırlatabilen yaylı mancınıklarla ve manuel kullanılan silahlarının kullanımına uygun olarak tasarlandığını düşündürmektedir²⁵¹. Zaten mancınıkların kullanılmadığı MÖ 4. yy öncesi kulelerde büyük bir iç hacim, iş gücü açısından büyük bir emek, ekonomi açısından artan bir maliyet ve savunma açısından gereksiz bir uygulama olmalıydı. Ayrıca yine örneklerini verdiğimiz dörtgen kuleler aynı Kadıkulesi kulelerinde olduğu gibi muhtemelen şeklinin diğer planlara göre daha az sorun içermesinden dolayı, tüm dönemlerde tercih edilen kule tipinin büyük çoğunluğunu

²⁴² Kuleler sadece özel önlemlerin alınması gerekli yerlere, en sık olarak kapı yakınlarında ortaya çıkarlar (Winter 1971, 154).

²⁴³ Frederiksen 2011, 83

²⁴⁴ Özyiğit 1994, 80-81.

²⁴⁵ von Gerkan 1935, 9-10.

²⁴⁶ Pimouguet-Pedarros 2000, 182. Idyma hakkında bkz. Bean-Cook 1957, 69-70.

²⁴⁷ Rumscheid 1998, 395; Rumscheid 1999, 212.

²⁴⁸ Pimouguet-Pedarros 2000, 184.

²⁴⁹ Tırpan 1996, 467.

²⁵⁰ Tırpan 1996, 465.

²⁵¹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi, *Kulelerin Askeri Özellikleri*.

oluşturmaktadır²⁵². Ayrıca dörtgen kulelerin daha ucuza mal olması ve inşasının daha kolay olmasından dolayı tercih sebebi olmaya devam etmiştir²⁵³.

Anlaşılan o ki Kadıkulesi'nde tercih edilmiş olan dörtgen kuleler, bölgede örneklerini verdiğimiz MÖ 6.-5. yy'a tarihlendirilen savunma sistemlerindeki kuleler gibi sorunsuz bir inşa süreci, ekonomik olarak maliyetinin düşük olması ve küçük iç hacme en uygun planı göstermesi açısından Arkaik Dönem savunma stratejisine cevap verecek şekilde tasarlanmıştır.

Kadıkulesi üzerinde kulelere giriş, kentin içindeki yürüyüş kotuyla aynı seviyeden yapılmaktadır (Fig. 30, 34, 69, Lev. 12b). Diğer kulelere göre günümüze daha sağlam ulaşmış olan Kule 4'ün girişini oluşturan kuzey yönünün duvar örgü sırası lento seviyesine kadar günümüze ulaşmıştır²⁵⁴. Kulenin zemininin doğu ve batı duvarı, kule giriş seviyesinin üzerinde günümüze korunarak ulaşmıştır. Girişin üzerinde koruna gelen bu duvarlarda atış yapmayı sağlayacak açıklıkları (atış delikleri) görmemiz gerekirdi. Duvarlarda açıklıkların olmaması zemin katın kapalı olduğunu göstermektedir (Fig. 70, Lev. 12e, 13). Anlaşılan, kulenin zemin katının içi dolgu malzemesiyle doldurulup sağlamlığı arttırılmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, zemine sahip odaları bulunan kulelerin ortaya çıkmasından önce, kule temellerinin dolgu olduğuna şüphe yoktur²⁵⁵. Bununla birlikte, zemin katlı odalara sahip kuleler MÖ 6. yy'dan MÖ 4. yy'ın başlarına kadar nadir görülmektedir²⁵⁶.

²⁵² Lawrence 1979, 378. Aslında dikdörtgen plan askeri mimarisinde o kadar sağlam bir şekilde kurulmuştu ki mevcut kulelerin çoğu bu türdendir (Winter 1971, 192).

²⁵³ Hem dikdörtgen hem de yarım daire şeklindeki kuleler, 4. yy kuşatma devriminden önce kullanılıyordu. Dikdörtgen planlı kule daha yaygındı çünkü yarım daire şeklindeki kulelerin yapımı belki daha zor ve pahalıydı (Marsden 1969, 139). Kesinlikle düşük maliyetleri, yapım ve düzenleme kolaylıkları sebebiyle bu kuleler yaygın görülmektedir (Pimouguet-Pedarros 2000, 53). Ayrıca bkz Nosssov 2009, 20.

²⁵⁴ Kule 4'ün girişinin yüksekliği 2,20 metredir. Girişin genişliği tabanda eşik genişliği 1,20 m, tavanda ise kademeli şekilde daralarak 1 m'ye inmektedir.

²⁵⁵ Dolgunun ihmal edilmesi, kulenin tabanını güçsüz hale getirecek ve özellikle koçun darbelerine karşı daha savunmasız bırakacaktır (Winter 1971, 170-173). Çoğu kule, duvarın yürüme seviyesine kadar toprak ve molozla doluydu (Nosssov 2009, 21).

²⁵⁶ Gyphtokastro'da ve Priene'deki Akropolis'te bulunduğu gibi zemin katlı odalara sahip kuleler, Epaminondas ve Makedonyalılar zamanından önce nadir görülmektedir (Winter 1971, 162, Fig. 126, Fig. 142).

Figür 69. Kule 4'ün İç Görünüşü

Figür 70. Kule 4'in Doğu Duvarının İç Görünüşü

Şist taşından döşenerek yapılan Kule 4 girişinin uzunluğu yaklaşık 3 metredir²⁵⁷. Kule 4 içine giriş, kule kuzey duvarından 0,50 m çıkıntı bırakılarak geriye çekilmiştir (Fig. 69-70, Lev. 12c). Stratonikeia Kadikulesi Kule 4'teki bu çıkıntılara dolgu zemini örten taban kirişlerinin uçları yerleştirilmiş olmalıdır. Kadikulesi kule zemininde gördüğümüz düzenlemeye benzer uygulamalar farklı dönemlerde görülmektedir.

²⁵⁷ Girişin üzeri şist taşından yapılmış 5 ayrı blokla kapatılmıştır.

Messene'deki²⁵⁸ ve Aigosthena'daki²⁵⁹ örneklerde kirişlerin yerleştirilebilmesi için duvar üzerinde oyuklar bulunmaktadır. Kilikya'da Ura-Yeğenli arasındaki kulede her katın taban kirişlerini oturtmak amacı ile doğu ve batı duvarları çıkıntılıdır, ayrıca kiriş uçlarının içine gireceği karşılıklı dörtgen oyuklar yapılmıştır²⁶⁰. Herakleia'da taban kirişlerini yerleştirebilmek için kule duvarının iç yüzü çıkıntı bırakılmıştır²⁶¹. Alinda'da Kule U1'de yine taban kirişlerinin yerleştirilmesi için çıkıntılar yer almaktadır²⁶². Gördüğümüz bu örnekler Kadıkulesi'nde olduğu gibi kirişlerin yerleştirilebilmesi için yapılmış uygulamalardır.

Stratonikeia Kule 4'ün döşeme taban üzerinde ve kapı lentosuna kadar devam eden duvar yükseklikleri, Kule 4'ün dolgulu zemin üzerine tek katlı bir odaya sahip olduğunu göstermektedir (Fig. 69-70, Lev. 12c-13a-b). Kule 4 lento seviyesine kadar koruna gelmiştir. Lento seviyesi üzerinde kule duvarlarının tespiti için Kule 4'le aynı planda olan duvardan çıkıntı kısmı tahrip olmuş olan Kule 5'te arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları sonucu lento seviyesi üzerinde kule duvarlarının örgüsünün devam ettiği görülmüştür (Lev. 14b)

Fakat şunu belirtmek gerekir ki, gelişmiş savunma silahlarının kullanımının düşünülmediği (tasarımı yapılmadığı) zamanlarda, yani MÖ 4. yy'ın ilk çeyreğinden önce²⁶³ üst yapılar hakkında kesin bir şeyler söylemek mümkün olmamakla birlikte iki temel tipin varlığı bilinmektedir²⁶⁴. Birincisi, sur bedeninin dış yüzeyinden çıkıntı yaparak duvarla aynı seviyede yükselen odasız kulelerdir. İkincisinde ise tabanı sur yürüyüş seviyesinde olan, ok açıklıklarına sahip tek odalı ve bu odanın üzerinde siperli açık bir alan olan kuleler yer almaktadır²⁶⁵.

Kadıkulesi Kule 4'te arkeolojik kalıntılardan anlaşıldığı üzere, aynı tip ikide olduğu gibi, sur seviyesinden girişi olan ve dolgulu zemin üzerine tek bölmeli bir odası

²⁵⁸ Adam 1982, 174, Photo 206; Müth 2010, 67-69, Abb. 11.

²⁵⁹ Winter 1971, 173, Şek. 163.

²⁶⁰ Tırpan 1994, 415, Res. 18-19.

²⁶¹ Winter 1971, 173, Şek. 162.

²⁶² Konency-Ruggendorfer 2014, 723, Fig. 15-16.

²⁶³ Bildiğimiz kadarıyla üst yapının izlerini koruyan, güvenli bir şekilde mancınık öncesi döneme tarihlenen hiçbir kule yoktur (Ober 1992, 148).

²⁶⁴ Marsden 1969, 138.

²⁶⁵ Bu tür kuleler J. Ober tarafından birinci nesil kuleler olarak ifade edilmektedir (Ober 1992, 148).

olduğu anlaşılmaktadır²⁶⁶. Dolgulu zemin üstündeki bu odalar, silahlar için uygun depolar, kötü havalarda nöbetçiler ve gece devriyeleri için barınak olarak kullanılan önemli gözlem noktalarına dönüşmüştür. Bu odanın çatısının üzeri de savunucular tarafından kullanılan, atış yapmaya imkan sağlayan üstü açık bir platform olarak düşünülmektedir²⁶⁷ (Figür 71, Lev. 13b). Nadir olarak günümüze ulaşmış, MÖ 5. yy ve MÖ 4. yy'ın başlarına tarihlendirilen Messene'deki kulenin çatısında da mazgallı siperler tarafından korunan açık bir platform bulunmaktadır²⁶⁸. Stilistik açıdan MÖ 370-350 yıllarında tarihlendirilen Likya Pınara'daki "Landscape Tombs"²⁶⁹, üzerindeki bir rölyefte tasvir edilen bir kulede mazgallı bir çatı ve kule odasının ön tarafında açıklık görülmektedir²⁷⁰. Messene örneğinde ve tasvirlerden anlaşılacağı üzere Stratonikeia Kadıkulesi dolgulu zemin üzerinde üstü açık platformlu kulelerinin atış yapmaya imkan sağlayacak şekilde mazgallı olduğu düşünülebilir.

Şunu belirtmek gerekir ki savaş teknolojisinin gelişmesiyle birlikte bu tür kulelerin kullanımı için bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu tür bir değişim örneğine Messene'de karşılaşılmaktadır. Messene'de bulunan tek katlı odaya sahip kulenin üzerinde bulunan mazgal siperli açık platformun, çatı ile örtülerek kapalı bir odaya dönüştürüldüğü bilinmektedir²⁷¹. Ayrıca Aigosthena'daki akropolisin köşe kulesi de bu türden daha iyi korunmuş bir örnektir²⁷².

²⁶⁶ Kadıkulesi üzerinde bulunan ve günümüze koruna gelmiş şekliyle plan, boyut ve giriş özellikleri aynı olan diğer kulelerinde, Kule 4 gibi tasarlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

²⁶⁷ Tip iki kulelerin üzerinin atış yapmaya imkan sağlayacak siperler bulunmaktadır (Marsden 1969, 138). Ayrıca bkz. Pimouguet-Pedarras 2000, 56.

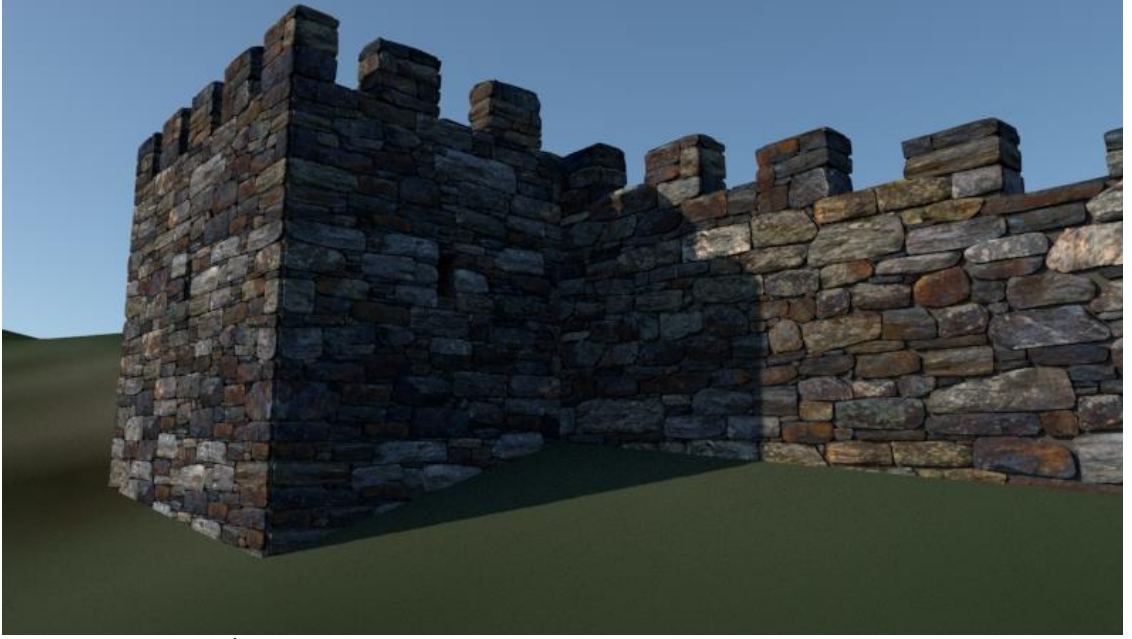
²⁶⁸ Çatıda açık bir platform ile iki katlı olan kulelerin daha fazla kullanılmasıyla ilgili pek çok kanıt vardır (Winter 1971, 165, Fig. 143). Adam 1982, 48, 73-74, Fig. 16-29, Photo 206; Müth 2010, 73, Abb. 13.

²⁶⁹ Adam 1982, 37, Fig. 7; Ober 1992, 149.

²⁷⁰ Ayrıca bkz. Frederiksen et al 2016, 187, Fig. 5.

²⁷¹ Winter 1971, 165, Fig. 143; Müth 2010, 72-74.

²⁷² Winter 1971, 165, Fig. 66.

Figür 71. Kule 4, İlk kullanım Evresi 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ne Aşağı Şehir suru yapılırken eklenildiği, yapım tarzı, plan ve taş işçiliğinden anlaşılan iki kule bulunmaktadır. Kadıkulesi savunma sisteminin bu kulelerin entegre edildiği dönemde, hala savunma amaçlı kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Gelişmiş savunma silahlarının kullanılmaya başladığı dönemlerde Kadıkulesi mevcut kuleleri de bu değişime göre tekrar tasarlanmışlardır. Bunlar kule odasındaki ok yarıklarının mancınıklara göre tasarlanması ve yukarıda Messene örneğinde verdiğimiz gibi, oda üzerindeki siperli açık alanın bir çatı ile örtülmesidir²⁷³. Kadıkulesi'nde Kule 4'te yapılan kazılarda elde edilen verilere göre²⁷⁴, farklı işçilikte ki mermer blokların kullanımı, bu kulelerin farklı evrelerde kullanıldığını ortaya koymakla birlikte özellikle Kule 1, Kule 4 ve Kule 5 önünde yoğun olarak ele geçen kiremit parçaları bu değişimin işareti gibidir. Bu kiremitler Stratonikeia Kadıkulesi kulelerinin üzerini beşik çatıyla örtecek şekilde kullanılmış olduğunu göstermektedir (Fig. 72, Lev. 13c).

²⁷³ Bu şekilde mancınıklar üst kattan daha rahat bir şekilde ateş edebilecektir (Marsden 1969, 139).

²⁷⁴ Oğuzhanoglu 2010, 197-198.

Figür 72. Kule 4, İkinci Evre 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

3.1.5. Kulelerin Askeri Özellikleri

Kadıkulesi kuleleri, kapıların ve dirseklerin yakınında, özellikle zayıf noktalar ile önünde düzlük olan alanlarda konumlandırılmışlardır (Fig. 22, Lev. 2-4). Zaten MÖ 5. yy'ın başında kuleler, Kadıkulesi'nde olduğu gibi kapılar dışında dirseklerde, ya da duvarın bir dizi eğri zeminden geçtiği ya da yumuşak bir eğimin olduğu yerlerde görülmektedir²⁷⁵.

Kadıkulesi kuleleri sur bedenine bitişik olarak yapılmıştır (Lev. 11a, 14c). Philo, bir saldırı anında eğer kule çökerse bağımsız olan sur bedeninin hasar görmemesi için sur duvarından ayrı yapılması gerektiğini söylemektedir²⁷⁶. Halikarnassos'ta kulelerin sur bedenine bağlanmamış, hafifçe yapıştırılmış ve tamamen yapıştırılmış örnekleri bulunmaktadır²⁷⁷. Arrian tarafından kaydedilen²⁷⁸ sur bedeni ile iki kulenin çökmesi, bu

²⁷⁵ Düzenli aralıklarla kulelerin kullanıldığı savunma sistemlerinin asla beşinci veya dördüncü yüzyılın başlarından daha önce olamayacağı söylenmemelidir. Yine de çalışmalar, kulelerin sistematik olmayacak şekilde diziliminin M.Ö. 450 yılına kadar kullanıldığını kanıtlarken, Peloponnes Savaşından itibaren sistematik hale gelmeye başlamıştır (Winter 1971, 154, 160). Kapılardaki kuleler dışında, bazı durumlarda duvar izi boyunca aralıklarla düzenli kuleler tanımlanmıştır (Frederiksen 2011, 83).

²⁷⁶ Ph, Byz, *Polioretica*, 62-63, I; McNicholl 1997, 13; Nossow 2009, 24. Philo, kulenin yıkılmasıyla oluşabilecek güvenlik tehditlerine karşı, birbirine bağlanan kule ve duvarlara karşı özellikle uyarır (Winter 1971, 164). Genel olarak kule ve perdenin birbirine bağlanması daha sonraki Helenistik surlarda daha seyrek görülür (McNicholl 1997, 13).

²⁷⁷ Halikarnassos kuleleri için bkz. Pedersen 2010, 290-293.

²⁷⁸ Arr. *Anab.* 1. 21. 4.

kulelerin sur bedenine tam olarak bağı olduğunu göstermektedir²⁷⁹. Kadıkulesi'ndeki kulelerde Halikarnassos'taki olduğu gibi sura bitişik yapılmasından dolayı, herhangi bir saldırı esnasında zarar görmesi ve çökmesi durumunda Kadıkulesi Sığınma Kalesi sur bedeninde de tahribatlara yol açacağı anlaşılmaktadır.

Kulelerin özellikle iki ana işlevi bulunmaktadır. Birincisi dar sur bedeninden mümkün olandan daha büyük ünitelerde silah kullanmak, ikincisi ise savunuculara ana duvarın hemen dışından tarama ateşi fırsatı vermektir²⁸⁰. Ayrıca bu fonksiyonlarıyla sur bedenlerini yandan ateş altına alarak korumaya ve yıkılmasını önlemeye çalışmıştır²⁸¹. Kuleler, seyirdim yerinden daha geniş bir alandan yoğun savunma yapma imkânı sağlamaktaydı²⁸².

Kadıkulesi kulelerinin sur bedeninden yaklaşık 6 m öne doğru çıkıntı yapması ve sur bedeninden daha yüksekte platformu bulunmasından²⁸³ (Lev. 13) dolayı seyirdim yerinden daha geniş bir alandan savunma yapma imkanı sağlamaktadır. Kadıkulesi sur bedeninden 6 m ileri doğru çıkan kuleler, düşmanı görüş mesafesini Kule 1, Kule 2'nin yer aldığı doğu yönünde yaklaşık 20 m'ye, Kule 3, Kule 4 ve Kule 5'in yer aldığı güney yönünde ise yaklaşık 40 m'ye çıkaracaktır. Düşman birlikleri ise 30-40 m gibi bir mesafeden etkisiz olacağı için mızrak kullanamayacaktır. Saldıranların sapan veya yaylı silah kullanması gerekmektedir. Bu mesafeden yüksek bir eğimden saldırı yapanların bu manuel silahlarla, mazgallı siperlerle korunan kule üstündeki askerleri etkisiz hale getirmesi oldukça zor olmalıdır. Fakat Stratonikeia Kadıkulesi savunma birlikleri, düşmanın daha tırmanış aşamasında sapan, ok ve mızrak gibi manuel silahlarla menzili içine alacaktır.

MÖ 7. yy'dan MÖ 4. yy'a kadar piyade birlikleri savunma silahı olarak sol elinde 80-120 m çapında yuvarlak bir kalkan taşıdığı bilinmektedir²⁸⁴. Bu kalkan, asker

²⁷⁹ McNicholl 1997, 21.

²⁸⁰ Marsden 1969, 19.

²⁸¹ Pimouguet-Pedarros 2000, 56.

²⁸² Aslında MÖ 6. yy'dan itibaren, atış yapmak için kulelerin önemi biliniyordu. Daha sonra, sur boyunu aşan, tek katlı ve mazgal delikli kuleler yapılmaya başlamıştır (Akarca 1998, 144).

²⁸³ MÖ 5. yy'da kesinlikle sur yürüyüş seviyesine kadar zeminle beraber iki katlı kulelerin artık standart tip olduğu görülüyor ve artık surlar üzerinde özel noktalar dışında ihtiyaç duyulan yerlere yapılıyordu (Winter 1971, 154-160; Akarca 1998, 144-145; Pimouguet-Pedarros 2000, 56).

²⁸⁴ Diodoros'a göre (XV. 44. 3) ağır piyade "hoplitai" adını kalkandan almıştır (Akarca 1998, 98).

çömeldiği zaman bütün vücudunu, ayakta durduğu zaman ise gövdesini gizlerdi²⁸⁵. Hafif piyade birlikleri, MÖ 5. yy'da uzaktan ok, mızrak ya da sapanla savaşıarak dağlık arazide ve şehir savunmasında çok başarılı olmuştur²⁸⁶.

Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ne saldıran birlikler ellerindeki kalkanlarla Kadıkulesi kulelerinden atılan mızrak, ok veya sapan taşından kendilerini korumaya çalışarak savunma sistemi önünde bulunan düz alanlara özellikle Kule 5'in batısına konuşlanmaya çalışmış olabilirler. Kuleyi etkisiz hale getirebilmek için yine duvar saldırılarında olduğu gibi koç başı veya tünel kazma deneyebilecekleri yöntemler arasında yer almaktadır. Fakat tünel kazma, Kadıkulesi sur bedeninde olduğu gibi kayalık alanda olmasından dolayı kulelerde mümkün görünmemektedir.

Koç başlarıyla saldırı çoğunlukla dörtgen planlı kulelerinin en zayıf yeri ve ok açıklıklarının kör noktası olan köşelere yapıyordu²⁸⁷. Kadıkulesi kuleleri üzerindeki açık platformdan yapılacak tarama ateşini, saldıran birlikler üzerlerini köstebekle örterek korunmaya çalışmış olmalıdırlar. Kadıkulesi kulelerinde olduğu gibi zemin katı dolgulu olan kulelerin koç başlarına oldukça dirençli olduğu bilinmektedir. Yine de zarar görmesi halinde, sur bedeniyle birleşik yapılan Kadıkulesi kuleleri, sur bedeninin de yıkılmasına sebep olabilir. Bunun yanı sıra kule üzerindeki mazgallı siperlerin koç başlarının güçlü darbelerinden etkilenmiş olduğu düşünülebilir²⁸⁸.

Gelişmiş savunma silahlarının kullanılmaya başlamasıyla, özellikle MÖ 4. yy'dan sonra taş atan mancınıkların kullanımı²⁸⁹, Kadıkulesi kule odalarındaki ok yarıklarının ve özellikle kule odası üzerindeki açık platformun bir çatı ile örtülmesi gibi değişimleri beraberinde getirmiş olmalıdır (Fig. 72, Lev. 13c). Stratonikeia Kadıkulesi kuleleri genellikle birbirine yakın boyutlarda ve yaklaşık olarak 4x6 m ölçülerindedir. Kulelerin

²⁸⁵ Kalkanın esas yapısı tahta olup kenarları ve ortası, ya da bütün dış sathı tunçla kaplanmıştır. İç yüzünde tam ortada "porpaks" denilen, içinden kolun geçirilmesi için, tunçtan şerit şeklinde bir parça vardı. Kalkanın iç kenarında, porpaks ile aynı hizada, avucun kavranması için, yine tahta öze çakılmış, "antilabe" denen tunçtan ya da deriden bir köprücük bulunurdu (Kunze 1950, 215-217).

²⁸⁶ Hafif piyade birliklerinin Peloponnes Savaşlarında değerleri anlaşılmıştır. Onlar Pelte denen küçük kalkan kullanıyorlardı (Akarca 1998, 98).

²⁸⁷ Dörtgen kuleler taktik olarak bakıldığında bazı dezavantajlar ortaya koydular. Sadece düşman yaklaşımını kolaylaştıracak bir kör nokta bulunmasının yanı sıra belirli açılar özellikle koç darbelerine ve mermi şoklarına karşı zayıftı (Pimouguet-Pedarros 2000, 54).

²⁸⁸ Koç darbeleri tarafından üretilen şok, muhtemelen mazgallı siperleri yerinden çıkarmak için kendi başına yeterli olurdu (Winter 1971, 139).

²⁸⁹ 4. yy, kuşatma tekniğinde büyük bir devrime tanık olmuştur. Özellikle mancınığın kullanıma girmesi büyük gelişmelere sebep olmuştur (Marsden 1969, 126).

içten içe ölçüleri yaklaşık 3x4 metredir²⁹⁰. Kadıkulesi kuleleri bu ölçülere göre geniş olmadığı için ağır silah teçhizatlarının konuşlandırılmış olması mümkün değildir. “Aşağı Şehir Kulelerinde Askeri Özellikler” bölümünde detaylı olarak ele alacağımız katapult, ballista ve korbballista gibi savaş teknolojisinin önemli ağır silahlarını Kadıkulesi’nde konuşlandırılması çok olası görülmemektedir. Şöyle ki 13 kg ağırlığındaki taşı fırlatan bir makinanın yaklaşık 9,20 x 4,60 m ölçülerinde bir alana, yaklaşık 2,1 kg ağırlığındaki küçük bir gülleyi atan makina bile en azından 4,80 x 2,40 m’lik bir alana ihtiyaç duymaktadır²⁹¹.

Kadıkulesi kulelerinin ölçüleri ve yapısal özellikleri de bu savaş aletleri için uygun değildir. Muhtemelen Kadıkulesi kulelerinde daha küçük ve doğal olarak menzili kısıtlı, kabza uzunluğu 1,5 m ve genişliği 0,7 m veya kabza uzunluğu 2,3 m ve genişliği 1,1 m olan silahlar tercih ediliyor olmalıdır²⁹². Bu ölçülerdeki scorpionlar²⁹³ Kadıkulesi kulelerinde rahatlıkla kullanılabilir ve her iki kattan da düşmana ateş edilebilirdi.

Tabi küçük boyutlu olan scorpionların menzilinın fazla olması beklenmemelidir. Ağır silah olarak kullanılan scorpionların yanı sıra bazı küçük boyutlu scorpion çeşitleri de mevcuttur. Scorpion, seri bir şekilde mızrak fırlatabilen ve bir askerin rahatlıkla idare edebildiği bir silahtır²⁹⁴. Scorpion, boyutunun küçüklüğünden dolayı sadece kuşatmalarda değil, savaş meydanlarında kendine yer bulmuştur²⁹⁵. Ayrıca kuşatma kulelerinin tepesine ve surların üzerine de yerleştirilmiştir²⁹⁶. Scorpion da diğer

²⁹⁰ Kule duvar kalınlıkları 0,90 metredir.

²⁹¹ Marsden 1969, 34-36, 141-143, Fig. 6-7; McNicoll 1997, 10; Pimouguet-Pedarros 2000, 56.

²⁹² Ober 1992, 151, Table 2.

²⁹³ Oksübolos (Οξυβόλος) veya Tatar yayı da denilen bu aletler mızrağa benzer dev oklar fırlatıyordu. Bu aletler, 400 metrelik bir menzile içindeki bir askerin kalkanını ve zırhını delebilecek kadar güce sahipti. Ayrıca kısa menzilde etkili küçük kalibreli ok fırlatan tipleri de mevcuttu. Bunlara akrep, Latince scorpio, Grekçe ise skorpios (σκορπίος) deniliyordu (Vitr. *de Arch.* X.1-5). Yaşlı Plinius konuyla ilgili olarak; av kargı/mızrakları ve silahlar arasında, scorpion Giritliler, katapult Suriyeliler, ballista ve sapan ise Fenikeliler tarafından bulunduğunu aktarmaktadır. Ayrıca bakınız Plin. *Nat.* 7. 201

²⁹⁴ Bu nedenle özellikle Roma lejyonerleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır (Taşkıran 2017, 130).

²⁹⁵ Yıldırım 2012, 460.

²⁹⁶ Campbell 2003, 42-43; Hodge 1958, 122-123. Ammianus Marcellinus eserinde, Amida kuşatması esnasında Roma lejyonerleri scorpionları Sasanilere karşı nasıl etkin kullanıldığını detaylarıyla anlatmıştır. “*Grumbates, ülkesinin geleneklerine uygun olarak kana bulanmış bir mızrak fırlattı ve bunun peşinden askerleri hızla şehrin duvarlarına ilerlediler. Duvarların üzerindeki adamlarımız ise büyük bir cesaret ve kararlılıkla direnmeye devam etti. Sonra önden gelenler tıpkı bir taşın parçalanması gibi dağıldı, askerlerimiz scoriolarını savurunca düşmanın birçoğu öldü. Diğerleri oklarla delindi, bazıları mızraklarla yere yıkıldı. Yer onların vücut parçalarıyla doldu, yaralananlar savaşarak çekilenlerle beraber gitti*” (Amm. Marc. XIX. 2.1-16) “*Bizim scoriolarımızın demir uçlu mızrakları mazgallı siperler arasından geçerek kulelerin eklemelerini kırdı ve mancınıklarını aşağı düşürdü böylece onların ön cephe*

mancınıklar gibi esneme prensibini kullanılmıştır. Kollar geriye çekilirken sıkıca sarılmış ipler gerilmiş ve hareket mekanizması serbest bırakılınca da iplerde biriken enerji mızrağın ileri yönlü hareketine dönüşmüştür²⁹⁷. Scorpion dışında kulelerde ve sur duvarları üzerinde tek kişi tarafından kullanılan gastraphetes²⁹⁸ isimli silahlarda kullanılmış olabilir. Ayrıca arbalet ve Tatar yayı²⁹⁹ benzeri yaylı silahlar veya basit ok atabilen karışık yaylarda³⁰⁰ kullanılmış olabilir. Kadıkulesi kulelerin iç ölçülerinden anlaşıldığı üzere, birden fazla askerin aynı anda scorpion ve gastraphetes gibi silahlarla düşmana atış yapmasına imkan bulabildiği anlaşılmaktadır. Kadıkulesi'ne saldırı esnasında kule içerisinde 3 cepheden atış edilebilir ve düşman zor durumda bırakılabilirdi.

3.1.6. Kapı, Malzeme, Teknik ve İşçilik

Kapılar en basit şekliyle sur bedenine açılmış bir geçit, askeri tanıma göre ise zorunlu geçiş noktaları olarak ifade edilmiştir³⁰¹. Kapılar planları bakımından iki esas tipe ayrılır, bunlar sur bedeni önündeki açıklık³⁰² diğer bir ifadeyle aksel³⁰³ ve sur bedeninin birbirini aşarcasına kavuşturulması ile meydana gelen bindirmeli kapı diğer bir ifadeyle teğetsel olarak tanımlanmıştır³⁰⁴. Bindirmeli kapıdaki açıklığın her iki tarafında duvarın

saldıran askerlerinin büyük kısmı düşen enkazın altında kaldı kimi öldü kimi ise yaralandı” (Amm. Marc. XIX. 7.1–18).

²⁹⁷ Scorpinin çalışma prensibi ve kullanım ayrıntıları için bakınız Vitr. *de Arch.* X.10 1-6; Goldsworthy 2003, 192; Humphrey-Oleson 2003, 564; Yıldırım 2012, 460.

²⁹⁸ Bu alet yayının karna yaslamasıyla geriliyor ve atış ediliyordu (Marsden 1969, 6, Fig. 1; Hacker 1968, 37, Fig. 1; Rihl 2006, 379).

²⁹⁹ Uzun menzilli, standart bir yaya göre daha uzaklara ok atmaya yarayan bir silah. Meydan savaşları için yapısı itibarıyla çok uygun olmasa da kuşatmalarda hem kuşatan hem de kuşatılan taraf için önemli bir silahtı. Grekler buna *gastrafetes* (*γαστραφέτης*) yani *karın yayı* diyorlardı. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi okçuların onu karınlarına dayayarak, iki ellerini kullanmak suretiyle yay telini çekip atış mekanizmasını kullanmalarıydı (Marsden 1969, 8-12, Fig. 2-4).

³⁰⁰ Antik dönemde *gastraphetes* benzeri veya türevi çeşitli karışık yaylar geliştirilerek kullanılmıştır. Bunun için bkz. Marsden 1969, 8-12, Fig. 2-4; Marsden 1971, 21-22, 45-47, Fig. 3.

³⁰¹ Winter 1971, 206; Adam 1982, 77; Akarca 1998, 149. Yunanlılar geçit için özel bir kelimeye sahip değillerdi, ancak oldukça büyük herhangi bir açıklığı “kapı” (*pyle*) olarak adlandırdılar veya iki kanatla kapatılmışsa çoğul (*pylai*) kullandılar (Lawrence 1979, 302).

³⁰² Sur bedeni önündeki geçitten oluşan bu kapı F.E. Winter tarafından “Tip 1” olarak ifade edilmiş ve yan kuleleri olan kapılar olarak tanımlanmıştır (Winter 1971, 208). A. Akarca ise bu kapıları iki kuleli kapı, alt geçitli kuleli kapılar, avlulu kapılar başlığı altında değerlendirmiştir (Akarca 1998, 153-155).

³⁰³ Jansen 2016, 119.

³⁰⁴ Bu kapı tipi farklı isimlerle ifade edilmiştir. Bunlar, “Tip II” (Winter 1971, 208), “Overlap Tip” (Lawrence 1979, 306), “Skäisches Tor” (Miller 1995, 15-16), A. Akarca “Bindirmeli Tip” olarak isimlendirmiş ve 1) kulesiz, 2) kuleli, 3) kapının kule ile gizlenmesi, 4) avlulu olarak sınıflandırılmıştır (Akarca 1998, 151), “Tangential” (Frederiksen 2011, 55).

seyri değiştirilir daha sonra iki duvar ucu üst üste gelecek şekilde uzatılırdı³⁰⁵. Erken dönemlerden itibaren kullanılmış olan sur kapılarının iç bitimlerinde ahşap ağır kapılar kullanılmış olduğu, bu ahşap kapıların geçit genişliğine göre tek, çift kanatlı³⁰⁶ veya üç kanatlı³⁰⁷ olabildikleri bilinmektedir.

Şehre ulaşan yolların sonundaki büyük kapılar “Ana Kapılar” olarak ifade edilmektedir. Bu ana kapılar tekerlekli araçların geçebileceği genişlikte yapılmaktadır. Kapı genişlikleri 3-4 m arasında değişmekle birlikte daha geniş kapılar da bilinmektedir³⁰⁸. Ana Kapılar dışında bir de kırlara ve kır yollarına açılan kapılar bulunmaktadır³⁰⁹. Stratonikeia Kadıkulesi üzerinde yer alan Bindirmeli kapılar kentin, kuzey ve kuzeydoğu yönündeki kırsal yerleşimlerle bağlantısını sağlıyor olmalıdır. Bu bindirmeli kapılar savaş tehlikesinde köylerde ve kırlarda yaşayan halkın surlar içine kolayca sığınmasına imkan tanımıştır.

Kadıkulesi üzerinde günümüze ulaşmış olan Kapı 1 ve Kapı 2 ana kaya üzerine aynı teknik ve malzemedan “Bindirmeli Tipinde” yapılmıştır. Bindirmeli kapılar, Kadıkulesi kulelerinde ve sur bedeninde olduğu gibi bu mevkiye bulunan kayalık alanlardan elde edilen yerel şist taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Kapılar blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzlü olarak çift sıra örgü tekniğinde yapılmıştır.

Bindirmeli Kapı 1’in dış surunun önünde yaklaşık 3,5 m yüksekliğinde bir kaya kütlesi bulunmaktadır. Bu kaya kütlesi Bindirmeli Kapı 1’i saklarcasına önünde durmaktadır. Bindirmeli Kapının dış kolundan zıplayarak ulaşılacak olan 2 m uzaklıkta yüzeyi düzeltilmiş olan kaya kütlesi, tehlike anında kapının güvenliğini sağlamak amacıyla kule gibi kullanılıyor olmalıdır³¹⁰ (Fig 73, Lev. 16c-d). Ayrıca bu kaya kütlesi Kapı 1’in yerini de gizliyor olmalıdır. Günümüze neredeyse zemin seviyesinde ulaşmış olan Bindirmeli Kapı 1’in batıdaki dış sur kolunun yüzeyi

³⁰⁵ Kapı en basit şekli ile sura açılmış bir geçittir. Kapı planları en başından beri iki ana tipten birisine uymaktadır. Duvar üzerinde bir açıklık veya üst üste binen ve paralel duvar kolu arasında uzanan bir giriş koridorudur. Ayrıca bkz. Winter 1971, 208; Lawrence 1979, 306; McNicholl 1979, 7; Adam 1982, 77; Akarca 1998, 151; Frederiksen 2011, 55.

³⁰⁶ Winter 1971, 253-259; Lawrence 1979, 249-250; Baran 2017, 125-126.

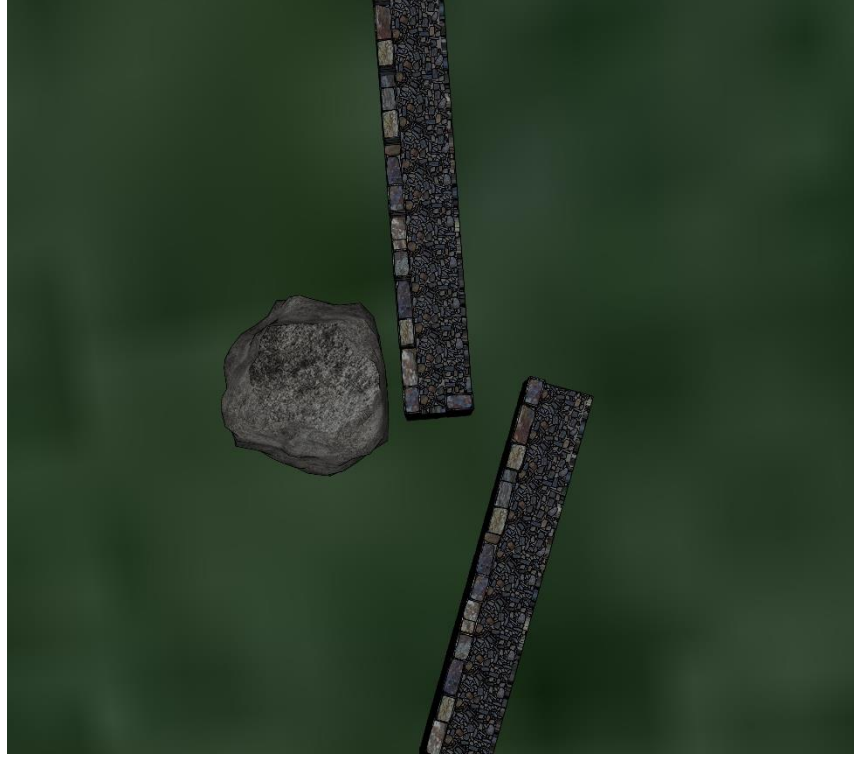
³⁰⁷ Olynth’te karşımıza çıkan üç kanat sayısı anlaşıldığı kadarı ile genellikle dış kapılarda tercih edilmektedir. Hayvan ve taşıt trafiğine yönelik olarak bölünmüştür. Ayrıca kapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Varkıvanç 2008, 323-326.

³⁰⁸ Mantinea’da B Kapısı 4,40 m, D kapısı 5 m kadardır. Side’de 6,75 m ve 6,45 m genişliğinde kapılar bulunmaktadır (Akarca 1998, 151).

³⁰⁹ Bunun dışında bir de diateikhisma duvarlarında açılan kapılar bulunmaktadır (Akarca 1998, 151).

³¹⁰ Bkz. Tırpan 1987, 106.

düzleştirilmiş olan kaya kütleleriyle en azından aynı seviyede yani 3,5 m yükseklikte olduğu düşünülebilir.

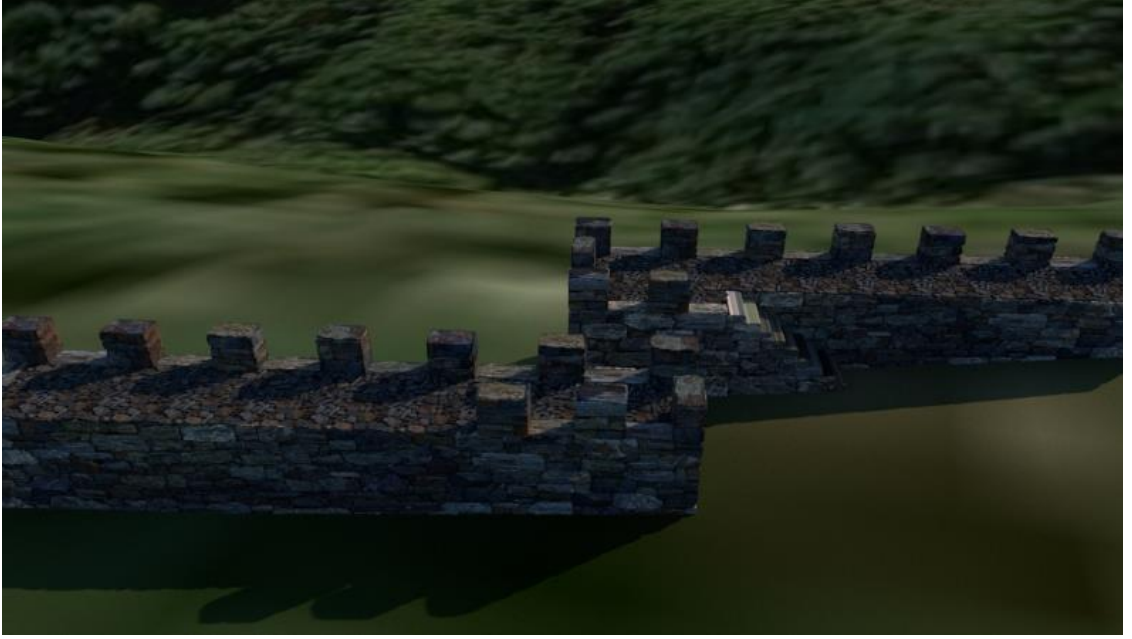

Figür 73. Bindirme Kapı 1, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

Kadıkulesi Bindirmeli Kapı 2, Kapı 1'den daha farklı bir mimariye sahiptir. Bindirmeli Kapı 2'nin dış koluna çıkmayı sağlayan günümüze 8'i sağlam kalmış 2,5 m yüksekliğinde 10 basamaklı merdiven bulunmaktadır³¹¹. Kapının dış koluyla beraber yapılan basamak kapının savunulmasını sağlayacak 3,5x4 m genişliğinde bir alan oluşmasına imkan sağlamıştır. Bindirmeli Kapı 2'de olduğu gibi, bu bindirmeli kapıların önemli örneklerinde genellikle dış kolun ucunda bir kule bulunmaktadır.³¹² (Fig 74, Lev. 18).

³¹¹ Ayrıca Bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi Suru, Duvar Malzeme, *Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

³¹² Winter 1971, 208.

Figür 74. Bindirme Kapı 2, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

Bindirmeli kapının en erken örneği Bronz Çağı'nda Anadolu'da Troia'da görülmektedir.³¹³ Troia VI'da bindirmeli tekniğinde yapılan doğu kapısı, 2 m eninde 5 m genişliğinde yapılarak, saldırganın bu koridora girerek zor durumda kalmasına sebep olmaktadır³¹⁴. Bir başka güzel örnek Mykenae'da Aslanlı Kapı'dır. Mykenae'nın Kuzey kapısı olan Aslanlı Kapı saldırganı zorlu bir kısıkaçla çevreleyen yaklaşık 15 m uzunluğunda koridora sahiptir³¹⁵. Yine yaklaşık olarak MÖ 850'lere tarihlendirilen Eski Smyrna kent duvarı kuzeydoğu kapısı bindirmeli kapıların erken örnekleri arasında yer almaktadır³¹⁶. Aslında Bronz Çağı'nda ve Demir Çağı'nda savunma açısından bindirme kapının daha güçlü olduğu kabul edilir³¹⁷.

Bindirmeli tipinde yapılan kapıların MÖ 7. ve 6. yy'a ait örneklerinin çoğunluğu yine Anadolu'da bulunmaktadır. Örneğin Miletos'un güneybatı kapısı bindirmeli tipi kapıların erken örnekleri arasında yer almaktadır³¹⁸. Buruncuk'taki bindirmeli kapının iç kolu daha sonraki dönemlere ait binalara yer açmak için tahrip edilmiş olsa da Buruncuk-

³¹³ Troia VI surlarının yapım aşaması M.Ö. 1425-1300 yılları (Dörpfeld 1943, 276) yıkım aşaması olarak MÖ 1260-50 tarihleri önerilmektedir (Fields 2004, 9).

³¹⁴ Winter 1971, 208, Fig. 208; Birgit vd. 2015, 66-67; Baran 2017, 122.

³¹⁵ Adam 1982, 77, res. 104-105; Iakovidis 1992, 610; Akarca 1998, 151; Fields 2004, 9, 23-32.

³¹⁶ Nicholls 1958, 68-71, Fig. 18; Cook 1958, 14-16, Fig. 3; Lawrence 1979, 31, Fig. 15; Akarca 1998, 151; Frederiksen 2011, 188, Fig. 100-101. Kent duvarı için bkz. Akurgal 1977, 25-26.

³¹⁷ Winter 1971, 208.

³¹⁸ Gerkan 1935, 10-1; Lawrence 1979, 332, Fig. 61a; Frederiksen 2011, 169, Fig. 77.

Larisa bindirmeli tipi kapı bulunan erken örneklerden birisidir³¹⁹. Yine Teichiussa'daki (Şaplıadası) surun güney kapısı bindirmeli tekniğinde yapılmıştır³²⁰. Bunlar dışında Halai akropolisi üzerindeki kapılardan bir tanesi³²¹, Eleusis³²² ve Megare Hyblaea³²³ kapıları bindirmeli tekniğinde yapılmıştır. Chios'da Emporio suru üzerinde yaklaşık 25 m uzunluğundaki koridoruyla diğerlerinden oldukça farklı bindirmeli kapı yer almaktadır³²⁴. Samos'ta zirveyi çeviren sur sisteminin G kapısı, iç kolunda bir bastionla güçlendirilerek bindirmeli tekniğinde yapılmıştır³²⁵. MÖ 5 yy'a ait Kindya iç kalede K2 kapısı, batı kalesinin kuzey kapısıdır. "U" şeklinde bir dirsek ve bu dirseğin alın duvarına paralel olarak uzanan kale duvarı arasında kalan açıklık plan olarak bindirmeli tipi kapıların bir varyasyonudur³²⁶. Yine muhtemelen MÖ 5. yy'dan kalma Neandreaia'daki bindirmeli kapı sur duvarlarının birbirine karşı konumu ve öndeki duvarın dışa doğru bükülerek oluşan çıkıntıdan kapının korunması açısından dikkate değerdir³²⁷.

MÖ 5. yy'ın sonuna kadar sıralamaya çalıştığımız bütün örnekler hemen hemen aynı plan tipine sahiptir. Bu erken örneklerin çoğunda Bindirmeli kapıların koridorunun kulesiz yapıldığı ve genelde kulenin dış kolun ucuna yerleştirildiği görülmektedir. Stratonikeia Kadıkulesi Bindirme Kapıların ikisinde de koridorda kule bulunmamaktadır. Bindirmeli Kapıların dış koluna ise Kapı 1'de doğal kaya işlenerek kule amaçlı kullanılmış, Kapı 2'de ise dış kolun ucuna merdiven yerleştirilerek elde edilen alan kule olarak kullanılmıştır. Kuşatma teknolojisindeki gelişmelerin MÖ 4. yy'dan sonraya ait bazı bindirmeli kapı tiplerinin değişimini de beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kapılarda oluşan avlu ihtiyacı da bu değişime sebep olmuş olabilir.

Bindirmeli kapı koridorunun daha sıkı bir şekilde hazırlanması, hatta Thessally'daki Proerna örneğinde olduğu gibi koridorun "Z" planlı tasarlandığı görülmektedir³²⁸. Bindirmeli kapıdaki koridorun daha uzatılarak bir avluyla

³¹⁹ Schefold 1933, 141-158; Winter 1971, 215, Fig. 130; Lawrence 1979, 332; Akarca 1998, 152; Frederiksen 2011, 158; Saner-Sağ-Denktaş 2016, 162, Fig. 4.

³²⁰ Frederiksen 2011, 192-193, Fig. 106.

³²¹ Goldman 1940, 382-385, plan; Winter 1971, 216, Fig. 189; Frederiksen 2011, 145, Fig. 43

³²² Lawrence 1979, 36, Fig. 18; Akarca 1998, 152.

³²³ Lawrence 1979, 36, Fig. 19.

³²⁴ Boardman 1967, 4, Fig. 4; Frederiksen 2011, 137, Fig. 31.

³²⁵ Kienast 1978, 40-42; Frederiksen 2011, 184.

³²⁶ Tırpan 1987, 79, Çiz. 50.

³²⁷ Lawrence 1979, 332, Fig. 62.

³²⁸ Winter 1971, 223, Fig. 222.

sonlandırıldığı hatta dış kolun ucunda yer alan kuleden başka iç kola da kule yerleştirilerek savunmanın daha da güçlendirildiği örneklerde bilinmektedir. Bu tipin güzel bir örneği Mantinea'da bulunmaktadır. Mantinea'da ucuna birer kule eklenmiş olan sur bedenlerinin meydana getirdiği koridor içindeki bölme duvarları arka arkaya sıralanarak, dikdörtgen avlular meydana getirmektedir³²⁹. Stymphalos'un doğu kapısı bindirmeli kapının en görkemli örneğini oluşturur. Burada uçlarına kule eklenmiş iki sur arasına, önce koridor, sonra yuvarlak bir avlu daha sonra da dörtgen bir avlu birbiri ardına sıralanmıştır³³⁰. Theangela'da kentin kuzeydoğusunda yer alan KIV ve kuzeyinde yer alan KV kapıları³³¹ bindirmeli kapı tekniğinde yapılmıştır. Theangela bindirmeli kapıları oldukça sade bir şekilde tasarlanmıştır. Birbirine paralel sur duvarların oluşturduğu koridor içinde oda veya sonunda avlu olmadığı gibi kapıları koruyan kule bulunmamaktadır. Assos'un doğu surlarındaki yoğun tahribe uğramış olan 7 numaralı kapının plan üzerinden bakınca bindirmeli tekniğinde yapıldığı anlaşılmaktadır³³².

Genel kanı Bindirmeli tipi kapıların Miken geleneğinin bir devamı olduğu yönündedir³³³. Fakat hem ilk örneklerinin hem de sonraki dönem örneklerinin birçoğunun Anadolu'daki mevcudiyeti bindirmeli kapı tipinin bir Anadolu geleneği olduğunu düşündürmektedir.

İskender zamanında bindirmeli kapının özellikle ikincil girişlerde tercih edildiği görülmektedir. Bu değişimin sebeplerinden birisi kapılardaki avlu ihtiyacından kaynaklanıyor olduğu düşünülmektedir. Neredeyse tüm ana kapılar artık avlulu yapıyordu ve bu avlu, duvar önündeki açıklıklara sahip kapılara daha kolay yerleştiriliyordu. Bu duvar önündeki kapıların tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise daha yoğun topçu ateşine sahip kuleleriyle saldıranları kapılardan uzak tutmasından dolayı, bindirmeli kapıya göre daha fazla güvenlik sunmaktadır³³⁴.

³²⁹ Fougeres 1898, 135-138; Fig. 19b; Winter 1971, 217, Fig. 216; Lawrence 1979, 333, Fig. 74; Akarca 1998, 152, res. 96-97.

³³⁰ Winter 1971, 217, Fig. 218; Lawrence 1979, 334, Fig. 75; Akarca 1998, 152, res. 98. Surların tanıtımı için bkz. Frazer 1898, 269-270.

³³¹ Bean-Cook 1957, 89, Fig. 6; Tırpan 1987, 129, Çiz. 80; Tırpan 1987a 176, Res. 12

³³² Clarke et al. 1902, 190, 217; Akarca 1998, 152, res. 147.

³³³ "En eski sur kapıları bu tipe idi. Bu Miken geleneğinin bir devamıdır denilebilir" (Akarca 1998, 151). Teğet tip Emporio (Chios) ve Smyra 1-2'de olduğu gibi, bu dönemde yerel bir doğu Yunan fenomeni olmuş olabilir, ancak bu gözlemin istatistiksel temeli elbette sınırlıdır (Frederiksen 2011, 73).

³³⁴ Winter 1971, 223.

Kapıların konumu özellikle büyük olanlar, potansiyel bir tehlike olduğu için her zaman askeri mühendisler için endişe verici bir durum anlamına gelmektedir³³⁵. Yine de bu kapılar, elbette ki vazgeçilmezdir. Fakat savunma sistemi Kadıkulesi'nde olduğu gibi engebeli topoğrafyayı çeviriyor ve kapıya ulaşım zorsa çok sorun teşkil etmediği düşünülebilir. Zaten Stratonikeia Bindirmeli Kapıların yapıldığı dönemde, kuşatma teknolojisinde kullanılan mancınıkların bu kapıları dövecek nitelikte olmadığı bilinmektedir. Yine bu dönemlerde bindirmeli kapıların şehir girişinin daha temsili bir gösterimini sağlayan aksenal kapılara göre tercih edilmesinin sebebi mimarların savunma gereksinimlerine dayandırılmaktadır³³⁶. Bindirmeli Kapıların kullanılmaya devam ettiği ilerleyen dönemlerde ise savaş teknolojisindeki gelişmelere göre şekillenmiş mancınıkların, Kadıkulesi Bindirmeli kapıların bulunduğu doğu ve güney zirveye topoğrafya açısından çıkarılması mümkün değildir. Bunlar dışında kuşatmalarda yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisi koç başı diğeri ise tünel kazmaktır. Bu iki yöntemde bindirmeli kapılar için etkili ve başarılı olmayan yöntemler olarak bilinmektedir³³⁷.

Koç başı ve tünel kazmak dışında piyade saldırılarının tehlikesinin, stratejik olarak göz ardı edilmediği anlaşılmaktadır. Kadıkulesi Bindirmeli Kapı da savunmacılar için en büyük tehlike, doğrudan geçidi zorlama girişimleri ve taşınan merdivenler aracılığıyla duvarın yan uzantılarına saldırıda bulunulduğu zamandır³³⁸. Fakat güçlü bir grubun doğrudan kapılara düz bir koşusu söz konusu değildir. Bu kapıların en büyük avantajı, düşmanı geçit yoluna ulaşmadan önce bir süre boyunca sur bedeninin hemen dibinde ilerlemeye zorlamaktadır. Böylece sürekli savunmacıların ateşine maruz kalacaklardır. Bu tür kapıların bazı örneklerinde kule saldırganın sağında yani kalkanı kullanmadığı korumasız tarafında yer almaktadır³³⁹. Vitruvius tarafından önerildiği gibi, düşmanı sağ tarafından vurmak, yani kalkan tarafından korunmamak için her zaman çabalanmıştır³⁴⁰ ancak bu her zaman elde edilememiştir.

³³⁵ Winter 1971, 205; Jansen 2016, 119.

³³⁶ Jansen 2016, 119.

³³⁷ Winter 1971, 217-218; Lawrence 1979, 334.

³³⁸ Erken dönemlerde bindirmeli kapının basit açılan kapıya göre savunma açısından belirgin avantajları vardır (Winter 1971, 208).

³³⁹ Bazı örneklerde aynı Stratonikeia Bindirmeli Kapılarda olduğu gibi kule dış sur duvarının üzerinde bulunur, örneğin Buruncuk Larisa (Lawrence 1979, 35, fig. 17).

³⁴⁰ Vitr. *De Arch.* I, 5,2.

Kadıkulesi Bindirmeli kapılarda kule dış kolun ucunda yani düşmanın sol tarafında kalmaktadır. Duvar dibinde savunmacıların ateşi altında ilerleyişini sürdüren saldırganlar kapıya ulaşmak için dönüş yaptığında korumasız sağ tarafları iç surun üzerinde bekleyen savunmacılara maruz kalacaktır. Ayrıca Bindirmeli Kapı 1'in 32 m ve Bindirmeli Kapı 2'nin 70 m uzağında bulunan kuleler, duvar dibinde sürekli ateş altında ilerlemek zorunda kalan saldırganların, kuleye yaklaşınca duvar çizgisinin aşağısında oldukça düşük bir kotta ilerlemeye, böylece kulelerden açılan ateşe maruz kalmasını zorunlu kılmaktadır (Lev. 4). Yine de kapıya ulaşmayı başaran saldırganlar, bir kısıkaça alınmışçasına Kadıkulesi Bindirmeli Kapının koridorunun içinde hem iç duvarın üzerinden hem de dış duvarın üzerinden yoğun ateşe maruz kalmışlardır (Fig. 73-74).

Kadıkulesi'ne Aşağı Şehir Suru entegre edilirken Bindirmeli Kapılarda biçimsel olarak bir değişiklik yapılmadan kullanımına devam edildiği görülmektedir. Bindirmeli Kapılarda yapılabilecek biçimsel bir değişiklik kapının korunmasını sağlamak için dış kola kule eklemek olabilirdi. Zaten Bindirmeli Kapı 1'in önünde bulunan üzeri düzeltilmiş kaya ve Bindirmeli Kapı 2'nin dış koluna basamakların eklenmesiyle oluşturulan savunma yapabilecek bir alan³⁴¹ bulunmaktadır. Teknik olarak bu kapıların üzerinin kulelerde olduğu gibi çatıyla kapatılması mümkün değildir. Oysa Kadıkulesi'nin hem planında hem de kulelerde biçimsel bir değişiklik yapılarak dönemin savaş teknolojisine uyum sağlama süreci içerisine girilmiştir.

Pasif savunma sistemine sahip olan Kadıkulesi'nin, MÖ 3. yy'ın ikinci çeyreğinden sonra Stratonikeia savunma sisteminde aktif savunma stratejisine dönüştürülme çabası görülmektedir³⁴². Özellikle saldırı açısından oldukça önemli Kule 6 gibi yapıların Stratonikeia savunma sistemine entegre edilmesi pasif savunma sisteminden aktif savunma sistemine dönüşümün gayreti niteliğindedir.

Fakat MÖ 4. yüzyılın sonunda veya MÖ 3. yüzyılın başında yer alan aktif savunma sistemlerinde kulelerden topçu saldırılarının yanı sıra poternlerden taarruz kuvvetlerini etkisiz hale getirmeyi amaçlayan saldırıların düzenlenmesi beklenilmektedir. Kırlara açılan kapıların düşmana ani çıkışlar için kullanıldığı bilinmekle beraber³⁴³, Hellenistik Dönem'de düşman üzerine böyle çıkış kapılarından ani saldırı yapmak şehir

³⁴¹ Ölçüleri 3,5x4 metredir.

³⁴² Pasif, aktif ve yarı aktif savunma için bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi Suru, *Sur Plan ve Tasarımı*.

³⁴³ Polat 2016, 67.

savunmasında çok önemli rol oynamaktaydı³⁴⁴. Stratonikeia Kadıkulesi üzerinde yer alan Bindirmeli Kapıların bu amaca hizmet ettiği düşünülebilir.

Kadıkulesi Bindirmeli Kapıların konumu ve dar bir açıklığa sahip olmaları düşman üzerine ani ve gizli çıkışları yapmayı mümkün kılmaktadır. Özellikle Yaylacık Düzüne tahrip gücü yüksek mancınıkların çıkarılmasına izin verebilecek topoğrafya, piyadelerin organize olmasına ve saldırıların düzenlenebilmesine imkan tanıyan geniş bir düzlük bulunmaktadır. Kadıkulesi Bindirmeli Kapılar, özellikle Kapı 2'nin, bu düzlüğe konumu kuşatıcılar üzerine ani taarruzları gizli bir şekilde yapmasına imkan tanıyacak niteliktedir. Bunu Stratonikeia birlikleri, rakipleri kuşatma operasyonlarına başlamadan önce saldırarak veya doğrudan karşı karşıya gelecek şekilde etkili bir karşı saldırı sağlayarak yapabilirler. Stratonikeia birliklerinin bindirmeli kapılardan yapılan bu ani saldırılardan sonra poternlerde olduğu gibi tekrar sur sistemi içerisine girişi sağlanabilir. Böylelikle Stratonikeia'da profesyonel birliklerle, surların içinde olduğu kadar duvarların dışında da operasyonlar yürütebilmiştir.

Stratonikeia Aşağı Şehir Suru üzerinde günümüze ulaşan kalıntılardan poternlerin tespit edilmesi mümkün olmamakla beraber en azından bindirmeli kapıların bu amaçla kullanıma plan açısından uygun olduğu görülmektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, Helenistik savunma sistemlerinin tümü aktif bir savunma anlayışına tanıklık etmezler, bazılarında potern sayılarının az olmasından dolayı, yarı aktif bir savunma sistemi öngörülmektedir³⁴⁵. Stratonikeia Savunma Sisteminin günümüze ulaşmış mevcut haliyle, işlevsel bir değişiklikte sadece bindirmeli kapılardan saldırıların düzenleneceği varsayılarak yarı aktif savunma sistemine sahip olduğu söylenilebilir.

3.2. Aşağı Şehir

3.2.1. Sur Plan ve Tasarımı

Stratonikeia Aşağı Şehir Suru, Kadıkulesi önündeki düzlükte yer almaktadır. Batı tarafı kent içindeki yapılara yakın, doğu tarafı ise kentsel çekirdeğin oldukça dışında tasarlanmıştır (Fig. 75, Lev. 2-4). Sur sistemi düzlükte olduğu için topoğrafyanın sağlayacağı doğal savunma avantajlarına göre tasarlanmamıştır. Stratonikeia surunun

³⁴⁴ Winter 1971, 234; Lawrence 1979, 336; Garlan 1974, 191; McNicoll 1997, 7.

³⁴⁵ McNicoll 1986, 312-313.

kuzeydoğu köşesinde, Kulebaşı Mevkii'nin kuzeyinde bugün kurumuş olan Kebere Deresi ve doğusunda ise Domurlu Deresi yer almaktadır. Bu uygulamayla kentin kuzeyinin bir kısmı ve doğusu dereye yakın yapılarak, saldırılara karşı doğal bir önlem olarak planlamaya dahil edilmiştir.

Figür 75. Kadıkulesi'nden Aşağı Şehir Görünüşü

Günümüzde kent yoğun dolgu toprak altında yer almaktadır. Bu dolgu toprak kentin dışında surların tam dibinde, kent içine göre neredeyse iki katı seviyesindedir. Bu dolgu özellikle Kadıkulesi önündeki düzlükten kuzeye devam eden Aşağı Şehir Suru üzerinde net olarak görülebilmektedir. Bugün prefabrik kazı evi olarak kullanılan alanda surun kent içindeki duvar örgüsü yaklaşık 3 m yüksekliğinde takip edilebilmektedir. Fakat surun dış örgüsü tamamen dolgu toprak altındadır. Kentin günümüze kadar kesintisiz devam eden yerleşimi ve kentin çevresindeki kömür çıkarma faaliyetleri sonucu sur sisteminin kuzeybatı köşesinde yoğun tahribat söz konusudur. Duvarlar yer yer izlenebilmekte fakat duvarlara entegre edilen kuleler tespit edilememektedir. Surun kuzeybatı köşesinden Kuzey Şehir Kapısı'na kadar olan bölümü kesintisiz olarak devam

etmektedir. Kuzey yönde, kentin içinde yaklaşık 2 m yüksekliğinde devam eden sur kalıntıları dış kısmında yine dolgu toprağın altında bulunmaktadır. Kuzey Şehir Kapısı'nın batı tarafında çok az bir kısmı korunagelen sur bedeni kentin kuzeydoğusunda yer alan Kebere Deresi ve doğusunda yer alan Domurlu Deresi dibinde Kulebaşı Mevkii'nde kendisini Bizans Kulesi olarak göstermektedir. Kuleden yaklaşık 200 m sonra görülen bir duvarla kentin aşağı bölümünde izlenen sur sistemi son bulmaktadır (Lev. 2-4).

Burada sorulması gereken sorular şunlardır; Seleukoslar kentleri kurarken bölgelerin belirlenmesindeki etkili olan unsurlar nelerdi ve Stratonikeia için neden bu alan seçilmişti?

Seleukosların kentleri seçerken dikkat ettikleri noktaların başında jeopolitik ve topoğrafik konumun geldiğini, bu bağlamda bu kentlerin zaman içinde büyüüp geliştiğini ve işlevselliği Roma Dönemi boyunca devam ettirdiği bilinmektedir³⁴⁶. Stratonikeia, doğu-batı yönünde batı Karya ve Mylasa limanlarından İç Karia'ya (Hyllarima), oradan Anadolu'nun içlerine kadar bir yol, kuzey-güney yönünde Keramos'tan Alinda-Alabanda üzerinden Marsyas vadisini takip eden önemli bir yol kavşağı üzerinde yer almaktadır (Lev. 1). Ayrıca ünü kendi sınırlarını büyük ölçüde aşan üç kutsal alanın (Lagina Hekate, Zeus Khrysaoreus, Zeus Panamara) bu bölgede olması kent konumunun seçiminde diğer bir etkendir³⁴⁷. Ancak Stratonikeia'nın tam olarak bulunduğu koordinatlarının belirlenmesinde yani Kadıkulesi tepesinin eteklerinde kurulmasının sebebi Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nin savunma stratejisine dahil etme isteğinde aranmalıdır. Aslında bu Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nin Stratonikeia Aşağı Şehir Suru planlanana kadar kullanıldığının göstergesi niteliğindedir.

Bunun yanı sıra ideal bir kent planı için dört unsur vazgeçilmez olarak değerlendirilmektedir. Birincisi ve en vazgeçilmez olanı sağlıktır. Diğer önemli iki husus kentin siyasi ve askeri faaliyetlere uygun konumudur. Ayrıca, doğal bir su ve akarsu kaynağına sahip olması da önemli etkenler arasında yer alır³⁴⁸. Elbette ki tüm savunma

³⁴⁶ M. Sarılar'ın "Küçük Asya'daki Seleukos Kolonileri" isimli yüksek lisans çalışmasından sonra yayınladığı "Küçük Asya'da I. Antiokhos (Soter) Dönemi'nde Seleukos Kolonileri" isimli makalesi Seleukosların Küçük Asya'da kurdukları koloniler hakkında birçok değerli bilgi içermektedir, bkz. Sarılar 2012, Sarılar 2014.

³⁴⁷ Debord 1994, 120.

³⁴⁸ Winter 1971, 3.

sistemleri gibi Stratonikeia Savunma Sistemi de bu unsurların var olduğu bir yerleşimi çevrelemektedir.

Bu savunma sistemleri Karia’da, fonksiyonel ve yapısal bileşenlerden ziyade, stilistik özellikleri ile birbirlerinden ayırt edilebilmektedir³⁴⁹. Bu stilistik özelliklere göre Karia’da büyük bir kent için basit sur veya büyük çevrim (Geländemauer) kentsel tahkimatın tanımlanması için kullanılmıştır. Savunma sistemi değerlendirilirken, bu söz konusu tipoloji, her kentin genel planına dayanan yapı modellerini belirlemek için son derece önemlidir. Çünkü bu tipolojik ayırım kentin büyüklüğünü, ekonomik durumunu, halkın yaşam tarzını belirleyecek hatta savunma sisteminin kronolojik olarak yapım aşaması hakkında fikirler verecektir. Bizim de bu tür soruların cevabına ulaşabilmemiz için Stratonikeia Sur tipolojisini belirlememiz son derece önemlidir. Bu amaçla basit sur ve büyük çevrim (Geländemauer) tanımlamalarına ve bu kategoriye ait örnekler bakarak Stratonikeia Aşağı Şehir Surunun hangi sur sistemi içerisinde değerlendirebileceğimizi belirlememiz gerekmektedir.

“Basit Sur”, olarak adlandırılan plan tipi, “akropolis”³⁵⁰, “kale kenti”³⁵¹, “iki kat güçlendirilmiş şehir”³⁵² veya “Büyük Çevrim” (Geländemauer) kategorisinde sınıflandırılmayan herhangi bir kentsel savunma sistemini ifade etmek için kullanılmaktadır. “Basit sur”³⁵³, tarımsal arazileri içine alacak şekilde aşırı büyümeden kenti çeviren bir plan sunmaktadır.

³⁴⁹ Eski Yunanlılar kentsel yerleşim ve kırsal yerleşim arasında bir ayırım yapmışlardır. Birincisi Polis ya da *asty*, ikincisi ise köyler için kullanılan *kome* idi (Akarca 1998, 19; Pimouguet-Pedarros 2000, 101).

³⁵⁰ Akropol’ü korumak için bazı kentlerde “Akropol Savunma Sistemleri” oluşturulmuştur. Priene (Maier 1959, 238-241; McNicholl 1997, 48-51; Ruppe 2010, 149-152), Latmos Herakleia’sı (Peschlow 1994, 156-160), Theangela (Tırpan 1987a, 173-175), Iasos (Cornieti 2018, 167-169), Caunos (Özen 2016, 72, Res. 1-2), Alinda (McNicholl 1997, 25; Pimouguet-Pedarros 200, 101), Knidos (Tırpan 1991, 429-456), Silyon (Taşkiran 2017, 117) gibi bazı kentler bu örnekler arasında gösterilebilir. Bu akropol savunma sistemleri bir tepenin, bir burnun, yani genellikle kentin en yüksek bölgesini kaplamaktadır.

³⁵¹ Leleg yerleşimi olan Alazeytin “kale kenti” olarak tanımlanmıştır. Pedarros 2000, 101-105.

³⁵² “İki kat güçlendirilmiş şehir”, terimi, iki ayrı savunma sistemine sahip kentler için geçerlidir. Bunlardan birincisi, bir tepenin üstünü veya üst yamaçlarını çevreleyen harici bir savunma duvarıdır. Diğerisi ise bir kale ve / veya yerel bir hükümdar için bir yerleşim alanı olarak hizmet verebilecek en yüksek noktaya yerleştirilmiş bir iç kaledir (Pimouguet-Pedarros 2000, 102), Kyndia (Tırpan 1999, 464), Idyma (Pimouguet-Pedarros 200, 103), Kildara (Tırpan 1999, 466) iki kat güçlendirilmiş şehirler arasında yer almaktadır.

³⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 107.

Örneğin bir körfezde yer alan Amos³⁵⁴, Sögüt (Amnistos?)³⁵⁵, körfezin kenarında Kedrai³⁵⁶, Bargylia³⁵⁷, bir yarımada Iasos³⁵⁸, deniz kenarında Keromos'ta³⁵⁹ veya iç kısımlarda Euromos³⁶⁰ ve Hyllarima³⁶¹ basit sur planına sahip kentlerdir. Oldukça farklı

³⁵⁴ Amos (Hisarburnu), Marmaris limanının güneyinde iki sığ koy arasında uzanan küçük bir burun olan Hisarburnu'nda yer almaktadır. Kalıntılarının bulunduğu tepe günümüzde Asarcık ismini almıştır. Kent hakkında detaylı bilgi için bkz. Hoskyn 1842, 147; Maiuri 1921-1922, 415-417. Günümüzde hala iyi durumda olan savunma sistemi, her taraftan dik olarak uzanan bir burnun çoğunu çevrelemektedir. Tepenin kuzey tarafında batıdan doğuya gelişen ve arazinin dış hatlarını takip eden sur duvarı kenti içine almaktadır (Bean-Fraser 1954, 57; Bean 1980, 132-133; McNicoll 1997, 224-227; Pimouguet-Pedarros 2000, 390-391).

³⁵⁵ Marmaris'in (Phycos) kuzey-batısında, Manastır bölgesi ile Kedrai adası arasında, kuzeyde verimli bir vadiye açılan geniş bir çam ormanı ile çevrili Sögüt koyu bulunmaktadır. Burası, denizin hemen üzerinde yükselen iki kayalık burnun koruduğu küçük bir koy oluşturur. Kent hakkında daha ayrıntılı bilgi ve Amintos yazıtı için bkz, Bresson 1991, 52-53, No 13. Sögüt'ün (Amnistos), kuzeyinde, günümüze iyi durumda ulaşan görkemli bir savunma duvarı yükselmektedir. Duvar iki bölümünden oluşur, birincisi doğu-batı eksenini boyunca kuzeye uzanır, ikincisi kuzey-güney eksenini boyunca denize iner. Batıda bitki örtüsünün yoğunluğundan bir şey görülememektedir (Bean-Cook 1957, 60-61; Pimouguet-Pedarros 2000, 393-394).

³⁵⁶ Taşbüktü körfezinin yakınında, Gelibolu limanı girişinde, anakaraya 250 m'den daha az uzaklıkta bulunan üç ada grubunun en büyüğü Şehir Oğlu veya Şehir Ada olarak bilinir (Guidi 1921-1922, 380-384; Bean-Cook 1957, 64-65; Anabolu 1965, 245-256). Kedrai (Şehir Oğlu), doğrudan kıyıyı çevreleyen kayalıkların üzerine oturan dikdörtgen kulelerin bulunduğu bir sur durmaktadır. Muhtemelen, bunlar sadece koruma ve gözetleme noktaları değil, aynı zamanda askerlerin bir dış saldırıya etkili bir şekilde yanıt verebilecekleri güçlü noktalar (Bean 1980, 131; Anabolu 1994, 1-2, Fig.1-12; Pimouguet-Pedarros 2000, 397).

³⁵⁷ Bargylia, Varvil koyunda, güneydoğuda Tuzla Körfezi'ne doğru uzanan ve burada yarımada şeklini alan bir tepenin zirvesinde yer almaktadır Mükemmel korunan bir limandan yararlanarak ayrıcalıklı bir deniz üssünü temsil etmektedir (Guidi 1921-1922, 359, Fig. 15). Arazi üzerinde kalan surlar günümüze kötü durumda ulaşmıştır. Güneybatıdaki duvarın sadece bir bölümü hala görülebilir, geri kalanı artık tamamen kaybolmuştur (Bean-Cook 1957, Pl. 22a; Bean 1980, 84; Hornblower 1982, 35).

³⁵⁸ Iasos'ta arkeolojik kazılar antik dönemde geliştirilen üç savunma sistemini ortaya çıkarmıştır. Bunlar, Arkaik Döneme ait akropol, kıtadaki duvarlar ve yarımada çevresindeki kent surlarıdır. Yarımada üzerinde bulunan surlardan günümüze duvarın ancak bir kısmı ulaşmıştır (Judeich 1890, 141-143; Akarca 1954, 155; Levi 1963, 505-571; Levi 1967, 401-546; Levi 1969, 537-590; Franco 1994, 174-175; McNicholl 1997, 108; Berti 2011, 291-292; Berti 2012, 101). Tahrip edilmiş olan bu surların izlediği güzergah, 19. yy'daki taslak çizimlerinden bilinmekte ve tüm yarımada alanına entegre edildiği görülmektedir (Texier 1849, III, pl. 142).

³⁵⁹ Keramos savunma duvarları, bugün neredeyse tamamen tahrip olmuş veya çalılıkların içerisinde kaybolmuştur. Günümüze köyün doğu ve güney bölümünde yalnızca birkaç duvar uzantısı ulaşmıştır. Fakat A. W. McNicoll'un (McNicholl 1997, 160-164) ve özellikle A. A. Tirpan'ın (Tirpan 1987, 52-69) çalışmaları, savunma sisteminin temel unsurlarını gün ışığına çıkarmayı mümkün kılmıştır. Plan olarak neredeyse dikdörtgen olan Keramos'un savunma sistemi, esasen kentsel çekirdeğin savunmasıyla sınırlıdır (Pimouguet-Pedarros 2000, 333-334).

³⁶⁰ Euromos, hem tepe hem de önündeki ovayı çevreleyen surlara ve dolayısı ile yerleşim alanına sahip bir kenttir (Winter 1971, 194; Garlan 1974, 257; Bean 1980 27). Sur, üç tarafında aniden yükselen kayalık tepeler bulunan bir çanak içinde düzlüğe inşa edilmiştir. Kayalık tepeleri kuzeyde devam eden sur bedeni doğuya doğru yükselmekte batıya doğru ise ovaya inmektedir. Günümüze ulaşan sur izlerinden büyük bir sur sistemi yerine nispeten küçük bir planlamanın yapıldığı görülmektedir (Tirpan 1983, 31-39; Pimouguet-Pedarros 2000, 374-375).

³⁶¹ Hyllarima, Derebağ köyünün yanında Maltepe ismiyle bilinen bir yükseltinin çevresindedir. Şehir surları arazinin dış hatlarını birkaç dönüşle çevrelemektedir. Surların özellikle kuzeydoğu kısmı günümüze iyi durumda ulaşmıştır. Duvar izinin takip edilemediği batı dışında, surların izlerini genel itibarıyla takip etmek mümkündür (Varinlioğlu-Debord 2004, 66-67; Pimouguet-Pedarros 2000, 369).

topoğrafyaya sahip bu kentlerin ortak özelliği, kent mekanının aşırı büyümeden yani tarım arazilerini içine almadan kenti çevreleyen bir sur sistemine yani “Basit Sur” plan sistemine sahip olmalarıdır.

Basit Sur planı dışında, kentin yerleşim alanından daha büyük bir kısmı çeviren “Büyük Çevrim” (Geländemauer) sur plan sistemi vardır³⁶². MÖ 375'ten sonra Küçük Asya'daki sur inşasının en önemli yeniliği olarak görülen Büyük Çevrim surlar, MÖ 4. ve MÖ 3. yüzyıllara ait çok önemli ve ayırt edici bir plan tipi olarak görülmektedir³⁶³. Büyük çevrimde, kentin etrafındaki topoğrafyanın yükselti ve sırtlarını izleyerek ve yerleşimin çok ötesinden geçirilerek kentin savunmasında bir cephe derinliği elde edilmektedir. Bu sistemde kent surları, yerleşim alanını çevreleyen yükseltelerin zirve ve sırtlarını izleyip, tarım alanlarını da içine alan büyük bir çevrimi oluşturmaktadır.

Büyük çevrim sur sistemine sahip birçok kent bulunmaktadır. Örneğin Samos'un surları yaklaşık 6,4 km uzunluğundadır³⁶⁴. Samos kent surlarının güzergâhı, kentin çevresindeki yükselti ve sırtları tahkimat çizgisine dâhil ederek geniş bir alanı çevrelemektedir³⁶⁵. Thasos'un kent suru, yaklaşık 4 km uzunluğundadır. Kent surlarının topoğrafya planı, arazinin doğal savunma imkânlarından yararlanılarak belirlenmiştir³⁶⁶. Messene kent suru yaklaşık 9 km uzunluğundadır. Messene suru, kentin etrafındaki en iyi doğal savunma hattını ve vadiyi içermektedir³⁶⁷. Halikarnassos kent suru yaklaşık 7,5 km uzunluğundadır. Kent surları doğal savunma avantajından yararlanmak için yükseltilerinin sırtlarından geçirilerek inşa edilmiştir. Ayrıca kent tarım arazilerini de içine alan geniş bir alanı kaplamaktadır³⁶⁸. Myndos kent suru yaklaşık 5 km uzunluğundadır. Kentteki savunma sistemi, iskân edilen alandan çok daha büyük bir araziye çevirmektedir³⁶⁹. Theangela kent surunun yaklaşık uzunluğu 3,5 km'dir. Surlar,

³⁶² “Geländemauer” veya diğer bir ismiyle “Landschaftsfestungen” plan tipinin değerlendirildiği birçok çalışma yapılmıştır. Garlan 1974, 82; Karlsson 1994, 141-153, McNicoll 1986, 305-313; Winter 1994, 29-52; Pimouguet-Pedarros 2000, 106-107; Pedersen 2010, 271-272; Paksoy 2019, 97-104; Bessac-Müth 2020, 23.

³⁶³ Pimouguet-Pedarros 2000, 145, 228; Pedersen 2010, 271.

³⁶⁴ Kienast 1978, 1.

³⁶⁵ Kienast 1978, 11; Winter 1971, 108-109.

³⁶⁶ Martin 1978, 195-197; Frederiksen 2011, 194.

³⁶⁷ Winter 1971, 111; Lawrence 1979, 384; Karlsson 1992, 74; Messene surları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paus. IV, 27, 5-7; Müth 2010, 57-83; Müth 2014, 105-119; Bessac-Müth 2020, 23-33.

³⁶⁸ Pedersen 1994, 215-235; McNicoll 1997, 19; Pedersen 2002, 105-110; Pedersen 2010, 272; Pedersen 2013, 33-64; Pedersen-Ruppe 2016, 560-569.

³⁶⁹ Tirpan 1987b, 167-171; McNicoll 1997, 22-25; Pimouguet-Pedarros 2000, 233.

plâtonun üzerindeki tepeleri çevreleyerek doğu-batı yönünde uzanmaktadır³⁷⁰. Knidos'un surları, liman bölgesinin savunması için hem yarımada üzerinde hem de anakara üzerinde yükselti ve sırtları takip ederek geçirilmiştir. Surlar, Kap Krio'nun özellikle batısında kıyı çizgisini değil, yarımadanın araziye hâkim yükselti ve sırtlarını izlemektedir³⁷¹. Kaunos savunma sistemi kentin batısında ve kuzeyinde yaklaşık 3,2 km boyunca uzanmaktadır. Kent surlarının çevrelediği bu geniş alan içinde kent merkezi ve sivil yapılar, limanın çevresindeki ve akropolisin eteklerindeki alanda bulunmaktadır³⁷². Alinda'nın suru yaklaşık 2,4 km uzunluğunda bir alanı çevirir. Genel topoğrafya planı açısından Alinda'nın kent surları, Karpuzlu Ovası'nın batı kenarında dağlık arazinin sırtları üzerinden geçer ve yükseltinin doğu kenarı boyunca uzanan eğimli araziye çevreler³⁷³. Alabanda savunma sistemi kentin yükseltileri ve sırtları üzerinden uzanmakta, ardından tüm kentin arazisini kapsayacak şekilde Çine Ovası üzerinde genişlemektedir³⁷⁴. Latmos kent suru, engebeli ve kayalık arazinin doğal sırtlarını izler ve yerleşim alanından bağımsız olarak kısa düz hatlar halinde uzanır³⁷⁵. Ephesos savunma sistemi, yaklaşık 9 km uzunluğundadır. Bülbül (Pion) Dağı ve yükseklikteki Panayır (Koressos) Dağının zirve ve sırtları üzerinden geçerek kuzeydoğudaki kıyı şeridini ve liman bölgesini kapsayan sur, kent merkezinin sivil yapılarının plan ve dokusundan bağımsız hatlar çizerek genişler³⁷⁶. Smyrna ve Ephesos arasında yer alan Kolophon Kentinin sur uzunluğu 4 km'den daha fazladır. Kent surları vadinin etrafındaki hakim tepeleriyle birlikte geniş bir alanı kapsamaktadır³⁷⁷. Erythrai kent surları, Ildırı köyü çevresindeki iki kayalık tepenin yamaçlarından geçerek 4 km'den daha uzun bir çevirme meydana getirir. Konut alanlarının ilerisinde vadi tabanından geçen sur sistemi doğal savunma olanaklarından yoksundur³⁷⁸. Neandreaia kent suru stratejik öneme sahip olan yükselti ve sırtlarının yanı sıra yerleşimin asıl gelişiminden çok daha geniş bir bölgeyi

³⁷⁰ Bean-Cook 1957, 89-92; Tırpan 1987b, 171-177; Pimouguet-Pedarros 2000, 106.

³⁷¹ Tırpan 1991, 429-430; McNicoll 1997, 53-60; Pimouguet-Pedarros 2000, 322-333; Nossov 2009, 51; Büyüközer 2020, 169-170.

³⁷² Bean 1953, 18-22; Pimouguet-Pedarros 2000, 246-247; Schmaltz 2010, 318; Özen 2016, 71.

³⁷³ McNicoll 1997, 26; Pimouguet-Pedarros 2000, 255; Konecny-Ruggendoerfer 2014, 709-711

³⁷⁴ McNicoll 1997, 31-38; Pimouguet-Pedarros 2000, 261;

³⁷⁵ Lawrance 1979, 141, 150; Peschlow 1994, 155; McNicoll 1997, 77; Hüliden 2000, 397-403;

³⁷⁶ Özyiğit 1991, 137; McNicoll 1997, 96-97; Groh et al. 2006, 61-65

³⁷⁷ Geniere 1994, 138-140; McNicoll 1997, 69. Bruns-Özgan et al. 2011, 203-212;

³⁷⁸ McNicoll 1997, 64-67; Paksoy 2019, 288-289.

çevrelemektedir³⁷⁹. Antiokheia am Orontes kent surlarının 9 km olduğu tahmin edilmektedir. Batıda Orontes Irmağı'nın kıyı şeridindeki yerleşim bölgelerini kapsayan surlar ile kentin güneyinde ve doğusundaki çok sarp ve engebeli dağlık arazinin sırtlarından ve zirvelerinden geçen surlardan oluşmaktadır³⁸⁰. Demetrias'ın yaklaşık 12 km uzunluğundaki kent surları yükseltileyle beraber çok geniş bir alanı çevrelemektedir³⁸¹.

Stratonikeia suru da tüm bu örneklerde olduğu gibi geniş bir alanı çevirmekte olup doğal savunmanın avantajlarından faydalanmak için Kadıkulesi tepesi sırtlarını da plan içerisine dahil etmiştir. Stratonikeia Aşağı Şehir Suru, daha erken dönemde yapılmış olan Kadıkulesi Sığınma Kalesi'yle birlikte tasarlanmıştır³⁸². Sur Kadıkulesi tepesini tırmanıp, en zirve noktasından geçerek aşağıya inmekte ve doğu yönde düzlükte kentin yerleşiminin dışına taşarak 3600 m'lik bir alanı çevrelemektedir. Bu verilere göre değerlendirildiğinde Stratonikeia Suru'nun, karakteristik özelliği olan kent mekanının aşırı büyümeden çeviren Basit Sur sisteminde değil, oldukça geniş bir alanı çeviren yapısıyla "Büyük Çevrim" plan sisteminde tasarlandığı görülmektedir (Lev. 2-4).

Görüldüğü gibi Stratonikeia Savunma Sistemi iki farklı evrede inşa edilmiştir. Bunlardan ilki Idrias ve çevresindeki yerleşimlerin güvenliğini sağlayan, günümüzde Kadıkulesi diye ifade edilen tepenin zirvesinde yer alan sığınma kalesi, diğeri ise Stratonikeia'nın yeniden kuruluşuyla yapımına başlanan ve Kadıkulesi eteklerinden başlayarak sığınma kalesiyle birlikte tasarlanan Stratonikeia kent surudur. Aslında Stratonikeia Aşağı Şehir Suru ve Kadıkulesi'nin birlikte tasarlanması dışında bir seçenek yok gibi görünmektedir. Çünkü Aşağı Şehir Suru tasarlanırken Kadıkulesi, savunma sisteminin dışında bırakılırdı kentin savunması açısından oldukça hakim bir tepe, saldıranların hizmetine sunulmuş olurdu. Bu hakim tepenin üzerine konuşlanacak düşman birlikleri kenti tepeden mancınıklarla ateş altında tutabilirdi. O yüzden düşmanın silahlarını stratejik olarak uygun tepeye kurma olasılığında mahrum bırakmasını

³⁷⁹Schulz 2000: 65-72; Winter 1985, 681-681.

³⁸⁰Downey 1961, 70; Brassens 2016, 262-266; Brasse 2010, 263-266, 275.

³⁸¹Paksoy 2019, 307-308.

³⁸²Aslında Aşağı Şehir Suru ve Kadıkulesi Sığınma Kalesi sur bedenlerinin bağlantı yerleri tahribattan dolayı tespit edilememiştir. Fakat Kadıkulesi sur bedeni üzerine, Aşağı Şehir Suru yapım aşamasında eklenmiş olan farklı tipteki kuleler sur sisteminin beraber tasarlandığını göstermektedir.

sağlamış olan Stratonikeia Savunma Sisteminin birlikte tasarlanmasının savunma açısından bir gereklilik olduğu anlaşılmaktadır.

Böylece bu projeye “büyük çevrim” planına sahip olan Stratonikeia Savunma Sistemi ortaya çıkarılmıştır. Stratonikeia Savunma Sistemi her ne kadar özellikle Aşağı Şehirde büyük tahribatlarla günümüze ulaşmış olsa da kenti çeviren duvarların izleri kısmen takip edilebilmektedir. Fakat Kadıkulesi Sığınma Kalesi kuzey hattından günümüze bir iz ulaşmamıştır. Günümüze ulaşmış olan herhangi bir kalıntı mevcut olmasa da tepeyi çeviren bir savunma yapısı olduğu için, Kadıkulesi kuzey hattının tiyatronun güneyinde tepenin eteklerinde yer aldığı düşünülmektedir. Peki bu büyük savunma projesinde Kadıkulesi güney hattı varlığını korumuş muydu? Diğer bir ifadeyle Aşağı Şehir Suru Kadıkulesi’ne entegre edilirken kenti ortadan bölen bir duvar var mıydı yoksa bu duvar proje kapsamında ortadan kaldırılmış mıydı? Eğer Kadıkulesi güney hattı varlığını koruduysa bu duvar, Halikarnassos’ta³⁸³, Miletos’ta³⁸⁴ ve Theangela’da³⁸⁵ gibi kentlerde olduğu gibi³⁸⁶ “diateikhisma”³⁸⁷ ismiyle anılan ve kentin savunmasında kullanılan bir iç sura dönüşmüş olması gerekmektedir. Fakat örneklerini verdiğimiz kentlerde diateikhisma şehrin düzlüğünde yer almaktadır. Saldırganlar eğer kentin duvarlarını aşmayı başarırlarsa kentin içinde bir başka savunma hattıyla karşılaşıyorlardı. Fakat Stratonikeia’da eğer bu diateikhisma duvarı kullanıldıysa tam yamaçta yer almaktadır. Yani saldırganlar Kadıkulesi’ni geçmeyi başardıklarında kentin en hakim noktasından kente tekrar saldırı imkanı bulmuşlardır. Bu durumda Stratonikeia’yı savunanlar yamaç yukarı savunma yapmak zorunda kalacaklardı ki bu savunma stratejisi açısından oldukça mantık dışıdır. Ayrıca bu duvar varlığını korumuş olsaydı saldırı anında hemen koordine olması gereken ve kent içinde çok hızlı hareket etmesi gereken birlikleri yavaşlatmış olurdu. Stratonikeia gibi “büyük çevrim” sistemine sahip surların

³⁸³ Pedersen 2010, 296.

³⁸⁴ von Gerkan 1935, 10.

³⁸⁵ Tırpan 1987a, 173.

³⁸⁶ Latmos Herakleia’sı için bkz. Hülnden 2000, 382-408 ve Ephesos için bkz. McNicholl 1997, 96.

³⁸⁷ Diateikhisma, kent yapılarının olduğu bölgeyi ve yakın çevresindeki iskân edilmemiş araziye kapsayan geniş sur çevirmesinin içinde bulunan, kentin sur sistemine bağlanan içteki tahkimat duvarıdır (Lawrence 1979, 148; Müth 2016, 171; Sokolicek 2010, 227). Mimari açıdan ise diateikhisma duvarı, bir kentin sur çevirmesine bağlanan içteki tahkimat duvarıdır. Bu nedenle diateikhisma, mimari olarak kentin sur çevirmesinden bağımsız bir yapı değildir; kentin tahkimat sisteminin tamamlayıcı bir parçasıdır (Lawrence 1979: 148-150, Sololicek 2010, 227). Bir başka ifadeyle iç sur anlamına gelen “diateichisma” için bkz, Akarca 1998, 219; McNicholl 1997, 6, 218.

hiçbirisi küçük sayıdaki birliklerle savunulamazdı³⁸⁸, bu tür bir savunma için yoğun asker gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. O yüzden Stratonikeia Savunma Sistemi tasarlanırken, Aşağı Şehir Suru Kadıkulesi'ne entegre edilirken, kenti ikiye bölen Kadıkulesi güney duvarın proje kapsamında kaldırılmış olduğu düşünülmektedir.

Bu projeye inşa edilen Büyük Çevrim planlı Stratonikeia Suru “dirsekli sur” şeklinde tasarlanmıştır. Philon'un önerdiği tekniklerden³⁸⁹ birisi olan “dirsekli surun”, menderes şekilli ve testere ağzı şekilli olarak iki çeşidi vardır³⁹⁰. Testere ağzılı duvarlar engebeli ve eğimli arazide kullanılırdı³⁹¹. Arkadia'da Gortis Kalesi³⁹², Kolophon (Ionia)³⁹³, Erithrai³⁹⁴, Neandria (Aeolis)³⁹⁵, Priene³⁹⁶, Iasos³⁹⁷, küçük bir kesimde uygulanan Miletos³⁹⁸, Bergama³⁹⁹, Ephesos⁴⁰⁰, örnekler arasında gösterilebilir.

Menderes şeklinde dirsek yapan duvarlar girintili çıkıntılı yapılmıştır ve düz arazide kullanılmıştır⁴⁰¹. Düz arazi üzerinde tasarlanan Stratonikeia Aşağı Şehir Surunun günümüze ulaşmış olan kuzeydoğu köşesi savunma direncinin artırılabilmesi için dirsek şeklinde tasarlanmıştır. Aşağı Şehir Surunun batı hattında, günümüzde kazı alanı olarak kullanılan alan içinde, Duvar 8'in savunmayı kolaylaştırmak için kentin dışına doğru üçgen şeklinde çıkıntı yaptığı görülmektedir. Aynı uygulamayı Duvar 9'un eski Eskihisar yolunun asfaltta birleşmek için yaptığı patika yol üzerinde görüyoruz. Ayrıca Kulebaşı Mevkinde yer alan daha sonra Bizans Kalesi'ne çevrilen sur bedeninin kuzeybatı köşesi üçgen şeklinde kentin dışına doğru çıkıntılı olarak tasarlanmıştır (Lev. 2-4). Dura Europos'un batı ve doğu vadisi⁴⁰², Kremna'nın güney suru⁴⁰³, Side'nin kara surlarının

³⁸⁸ McNicholl 1997, 6.

³⁸⁹ Philon üç teknik önerir. a) yarı dairesel perdeler, b) Dirsek, c) Eğimli sur bedenleri (McNicholl 1997, 13; Nassov 2009, 17).

³⁹⁰ McNicholl 1997, 13; Akarca 1998, 134, Res. 81.

³⁹¹ Adam 1982, 66, 179, Fig. 105; Akarca 1998, 134.

³⁹² Adam 1982, 66.

³⁹³ Holland 1944, 91-93, Fig.1; McNicholl 1997, 70.

³⁹⁴ Akarca 1998, 134

³⁹⁵ Erdoğan 1991, 58, Çiz. 48.

³⁹⁶ Wiegand-Scrader 1904, 66, Abb. 34; Winter 1971, 103, Fig. 76; Adam 1982, 66; Akarca 1998, 134.

³⁹⁷ Cornieti 2018, 133-134; Winter 1971, 103, Fig. 77-78. Lawrence 1979, 66, Fig. 81.

³⁹⁸ von Gerkan 1924, 10, Taf. 1.

³⁹⁹ Akarca 1998, 134.

⁴⁰⁰ Winter 1971, 115; McNicholl 1997, 101, Fig. 11.

⁴⁰¹ Akarca 1998, 134.

⁴⁰² Rostovtzeff 1938, 35, Fig. 5; Winter 1971, 150-151; Adam 1982, 60; McNicholl 1997, 91-93, Fig. 18.

⁴⁰³ Akarca 1998, 134.

doğu köşesi⁴⁰⁴, Miletos'un güneydoğu kesimi⁴⁰⁵ Stratonikeia örneğinde olduğu gibi menderes şekilli dirsekli sur planında tasarlanmıştır.

Görüldüğü gibi, şehirler ve savunma sistemi arasındaki ilişki, kentin topoğrafya ile altyapı gereksinimlerine ve topluluğun güvenlik ihtiyacına göre önemli ölçüde değişmektedir. Bu değişiklikler savunma sisteminin şehrin kuruluşuyla aynı anda tasarlanıp tasarlanmadığıyla ilişkili olarak değişmektedir⁴⁰⁶. Bazen savunma sistemi şehrin kendisi planlandığı zaman inşa edilebilir ve bu durumda şehir ve sur sıkı bir şekilde planlanmış olurdu. Bazen de aynı Stratonikeia'da olduğu gibi daha önceden mevcut olan savunma sistemine yeni yapılacak sur entegre edilirdi⁴⁰⁷. Bu durumda şehir planlayıcıları önceden var olan yerleşim yapılarına uyum sağlama gayretini göstermişlerdir. Çünkü bir sur plansız şekilde büyüyemez ve her zaman içindeki topluluğun ihtiyaçlarına göre tasarlanmak zorundadır. Elbette ki Stratonikeia suru da plansız bir şekilde büyümemiştir. Ayrıca dönemin yazıtları, resmi bir şehir düzeninin varlığını ispatlar niteliktedir. Hellenistik Döneme tarihlendirilen bazı yazıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla, “*tripylondan diğer sokağa uzanan [cadde] boyunca*”⁴⁰⁸, “*Herakleion ve bitişiğindeki nöbetçi karakolu, Samothrakion (Samathrakia kutsal alanı) caddesi sakinleri*”⁴⁰⁹ ve “*Sarapieion'un eteğinde orta kapı*”⁴¹⁰ gibi ifadelerle kent içindeki üçlü kapı, kutsal alanlar gibi bazı yapılardan bahsedilmektedir⁴¹¹. Bu yapıları birbirine bağlayan şehrin sokaklarını ve semtlerin varlığı planlı bir Stratonikeia kentinin tarifi gibidir. Yazıtta ismi geçen yapılar şimdiye kadar yürütülen çalışmalarda henüz gün yüzüne çıkarılmamış olsa da Stratonikeia Aşağı Şehir Suru duvarlarıyla aynı stilde örülmüş olmasından dolayı MÖ 3. yy'a tarihlendirilebilecek bir yapı kent içinde görülmektedir. Bu dikdörtgen yapı günümüzde kazı evi olarak kullanılan Hasan Şar Evi'nin doğusunda bulunmaktadır. Günümüze yaklaşık 2 m yüksekliğinde ulaşmış olan bu yapı muhtemelen L. Robert'in

⁴⁰⁴ Mansel 1991, 216; Akarca 1998, 134.

⁴⁰⁵ Adam 1982, 68, Fig. 32.

⁴⁰⁶ Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Müth 2016, 160.

⁴⁰⁷ Savunma sistemi şehrin kendisi planlandığı sırada inşa edilebilirdi. Bunun dışında nadir olmakla birlikte bir tahkimat yerleşimden önceye tarihlenebilir. Örneğin Hellenistik duvarlara sahip olan Efes'te Augustus Dönemi'nde, korunan alan içerisine değiştirilmiş bir planla kentin tekrar kurulması, bkz. Müth 2016, 160-161.

⁴⁰⁸ Bkz. Üçüncü Bölüm, Tarihlendirme, Epigrafik Veriler, 1003 numaralı yazıt.

⁴⁰⁹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Tarihlendirme, Epigrafik Veriler, 1004 numaralı yazıt.

⁴¹⁰ Bkz. Üçüncü Bölüm, Tarihlendirme, Epigrafik Veriler, 1531 numaralı yazıt.

⁴¹¹ Meadows 2002, 119-120.

ifade ettiği inşası tamamlanmayan dikdörtgen agora olmalıdır. B. Söğüt, antik kentin içinde ya da çok yakınında olduğu belirtilen Zeus Khrysaoris'in Kutsal Alanı'nın burada olabileceğini, kutsal alan olmasa bile dini ya da sosyal yönü önemli bir yapının burada bulunabileceğini belirtmektedir⁴¹².

Seleukosların Küçük Asya'da kurduğu kentler incelendiğinde bazı kentlerin isimlerinin değiştirildiği, bazılarının yeni, bazılarının ise yeniden kurulduğu görülmektedir⁴¹³. İsimleri değiştirilen kentlerde, kendi hanedanlarındaki kişileri onurlandırıyorlar ayrıca kente yeni bir kimlik kazandırmış, böylece kente yeni bir düzenin geldiğini ve yerleşimin Seleukoslara bağlı olduğunu göstermiş oluyorlardı⁴¹⁴. Bu isimleri değiştirilen yerleşimlerde, şehir içinde yeniden düzenlemelere gidildiği anlaşılmaktadır⁴¹⁵. Örneğin Karia Bölgesi'nde yer alan Tralleis (Seleukeia) kentinin sadece isminin değiştirildiği, yerleşimin yeniden kurulması veya hiç yoktan kurulmasının söz konusu olmadığı bilinmektedir⁴¹⁶. Alabanda kent adının Seleukoslar Dönemi'nde Antiokheia olarak değiştirilmiş olduğu ele geçen sikke ve yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir⁴¹⁷. G. M. Cohen'in yeni kurulanlar ve yeniden kurulanlar yaptığı sınıflandırmada, yeni kurulanlar olarak Seleukos kolonilerinden sadece Apameia kenti gösterilmektedir⁴¹⁸. Bu durumu Strabon, I. Antiokhos'un annesi Apama'yı onurlandırmak için Marsyas kentinin yakınlarna bir kent kurduğunu ve Kelainai'da yaşıyan halkı buraya naklettirerek, kentin adının Apameia olarak değiştirdi diye anlatmaktadır⁴¹⁹.

Bu iki yöntem dışında isimlerinin değiştirildiği ve yeni kurulan şehirlerden başka bir de yeniden kurulduğunu bildiğimiz kentler bulunmaktadır. Seleukoslar kentleşme

⁴¹² Söğüt 2019, 43-44, dp. 54, Res. 13.

⁴¹³ Cohen 1995, 26-30.

⁴¹⁴ Sartre 1995, 52.

⁴¹⁵ Kentin isminin değiştirilmiş olması yerleşimin inşa açısından yeniden kurulduğu anlamına gelmiyor, aksine yönetsel bir değişiklik olduğunu ifade etmektedir (Sarılar 2014, 164).

⁴¹⁶ MÖ 3. yy'a tarihlendirilen sikkelerde kentin isminin değiştirildiği görülmektedir (Sarılar 2014, 165).

⁴¹⁷ M. Sarılar tarafından yürütölen çalışmada Sardes, Nysa, Maiandros Antiokheiası, Apollonia Salbake, Amyzon, Lykos Laodikeiası, Apameia, Hierapolis gibi birçok kentin isminin değiştirilerek Seleukos kolonisi haline getirildiği belirtilmektedir (Sarılar 2012, 162; Sarılar 2014, 164-165, Har. 2).

⁴¹⁸ Cohen 1995, 430.

⁴¹⁹ Strabon 12, 8, 15.

konusunda “synoikismos⁴²⁰” ile “katoikia⁴²¹”yı ilke edinmişlerdi⁴²². Şunu da belirtmek gerekir ki synoikismos yöntemi Hellenistik krallar için bir prestij kaynağı olarak görülerek bu yolla güçlü kentler oluşturmaya gayret göstermişlerdir⁴²³. G. M. Cohen Küçük Asya’da birçok kentin synoikismos yoluyla yeniden kurulduğunu söylemektedir⁴²⁴. Bu yöntemle bir kentin yeniden kurulmasında şehrin sınırları genişletilerek yeni yapılar inşa edildiği anlaşılmaktadır. Karia Bölgesi’nde yerli kökenli bir nüfusa sahip olan Nysa Seleukoslar tarafından yeniden kurulan kentlere örnek olarak gösterilebilir⁴²⁵. Strabon'a göre Nysa, Athymbros, Athymbrados ve Hydrellos adlı üç kardeş tarafından kurulan üç ayrı küçük yerleşmenin sonradan büyük bir kent halinde birleşmesi ile oluşmuştur⁴²⁶. Karia Bölgesi’nde yer alan Amyzon kentinde, çevre kentlere dağılmış olan nüfusu tekrar synoikismos yoluyla bir araya getirerek yeniden düzenlemeye gidilmiştir⁴²⁷. Plinius’a göre, Maiandros Antiokheia kenti de Symmathios ve Kranaos adlı iki yerleşmenin synoikismos’undan ortaya çıkmıştır⁴²⁸.

Yine Seleukoslar tarafından yeniden kurulmuş önceki ismi Idrias olan Stratonikeia territoriumunda Koranza, Koliorga, Hiera Kome, Koraiia ve Lobolda isimli demotikler yer almaktaydı. Stratonikeia kenti de Idrias ve çevresindeki demotiklerin synoikismos yoluyla bir araya getirilmesiyle, yerli bir nüfusla kurulmuş olmalıdır. M. Ç. Şahin’de, Stratonikeia’da yaşayanların bölgenin yerli halkı olduğuna inanmaktadır⁴²⁹.

⁴²⁰ Synoikismos yönteminin, birden fazla kentin bir araya gelip bir kent oluşturma sistemi olmasının yanı sıra; olumsuz koşullarda dağılan nüfusun bir araya gelmesini sağlamak gibi bir amacı da bulunmaktaydı (Jones 1940, 11; Boehm 2011, 2-4; Sarılar 2012, 16).

⁴²¹ Katoikia terimi, ikamet etmek, yerleşmek anlamına gelen κατοικεῖν fiilinden türemiştir. Fakat bu terim Hellenistik Dönem’de askeri koloniler için kullanılmıştır. Küçük Asya’da ele geçen epigrafik belgelerde askeri koloniler için katoikoi sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir, bkz. Cohen 1991, 43. Hellenistik krallıklar bu koloni tipini benimseyerek bu tarzda koloniler oluşturmuşlardır. Bu yerleşimler yoğun olarak Küçük Asya’nın batısı ile Suriye olmak üzere iki bölgede görülmektedir (Billows 1995, 146). Bu kolonilere yerleştirilen askerler aileleriyle birlikte gelip ikamet etmişler ve kral tarafından kendilerine toprak (kleroi) verilmiştir (Sherwin-White-Kuhrt 1993, 167). Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Sarılar 2014, 172.

⁴²² Jones 1940, 11; Sarılar 2014, 163.

⁴²³ Owens 2000, 75.

⁴²⁴ Cohen 1995, 428-430; Ayrıca bkz. Boehm 2011, 5; Sarılar 2014, 167.

⁴²⁵ Jones 1940, 15; Bean 2009, 224-225; Sarılar 2014, 169.

⁴²⁶ Strabon 14, 1, 46. Ayrıca bkz. İdil 1999, 27-30; Kadioğlu-Özbil 2011, 127-131; Öztaner 923-924.

⁴²⁷ III. Antiokhos Dönemi’nde Amyzon’da synoikismos yoluna gidilmiştir. Kilikia Bölgesi’ndeki Seleukia’da synoikismos yöntemiyle oluşturulmuştur (Strabon 14, 5, 4; Plin. Nat. 5. 93; St. Byz. Ethnika 560. Ayrıca bkz. Sarılar 2014, 169.

⁴²⁸ Plin. Nat. 5. 108. Ayrıca kentte bulunan sikkeler Plinius’u doğrular niteliktedir, bkz. Cohen 1995, 250-251; Söner 2017, 141-142.

⁴²⁹ Şahin 1976, 33. Ayrıca bkz. M. Sarılar çalışmalarında Stratonikeia’nın synoikismos yoluyla yeniden kurulduğunu söylemektedir. Sarılar 2012, 162; Sarılar 2014, 170, Har. 2.

Kentte ele geçen MÖ 1. yy ve sonrasındaki yazıtlardan öğrenildiği üzere, Stratonikeia'nın memurlarının ve meclis üyelerinin yerel halktan seçilmiş olması bu görüşün doğruluğunu ortaya koyan oldukça güçlü epigrafik verilerdir⁴³⁰. Ayrıca yaklaşık 3600 m'lik surların çevirdiği bir alanı doldurabilmek için yerli nüfusa ihtiyaç vardır. Zaten tamamı Makedon olan kentin Seleukoslar tarafından Rhodoslulara verilmiş olması beklenilemezdi. Elbette ki Seleukosların kente getirmiş olduğu Makedon halk ve askerler için belirli bir düzenlemeler yaptığı bilinmektedir⁴³¹. Özellikle Stratonikeia'da kentin savunulması için bir garnizon olması beklenilmelidir. Bunu, Strabon'un Stratonikeia için Makedonia "katoikia" (tugay) yani askeri bir birlik olarak tanımlaması da akıllara getirmektedir⁴³². Makedonia Krallığının darp ettirdiği "sitarkhia" isimli sikkeler, stratejik noktaların kontrolü için yapılan savunma yapıları dışında Makedonia askeri varlığının en önemli kanıtlarından biridir⁴³³. Makedon ordusu stratejik olarak ele geçirdiği yerlere bıraktığı Makedon birliklerine bu tip sikkeler ile ödeme yapmaktadır⁴³⁴. Stratonikeia kenti içerisinde bulunmuş olan "sitarkhia"ların⁴³⁵, kentin savunması için görevlendirilmiş olan Makedon garnizonun önemli arkeolojik kanıtları olduğu söylenilebilir.

3.2.2. Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

Aşağı Şehirde yer alan Duvar 8, 9, 10'un yanı sıra Kadikulesi'ne Aşağı Şehir Suru yapım aşamasında eklenildiği anlaşılan, "Duvar 5" ve "Duvar 6" bu bölümde değerlendirilecektir.

Stratonikeia Aşağı Şehir Surunda, 3 farklı taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir (Tab. 3). Yapılan makropetrografik sonuçlar bu malzemenin, sarı mermer (çört), oldukça sert olan gri mermer ve basınç etkisi yeterli olmayan beyaz mermer (tuz taşı) olduğunu ortaya çıkmıştır⁴³⁶. Kadikulesi'nde yer alan Duvar 5 ve Duvar 6 gri damarlı

⁴³⁰ Bkz. Çahin 1976, 33, 40.

⁴³¹ Bu tür kentlerde Makedon halkının yaşadığını ele geçen yazıtlardan ve sikke lejantlarından bilinmektedir, bkz. Sarılar 2014, 168.

⁴³² Strabon XIV. II. 25; Robert 1937, 191-194; Cohen 1991, 43, dn. 11; Aydaş 2015, 76; Sariiz 2019, 89.

⁴³³ Lenger 2013, 377; Sariiz 2019, 89;

⁴³⁴ Psoma 2009, 3-38; Nankov 2009, 272-273; Akçay 2018, 104; Sariiz 2019, 89. Antikçağda paralı askerlere iki çeşit ödeme yapılmaktadır; bunlardan ilki peşin ödenen, askerlerin alışverişlerinde gündelik ihtiyaçlarını karşılamak üzere erzak karşılığı bedel olarak verildiği bilinen "sitarkhia" ve diğeri hizmet sonrası ödenen "opsonion" dur (Lenger 2013, 377; Lenger 2013a, 65).

⁴³⁵ "Stratonikeia Kazısı Sikke Buluntuları" başlıklı doktora tezi çalışmalarını yürüten ve bu konuda değerli bilgilerini benimle paylaşan Emin Sariiz'e teşekkürlerimi sunarım.

⁴³⁶ Tırpan 1987, 151-153.

mermerden, Aşağı Şehirde kentin, batı hattını oluşturan Duvar 8 ve doğu hattını oluşturan Duvar 10 sarı damarlı mermerden, kuzeyde yer alan Duvar 9 gri damarlı mermerden, Kuzey Şehir Kapısı ve onu surla bağlayan duvarlar beyaz mermerden (tuz taşı) yapılmıştır. Stratonikeia'ya 8 km mesafede Aladağ'da, Yatağan-Turgut arasındaki eski yolun yanından geçtiği Handağ, Kozaç köyü yakınlarında sarı taş ve beyaz mermer çıkarılmış olan mermer yatakları yer almaktadır. Sarı mermer (çört) ve beyaz mermer bu ocaklardan getirilmiş olmalıdır, gri mermer ise Kuzgun Tepesi'nin mahalli taşıdır⁴³⁷.

Karia'da, duvarları inşa etmek için kullanılan taşlar doğrudan ülkedeki en yakın taş ocaklarından çıkarılmıştır⁴³⁸. Surlardaki büyük inşaat hacmi ve kaçınılmaz olarak ilişkili yüksek maliyetler nedeniyle, tahkimatlar inşa edilirken, yerel olarak elde edilmesi kolay ve hızlı bir şekilde temin edilebilen yapı malzemelerinin ilk tercih olduğu açıktır⁴³⁹. Bölge kireçtaşı, şeyl, kumtaşı, tüf, mermer, gnays, konglomera, granit gibi taşlara⁴⁴⁰ ve bu taşlardan yapılmış surlara sahiptir. Bir taşın diğerine tercih edilmesinin sebebi, alanın jeolojik doğasına ve yakın çevresine bağlı olmakla birlikte Stratonikeia için bölgede bulunan mevcut taşlardan en iyisi tercih edilmiştir.

Stratonikeia Savunma Sisteminde kullanılan, sarı damarlı mermer (SiO₂ kuvars parçalarından meydana gelmiş taş) ve gri damarlı mermer, çok ince dokulu ve bünyesinde silis ihtiva eden materyal bulunduğu normalin üzerinde sert durumdadır⁴⁴¹. Kentin daha yakınından temin edilebilecek kireçtaşı⁴⁴² gibi malzemeler bulunurken kentin 8 km uzağından çok daha dayanıklı bir malzeme getirilmiştir. Ayrıca surda kullanılan bloklarının tamamının dört tarafının düzleştirildiği, kabarık yüzeylerinin kaba yonulu işlendiği ve kenarlarının yamuk veya çokgen kesildiğini görüyoruz. Detaylı olarak işlenmiş olan bu blokların en büyükleri 0,50 m yüksekliğinde, 2,70 m uzunluğundadır. Bu büyüklükteki blokların taşınarak duvar örgü sırasına yerleştirilmesi için ihtiyaç olan

⁴³⁷ Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Jeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Orhan Özçelik numuneler üzerinde yaptığı çalışmalar neticesi verdiği rapor için bkz. Tırpan 1987, 151-153.

⁴³⁸ Pimouguet-Pedarros 2000, 78.

⁴³⁹ Brasse-Müth 2016, 90.

⁴⁴⁰ Öztürk-Koçyiğit 1983, 99-101; Aksoy 2004, 62-64.

⁴⁴¹ Kuzey şehir kapısını surlara bağlamak için estetik amacıyla kullanıldığı anlaşılan beyaz mermer (tuz taşı); ince taneli, şekerimsi dokulu, şiddetli metamorfizma (başkalaşım-ısı ve basınç etkisiyle) geçirmiş, ancak basınç etkisi yeterli değildir (Tırpan 1987, 151-153).

⁴⁴² Bölgede Iasos, Harpasa, Bargilya gibi kentlerde kireç taşıdan Hellenistik Dönem'de yapılmış olan savunma sistemleri bulunmaktadır. Aslında genellikle surlar için yerinde veya yakında olan malzeme kullanılmıştır.

işçi sayısının fazla olması gerekmektedir. Bu blokların manevrası ve duvar örgü sırasına yerleştirebilmek için insan gücü dışında kaldıraçlara ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Bu kaldıraçların kullanımı, proje için önemli miktarda zaman ve oldukça iyi eğitilmiş organize iş gücünün gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kaldıraçlar kullanılarak örülen duvarları yükseltebilmek için iskeleler kullanılmış olmalıdır. Bu iskeleleri, kent içi ve kent dışı kot farkının birbirine yakın olmasından dolayı duvarın hem iç yüzüne hem de dış yüzüne kurmak gerekmektedir. Ayrıca bu tür blokların hazırlanabilmesi için yerel ustalar dışında uzmanlaşmış iş gücüne ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Anlaşılan o ki, hem kentin uzağından getirilen oldukça sağlam malzeme hem de fazla işçi sayısı ve uzmanlık gerektirecek iş gücü Stratonikeia Savunma Sisteminin inşası için yüksek bir maliyet gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Maliyeti etkileyen faktörlerden bir diğeri de duvar kalınlıklarıdır. Yüksek miktarda malzeme ve iş, duvar kalınlığının mümkün olduğu kadar küçük tutulması anlamına gelmektedir. Fakat tehlike durumunun ihtiyaçlarına göre de duvar kalınlıkları ayarlanmaktadır. Ayrıca bir tahkimat içinde duvar kalınlıkları değişiyorsa, bu genellikle topoğrafik duruma bağlı olarak ilgili gereksinimlere göre uyarlandığının bir işareti⁴⁴³. Stratonikeia Kadıkulesi 2,40 m, Aşağı şehir 2,80 m arasında değişen oldukça güçlü savunma duvarlarına sahipken, stratejik olarak ihtiyaç duyulan yerlerde duvar kalınlıkları 3,10 m'ye kadar çıkmaktadır. Hem yüksek maliyetlerden hem de topoğrafik duruma bağlı olarak günümüze ulaşmış birçok surda olduğu gibi Stratonikeia savunma duvarlarının da antik yazarların önerdiği kalınlıkta olmadığı görülmektedir (Tab. 4)⁴⁴⁴. Fakat Stratonikeia duvar yüzeylerinin işlenişine bakıldığında, antik yazarların tavsiyelerini uygular niteliktedir⁴⁴⁵. Hem savunma duvarlarında hem de kule duvarlarında kullanılan kabarık blokların kaba yonulu işlenen yüzeyleri, mermilerin yönünü değiştirmek ve duvara verilen hasarı en aza indirmek üzere tasarlanmıştır.

⁴⁴³ Priene şehir suru sur kalınlığının, doğrudan ilgili bölümdeki tehlike seviyesine bağlı olduğunu göstermektedir. Priene şehir surları çoğunlukla 2,30 ila 2,40 m kalınlığındayken, kuşatma ekipmanı için daha zayıf saldırı olanaklarına sahip bölümlerde duvar kalınlıkları azaltılmıştır (Jansen 2016, 112).

⁴⁴⁴ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁴⁴⁵ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

Mevki ve Duvar	Malzeme	Malzemenin Getirildiği Yer	Duvar İşçiliği
Sığınma Kalesi	Şist Taşı	Kadıkulesi	Kuru duvar
Duvar 5-	Gri damarlı mermer	Kuzgun Tepesi, Kadıkulesi	Çokgen
Duvar 6	Gri damarlı mermer	Kuzgun Tepesi, Kadıkulesi	Karışık
Duvar 8,	Sarı damarlı mermer	Yatağan-Leyne arasındaki eski yolun yanından geçtiği Handağ, Kozaç köyü yakınlarında	Karışık
Duvar 9	Gri damarlı mermer	Kuzgun Tepesi, Kadıkulesi	Karışık
Duvar 10	Sarı damarlı mermer	Yatağan-Leyne arasındaki eski yolun yanından geçtiği Handağ, Kozaç köyü yakınlarında	Karışık
Kuzey Şehir kapısı ve onu sura bağlayan duvarlar	Beyaz mermer (tuz taşı)	Yatağan-Leyne arasındaki eski yolun yanından geçtiği Handağ, Kozaç köyü yakınlarında	Karışık

Tablo 3. Duvar İsimleri ve Kullanılan Malzemeler

Stratonikeia Aşağı Şehir Suru, Kadıkulesi eteklerinde düz bir alana inşa edilmiştir. Eğer surlar Kadıkulesi'nde olduğu gibi kayalık bir alanda yapılmamışsa sur bedeninin sağlamlığını arttırabilmek için duvarların altında bir kaide konulmalı veya sağlam bir zemin üzerinde sur sistemini yükseltmeleri beklenilmelidir. Philo Byzantius, sağlam bir beden yapısı için sur temellerinin kayalık zemine oturtulmasının ilk şart olduğunu belirtmiştir⁴⁴⁶. Vitruvius'da temellerin sert zemin bulunduktan sonra üst duvarlardan daha geniş yapılması gerektiğini önermiştir⁴⁴⁷.

Aşağı Şehir'de sur bedeni sağlam bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Perge akropolisi duvarları zemini kayalık alana diğer bölümleri ise düz bir alana inşa edilmiştir⁴⁴⁸. Side kara surunun sağlamlığının, konglomera zemin üzerinde yükselmesinden kaynaklandığı söylenilmektedir⁴⁴⁹. Bu düzenlemelerle duvarlara yapılacak saldırı karşısında sur bedenlerinin statik direnci daha da arttırılmış olmaktadır. Surda kullanılan malzemenin daha güçlü olabilmesi için Philo Byzantius, blokları harçla veya metal bağlantılarla güçlendirilmesi gerektiğini söylemektedir⁴⁵⁰. Stratonikeia Suru

⁴⁴⁶ Ph, Byz, *Polioretica*, 79, I.

⁴⁴⁷ Vitr. *De Arch.* I, 5,1.

⁴⁴⁸ Mansel 1964, 215; Lanckoronski 2005, 38-39; Alanyalı 2005, 3.

⁴⁴⁹ Mansel 1964, 216.

⁴⁵⁰ Ph, Byz, *Polioretica*, A8, 20.

üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalardan ve duvar kesitlerden anlaşıldığı kadarıyla sur bedeni yapımında bağlayıcı unsur kullanılmamıştır. Zaten harç kullanımının bilinen nadir sayıdaki Helenistik örnekleri olan, Termessus⁴⁵¹, Dura⁴⁵², Tyre⁴⁵³ ve Arrian⁴⁵⁴ dışındaki surlarda, bağlayıcı malzemenin kullanıldığı örnekler henüz bilinmemektedir.

Stratonikeia Aşağı Şehir Suruna ait Duvar 5, ana kaya temel alınarak, gri damarlı mermerden yapılmıştır. Bu gri damarlı mermer, duvarın kuzeyinde hemen yakınından elde edilmiştir. Hatta duvarın bir bölümü bu taşın elde edildiği kayalık alana yaslandırılmıştır (Fig. 76-77). Anlaşılan o ki, çok yakından elde edilen malzeme ve duvar bloklarının boyutları, taşıma ve duvarın oluşturulmasında çok fazla insan gücüne ihtiyaç duymadan belki iki veya üç kişiyle Duvar 5'in yükseltilebilmesini sağlamıştır. Bu da duvarın ekonomik olarak, taşıma açısından düşük bir maliyete ve kısa zamanda yapılmasını sağlamış olmalıdır. Stratonikeia 5 numaralı duvar, eğri kenarlı çokgen ve dikdörtgen bloklarla örülmüştür. Blokların kabarıklık⁴⁵⁵ yüzeyi kaba yonulu olarak işlenmiş, birleşme yerleri son derece iyi ayarlanmıştır.

⁴⁵¹ Winter 1996, 130.

⁴⁵² Gerkan 1959, 235.

⁴⁵³ Arr. *Anab.* 2.21.4.: “Mendirek karşısındaki surların yüksekliği yaklaşık yüz elli ayak olup kalınlıkları da aynı orandaydı ve harç ile tutturulmuş büyük taşlardan yapılmışlardır”. Ayrıca bkz. Taşkiran 2017, 109.

⁴⁵⁴ McNicoll 1997, 11.

⁴⁵⁵ Blok yüzeyinin derzden itibaren çıkıntı yaptığı durum yani kabarıklık (bosajlı) bloklar çeşitli çalışmalarda yüzey işlemesine göre üç ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Birincisi, blok yüzeyinin ocaktan çıktı şekliyle, yani “kaba yüzlü” olarak bırakıldığı uygulamadır. Bu yüzey çeşitli bilim insanları tarafından, “Quarry face” (Scranton 1941, 24), Aspect naturel ou de carrière” (Orlandos 1968, 162; Ginouves-Martin 1985, 130) gibi farklı ifadelerle tanımlanmıştır. Bir diğeri “rüstik bosajlı”, yani blok yüzeylerinin genellikle çekiç kullanılarak bir miktar işlenmiş olmasıdır. Bu işçiliğin tarifi için, “Hammer work” (Scranton 1941, 24), “Rock faced” (Fyfe 1936, 120), “Parements dresses au marteau ou rustiques” (Orlandos 1968, 164) gibi değişik kullanımlarla karşılaşılmaktadır (Saner 1995, 32). Bunu Türkçe “kaba yonulu” veya “kaba yonma” şeklinde ifade edebiliriz (Binan 1961, 23, Şek. 17b). En ince işçilik ise blokun bütün kenarlarının eşit kavisle başlayıp ortada düzgün yastıkvari bir şişkinlik oluşturan “dışbükey bosaj” olarak ifade edilmektedir. Bu yüzey The pulvinated face, (Scranton 1941, 107), pulvinated work (Fyfe 1936, 120, “les murs a coussinet” (Orlandos 1968, 171), “Polsterquader” (Müller-Wiener 1988, 73, Şek. 33) gibi farklı isimlerle ifade edilmiştir. Bazı çalışmalarda yüzeyin pürüzsüzlüğü ayrıca ifade edilmiştir. Bu yüzey The pulvinated face, (Scranton 1941, 107), pulvinated work (Fyfe 1936, 120, “les murs a coussinet” (Orlandos 1968, 171), “Polsterquader” (Müller-Wiener 1988, 73, Şek. 33) gibi farklı isimlerle ifade edilmiştir.

Figür 76. Duvar 5'in Yaslandığı Ana Kaya

Figür 77. Duvar 5 Genel Görünüş

Kabarık yüzeyi kaba yonulu olarak işlenen Duvar 5, eğri kenarlı çokgen ve dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Çokgen taşlı duvarcılık, beş veya daha fazla sayıdaki kenarın düz açılarla bulunduğu ve bu kenarların birbirine paralel olmadığı duvarcılık için kullanılmaktadır⁴⁵⁶. Bu konuda birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmalarda çokgen blokların sıralanışına, taşların kenarlarına, yüzeylerinin işlenişine ve birleşme yerlerine göre sınıflandırmalar yapılmıştır⁴⁵⁷.

⁴⁵⁶ Böyle örgülerde arada dört hatta nadiren de olsa üç köşeli bloklar yer alabilir fakat blokların baskın çoğunluğu beşgen veya altıgendir (Saner 1995, 28).

⁴⁵⁷ R.L. Scranton poligonal blokları sıralanışına göre düzenli ve düzensiz olarak ikiye ayırmıştır. Taşların şekline göre yaptığı gruplandırmada çok köşeli taşları lesbian ve polygonal olarak ikiye ayırmıştır. Kenarları kavisli olan taşları lesbian olarak isimlendirmiştir. Bu taşların kavisi kurşun telle alınır, yanına oturacak taşlar bu tellerin yardımı ile şekillendirilirdi. Lesbos adasında örnekler olduğu için ayrıca Aristo'da geçen bir sözden ötürü bu ismi almıştır. Polygonal taşları ise düzenli ve düzensiz olarak gruplandırmıştır. Bütün duvar örgü tiplerinde yüzey işçilikleri için oluşturduğu grup; işlenmemiş, çekiçlenmiş, raybalanmış, oluklu, paralel çizikli, taraklı kalemle işlenmiş, düz yüzeylerdir. (Scranton 1941, 17, 23-24, 27). F. Winter tarafından poligonal işçilik blokların sıralanışına göre düzgün olmayan derzliler grubu içerisinde değerlendirilmiştir. Çokgen duvar işçiliği, "İnce işçilik gösteren" grubu altında düzgün olmayan derzliler sınıflandırmasında polygonal, lesbian ve trapezoidal olarak ayrılmıştır (Winter 1971, 78-80). Ayrıca bkz, Martin 1965, 379-381; Orlandos 1968, 127-130; Müller Wiener 1988, 71. G. Lugli, çokgen taşlı duvar örgü tekniği için "opus silicium" terimi kullanılmış olsa da görüntü olarak benzemesine rağmen teknik olarak birbirinden farklıdır. G. Lugli poligonal örgüyü "derzler arası boşluklu kaba stil ve "derzler arası küçük taşlarla kapatılan kaba stil" olarak ikiye ayırmıştır (Lugli 1957, 55-67, Lev.I-XXIV). Opus Silicium terimi Roma'da harçla yapılan duvar kaplama yöntemidir (Vitruvius, I, V, 1; VII, 1) bu yüzden teknik olarak polygonal duvarcılıktan oldukça farklıdır. Poligonal blokların kenarlarının işlenişine göre başka bilim insanları tarafından sınıflandırmalarda bulunmaktadır. Bunlar içerisinde A. Akarca, poligonal terimi için kenarları kavisli taşlardan örülen duvarlara lesbos ifadesini kullanmıştır. Çok köşeli taşlarla örülen duvarlar için yaptığı sınıflandırmada kabaca işlenmiş taşlardan örülen duvarlara logaden, kenarları kavisli taşlardan örülen duvarlara lesbos, düz kenarlı olanları ise çokgen tarz olarak isimlendirmiştir. Yüzey işçiliğine göre oluşturulan grup ise; kaba yüzü, çekiçlenmiş, çıkıntılı (bosajlı), pütürlü, çekiçli, çerçevesiz, perdahlı yüzeylerdir (Akarca 1987, 113, 116-117). Ayrıca poligonal duvarlar üzerine bölgesel çalışmalar yapılmıştır. Bu bölgesel çalışmalarda gruplandırmalarda taşların kenarlarının işlenişine göre değerlendirmeler yapılmıştır. A. A. Tırpan tarafından Kilikia Tracheia'daki poligonal örgüye sahip duvarlar için yapılan çalışmada, blokların kenarlarına göre gönyeli kenarlılar, düzensiz kenarlılar ve eğri kenarlılar (lesbos) olarak gruplandırma yapılmıştır. A. A. Tırpan tarafından yapılan gruplandırmada, A1, Gönyeli kenarlılar, kenarları düz olarak kesilmiş, köşeleri muntazam açılı olan, A2. Düzensiz kenarlılar, kenarlar çoğu zaman düz olmayan, bu nedenle köşeler oval olan ve örgü sırasında taşlar arasında boşluk kalan, A3. Eğri kenarlılar, Aristo'da geçen bir deyimden dolayı "Lesbos" tarzı olarak ifade edilmektedir. Yüzey şekillerine göre ise düz yüzeyli ve bosajlı yüzeylileri ince yonu, kaba yonu olarak sınıflandırmıştır (Tırpan 1994, 411). Bu sınıflandırma yine A. A. Tırpan ve B. Söğüt tarafından yayınlanmış oldukça spesifik bir çalışma olan, Batı Ovalık Kilikia'daki poligonal duvar örgü tekniklerinde kullanılmıştır. Derzlerin işleniş durumlarına göre; Eğri çokgenler, düz çokgenler, düzensiz çokgenler olarak gruplandırılmıştır. (Tırpan-Söğüt 1998, 164-165). Çokgen duvarlar için ayrıca bkz. Söğüt 2006. Ayrıca M. Durukan tarafından Olba'daki poligonal duvarlar için yapılan gruplandırmada blokların kenarları esas alınarak A. A. Tırpan tarafından oluşturulan sınıflandırma kullanılmıştır. Taşların kenarlarına göre yapılan gruplandırma da gönyeli kenarlı, eğri kenarlı ve düzensiz kenarlı olarak nitelendirilmiştir. Yüzeylerine göre bosajlı, düz ve rüstik yüzeyli olarak ifade edilmiştir (Durukan 2004, 78-80). Karia Bölgesi için yapılan çalışmada I. P. Pedarros yine taşların köşelerine göre yaptığı sınıflandırmada poligonal duvarları düzensiz, iyi ayarlanmış ve eğrisel olarak nitelendirmiştir. Eğrisel, kavisli kenarlara sahip olan "lesbiyen tipi" olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Pedarros, taşların biçimlerine göre oluşturulan tipolojide "karışık" başlığı altında poligonal-trapezoidal, poligonal rektagonal ve trapezoidal rektagonal sınıflandırmasını kullanmıştır (Pimouguet-Pedarros 2000, 63-64).

Karia Bölgesi içerisinde çokgen bloklarla inşa edilen sur sistemleri çok az görülmektedir. Bu tür örnekler Karia Bölgesi içerisinde yine Hellenistik Döneme tarihlendirilen Datça'da Palamutbükü ile Yakaköy arasında yer alan Kumyer'in güney duvarını çevreleyen kulede görülmektedir. Kumyer'de birleşme yerleri dikkatle kesilmiş iri çokgen bloklar arasında yer yer dikdörtgen bloklar görülmektedir⁴⁵⁸.

Olba Bölgesi'nde yer alan Kanlıdivane ve Emzireli Kule, uçları dörtgen, ortasında ise eğri kenarlı, kabarık çokgen blokların kaba yonulu yüzeyiyle Stratonikeia Duvar 5'e benzer özellikler göstermektedir. Kanlıdivane üzerinde bulunan yazıttan dolayı kule MÖ 3. yy'ın sonuna MÖ 2. yy'ın başına tarihlendirilmektedir⁴⁵⁹. Keromos'ta surların MÖ 3. yy'daki ilk inşasından sonra Geç Hellenistik Dönem'de, duvarı daha da güçlendirmek amacıyla eklenmiş olan çokgen duvarın Stratonikeia Duvar 5'ten farklı olarak blok yüzeylerinin yüzeyleri düzeltilmiş olan dikdörtgen ve çokgen bloklarla örüldüğü görülmektedir⁴⁶⁰.

Karia ve diğer bölgelerde gördüğümüz Hellenistik Döneme tarihlendirilen çokgen duvarların stilistik açıdan birçok varyantının olduğu görülmüştür. Ksanthos'ta Batı Sur ve Güney Sur Güney Kapı aksında yapılan eklemeler ve tamiratlardan günümüze ulaşmış olan⁴⁶¹ ve Stratonikeia Duvar 5'in neredeyse benzeri olan, eğrisel kenarlı, kaba yonulu yüzeyli, kabarık çokgen duvar yer almaktadır. Ksanthos'taki bu duvarlar, kentte bulunan III. Antiokhos Dönemi'ne ait yazıtın varlığında dolayı MÖ 3. yy'a tarihlendirilmiştir⁴⁶². Ksanthos'taki çokgen taşlarla örülen duvarlara benzerliklerinden dolayı birçok farklı yüzey işçiliklerine sahip olan çokgen taşlardan inşa edilmiş olan Kydna kalesi J. P. Adam'ın çalışmaları sonrası MÖ 3. yy'a tarihlendirilmiştir⁴⁶³. Kaunos'ta, uzun duvarın G-H kısmı eğri kenarlı çokgenden, kurşun tel kuralına uygun olarak birleşme yerleri dikkatlice hazırlanarak yapılmıştır. Kaunos'ta uzun duvarın "G-H" sektörlerinin bir

⁴⁵⁸ Pimouguet-Pedarros 2000, 502, Res. 20.4

⁴⁵⁹ Bu yazıtı ilk okuyan (Hicks 1891, 262) yazıt için MÖ 100 ya da daha erken bir zamanı işaret ederken, aynı yazıt için (Heberdey-Wilhemm 1896, 88, y.n. 167) MÖ 3. yy'a tarihlenmesi gerektiğini söylemiştir. Yine aynı yazıtı bir başka araştırmacı grup (Hild-Hellenkemper 1990, 329) MÖ 3. yy'ın sonu ile MÖ 2. yy'ın başına tarihlendirmiştir, ayrıca bkz. Durukan 2004, 46, 47, Res. 10, 13.

⁴⁶⁰ Tırpan 1994, 372; McNicholl 1997, 170.

⁴⁶¹ Batı sur içerisinde çokgen duvar 6 m uzunluğunda, 2,5 m yüksekliğinde, Güney sur Güney Kapı aksında ise 8,20 m uzunluğundadır.

⁴⁶² Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan 2017, 15-17, Lev. 2a-2b.

⁴⁶³ Adam 1982, 165.

bölümünde örülen duvarın Stratonikeia çokgen duvara benzerliği dikkat çekicidir⁴⁶⁴. Şüphesiz Hellenistik Dönem’de eski bir duvarın yerine alan onarım bölümüne denk gelen duvar⁴⁶⁵, MÖ 3-2 yy’a tarihlendirilmektedir⁴⁶⁶. Anlaşılan o ki, surların bu kısmını daha sert saldırılara hazır hale getirmek istemişlerdir.

Benzer örneklerinden dolayı MÖ 3. yy’a tarihlendirmeyi önerdiğimiz Duvar 5’te olduğu gibi yine benzer örneklerinde surların tamamında değil, birkaç metreden fazla kısmi tamiratlar, ilaveler veya kulelerde ve küçük kalelerde rastlanılmaktadır⁴⁶⁷. Elbette ki çokgen blok kullanımı sadece estetik nedenlerle açıklanamaz, teknik kaygılar bu tercihe yol açmış olmalıdır. Bu tür duvarlar özellikle kuşatma makinalarına, toprak kaymalarına hatta depremlere karşı dayanıklıdır. Bu tekniğin sur bedeninin tüm uzunluğu boyunca değil Stratonikeia’da olduğu gibi sadece belirli yerlerle kullanılmış olmasını, bu tür bir düzenlemenin yüksek maliyetiyle açıklayabiliriz.

Aşağı Şehir Suru inşa edilirken Kadıkulesi’ne entegre edilmiş olup günümüze çok az kısmı sağlam olarak ulaşmış olan Duvar 6, Aşağı Şehir’den başlayıp sur sisteminin kuzeybatı köşesine kadar uzanan Duvar 8, Kuzey Şehir Kapısı’nın batısındaki Duvar 9 ve Aşağı Şehir’de kentin doğusunda çok az kısmı günümüze ulaşmış olan Duvar 10 aynı teknikte yapılmıştır. Düzensiz derz sıralarına sahip duvarlar, yamuk ve dörtgen bloklar kullanılarak örülmüş bazen çokgen taşlar kullanılmıştır. Kabarık blokların yüzeyi kaba yonulu, birleşme yerleri ise boşluk bırakılmadan iyi ayarlanmıştır (Fig. 78-81). Aşağı Şehir Duvarları üzerinde küçük tarz farklılıkların yanı sıra stilistik açıdan farklılıklar da tespit edilmiştir. Elbette bir sur sistemi üzerinde oluşacak küçük tarz farklılıkları, belki de birkaç taş ustası ekibinin aynı anda işe alınmasından kaynaklanmaktadır. Aşağı Şehir savunma duvarları üzerinde görülen stil çeşitliliği ise kronolojik olarak ayırt edebildiğimiz tamir evrelerini oluşturmaktadır.

⁴⁶⁴ Hellenistik Döneme tarihlendirilen duvarın fotoğrafı için ayrıca bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 250, 453, pht. 24 (6)

⁴⁶⁵ Courtils 1998, 125-138.

⁴⁶⁶ McNicholl 1997, 199.

⁴⁶⁷ Tırpan 1994, 371; Keramos ve Kaunos’ta bazı kuleler orta kısımlarında poligonal bloklardan oluşur ve uçlarında köşe zincirleri oluşturan dikdörtgen taşlarla sınırlanmıştır (Pimouguet-Pedarros 2000, 96).

Figür 78. Duvar 7, Batıdan Görünüş

Figür 79. Duvar 8, Doğudan Görünüş

Figür 80. Duvar 9, Güneyden Görünüş

Figür 81. Duvar 10, Doğudan Görünüş

Yamuk, iki zıt tarafın paralel ve diğer iki zıt tarafın paralel olmadığı dörtgen bir düzlem olarak kabul edilen⁴⁶⁸ ve genel olarak dörtgen (rektangular) ile çokgen (polygonal) arasında bir geçiş formu olarak değerlendirilen yamuk (trapeozoidal) blok, kendi içerisinde üç ayrı varyantın tanımlanabileceği bir tipoloji sunmaktadır. Bunlar isodomik yamuk, pseudo-isodomik yamuk ve farklı boyutlardaki blokların sıralarının yüksekliğinde bozulmalara neden olan düzensiz (irregular) yamuk olarak ifade edilmektedir⁴⁶⁹.

⁴⁶⁸ Bir bloğun yerinde dikey bağlantısı gerçek dikeyden on derece değiştiğinde, sadece ona karşı tam olarak tamamlayıcı bir varyasyona sahip bir blok takılabilir. Böyle bir blok elinizde değilse, özellikle bu yer için şekil verilmelidir. Bu nedenle blokların döşenmesi ashlar (kesme taş) duvarlarına göre çok daha karmaşıktır. Muhtemelen, malzemenin sunulduğu şekliyle, bloğun düzensizliklerinden yararlanılarak taş ustaları tarafından geliştirilmiş olabilir. Ancak her ne olursa olsun, trapezoidal duvarcılığın, ashlar duvarcılıkla rekabeti için özel nedenleri olmasaydı, uzun dönemler kullanılmayacağı kabul edilmelidir (Scranton 1941, 70-71).

⁴⁶⁹ Isodomik duvarcılık, tüm derzlerin aynı yükseklikte olduğu veya aynı yükseklikte olduğu görünüşüdür. Pseudo-isodomos blokların kendi aralarında yükseklik bakımından dikkat çekici bir şekilde değişen sürekli

Bu yamuk blokların kullanıldığı bazı Hellenistik Dönem duvar örneklerinden bahsetmek gerekirse, Messene duvarının bazı bölümlerinde düzensiz kaba yonulu yamuk örgü görülmektedir⁴⁷⁰. Yamuk taşların kullanıldığı diğer bir örneğimizi MÖ 334 sonrasında tarihlendirilen Priene surundaki Kule 4 duvarlarında yüzeyi kaba yonulu işlenmiş yamuk-dörtgen bloklar oluşturmaktadır⁴⁷¹. Kolophon surunda yamuk stilin çeşitli varyantlarını görüyoruz. Tamamı kaba yonulu işlenmiş bloklar isodomos yamuk-dörtgen, düzensiz yamuk-çokgen ve pseudo isodomos yamuk duvarları oluşturmaktadır. Kolophon suru yazıtlar sayesinde güvenli bir şekilde MÖ 313-306 yılları arasında tarihlendirilmektedir⁴⁷². Yine duvarlarında çeşitli taş işçilikleri görülen ve MÖ 300'lere tarihlendirilen Seleuia Pieria'nın doğu duvarlarında çokgen taşlar yükselirken, diğer bölümlerinde yamuk blokların kullanıldığı görülmektedir⁴⁷³. Ephesos'ta düzensiz yüzeyi işlenmemiş yamuk duvar işçiliğini MÖ 290'dan sonra kule 25'in dış duvarlarında görüyoruz⁴⁷⁴. Sillyum'da isodomos kaba yonulu dikdörtgen bazen yamuk bloklar bulunmaktadır⁴⁷⁵.

Stratonikeia duvarlarına yakın benzerlikler gösteren, Kaunos'ta MÖ 3-2 yy'a tarihlendirilen düzensiz kaba yonulu yamuk taşlardan örülmüş olan H-J sektörü⁴⁷⁶ ve MÖ 241'den sonra yapılan tamirlere ait olan Assos yamuk-çokgen ve yamuk duvarlar yer almaktadır⁴⁷⁷. Yine surların tamir aşamasında yapıldığı anlaşılan ve Knidos'ta görülen düzensiz kaba yonulu yamuk-çokgen ve dörtgen blokların kullanıldığı duvarlar MÖ 3-2

derzlerle döşenmesidir. Önemli fark görünümüdür. Derzlerin yükseklikleri, ortalama derz yüksekliğinin küçük bir yüzdesi kadar değişiyorsa, varyasyon bir ölçüm cihazı kullanmayan gözlemci tarafından algılanamaz, işte bu özelliklere sahip duvar isodomos duvardır. Derzlerin yükseklikleri, farkın hemen algılanabileceği kadar büyük bir rakamla değişiyorsa ve duvar bir dizi farklı boyutta bant görünümüne sahipse, varyasyon için farklı bir his üretilir ve duvar ayrı bir kategoriye düşer, bu da Pseudo-isodomos duvardır. (Scranton 1941, 73-74; Pimouguet-Pedarros 2000, 67). Ayrıca bu tipoloji ve oluşturulan tablo için bkz. Nassov 2009, 14.

⁴⁷⁰ Scranton 1941, 72, 168, Fig. 12.

⁴⁷¹ Adam 1982, 232; McNicholl 1997, 49, 74, Plt. 23. P. Pedersen-U. Ruppe tarafından Hallikarnasos ile Priene sur sisteminin karşılaştırıldığı çalışmada Hekatomnid Dönemi özelliklerinden birisi olan çift köşe bağı kullanımını tespit edildiği bazı bölümler olmasına rağmen (Pedersen-Ruppe 2016, Fig. 13-14), Priene Kule 4'ün Hekatomnid özellikleri yansıtmadığı görülmektedir.

⁴⁷² Maier 1959, 227; Holland 1994, 102; McNicholl 1997, 69, Plt. 34.

⁴⁷³ McNicholl 1997, 86, 105, Plt. 39.

⁴⁷⁴ Scranton 1941, 72; Adam 1982, 229-230; McNicholl 1997, 97.

⁴⁷⁵ McNicholl 1997, 152.

⁴⁷⁶ Kaunos için bkz. McNicholl 1997, 194, Plt 91.

⁴⁷⁷ Assos için bkz. McNicholl 1997, 184, 189.

yy'a tarihlendirilmektedir⁴⁷⁸. Suriye Savaşlarından (I. Suriye Savaşı MÖ 274-271)⁴⁷⁹ sonra yapıldığı düşünülen Harpagos vadisinin en güneyinde Körteke mahallesinde yer alan Xystis Kalesi duvarlarında kullanılan yamuk ve çokgen örgüler Stratonikeia duvarlarında stilistik açıdan oldukça yakın görünmektedir⁴⁸⁰.

Görüldüğü üzere yukarıda vermeye çalıştığımız örneklerin, Stratonikeia sur bedeninde olduğu gibi yamuk-dikdörtgen ve bazen çokgen blokların kullanıldığı örgü sistemine olan benzerlikleri dikkat çekicidir. MÖ 3. yy tarihlendirilen karışık örgü sistemine sahip bu duvarların Stratonikeia stiline benzerliğinden dolayı, Stratonikeia Aşağı Şehir savunma duvarlarının MÖ 3. yy'a tarihlendirilmesi önerilebilir⁴⁸¹.

Stratonikeia Aşağı Şehir Duvar 8 ve Kule 7⁴⁸² üzerinde stilistik açıdan farklı bir duvar örgüsü yer almaktadır. Duvar 8 üzerindeki farklı stil, Eskihisar köyünü Yatağan ilçesine bağlayan eski yolun doğu kenarındaki 77 nolu evin temelinde görülür. Bu duvar bölümü ve Kule 7 duvarı Hellenistik Dönemin özelliği olan karışık örgü sistemi tarihlendirme bölümünde ele alacağımız düzensiz, kareye yakın ve yamuk bloklardan örülmüştür (Fig. 82).

Yine Duvar 8 ve Duvar 9'un bazı bölümleri düzensiz dörtgen⁴⁸³, çok kısa bazı bölümleri isodomos⁴⁸⁴teknikinde örülmüştür. Bu geliş güzel dizilen duvar bölümleri Geç Antik Çağ tamir evrelerini oluşturmaktadır (Fig. 83).

⁴⁷⁸ Büyüközer 2020, 176, Fig. 12.

⁴⁷⁹ Seleukoslar döneminde yaşanan Suriye Savaşları için bkz. Grainger 2010, 73-387; Yıldırım-Temizkan 2017, 122-127.

⁴⁸⁰ Pimouguet-Pedarros 2000, 372-374, Plt. 25(2).

⁴⁸¹ Bkz. Üçüncü Bölüm Aşağı Şehir Suru, *Tarihlendirme*.

⁴⁸² Bkz. Üçüncü Bölüm Aşağı Şehir Suru, *Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁴⁸³ Dik açılı, kenarları düzgün kesilmiş rektagonal blokların kullanılan farklı tiplerini; 1) Farklı yükseklik ve uzunluktaki blokları olan irregular (düzensiz) rektagonal, 2) Blokların aynı yüksekliğe ve aynı uzunluğa sahip olduğu rektagonal isodomos, 3) Eşit uzunlukta bloklar ve eşit olmayan yükseklikteki sıralar ile karakterize edilen, ancak düzenli bir değişim ritmi sunan bir pseudo isodomos. Düzensiz temellere sahip, yani eşit olmayan uzunluktaki bloklardan oluşan rektagonal isodomos ve pseudo isodomos, "d'imparfaits" olarak nitelendirilmektedir (Ginouves-Martin 1985, 99).

⁴⁸⁴ Vitruvius'ta anlatılan (Vitr. *De Arch.* II, 8.5-6), İisodomos tekniği; düzgün, rektangular (dik açılı, dikdörtgen) kesilmiş bloklardan oluşan duvar sıralarının birbirine eşit olması ile ifade edilir. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Scranton 1941, 112-134; Winter 1971, 81-91; Ginouves-Martin 1985, 99; Akarca 1998, 114-116; McNicoll 1997, 3.

Figür 82. Duvar 8, İkinci Evre

Figür 83. Duvar 8, Üçüncü Evre

Stratonikeia Aşağı Şehir savunma duvarları emplekton⁴⁸⁵ tekniğinde yapılmıştır (Fig. 84). Aşağı Şehir duvarları belirli bir sıra düzeni izlemeyen ince atkı taşları kullanılarak yapılmıştır⁴⁸⁶. Duvar örgü sırasına dikey olarak yerleştirilen atkı taşları, duvarın iç yapısının güçlendirilmesini, kaplamanın iki yüzünün birleştirilmesini ve dolgunun katılaşmasını mümkün kılmıştır. Klasik ve Hellenistik Dönem’de özellikle Karia’da sayamayacağımız kadar çok sur duvarında atkı taşı kullanılmıştır⁴⁸⁷.

⁴⁸⁵ Dolgulu duvarların atkı taşlarıyla bağlanmasına, Vitruvius’ta (II 8, 7) sözü geçen emplekton adı verilir. “Emplekton” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tomlinson 1961, 134; Lawrence 1979, 214; Akarca 1998, 112; Nossov 2009, 61; Roy 2014, 123-124.

⁴⁸⁶ Literatürde bir sıra enleme bir sıra boylama dizimi için farklı terminoloji kullanılmıştır. R. L. Scranton bunun için “Header and Strecher” terimini kullanmıştır. (Scranton 1941, 16-24). D. Hasol, “bağtaşı ve dizi taşı” ifadesini kullanmıştır (Hasol 1993, 60, 137). McNicholl, “Deep and Narrow” olarak ifade etmiştir. (McNicholl 1997, 3) Bulgurlu enleme ve bağlama sözcüklerini tercih etmiştir. (Bulgurlu 1999, 382). Blokları belirli bir şekilde bir araya getirilmiş dikdörtgen bir enlemesine ve boylamasına (atkı/bağ taşı) taş dizimi, olarak ifade edebiliriz (Pimouguet-Pedarras 2000, 68).

⁴⁸⁷ Bu tür atkı taşı kullanım örneklerini isodomos tekniğinde yapılmış olan ve Lysimakhos Dönemi’ne verilen, Magnesia Kapısı ve T41 Kulesi (Aziz Paulus Zindanı) duvarlarında görülebilir. Ayrıca birçok

Figür 84. Stratonikeia, Emplokton Tekniğinde Örölmüş Duvar

Stratonikeia Aşağı Şehir Suru, duvar kalınlıkları 2,80 – 3,10 m arasında değişmektedir. Hatta 5 numaralı duvarın bir bölümü ana kayaya yaslandırılarak, 3,10 m kalınlığıyla oldukça sağlam olan duvarın direnci iyice artırılmıştır⁴⁸⁸ (Fig. 76-77). Kent surları duvar kalınlıklarının tespiti oldukça önemlidir. Çünkü sur bedeni kalınlıkları önemli bir tarihlendirme göstergesi oluşturmaktadır. Hellenistik Döneme tarihlendirilen Pergamon’da II. Eumenes Dönemi surunun kalınlıkları 2,2-2,80 m⁴⁸⁹, Aigai suru yaklaşık 3 m⁴⁹⁰, Phokaia 2,40 m⁴⁹¹, Priene suru 2-3 metre⁴⁹² arasında değişmektedir. Sur duvar kalınlıkları Alabanda’da 2,50-3 m arasında⁴⁹³, Alinda’da 2,20-2,25 m arasında⁴⁹⁴, Kaunos H-J sektöründe 2,20-2,85 m arasında, Knidos duvar kalınlıkları genelde 2-2,50 m

örnek için bkz. Miltner 1958, 13; Winter 1971, 180; Fig. 175-6; Lawrence 1979, 224, 445, McNicoll 1997, 97-99.

⁴⁸⁸ Karia Bölgesi’nde nadirde olsa kalınlığı 3 m’yi geçen kent surları bulunmaktadır. Kaunos’un G-H sektörü 2,20-4,65 m (Pimouguet-Pedarros 2000, 77), Knidos’un poligonal duvarı 4,80 m (McNicholl 1997, 159; Büyükozer 2000, 170), Keramos 3,70 m (Tırpan 1988, 366; McNicholl 1997, 183), Milet III, 4,50-4,80 metredir (Gerkan 1935, 18) Ayrıca 2 m ile 4,50 m arasında değişen sur kalınlıkları için bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 78.

⁴⁸⁹ Klinkott 2004, 149.

⁴⁹⁰ Akarca 1998, 86-87.

⁴⁹¹ Özyiğit 1994, 79-80.

⁴⁹² Ruppe 2010, 154.

⁴⁹³ McNicholl 1997, 34.

⁴⁹⁴ Konencny-Ruggendorfer 2014, 717-718.

arasında⁴⁹⁵, Herakleia Latmos 2,60 m⁴⁹⁶, İasos III 2 m, Loryma 2,44 m⁴⁹⁷, Theangela 2,50-2,70 m⁴⁹⁸ sur duvar kalınlıkları bulunmaktadır (Tab. 4). Görüldüğü üzere Hellenistik Dönem’de surların kalınlıkları genelde Stratonikeia Aşağı Şehir Surunda olduğu gibi 2-3 m arasında değişmektedir.

Kent	Dönem	Duvar Kalınlığı
Aigai	Hellenistik	3 m civarı
Alabanda (kent surları)	Hellenistik	2,50-3 m
Alinda (kent surları)	Hellenistik	2,20-2,25
Herakleia Latmos I (kent surları) II (diateikhisma)	Hellenistik	2-3,30 m 2,25 m
Iasos III	Hellenistik	1,75-2 m
Kaunos (sektör H-J) (sektör G-H)	Hellenistik	2,20-2,85 m 2,20-4,65 m
Keramos	Hellenistik	1,75-2 m
Loryma III	Hellenistik	2,44 m
Pergamon (kent surları)	II. Eumenes (MÖ 197-159)	2,20-2,80 m
Phokaia (Hellenistik kent surları)	Hellenistik	2,40 m
Priene (kent surları)	Hellenistik	2-3 m
Theangela (kent surları) (diateikhismata)	Hellenistik	2,70 m 2,25 m

Tablo 4. Savunma Duvarları Kalınlıkları

Antik dönemde sur bedeni kalınlıkları, güvenlik nedeniyle kentten kente göre değişmektedir. Philo Byzantius surun 10 kubitten (4,43 m) daha ince olmaması gerektiğini söylemektedir⁴⁹⁹. Stratonikeia savunma duvarları üzerinde bu kalınlıkta bir duvar bulunmamaktadır. Fakat 3 m üzerindeki 5 numaralı çokgen duvar ve nadirde olsa bu duvarın benzerlerinin büyük ölçüde Hellenistik Dönem’den kaldığı anlaşılmaktadır⁵⁰⁰.

⁴⁹⁵ Büyüközer 2020, 176.

⁴⁹⁶ Peschlow 1994, 156.

⁴⁹⁷ Pimouguet-Pedarros 1994, 244, Pl. 2-4.

⁴⁹⁸ Tırpan 1987a, 173.

⁴⁹⁹ Ph. Byz. *Poliercetika*, A11-12.

⁵⁰⁰ 4 m kalınlığındaki duvarların genellikle MÖ 3. yy’ın 2. yarısına ait olduğu belirtilmektedir. (Winter 1971a, 134-135; McNicoll 1997, 12; Pimouguet-Pedarros 2000, 77). Arist. *Pol.* 1330a 30-1331a 18.

Aristoteles, Stagire kentinin 349'da Makedonyalı Philip'in birlikleri tarafından yıkılması üzerine, Politika'daki bir pasajında, "özellikle kuşatma motorları ve mancınıkların bu kadar mükemmel hale getirilmesiyle birlikte" şehir surlarının sağlam olması gerektiğini söylemektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki sur kalınlıkları, kentin topoğrafik yapısı ve özellikle ekonomik durumuna göre de değişiklikler göstermektedir.

Sur yükseklikleri için Philo Byzantius'un tavsiyeleri vardır ve 20 kubitten (8,86 m) daha yüksek olmaması gerektiğini belirtmektedir⁵⁰¹. Daha önce belirtildiği gibi, bir duvarın yüksekliği genişliğe bağlıdır. Düzlüklerde uzanan duvarlar, tepelerde veya yamaçlarda uzanan duvarlardan daha geniş olduğundan, bunların da daha yüksek olduğunu tahmin edebiliriz. Saldırıların tepedeki tahkimatlara göre daha kolay gerçekleştirildiği ovalarda daha yüksek duvarlara ihtiyaç vardır. Stratonikeia Aşağı Şehir sur bedenlerinin günümüze ulaşmış yüksekliği 2-3 m arasında değişmektedir. Duvar 6 hariç, sur bedenlerinin mevcut durumuyla, Stratonikeia savunma duvarlarının yüksekliğinin belirlenebilmesi mümkün görünmemektedir.

Günümüze maalesef 4 sıra yüksekliğinde ulaşmış olan 6 numaralı duvarın yüksekliği konusunda bazı tahminlerde bulunulabilir. Şöyle ki, Kadıkulesi'nin en yüksek noktasında bulunan Altıgen planlı kule ile aşağıda Yaylacık Düzü'nde yer alan 7 numaralı kule arasında büyük bir kot farkı vardır. Kule 7 günümüze yaklaşık 5 m yüksekliğinde koruna gelmiştir. Altıgen planlı kulenin kuzey köşesinden ana kayayı temel alarak aşağıya doğru inen duvar, 7 numaralı kulenin kuzeydoğu köşesiyle aynı hizada batıya dönüş yaparak Kule 7 ile birleşmektedir. Elbette ki 7 numaralı kule kendisine bağlanan 6 numaralı duvardan daha düşük bir yükseklikte inşa edilmiş olmamalıydı. 6 numaralı duvarın mevcut yüksekliği esas alındığında bile 7 numaralı kulenin yüksekliğinin 10 m civarında olması gerekmektedir. Bu da iki kule arasında yer alan 6 numaralı duvarın Yaylacık Düzü'nde doğu-batı ekseninde uzanan bölümünün en az 10 m olduğunu göstermektedir. Ayrıca iki kule arasında 10 m yüksekliğindeki duvarda Yaylacık Düzüne açılan bir kapı olduğu düşünülmektedir⁵⁰² (Fig. 85-86).

⁵⁰¹Ph. Byz. Poliercetika, A11-12. Günümüze kadar ulaşmış olan savunma duvarlarının çoğu bu yüksekliğe kadar korunmuş değildir. Ancak Hellenistik Dönem'de bazı kentlerin sur duvarlarının bu yüksekliğe ulaştıkları anlaşılmaktadır. Küçük Asya kentlerinden Side'de savunma duvarlarının yüksekliği 10,00 m, Asos'un 11,00 m'den fazladır. Ayrıca bkz. Polat 2016, 42.

⁵⁰² Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir, *Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

Figür 85. Kule 6 ve Kule 7 Arasındaki Kapının Konumu

Figür 86. Kule 6 ve Kule 7'nin 3 Boyutlu Çizimi Denemesi ve Arasındaki Kapının Konumu

3.2.3. Savunma Duvarlarında Askeri Özellikler

Stratonikeia savunma duvarlarının koruna gelen yüksekliğiyle epalxis veya menfezlerin⁵⁰³ (açıklık-toxikai) belirlenmesi mümkün değildir. Ayrıca Stratonikeia kentinin güneyi sarp kayalıklarla, doğusu Kebere ve Domurlu Deresi'yle doğal koruma altına alınmıştır. Batısında ve kuzeyinde doğal savunma olmadığı için duvarların ötesine kuşatma anında, savunmayı kuvvetlendirmek amacıyla kazılan siperler, yani *fossa*'ların⁵⁰⁴ olup olmadığının tespiti için yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, sura entegre Altıgen planlı kule gibi çağının savunma mimarisinin mükemmel bir örneğinin varoluşu, Stratonikeia Savunma Sisteminde daha birçok askeri stratejik gelişmişliğin göstergesi gibidir.

Bilindiği üzere gelişmiş savunma sistemlerinde, savunma sadece kulelerden değil seyirdim yerinden de yapılmaktadır. Seyirdim yerleri sur bedeninde, sur boyunca devam eden bir gezi yeri⁵⁰⁵. Seyirdim yerleri ya mazgal siperli (Epalxis) ya da korkuluk duvarı (parapet) şeklinde yapılırdı⁵⁰⁶. Parapet üzerinde pencere ve ok veya ateşli silahlar için açıklıklar bulunmaktadır⁵⁰⁷. Bu alanlar genelde açıktır fakat üstü kapalı örnekler de yer almaktadır⁵⁰⁸. Antik kaynaklarda seyirdim yerleriyle ilgili çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Philo Byzantius seyirdim yerlerinden bahsederken, genişliğinin 3,20 m civarında olması gerektiğini belirtir. Vitruvius "*kanımca surların kalınlığı, üstünde karşılaşan silahlı adamların birbirlerini engellemeden geçebilecekleri genişlikte olmalıdır*"⁵⁰⁹ diyerek bu alanların geniş olmasını öğütler. Stratonikeia Aşağı Şehir Suru

⁵⁰³ Literatürde farklı menfez tipleri karşımıza çıkmaktadır. Bunlar yapıların teknik özelliğine ve savunma karakterine göre basit, kum saati, yarı mazgal deliği veya yarı pencere biçimli ile scorpion yuvası şeklinde nitelendirilmektedir. Menfez tipleri için bkz. Lawrence 1979, 399-402; McNicoll 1997, Fig. 52; Akarca 1998, 145, Res. 92.

⁵⁰⁴ Antik dönemde hendek veya siperler sıklıkla kullanılan basit savunma yöntemleri olmuştur. Hendekler, hızla saldıran düşman birliklerinin hızını kesmek, tekerlekli kuşatma kulelerini engellemek ve zeminle surların yüksekliği arasındaki mesafeyi artırmak amacıyla tercih edilmiştir. Hendeklerin içi suyla doldurularak dibinin balçıklaşması ve böylece düşman askerlerinin oyalanması amaçlanmıştır. Hendekler için bkz. Erdkamp 2007, 401-402; Johnson 1983, 146; Campbell 2004, 209.

⁵⁰⁵ Akarca 1988, 136; Nassov 2009, 62.

⁵⁰⁶ Lawrence 1979, 355-356. Mazgal siperine Yunanca "epalxis", korkuluk duvarına Yunanca "parapet" denilmektedir (Akarca 1998, 219).

⁵⁰⁷ 4. yy boyunca taş atan silahların tanıtımı, duvarın tepesi boyunca korkuluk şeklinin değiştirilmesini gerekli kıldı. Aralarında mazgallar ve arasındaki pencere boşluğu, saldırganların kullandığı giderek artan büyük ok/atılan şeylere karşı yeterli koruma sağlamadı (Winter 1971, 140).

⁵⁰⁸ Üstü kapalı örnekler için bkz. Lawrence 1979, 368-369.

⁵⁰⁹ Vitr. de Arch. I, 5,3.

2,80 – 3,10 m arasında değişen duvar kalınlıkları, sur üzerinde seyirdim yeri oluşumlarına imkan tanıyacak niteliktedir.

Stratonikeia Aşağı Şehir Surundaki bu güçlü ve kalın duvarların kabarık yüzeyi kaba yonulu işlenmiştir. Philo, duvar alnındaki 3 uygulamanın bombardımana karşı etkili olabileceğini ifade etmektedir. Blokların, kaba yüzü, sivri yüz ya da dışa çıkıntılı olması gerektiğini vurgulamaktadır⁵¹⁰. Philo'nun bu tanımı içerisinde yer alan kaba yüz tasvirinin Stratonikeia duvarları için geçerli olduğu görülmektedir. Stratonikeia Aşağı Şehir duvarları bu özellikleriyle kuşatma kuleleri ve koçbaşlarına (Krios (κρίος)- aries)⁵¹¹ karşı daha dirençli hale gelmiş olmalıdır. Bombardımana karşı etkili olan bu Stratonikeia Aşağı Şehir savunma duvarlarındaki kaba yonulu uygulama, duvarların daha görkemli ve daha sağlam görünmesini sağlayarak saldıranlar üzerinde psikolojik bir etki bırakarak caydırıcı özelliği taşımış olmalıdır⁵¹².

Ayrıca Stratonikeia suru menderes şeklinde dirseklerle desteklenerek yapılmıştır. Philo, savunma için en kullanışlı surun dirseklerle destelenerek yapılmış olan olduğunu belirtmektedir⁵¹³. Stratonikeia'da olduğu gibi düz alanda tercih edilen ve kentin dışına doğru üçgen şeklinde çıkıntı yapan menderes dirsekli duvarlar yandan atış yapma imkânı vermektedir. Böylece dışarı çıkıntı yapan dirsekler arasında kalan alanlara saldıran düşmana buralardan müdahale edilebilmekte ve menzili kolay olduğundan çok rahat ateş edilebilmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki, maalesef Stratonikeia savunma duvarları zamanın ve insan oğlunun yıkıcı etkisine pek dayanamamış olsa da mevcut durumuyla çağının gelişmiş savaş teknolojilerine stratejik olarak uyum sağladığını anlatır durumdadır.

⁵¹⁰ Ph. Byz. *Poliorketika*, I,II, 29, 66.

⁵¹¹ Antik Çağ'ın yıkım makinesi sayılan koçbaşı ilk dönemlerde askerlerin taşıyarak kale duvarlarına ve kapılarına süratle çarptığı kütüklerden ibaretti. Bkz. Vitruvius *de Arch.* XIII.1-8. Helenistik ve Romalı silah ustaları koçbaşını bir kütük olmaktan çıkartarak onu salınarak elde ettiği potansiyel enerjiyi istenilen noktaya aktarabilen bir kuşatma makinesi haline getirmişlerdir. Bkz. Yıldırım 2012, 462; Irby-Massey, Keyser 2002, 164–166. Zamanla gelişen koçbaşları, surların üzerinden atılacak taş, ok, yanar halde zift gibi saldırı silahlarına karşı askerleri korumak için metal levhalar ile kaplı bir çatıya sahip tekerlekleriyle hareket kazanan kuşatma makinesi haline dönüştürülmüştür. Bkz. Ward 2009, 31–33; Humphrey-Oleson 2003, 565–566, Fig. 7.

⁵¹² Kaba yonulu uygulama için bkz. Durukan 2004, 44.

⁵¹³ Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 7; Ayrıca konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Lawrence 1979, 81; Adam 1982, 68; Nossov-Delf 2009, 17.

3.2.4. Kulelerin Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

Kadıkulesi üzerinde bulunan mevcut kalıntılar ve planları kule savunma stratejisi hakkında bazı fikirler edinmemize imkan tanımaktadır. Fakat Aşağı Şehirde günümüze ulaşmış olan kule kalıntısı bulunmamaktadır. A. A. Tırpan tarafından yapılan çalışmalarda, kent surunun batı hattında, tiyatronun üst kısımlarıyla aynı hizada olan Onbaşı Bağı ve bugün kazı evi olarak kullanılan alandaki sura bağı iki kule olduğunu belirlenmiştir. Bu kulelerden sadece Kazı evi sınırlarındaki kulenin kuzey ve doğu duvarı, günümüze ulaşmamış olan bir evin temellerini oluşturduğu belirtmektedir⁵¹⁴. Her iki kule plana işlenmiştir. Kazı evi sınırları içerisinde yer alan evin temelini oluşturan kule duvarlarının fotoğrafları bulunmaktadır⁵¹⁵. Fakat bu kuleler maalesef günümüze ulaşmamıştır.

Kadıkulesi'nin en zirvesinde yer alan altıgen planlı Kule 6 ve önündeki Yaylacık Düzü üzerinde bulunan Kule 7, Aşağı Şehir Suru tasarlanırken daha erken dönemde yapılmış olan Kadıkulesi'ne entegre edilmişlerdir. Altıgen planlı Kule 6 günümüze maalesef zemin seviyesinde, Kule 7 ise günümüze yaklaşık 4,5 m yüksekliğinde ulaşmıştır. Kule 6 altıgen planlı Kule 7 ise kare planlı olarak tasarlanmıştır (Figür 86-87, Lev. 19-20)

Altıgen planlı Kule 6, kayalık bir alan üzerine oturtulmuştur (Figür 87). Phrygia Bölgesi'ndeki Eumeneia'da kayalık bir tepede kurulan kentin sur sistemi ve bu sistemde bulunan kuleler kayalık alan üzerinde yükselmektedir⁵¹⁶. Pamphylia Bölgesi'nde Silyon⁵¹⁷, Pisidia Bölgesi'nde Kremna'da⁵¹⁸ aynı uygulama görülmektedir. Kulelerin yapımında, hem üzerinde yükseldikleri kayalık alanlardan kesilen bloklar kullanılmış hem de bazı yerlerde doğal kayalık alanlar kule planına dahil edilmiştir. Karia Bölgesi'nde savunma sistemleri içerisinde yer alan Theangela⁵¹⁹, Latmos Herakleiası⁵²⁰ ve özellikle Alinda'nın merkezini koruyan kuleler, Kule 1, 2 ve 3 ile Bastion 1, Kuyruklu

⁵¹⁴ Tırpan 1987, 108, 109.

⁵¹⁵ Tırpan 1987, 109, Res. 139; Tırpan 1990, 229, Res. 1,

⁵¹⁶ Sezgin-Taşkiran 2011, 65-66, Res. 5 Çiz. 1.

⁵¹⁷ Taşkiran 2017, 163.

⁵¹⁸ Mitchell 1995, 47-50, Pl. 17-18, 188-193, Fig. 51, Pl. 103-106.

⁵¹⁹ Tırpan 1987, 74.

⁵²⁰ Peschlow 1994, 156-160, Abb. 5, 7, 17. Latmos Herakleiası savunma sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hüllden 2000, 403-407 vd.

Kalesi Hellenistik kuleler⁵²¹ kayalık alan üzerinde savunma sistemine dahil edilmiştir⁵²². Dağlık Kilikya Bölgesi'ndeki bazı kule ve kule çiftliklerin kayadan faydalanarak inşa edildiği görülmektedir. Çatiören'deki Akropolis Kulesi, bağımsız duran Güçük Kulesi, Kalekayası Kalesi'ndeki Kule ve Olba-Uğuralanı'nda bulunan kule kaya üzerinde yükselmektedir⁵²³. Örneklerde olduğu gibi Stratonikeia Kule 6 da arazi şeklini, yapıların inşasında avantaja çevrilerek zemin ve duvar bedenlerinin daha sağlam olduğu bir savunma anlayışı uygulanmıştır.

Yine savunma stratejisinden olsa gerek altıgen planlı Kule 6 duvarının yüzeyi kaba yonulu olarak işlenmiştir. Yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülen Kule 6'nın duvarının yüzeyi kaba yonuludur. Altıgen planlı Kule 6'nın duvarları Kadıkulesi'nde bulunan yerel kayrak taşıyla yapılmıştır. Taşın niteliğinden dolayı fazla işlenmeye izin vermeyen kayrak taşı, Iasos ve Theangela savunma ve kule duvarlarında aynı Stratonikeia Kule 6 duvarında olduğu gibi kullanılmıştır.

Kulelerde daha sağlam bir savunma sağlayacak yöntemlerden bir diğeri ise kule duvarlarının kalın yapılmasıdır. Hellenistik Dönem Assos kule duvarları da iki sıralı ve 2 m kalınlığındadır⁵²⁴. Yine Hellenistik Döneme tarihlenen Perge Aşağı Şehir Surundaki kulelerin duvar kalınlığına bakıldığında 1,10 ile 2,10 m arasında değiştiği görülür⁵²⁵. Karia Bölgesi önemli savunma yapıları içerisinde yer alan ve Hellenistik Döneme tarihlenen Euromos kule duvarının kalınlıkları 2,10 m'ye kadar ulaşmaktadır⁵²⁶. Yine Dura Europus'un kule duvarlarının kalınlığı 2,10 m olarak ölçülmektedir⁵²⁷. Geç Hellenistik Döneme tarihlenen Miletos'ta bulunan altıgen planlı kulenin duvar kalınlığı 1,90 metredir⁵²⁸. MÖ 2. yy'a verilen Oinoanda pentagonal kulenin duvar kalınlıkları 1,70-1,80 m aralığındadır⁵²⁹. Hellenistik Dönem savunma

⁵²¹ Bu kulelerin fotoğraf çekimi 2021 yılında Kuyruklu kalesine gerçekleştirilen bir gezide yapılmıştır.

⁵²² Alinda'nın en üst kesiminde yer alan kale için bkz. Konecny-Ruggendorfer 2014, 417-722, Fig. 8-12, diğer kuleler için bkz. Konecny-Ruggendorfer 2014, Fig. 13-16, 20a-b, 22.

⁵²³ Çatiören'deki Akropolis Kulesi, Güçük Kulesi, Kalekayası Kulesi ve Olba-Uğuralanı'nda bulunan kule için bkz. Durugönül 1998, 24-25, 29-30, 52-53, 75 Abb. 13, 15, 16, Taf. 6, 19, 40.1-2.

⁵²⁴ Akarca 1998, 202-204; Erdoğan 1991, 43.

⁵²⁵ Perge kuleleri duvar kalınlıkları için bkz. Türkmen 2001, 10, 14-16, 20, 22, 24, 26.

⁵²⁶ Tırpan 1987, 35.

⁵²⁷ McNicholl 1997, 92-93.

⁵²⁸ Von Gerkan 1935, 47

⁵²⁹ McNicoll 1997, 125.

duvarlarında olduğu gibi kule duvarları taş gülle fırlatabilen mancınıklara direnç gösterebilmesi açısından neredeyse sur bedeni gibi kalın yapılmaya çalışılmıştır.

Stratonikeia Altıgen planlı Kule 6 duvarları da bu sebepten olsa gerek Hellenistik örneklerde olduğu gibi 2 m kalınlığında yapılmıştır. Bu duvar iki örgü sırası arasına moloz taş doldurularak ve yer yer atkı taşı kullanılarak sağlamlığı iyice arttırılmıştır. Günümüze maalesef 3-4 sıra örgüyle ulaşmış olan Kule 6'nın duvar blokları genellikle 1,75 m uzunluğunda, 0,35 m yüksekliğindedir. Bu bloklar birlikte çalışan iki  kişi tarafından kaldırılabilir ve konumlandırılabilir boyutlardadır.

Figür 87. Kule 6 Havadan Görünümü

Figür 88. Kule 7 Kuzeydoğudan Görünümü

Stratonikeia Kule 7, Duvar 5, 6, 8 ve Duvar 9 gibi gri damarlı mermerden yapılmıştır⁵³⁰. Kule 7'nin duvarları düzensiz, kareye yakın ve yamuk bloklardan örülmüştür⁵³¹ (Figür 88, Lev. 20a-b). Yine bu örgü tekniği Duvar 8'in bir bölümünde izlenebilmektedir. Stratonikeia Kule 7 duvarında ve Duvar 8'in küçük bir kısmında uygulanan bu örgü tekniğinin aynısı Hellenistik Döneme tarihlendirilen Kaunos'ta "H-J" sektöründeki duvarın bir bölümünde görülmektedir⁵³². Bu teknik çokgen-dikdörtgen tekniğinde örülmüş olan Duvar 5 ve benzerlerinde olduğu gibi surların tamamında değil, birkaç metreden fazla kısmi tamiratlar, ilaveler veya kuşatma kulelerinde ve küçük kulelerde kullanılıyor olmalıydı⁵³³.

Stratonikeia Kule 7'nin duvar kalınlığı 1,30 metredir. Sillyon antik kentinde Kule 1'in duvar kalınlığı 0,75 m, Kule 2 ve 3'ün 0,66 m olup, Bastion 1'in ise yaklaşık 1,15 m'dir⁵³⁴. Geç Hellenistik Döneme tarihlenen Myra yakınlarındaki Sümela'daki kulenin duvar kalınlığı 0,85 m'dir⁵³⁵. Dağlık Kilikya'da, Kızkalesi yakınlarında bulunan ve çokgen teknikte inşa edilen Güçük Kulesi'nin duvar kalınlığı, 0,73-0,78 m aralığındadır⁵³⁶. Perge Aşağı Şehir Surundaki kulelerin duvar kalınlıklarında 1,10 m'lik bölümler bulunmaktadır⁵³⁷. Side'deki Hellenistik kulelerin duvar kalınlıkları 1,40-1,60 m arasında değişmektedir⁵³⁸. Sillyon'un kuzey komşusu olan Pednelissos'daki yerleşim alanının güney batısındaki kulenin duvar kalınlığı 1,20 metredir⁵³⁹. Karia'da önemli savunma yapılarını ortaya koyan Hellenistik Döneme tarihlendirilen Latmos Herakleiası'nda iç kale kulelerinde 1,50 m, dış kulelerde 1,30 m ölçülerinde⁵⁴⁰, Alabanda'da kule duvar kalınlığı 1,10 m⁵⁴¹ ve Alinda'da ise 1,10-1,40 m arasında⁵⁴²

⁵³⁰ Gri damarlı mermerin özellikleri için bkz. İkinci Bölüm Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁵³¹ Bu örgü sırası Duvar 8'in bazı bölümlerinde görülmektedir.

⁵³² Bean 1953, 13, Fig. 7; McNicholl 1997, 194, Pl. 91;

⁵³³ Bkz. İkinci Bölüm Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁵³⁴ Taşkiran 2017, 170.

⁵³⁵ Konecny 1997, 19 vd., Fig. 23-30; Çevik 2010a, 191; Çevik-Pedarros 2010, 243 vd.

⁵³⁶ Durrugönül 1998, 24-25.

⁵³⁷ Perge kuleleri duvar kalınlıkları için bkz. Türkmen 2001, 10, 14-16, 20, 22, 24, 26.

⁵³⁸ Mansel 1964, 220

⁵³⁹ Taşkiran 1970, 171.

⁵⁴⁰ Peschlow 1994, 158 ve 160.

⁵⁴¹ McNicoll 1997, 34.

⁵⁴² Bu ölçü 2021 yılında Alinda'ya yapılan bir gezide alınmıştır.

değişiklik göstermektedir. Yine Karia Bölgesi'nin önemli kentlerinden birisi olan Loryma'daki 9 kulenin duvar kalınlığı 1,40 metredir.⁵⁴³ (Tab. 5).

Kent	Yapı ismi	Dönem	Duvar kalınlığı
Assos	Kule	Hellenistik	2 m
Euromos	Kule	Hellenistik	2,10 m
Dura Europos	Kule	Hellenistik	2.10 m
Miletos	Kule	Hellenistik	1,90 m
Sillyon	Kule	Geç Hellenistik	0,75-1,15 m
Myra-Sümela	Kule	Geç Hellenistik	0,85 m.
Perge	Kule	MÖ 3. yy, MÖ 225'den sonra	2 ile 1,10 m
Side	Kule	MÖ 225'ten sonra, MÖ 188'den önce	1,40-1,60 m
Pednelissos	Kule-kapı	Geç Hellenistik	1,20 m
Latmos Herakleiası	Kule	Hellenistik (MÖ 3.yy)	1,30-1,50 m
Alabanda	Kule	Hellenistik	1,10 m
Alinda	Kule	Hellenistik	1.10-1.40 m
Loryma	Kule	Hellenistik	1,40 m
Oinoanda	Kule	MÖ 2. yy.	1,70-1,80 m
Seleukeia Pieria	Kule	Hellenistik (Yaklaşık MÖ 300)	1,75 m

Tablo 5. Kule Duvar Kalınları

Stratonikeia Kadıkulesi'nin en zirvesinde ve onun önündeki düzlükte, Aşağı Şehir Suru tasarlanırken Kadıkulesi'ne üzerine entegre edilmiş olan kuleler altıgen planlı ve kare planlıdır.

Kadıkulesi'nin zirvesinde olan Kule 6, altıgen planlı olarak tasarlanmıştır⁵⁴⁴ (Fig. 87, Lev. 19). Philo çalışmalarının çeşitli noktalarında dört farklı kule türünden

⁵⁴³ McNicoll 1997, 177.

⁵⁴⁴ Altıgen planlı kulenin köşelerinin kesilmesiyle, kulenin ön kısmı 6,75 m, köşesi yapan bölüm 4,50 m, kuzey-güney yöndeki düz uzanan yerler 8,10 m uzunluğa ulaşmıştır.

bahseder⁵⁴⁵. Bunlar kare, yuvarlak⁵⁴⁶ diğerleri ise beşgen⁵⁴⁷ ve altıgen yani poligonal planlı kulelerdir.

Klasik Dönem’de örneğini görmediğimiz poligonal planlı kulelerin sayısı oldukça azdır. Bu az sayıdaki örneklerden birisi Asina (Argolide) Kulesidir⁵⁴⁸. Asina kulesi 14 sıra yüksekliğinde günümüze ulaşmıştır. Ön yüzdeki bir miktar çıkıntı yapan iki temel sırasının üzerindeki sekiz sıranın köşeleri kesilerek altıgen plana dönüştürülmüştür. Bunların üzerindeki dört sıra ise düzleştirilmiş köşelere sahiptir⁵⁴⁹. Köşedeki eğimli kenarlarının kısalığı bakımından Asine Kule’sine benzeyen Thessalien’de bulunan Halos Kulesi daha küçük boyutlara sahip altıgen planlı bir kuledir⁵⁵⁰. Argos’taki altıgen kule ise maalesef birçok örnekte olduğu gibi günümüze temel seviyesinde ulaşmıştır⁵⁵¹.

Altıgen planlı kulelerin çoğunluğu Batı Anadolu’da yer almaktadır. Samos’ta Stratonikeia’daki çokgen planlı kuleye yakın ölçülere sahip olan altıgen planlı kule neredeyse temel seviyesinde günümüze ulaşmıştır⁵⁵². Miletos’ta yanında kare planlı bir başka kuleyle birlikte aslanlı kapıyı koruyan ve günümüze oldukça tahrip olmuş durumda ulaşan güney kule de altıgen planlıdır⁵⁵³. Miletos altıgen planlı kule, eğimli duvarının 4,52 m ve cephe duvarının 6,47 m uzunluğuyla Stratonikeia Kule 6 ile neredeyse aynı

⁵⁴⁵ Ph, Byz, *Polioretica*, 79. 7, 11, 20; Winter 1971, 194; Akarca 1998, 141.

⁵⁴⁶ Philo yuvarlak planlı kuleleri, basitçe fazla ayrıntıya girilmeden inşa edilmesini önermektedir. (Ph, Byz, *Polioretica*, 79. 21) Oldukça yaygın olan yuvarlak kuleler, düşmana doğru yuvarlatılmış bir yüzey sunmasından dolayı Hellenistik savaş koşullarına göre oldukça idealdir. Çünkü düşman toplarının tam etkisine maruz kalacak geniş, düz yüzeyler bulunmamaktadır. O yüzden yuvarlak kuleler savunmanın en fazla ihtiyaç duyulduğu kapılar ve köşelerde bulunmaktadır (Winter 1971, 194; Adam 1982, 62). Hellenistik Dönemin mevcut sistemlerinde, örneğin Perge Güney Kapısı ve Selinus Kuzey Kapısı görülmektedir. File, Gortis, Megara Hiblaia, Selinus, Paestum, Side, Atina’da Peiraeios kapısı, Peiraeios’da Aitoneia kapısı, Mantinea kapılarından bazıları, Stimpalos, Korint’te İsthmos kapısı, Megara Hiblaia ve Perge Kapısı yuvarlak çift kule ile korunuyordu. Knidos’ta limanın ağzında karşılıklı iki yuvarlak kule vardır. (Mansel 1956, 104-106; Mansel 1958, 235-237; Mansel 1963, 229, Res. 35; Winter 1971, 194; Adam 1982, 62, Akarca 1998, 142; Alanyalı 2004, 3; Lanckoronski 2005, 40, 59. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Marsden 1969, 143-147.

⁵⁴⁷ Beşgen kuleler, Labraunda Hisar Kale (?), Dura Europos, Oinoanda (Oenoanda) (McNicholl 1997, 10, Tab. 4), Latmos Herakleia, Hyllarima (Patrice 1994, 199-200, Fig. 1, 4-6), Harpasa (Debord-Varinlioğlu 2010, 43), Orak Kale (Radt 2007, fig. 7 ve Patara (Vergnaud 2021, 353, Fig. 19) kentlerinde yer almaktadır. Beşgen kuleler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Marsden 1969, 149-150; Winter 1971, 198-199; Philon Byzantius beşgen kulelerin mucidinin mühendis olan Polyeidus bildirmektedir (Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 44).

⁵⁴⁸ Frodin-Persson 1938, 27-28, Fig. 8-9; Winter 1971, 196, Fig. 192; Lawrence 1979, 387.

⁵⁴⁹ Kulenin güney tarafı 7 m, kuzeybatısı 5,5 m çıkıntı yapan ve tabanı 10,3 m genişliğinde olan kule 9,5 m²’dir (Frodin-Persson 1938, 27). Lawrence 1979, 387; Adam 1982, 58, Res. 84, Fig. 24.

⁵⁵⁰ Stahlin 1924, 179, Fig. 24; Lawrence 1979, 387; Adam 1982, 58, Fig. 25.

⁵⁵¹ Vollgraff 1907, 152, Fig. 3. Çizim ve fotoğraflar için bkz. Adam 1982, 58, Res. 85, Fig. 26.

⁵⁵² Tölle Kastenbein 1969, 44; Kienast 1978, 85-95; Lawrence 1979, 242; Adam 1982, 58, Fig. 27; Ober 1992, 158, Patrice 1994, 200.

⁵⁵³ Von Gerkan 1935, 46-47, Abb. 30-31; Adam 1982, 58, Fig. 44; Patrice 1994, 200, McNicholl 1997, 7.

ölçülere sahiptir. İsaura’da surlardan öne doğru taşan ve yakınındaki kuleyle birlikte kapıyı koruyan poligonal kuleler diğer örneklere göre daha iyi korunmuş durumdadır. Özellikle Akropolis Kapısı üzerinde bulunan yedigen ve sekizgen kuleler, altıgen planlı kulelerin çeşitli varyantlarıdır⁵⁵⁴. Stratonikeia’nın 40 km doğusunda bulunan Hyllarima’da kuşatıcıların kuşatma makinalarını getirme olasılığının olduğu, önünde düz bir alan bulunan doğu bölümünde, yine bir kapıyı koruyan kuzeyde beşgen, güneyde ise altıgen planlı iki kule bulunmaktadır⁵⁵⁵. Yine Stratonikeia’nın 40 km batısında bulunan Euromos’ta son dönemde yapılan arkeolojik çalışmalarda altıgen planlı kule temel seviyesinde gün yüzüne çıkartılmıştır⁵⁵⁶.

Stratonikeia altıgen planlı Kule 6 ve bu örneklerini saydığımız çokgen planlı kuleler kuşatma silahlarına karşı diğer kulelere göre daha dayanıklıdır⁵⁵⁷. Çünkü kuşatma makinalarından atılan toplar, çokgen bir yapının eğik yanlarına karşı kare veya dikdörtgen kulenin düz yüzeyine daha büyük bir kuvvetle vurmaktadır⁵⁵⁸. Aslında altıgen planlı kulelerin tasarımı, kare kulelerin dış köşelerinin kesilmesiyle meydana getirilmektedir⁵⁵⁹. Bu tasarım altıgen planlı kulelerin cephesinde beş kenarın sur bedeninden dışarıya doğru çıkıntı yapmasını sağlamaktadır. Böylelikle altıgen planlı kulenin geniş bir alana hakim olmasına ve daha fazla savunma ateşi kabiliyetine ulaşmasına imkan tanımaktadır.

Elbette ki savunma ateşinin kabiliyeti hem kulenin hacmine hem de kullanılacak silahların yerleştirilebileceği kule içerisindeki düzenlemelere bağlıdır. Stratonikeia altıgen planlı kule günümüze zemin seviyesinde ulaştığı için kule içerisinde kullanılacak silahların niteliklerini belirlememizi mümkün kılacak özelliklerden birisi olan menfez tipleri⁵⁶⁰ ve “epalxis”in⁵⁶¹ (pencereli duvar/siperlik) tespiti mümkün değildir. Fakat Stratonikeia altıgen planlı kule içerisinde, kule duvarlarıyla aynı seviyede

⁵⁵⁴ Knoll-Swobodo-Keil 1935, 121-124, Fig. 37-40; Winter 1971, 201; Lawrence 1979, 387; McNicholl 1997, 7-9, Table 4.

⁵⁵⁵ Patrice 1994, 199-200, Fig. 1, 4-6; Debord-Pimouguet Pedarros 2018, 203, 204, Fig. 14, Ph. 58.

⁵⁵⁶ Vergnaud 2021, 345-346, fig. 13, 17.

⁵⁵⁷ Ayrıca poligonal kuleler yuvarlak planlı kulelere göre daha az zahmet ve daha az maliyetle yapılmaktadır (Winter 1971, 194,195).

⁵⁵⁸ Lawrence 1979, 386.

⁵⁵⁹ Adam 1982; 58; Akarca 1998, 144.

⁵⁶⁰ Menfez tipleri için bkz. Lawrence 1979, 399-402; McNicoll 1997, Fig. 52. A. Akarca tarafından mazgal delikleri olarak ifade edilmektedir (Akarca 1998, 145, Res. 92)

⁵⁶¹ Almanca “Zinne”, İngilizce “Krenelierung” olarak ifade edilen bu pencereli duvarlara antik devir terminolojisinde “epalxis” denilmektedir (Krischen 1922, 15; Mansel 1964, 218).

günümüze ulaşmış bazı düzenlemeler, kule içi tasarımı ve kullanılabilir silahların nitelikleri hakkında önerilerde bulunmamızı mümkün kılmaktadır.

Stratonikeia altıgen planlı Kule 6'nın doğusunda yer alan 3,08 m genişliğindeki girişe paralel olarak uzanan iki adet bölme duvarı yer almaktadır. Bölme duvarlarının her biri 4,35 m uzunluğunda, 1,35 m genişliğindedir. Altıgen planlı kuledeki köşelerin eğim yaptığı yerde başlayan bölme duvarlar, kule duvarında kullanılan aynı malzemeyle yani kayrak taşı kullanılarak çift sıra örgü tekniğinde yapılmış oldukça güçlü duvarlardır (Lev. 19).

Stratonikeia altıgen planlı kulede olduğu gibi kule içerisini bölen duvarların benzer örnekleri bilinmektedir. Örneğin Ephesos Surunun kuzeybatı köşesinde, limanı ve kıyı ovasını izleyen St. Paul Kulesi veya diğer ismiyle St. Paul Hapishanesi yer almaktadır. Ephesos'taki diğer kulelerden daha büyük olan St. Paul Hapishanesi, muhtemelen gözetleme kulesi ve komuta istasyonunun yanı sıra ağır kalibreli mancınıkların yer aldığı bir kuledir. Günümüze zemin seviyesinde ulaşmış olan kulenin içerisini eşit parçalara bölen dört bölme duvarı bulunmaktadır. Bu duvarlar ikinci kat odalarının ortasına yerleştirilmiş ağır kalibreli "lithoboloi"lar için güçlü temeller sağlamıştır⁵⁶². Selinus'ta kuzey kapıda yer alan ve terminal batarya olarak ifade edilen yarım yuvarlak kule içerisinde Ephesos'ta olduğu gibi zemin seviyesinde enine duvarlar bulunmaktadır⁵⁶³. Syracuse'daki Euryalos kalesinin ön cephesinde yan yan 5 kule bulunmaktadır. Bu kulelerin içerisi de bölme duvarlarıyla bölünmüştür⁵⁶⁴. Orminion'da bulunan batarya doğu ve batı uçlarında "U" biçimli iki kule bulunan ve bu iki kule arasında yer alan dikdörtgen bir yapıdan oluşmaktadır. Doğu ve batı uçtaki yarım daire şeklindeki kuleler "lithoboloi"yi taşıyacak bir iç duvara sahiptir⁵⁶⁵. Yine Herakleia Latmos'un büyük kulelerinde zemin enine duvarla bölünmüş ve üst katta lithoboloiyu taşıyacak bir zemin oluşturulmuştur⁵⁶⁶.

Bu örneklerini verdiğimiz kule tasarımlarında olduğu gibi Stratonikeia Kule 6 içerisinde yer alan bölme duvarı da ikinci kat odaya yerleştirilecek ağır kalibreli

⁵⁶² Winter 1971, 180, Fig. 174-176; Ober 1992, 156, Fig. 268; McNicholl 1997, 79.

⁵⁶³ Krischen 1941, 29-31, Fig. 95, 242-243; Winter 1971, 180, Fig. 177-178.

⁵⁶⁴ Adam 1982, 249-251. Syracuse'daki Euryalos kalesinin büyük bataryası, Ephesos ve Selinus'taki yapıların anıtsal bir versiyonudur (Winter 1963, 381-385).

⁵⁶⁵ Winter 1971, 181, Fig. 179-180.

⁵⁶⁶ Peschlow 1994, 158. Abb. 10; McNicholl 1997, 79. Herakleia Latmos büyük kule ve diğer kuleler için bkz. Krischen 1922, 32-37; Ober 1992, 152-156.

mancınıklara güçlü temel sağlamak amacıyla yapılmış olmalıdır. Ağır kalibreli bir mancınığın kullanımına imkan tanıyacak şekilde tasarlanmış olan altıgen planlı kule Stratonikeia'nın en yüksek noktasında tüm kentin çevresini görebilecek bir konumda yer almaktadır. Tüm kente ve çevresine hakim konumu ve geniş iş hacmi altıgen planlı Kule 6'nın gözetleme kulesi olarak kullanımına imkan tanımış olmalıdır (Fig. 89).

Figür 89. Kule 6'nın Konumu

Stratonikeia altıgen planlı kule hem bu tasarım özellikleriyle hem de geniş bir alana hakim olarak daha fazla savunma ateşi kabiliyetine ulaşması neticesiyle, kuşatma kaynaklarını artması karşısında savunma mimarisini mükemmelleştirmek için ortaya çıkan kule tekniğinin iyi bir örneğini oluşturmaktadır.

Kule 6'nın kuzeyinde Yaylacık Düzünün hemen önünde yer alan Kule 7 kare planlı olarak tasarlanmıştır. Dikdörtgen planlı kulelerden sonra en fazla örneği bululan kule tipi kare planlı olanlardır. Örneğin, Assos surları üzerinde yarım yuvarlak kuleler,

dikdörtgen ve kare planlı kuleler bulunmaktadır⁵⁶⁷. Priene'deki birçok kule küçük ve kareye yakın dörtgen planlıdır fakat en büyük kule, yani Kule 15 kare planlı olarak tasarlanmıştır⁵⁶⁸. Erythrae savunma sisteminde günümüze güneyde 3, doğuda sadece 1 tane ulaşmış olan kuleler küçük ve kare planlıdır⁵⁶⁹. Ephesos kuleleri çeşitli ölçülerde olmakla birlikte Kule 7, Kule 33 ve Kule 41 yani St. Paul Kulesi kare planlı olarak yapılmıştır⁵⁷⁰. Knidos'ta batıda dik yokuşundan yapılacak saldırılar için tasarlanmış olan Kule 1, 3, 6, 27, 29 ve Kule 35 kare planlı olarak surlara entegre edilmiştir⁵⁷¹. Theangele kuleleri kareye yakın dörtgen ve kare planlı olarak tasarlanmıştır⁵⁷². Iasos'ta ana kapıdaki kuleler kare planlıdır⁵⁷³.

Kare planlı tasarlanmış olan Kule 7'nin sur duvarından taşan üç yönü yaklaşık 4-4,5 m seviyesinden günümüze ulaşmışken, kuzeyinde yer alan giriş yönü günümüze sadece 3-4 sıra duvar örgüsü olarak korunarak gelmiştir. Bu koruna gelen duvar örgü sırası üzerinde giriş açıklığı tespit edilememiştir. O yüzden kule girişinin seyirdim yerinden yapıldığı düşünülmektedir. 4,5 m'ye ulaşan Kule 7'nin diğer taraflarında ki duvarları üzerinde menfez açıklıkları görülmemektedir. Bu yüzden seyirdim yerinden girişi yapılan Kule 7'nin zemininin dolgulu olduğu düşünülmektedir (Fig. 88, Lev. 20).

Stratonikeia altıgen planlı Kule 6 ve kare planlı Kule 7 arasında 25 m mesafe vardır yani birbirine çok yakın konumda bulunmaktadırlar. Fakat ikisi arasında yaklaşık 10 m civarında bir kot farkı bulunmaktadır. Kule 6 Stratonikeia'nın en yüksek yerinde tüm kentte hakim bir noktada yer almaktadır. Kule 6'nın hemen önünde Yaylacık Düzü denilen çok geniş bir düzlük yer almaktadır. Kule 7 bu Yaylacık Düzü'nde bulunmaktadır. Kule 6'nın köşesinden ana kaya temel alınarak aşağıya doğru inen yaklaşık 10 m yüksekliğinde olduğu düşünülen⁵⁷⁴ Duvar 6, tam düzluğe indiği yerde batıya keskin bir dönüş yaparak Yaylacık Düzü'nde yer alan Kule 7 ile birleşmektedir. Birbirlerine bu kadar yakın konumu ve her ikisinin önünde yer alan oldukça geniş

⁵⁶⁷ Clarke et al. 1902, 189, Fig. 1; Winter 1971, 168, Fig. 150; Lawrence 1979, 328-329; Erdoğan 1991, 43; McNicholl 1997, 186.

⁵⁶⁸ Wiegand-Scrader 1904, 37,38; Winter 1971, 154, Fig. 131; Lawrence 1979, 328, 351; McNicholl 1997, 52; Adam 1982, 232.

⁵⁶⁹ Erdoğan 1991, 122; McNicholl 1997, 66;

⁵⁷⁰ Ober 1992, 156, Fig. 268; McNicholl 1997, 98.

⁵⁷¹ McNicholl 1997, 59, Table 8-9; Büyüközer 2020, 173.

⁵⁷² Bean 1971, 131-132, Fig. 20; Tırpan 1987, 74.

⁵⁷³ McNicholl 1997, 110.

⁵⁷⁴ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

düzlük burada bir kapının varlığını düşündürmektedir. A. A. Tırpan aynı sebepten dolayı burada bir kapı olabileceğini söylemiştir⁵⁷⁵. Bu şehir kapısı zirveden aşağıya inen daha sonra batıya tam dönüş yaparak Kule 7 ile birleşen yaklaşık 10 m yüksekliğinde olması öngörülen Duvar 6 üzerinde aranmalıdır (Figür 85-86).

Şunu belirtmek gerekir ki, Philo tarafından altıgen planlı kuleler sadece kapılarla bağlantılı olarak bahsedilmektedir⁵⁷⁶. Altıgen planlı kulelerin hem kapıları yoğun düşman ateşinden koruduğunu hemde aynı zamanda daha fazla hacme veya daha geniş bir alan için savunma ateşine izin verdiğini söyleyerek özellikle kapılar için önermektedir⁵⁷⁷. Ayrıca Philo'nun altıgen kulelerin dış açılardan ziyade giriş alanına girdiği bir düzenleme düşündüğünü, böyle bir planın tüm gereksinimlere uyacağını söylemektedir⁵⁷⁸. Kule içe doğru taşırılarak ön avlunun genişliği azaltılarak düşmanı, saldırının her aşamasında açık alandan avlunun en iç kısmındaki kapılara kadar her iki taraftan da ateş etmeye imkan tanıyacaktır.

F. E. Winter, her ne kadar böyle bir plan bilinmediğini söylesede⁵⁷⁹, Stratonikeia altıgen planlı kule bu tanımlamaya oldukça yakın görünmektedir. Ağır kalibreli bir mancınığın kullanıma imkan tanıyan altıgen planlı kule oldukça yüksekte ileri doğru taşarak önünde bulunan düzlükteki tüm hakimiyeti sağlamaktadır. Böylece hem her yönü ateş altında tutabilecek şekilde tasarlanmış planıyla kuşatma silahlarına karşılık verebilecek hemde güneybatısında yer alan Kule 7'yle arasında olduğu varsayılan kapıya yapılabilecek bir piyade saldırısını yoğun ateş altında tutabilecektir (Fig. 86).

3.2.5. Kulelerin Askeri Özellikleri

Stratonikeia Aşağı Şehir sur sistemine dahil ve günümüze ulaşmış olan 2 kule bulunmaktadır. Kule 6 Kadıkulesi'nin en zirvesinde, Kule 7 ise önündeki Yaylacık Düzü üzerinde yer almaktadır. Stratonikeia Aşağı Şehir kulelerinin sura bağlanmadan tasarlandığı görülmektedir. Philo, kulelerin surlara bağlanmadan yapılması gerektiğini iki sebep öne sürerek açıklamaktadır⁵⁸⁰. Bunlardan birincisi her birinin farklı bir ağırlığı

⁵⁷⁵ “Kulelerin ön kısmında Yaylacık Düzü adı verilen geniş bir düzlük yer almaktadır. İki kule arasında tepe düzünü açılan bir şehir kapısı düşünülmelidir” (Tırpan 1987, 108).

⁵⁷⁶ Ph. Byz. *Paliorketica*, 79.2.

⁵⁷⁷ Winter 1971, 199; McNicholl 1997, 7; Pimouguet-Pedarras 2000, 54.

⁵⁷⁸ Ph. Byz. *Paliorketica*, 79.2.

⁵⁷⁹ Winter 1971, 229.

⁵⁸⁰ Ph, Byz, *Poliorketica*, 62-63, I.

vardır ve bu nedenle, yapı üzerinde çatlakların açılmasına neden olmaktadır. Diğerisi ise eğer kule çökerse bağımsız olan sur bedeninde hasar olmayacağı düşüncesiyle açıklanmaktadır⁵⁸¹. Sur bedeninden ayrı tasarlanmış Stratonikeia Aşağı Şehir kuleleri herhangi bir saldırıyla çökmesi durumunda, sur duvarı üzerinden savunma yapabilecek nitelikte tasarlanmış olduğu görülmektedir. Zaten Stratonikeia sur bedenleri savunma yapacak nitelikte kalınlığa sahiptir⁵⁸².

Sur bedenleri yanı sıra Stratonikeia sur kulelerinin Hellenistik Dönemle birlikte savunma stratejisinde görülen yeniliklerden birisi olan, saldırı sırasında düşman tarafından surla yaklaşmak için getirilen “helepolis” denilen⁵⁸³ seyyar kulelere ve koç başlarına karşı dayanıklı⁵⁸⁴ yapıldığı anlaşılmaktadır. Stratonikeia Kule 6 duvarlarının 2 m’yi biraz geçen sağlam ve güçlü yapısının yanı sıra Kule 7’nin toprak ve molozla doldurulmuş ilk katı⁵⁸⁵ katapult⁵⁸⁶, ballista⁵⁸⁷ ve korbballista⁵⁸⁸ gibi ağır silahlarla yapılacak saldırılara karşı koyabilecek bir direnç göstermesi hedeflenmiştir. Aslında Stratonikeia Aşağı Şehir Kulelerinden birisi tahrip olduğu zaman diğer kuleyi koruyabilecek mesafede bulunmaktadır. Kule 6 ve Kule 7 dışındaki Aşağı Şehir kuleleri

⁵⁸¹ McNicholl 1997, 13; Nosssov 2009, 24. Philo, kulenin yıkılmasıyla oluşabilecek güvenlik tehditlerine karşı, birbirine bağlanan kule ve duvarlara karşı özellikle uyarır (Winter 1971, 164). Genel olarak kule ve perdenin birbirine bağlanması daha sonraki Helenistik surlarda daha seyrek görülür (McNicholl 1997, 13).

⁵⁸² Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Surları, *Savunma Duvarlarının Askeri Özellikleri*.

⁵⁸³ Akarca 1998, 207.

⁵⁸⁴ Lawrence 1979, 385.

⁵⁸⁵ Nosssov 2009, 21. Ayrıca sur duvarını kesen surların, Sillyon örneğinde olduğu gibi, yıkıldıklarında kulenin içi, yıkıntı ile dolar, içeriye geçit tıkanmış olurdu. Bu tip kuleler Helenistik çağda inşa edilmiştir (Akarca 1998, 146-147).

⁵⁸⁶ Yunancada mancınığa katapult deniyordu. Yaylı ve burmalı mancınık olmak üzere iki tipi vardır. Yaylı mancınıklar ok ve madeni çubuklar atmak için yapılmışlardır. Burulma gücü ile çalışan ve taş gülle atan mancınıklar daha sonra icat edilmiştir. Bunlara “petrobolos” ya da “lithobolos” deniliyordu, bkz. Akarca 1998, 103. İlk mancınıklar sadece ok fırlatabilme özelliğine sahipken, zamanla daha ağır olan mızrak ve taş atabilecek çeşitleri geliştirilmiştir. Bu durum askeri mühendislik biliminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bkz. Marsden 1969, 53-57; Lawrence 1979, 43-44; Campbell 2003, 3-7; Wilkins 2003, 10-14; Rihl 2006, 379.

⁵⁸⁷ Vit. de Arch. XI. 1-9. Ballista, ilk olarak Yunan şehir devletlerinde kullanılmıştır. Romalılar şehir devletlerini ele geçirmek için savaşırken bu silahı daha yakından tanıma imkânı bulmuştur. Bkz. Feugère 2002, 85-87; Chrissanthos 2008, 145-148. Ballista, MÖ 1. yy.’dan itibaren Roma lejyonlarının vazgeçilmez silahlarından biri olmuştur. Bkz. Campbell 2003, 22-24; Gabriel 2002, 241-243.

⁵⁸⁸ Vegetius göre, Romalı lejyonların MS 2. veya 3. yy’da kullandıkları mobil top atma aleti. Bununla beraber Cohorts’lar tarafından kullanılan ve 10 tane hafif top atmayan yaran mobil top aletlerine ise onagri deniliyordu. Bkz. Veg. mil. II. 25. Korbballista için bkz. Marsden 1971, 213-215b. Onager, Ballistata gibi bükülmüş iplerde depolanan gücün bir anda serbest bırakılması ile kullanılan bir mancınık türüdür. Ballista yay olarak kullanılan iplerde depolanan gücü kolları vasıtasıyla ileri yönlü bir harekete çevirirken, Onager geri tepme teknolojisi kullanılmaktaydı. Bu durum isabet oranını kısıtlamasına rağmen atılan nesnenin şiddetini artırmıştır. Ayrıca ballistanın karmaşık yapısına rağmen Onager daha sade ve kullanışlı bir yapıya sahiptir. Bunun için bkz. Gurstelle 2004, 127-128; Marsden 1969, 253-255

tahrip olduğu için aralarındaki uzaklık bilinmemektedir⁵⁸⁹. Fakat Kule 6 ve Kule 7 muhtemelen ikisinin arasında yer alan kapıyı korudukları için birbirine son derece yakın konumda bulunmaktadır.

Şöyle ki savunulması kolay alanlarda az sayıda kule kullanılırken, düz ve önü açık yerleşimlerde daha sık yerleştirilmiş kulelere ihtiyaç duyulmaktadır⁵⁹⁰. Vitruvius bu konuda, “Kuleler bir ok atımını geçmeyecek, aralıklarla yapılmalıdır ki, herhangi birine yapılan saldırı, sağdaki ve soldaki kulelerden *scorpione*’ler ve diğer yöntemlerle yapılan atışlarla püskürtülebilir” demektedir⁵⁹¹.

Kulelerin birbirine olan mesafesinin yanı sıra planlarının da savunmada etkili olduğu bilinmektedir. Stratonikeia Kule 6’nın altıgen planlı Kule 7’nin ise kare planlı olduğunu daha önce belirtmiştik. Philo, çokgen kulelerin duvarını daha iyi koruduğunu söylemektedir⁵⁹². Vitruvius da Philo Byzantius ile benzer düşünceleri taşımaktadır. Vitruvius kule planlarının savunmada önemli olduğunu vurgulayarak güçlü bir kulenin nasıl olması gerektiğini şu şekilde ifade eder; “Kulelerin kendileri yuvarlak veya çok köşeli olmalıdır. Kare biçimindeki kulelerin köşeleri, koçbaşı darbeleri sonucunda dağılacığından, savaş makineleriyle daha çabuk tahrip olacaklardır”⁵⁹³. Anlaşıldığı kadarıyla mancınıklar ile atılan güller, altıgen Kule 6’ya göre tam karşısına gelerek düz bir yüzey sunan Kule 7’de daha fazla tahrip edici olacaktır.

Tahrip gücü yüksek mancınıkların Kadıkulesi Mevkii’nin doğu, güney ve batı yamaçlarına çıkarılması topoğrafik olarak mümkün görünmemektedir. Fakat Kule 6 ve Kule 7’nin yer aldığı güneybatı köşede böyle bir tehlikenin olduğu buradaki plan ve tasarımdan anlaşılmaktadır. Ayrıca Kule 6 ve Kule 7 arasında yer alması muhtemel oldukça geniş Yaylacık Düzü’ne açılan bir kapının varlığı buraya savaş arabalarının getirilme riskini arttırmaktadır (Fig. 85-86, 89). Bu yüzden olsa gerek Kadıkulesi

⁵⁸⁹ Helenistik Dönemin bilindik savunma örneklerini sergileyen MÖ 200-190 yıllarına tarihlendirilen Miletos’un güney surlarında bulunan her bir kule arasındaki mesafe 60 m (Von Gerkan 1935, 33 vd., Lev. I.16), Ephesos’un surları üzerinde bulunan kuleler arasındaki mesafeler ise, 60 ile 75 m arasında (McNicol 1997, 104), Teos’da yer yer takip edilebilen batı surlar üzerinde yapılan jeozifik çalışmaları sonucunda magnetometre ile elde edilen verilerde, birbirlerine 35 m uzaklıkta 5 adet kulenin varlığı tespit edilmiştir (Polat 2016, 96).

⁵⁹⁰ Polat 2016, 89.

⁵⁹¹ Vitr. *De Arch.* I. V. 4.

⁵⁹² Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 44. Şunu da belirtmek gerekir ki yuvarlak kulelerin hiç köşe yapmaması ve yayılım ateşine imkan vermesinden dolayı askeri açıdan oldukça avantaj sağlamaktadır (Marsden 1969, 143).

⁵⁹³ Vitr. *de Arch.* V.5

Mevkiine Kule 6 ve Kule 7 entegre edilirken Kadıkulesi güneybatı köşede bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu güneybatı yönünde ilerleyen sur duvarının sırtın yüksek yerinden aşağıya doğru inmesinden dolayı oluşan güvenlik riskini ortadan kaldırmak için Kule 6 ve Kule 7'nin tasarlandığı dönemde sırta daha güçlü olan poligonal Duvar 5'i yapma ihtiyacı doğmuştur. Çokgen duvarla birlikte hem duvar yüksek sırtlara geri çekilmiş hemde bağlandığı altıgen planlı Kule 6'nın gerisinde kalarak savunma güvenliği daha da arttırılmıştır. Stratonikeia'da savunma açısından zayıf noktalarda yapılan stratejik değişiklikler ve Kule 6'nın tasarımı, Yaylacık Düzü'ne açılan kapıya getirilmesi muhtemelen güçlü savaş makinalarına karşı hazırlıklı olduğunu gösterir niteliktedir.

Bu savaş makinalarına karşı koymanın yolları güçlü sur bedenleri ve güçlü kule duvarlarının yanı sıra kuleler içerisine konuşlandırılan taş güllerle fırlatan mancınıklar olmalıdır. Maalesef günümüze ulaşmış haliyle Kule 6 ve Kule 7'nin iç tasarımını bilmemiz mümkün değildir. Ayrıca sur yürüyüşü seviyesinin üzerinde hiçbir altıgen kule günümüze ulaşmamıştır, bu nedenle bu tür kulelerin üst yapısı ve yükseklikleri hakkında verilerimiz yetersizdir⁵⁹⁴. Fakat Stratonikeia kule ölçüleri, içinde konuşlandırılan silahlar hakkında fikir edinmemizi sağlayacak niteliktedir. Genel olarak kulelerde üst katta ağır silahlar kullanılırken, alt katlar askerler tarafından ok atışları için kullanılmaktadır⁵⁹⁵. Kulelerin ölçülerine göre değerlendirildiğinde Altıgen planlı Kule 6'nın alt katında 1 adet kabza uzunluğu 4,60 m genişliği 2,1 m olan 1,4 m uzunluğunda ok fırlatabilen, 2 adet kabza uzunluğu 4,10 m genişliği 1,9 m olan 1,2 m uzunluğunda ok fırlatabilen, 2 adet kabza uzunluğu 1,5 m genişliği 0,7 m olan 0,5 m uzunluğunda ok fırlatabilen silahların kullanımı için uygundur⁵⁹⁶ (Fig. 90). Altıgen planlı kulenin üst katında ise 1 adet kabza uzunluğu 6,40 m genişliği 2,5 m olan 4,37 kg taş atabilen, 1 adet kabza uzunluğu 5,10 m genişliği 2 m olan 2,20 kg taş atabilen, 1 adet kabza uzunluğu 2,7 m genişliği 1,1 m olan 0,44 kg taş atabilen, 2 adet kabza uzunluğu 1,5 m genişliği 0,7 m olan 0,5 m uzunluğunda ok fırlatabilen silahların kullanımı için uygundur⁵⁹⁷. Kare planlı Kule 7'nin alt katına rahatlıkla 6 tane kabza uzunluğu 1,5 m genişliği 0,7 m olan 0,5 m uzunluğunda ok

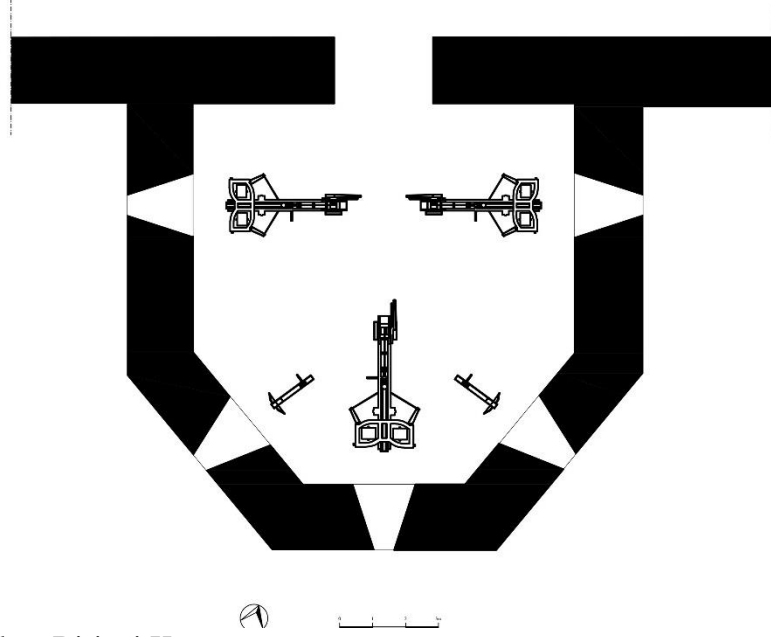
⁵⁹⁴ Marsden 1969, 148.

⁵⁹⁵ Bunun benzer düzenlemeleri Ephesos St. Paul's Kulesi, Selinus Kuzey Kapısı'nda ve Orminion'da bulunan yuvarlak kulelerin arasına yerleştirilmiş bataryalarda görülebilir (Winter 1971, 180-182, Fig. 175, 177, 180).

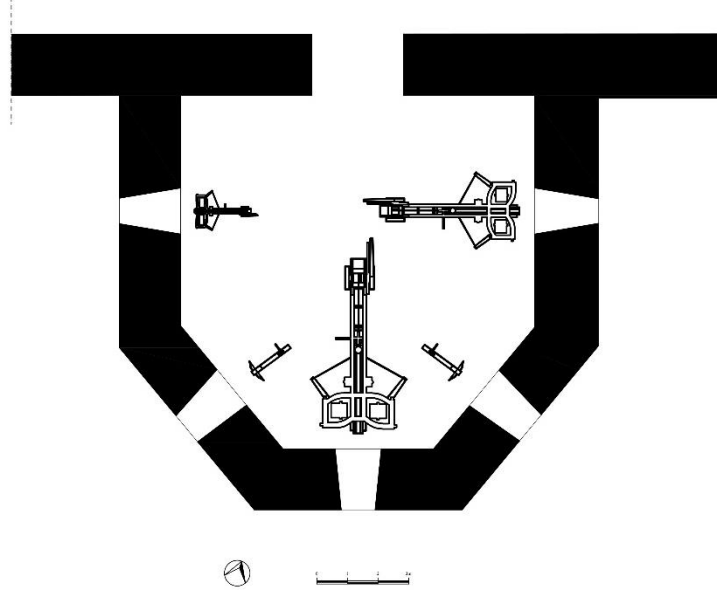
⁵⁹⁶ Ober 1992, 151, Tab. 2; Campell 2003, 14. Ayrıca bkz. Marsden 1969, 86-91.

⁵⁹⁷ Ober 1992, 151, Tab. 2, 3; Campell 2003, 14, 17. Ayrıca bkz. Marsden 1969, 86-91.

fırlatabilen silahlar, üst katta ise en 3 tane kabza uzunluğu 2,7 m genişliği 1,1 m olan 0,44 kg taş atabilen silah mancınık kullanılabilmektedir⁵⁹⁸ (Fig. 91).

Figür 90. Kule 6 Birinci Kat

Figür 91. Kule 6 İkinci Kat

Altıgen planlı Kule 6 sadece iki katlı olarak değerlendirildiğinde her kanattan ateş yapma imkanı tanıyan ölçüleriyle 10 farklı yüzeyden, Kule 7 yine iki katlı olarak düşünüldüğünde 3 yüzeyinin en az 6 noktasından ok fırlatabilen ve taş atabilen

⁵⁹⁸ Ober 1992, 151, Tab. 2, 3; Campell 2003, 14, 17. Ayrıca bkz. Marsden 1969, 86-91.

mancınıklar sayesinde önündeki Yaylacık Düzünü yoğun ateş altına tutabilecek kabiliyete sahip oldukları görülmektedir.

Bu yoğun ateş gücünün, önünde yer alan düzlüğü ve bu düzlüğe savaş kulelerinin getirilmesini imkan tanıyacak yolların menzili içinde olup olmadığı savunma stratejisi açısından oldukça önemlidir. E. W. Marsden tarafından yapılan çalışmada bir kulenin yukarıdaki belirli yüksekliklerden mancınıkla fırlatılan bir kısa ok veya taş güllenin ne kadar uzağa gideceği hesaplanmıştır⁵⁹⁹. Bu çalışmaya göre, Stratonikeia kulelerinin yüksekliklerinin belirlenmesi mümkün olmadığı için sadece 8 m'den yapılacak atışların mesafesi belirlenmeye çalışılmıştır. Yaylacık Düzü üzerinde yer alan Kule 7, eğer 8 m yükseklikten ateşleme yaparsa yaklaşık olarak duvarın 64 m önüne düşecektir. Kule 6 Yaylacık Düzü'nden yaklaşık 5 m yukarıda yer almaktadır. Buna göre 13 m'den gerçekleştirilecek atış yaklaşık olarak duvarın 71 m önünü vurabilecektir⁶⁰⁰.

Bu hesaplamalara göre, Kule 7 güneyden yapacağı atışlarla Yaylacık Düzü'ndeki tüm hedefleri vurabilecek bir ateş gücüne sahiptir. Kule 7'nin batısında ise kapıya doğru yaklaşacak tüm hedefler menzili içine girmiş olacaktır. Altıgen planlı Kule 6, geniş hacim ve birçok yönden atış yapma imkanı ile savaş arabalarını kapıya yaklaştırmadan etkisiz hale getirebilecek savaş kabiliyetine sahip görünmektedir. Ayrıca altıgen planlı kule ve Kule 7'nin alt katlarından ateşlenen ok ve mızraklar piyade saldırılarını tüm alanda kontrol altında tutmaya yetecek bir hakimiyet sağlamaktadır. Kule 6 kentin güneyinden başlayarak kendisinin kuzeyinde yer alan kapıya kadar tüm alanı kontrolü altında tutuyor olmalıydı. Yine de Kule 6'dan yapılan atışlardan kurtulan yaya saldırganlar, Kule 7'nin konumu gereği kapının önüne kadar ateş altında tutuluyor olmalıdır.

3.2.6. Kapı Malzeme, Teknik ve İşçilik

Stratonikeia kentinin kuzeyinde Eğdemir adı verilen düzlükte son derece görkemli Şehir Kapısı yer alır. Günümüzde Kuzey Şehir Kapısı⁶⁰¹ olarak isimlendirilmiş olan anıtsal kapı beyaz mermer kullanılarak inşa edilmiştir.

⁵⁹⁹ Marsden 1969, 117, 118, Fig. 1.

⁶⁰⁰Yüksek seviyelere 45 derecelik açıyla yerleştirilen mancınıklar, yaklaşık 365 m'lik bir menzile ulaşmaktadır (Marsden 1969, 118).

⁶⁰¹ Bu konudaki ilk bilgiler 18. yy'm başlarına kadar gitmektedir. 1709 yılında kenti ziyaret eden R. Pockocke şehir kapısı hakkında bilgiler vermiştir (Pockocke 1743). 1872 yılında şehir kapısı batı girişinin güney yönden çizimleri yapılarak yayınlanmıştır (Choiseul-Gouffier 1787, Pl. 79).

Y. Boysal başkanlığında 1977 yılında kent kapısında başlatılan kazılar 1984 yılına kadar devam etmiştir. Kazı çalışmaları sonucunda iki geçitli kent kapısı ve ortasındaki nymphaion ortaya çıkarılmıştır⁶⁰². Bu kazılardan sonra ortaya çıkarılmış olan kalıntılara göre kompleks şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kuzey Şehir Kapısı'nın iki yanda kemerli girişleri ve bunların arasında yarım yuvarlak havuzlu iki katlı bir nymphaion yer alır⁶⁰³. Girişlerin ön yüzünde ve her bir kemer ayağının önünde birer kolosal sütun bulunmaktadır. Sütunlar postamentli Attik-Ion kaideli, yivsiz tek parça gövdeli ve Korinth başlıklıdır⁶⁰⁴. Bu sütunlardan sadece batı girişi, batı ayağı önündeki örnek Korinth başlığı ile in situ olarak yerinde durmaktadır⁶⁰⁵. Bu sütunların üzerinde arşitrav bulunmakta, bu arşitrav aynı zamanda kemer cephesine bağlanmaktadır. Arşitravdan sonra attika kısmı gelmektedir. Ele geçen mimari bloklardan anlaşılan kırma çatıdaki alınlık boş bırakılmıştır. Kapının dıştan görülen kütleli cephesi Dor, kent içine bakan cephesi ise Korinth düzenindedir. Anıtsal yapının dıştan görünüşü sade, içten görünüşü hareketli ve zengin olarak düzenlenmiştir. Kemerli girişler arasındaki nymphaionun mozaik zemin ve mermer kaplamalı üst bölümündeki cepheler iki katlı olarak heykellerle daha gösterişli ve hareketli hale getirilmiştir⁶⁰⁶ (Fig. 92).

⁶⁰² H. Aşkın tarafından "Stratonikeia Şehir Kapısı Restitüsyonu" isimli yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Aşkın 1987).

⁶⁰³ İ. H. Mert tarafından "Stratonikeia Antik Kenti Hellenistik ve Roma Dönemi Mimari Bezemeleri" isimli doktora çalışması hazırlanmış (Mert 1999) ve daha sonra bu çalışma kitap olarak yayımlanmıştır (Mert 2008). Ayrıca yine İ. H. Mert tarafından "Die Tor-und Nymphaeumanlage von Stratonikeia" isimli çalışmada kapı ve havuzu detaylı olarak anlatmıştır (Mert 2005, 241-254). Ayrıca yazar tarafından "Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı'nın Kentin Kutsal Alanlarıyla İlişkisi" isimli çalışmada Kuzey Şehir Kapısı mimarisinden bahsedilerek kentin kutsal alanlarıyla ilişkisi değerlendirilmiştir (Özdemir 2019, 139-151) Ayrıca bkz. Söğüt 2019, 70-77.

⁶⁰⁴ Bu korinth başlığı V. İdil tarafından detaylı olarak incelenmiş ve Hadrian Dönemi'ni sonu ile Antoninler Dönemi'nin başına tarihlendirilmiştir (İdil 1976, 478-485).

⁶⁰⁵ Kuzey Şehir Kapısının giriş ayakları önünde ve bunların tam karşısında simetrik olarak yerleştirilen ikişerden dört ve toplamda sekiz adet sütun Kuzey Şehir Kapısı önündeki meydanı süslemektedir (Söğüt 2019, 75).

⁶⁰⁶ Havuz zemininde Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen mozaik döşeme bulunmaktadır. Havuzun MS 5. yy'da onarım gördüğü yazıtlardan bilinmektedir. (Söğüt – Aytekin 2017, 225); Ayrıca çalışmalarda İki ilham perisi heykeli, pudicitia tipinde bir kadın heykel ve bir Apollon heykeli ve buradan MS 5. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilen iki portre büstleri bulunmuştur (Özgan–Stutzinger 1985, 237-274; Özgan 1987, 266, Özgan 1999, 134-136).

Figür 92. Kuzey Şehir Kapısı Üç Boyutlu Görünümü

Kuzey Şehir Kapısı kemerli girişlerin kilit taşlarının üçü yoğun tahribe uğramakla birlikte günümüze kadar ulaşmıştır. Batı girişinin kabartması, taslak haliyle bitirilmeden bırakıldığı için büst şeklinde olduğu kesin olmakla birlikte kim olduğu net olarak bilinmemektedir. Fakat Lagina Hekate Kutsal Alanı'ndan gelen taş döşeli yol batı girişe ulaşmaktadır. Bu yüzden batı kapısı Hekate ile ilişkilendirilmektedir. Doğu girişinin kemer kilit taşlarının ikisi de bulunmuştur. Doğu girişteki khlamys kabartmasının görüldüğü kilit taşı, Panamara Zeus heykelinin kente at üstünde getirilişi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır⁶⁰⁷ (Fig. 93, 94). Bu sahnenin aynısı, at sırtındaki khlamysli Zeus, Severus Dönemi'ne ait olan sikke üzerinde de betimlenmiştir⁶⁰⁸. Bu kabartma kapının kuzey (dış) kısmına yerleştirilmiş olmalıdır.

⁶⁰⁷ Özdemir 2019, 147-148, Res. 9, Res. 11.

⁶⁰⁸ SNG Cop. 503. 2.

Figür 93. Kuzey Şehir Kapısı Doğu Giriş, Figür 94. Sikke Üzerinde At Kuzey Tarafı Kilit Taşının Üç Boyutlu Sırtındaki Khlamysli Zeus Taraması

Diğer kilit taşında khiton ve khlamys giydiği anlaşılan figür sağa, önünde duran boğaya dönmüş olarak betimlenmiştir. Boğa kurban sahnesi olduğu anlaşılan bu kabartma ise Stratonikeia kentinde kutlanılan Panamareia Bayramı'nın en önemli bölümlerinden birisi olan Zeus'a boğa kurban edilmesi ritüelidir⁶⁰⁹. Yine Severus Dönemi'ne tarihlenen bir sikke üzerinde tanrı Zeus'un rahibi, üzerinde bir khiton ve khlamys ile sol elinde bir asa, sağ elindeki kılıçla önünde duran boğaya saplar şekilde tasvir edilmiştir⁶¹⁰. Boğa kurban sahnesinin olduğu bu kabartma kapının güney (iç) kısmına yerleştirilmiş olmalıdır. Anlaşılan o ki, Kuzey Şehir Kapısı'nın batı tarafı Hekate, doğu tarafı ise Zeus Panamarnos girişi olarak ayrılarak kentin iki kutsal alanına atfedilmiştir⁶¹¹ (Fig. 95, 96).

⁶⁰⁹ Özdemir 2019, 147-148, Res. 10, Res. 12.

⁶¹⁰ Head 1964, 157, Pl. XXIV, 8.

⁶¹¹ Özdemir 2019, 149.

Figür 95. Kuzey Şehir Kapısı Doğu Giriş, Güney Tarafı Kilit Taşının Üç Boyutlu Taraması

Figür 96. Sikke Üzerinde Boğa Kurban Sahnesi

Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısının giriş kemerleri Roma kemer anıtlarının tipik örneklerini temsil etmektedir⁶¹². Üçgen alınlıklar ile alışılmış biçimden farklıdır, bu nedenle Yunan propylon ve Roma kemerli anıtının unsurlarının burada birleştiği varsayılabilir. Bunun dışında her iki tarafı mermer sütunlarla sınırlandırılmış bir beşik tonoz, kemerin her iki tarafında saçaklık bölgesi ve attika mimarisi ile Roma kemer anıtının olağan unsurlarına sahiptir⁶¹³. Kuzey Şehir Kapısı'ndaki bu mimari tarzın benzer örnekleri olarak, ithaf yazıtına göre MS 128 yılına ait Antalya'daki Hadrian Kapısı⁶¹⁴ ve MS 120-130 arasında tarihlendirilen Milet'teki Pazar Kapısı⁶¹⁵ gösterilebilir. Kemerli bir kapının üçgen alınlık ile birleşimi için Bosra'daki Nabataischen Kapısı'nda, Tyros Şehir Kapısı'nda ve Rimini'deki Augustus Kemerinde paralellikler vardır⁶¹⁶.

⁶¹² Özellikle Augustus Dönemi'nde genel anlamda kemerli kent kapılarının, zafer takı olarak bilinen yapı tipiyle bütünleşerek tercihe bağlı bir değişime gidildiği görülmektedir. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Kähler 1939, 373-493; MacDonald 1986; Heintze 1990; Curl 1992, 219.

⁶¹³ Mert 2005, 247.

⁶¹⁴ Lanckoronski 1890, 20-22, Fig. 8; Mert 2005, 247.

⁶¹⁵ Knackfuss 1924, 69-70, Taf. 13; Mert 2005, 247.

⁶¹⁶ Bu kapıların hepsi Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenir (Mert 2005, 247).

Sura birleşik⁶¹⁷ konumlandırılan Kuzey Şehir Kapısı'nın doğu ve batıda olmak üzere iki geçişi⁶¹⁸ vardır. Anadolu'da iki geçişli olan kapı örneği sadece Ksanthos Dipylonu'nda görülmektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, söz konusu iki girişli Ksanthos kapısı tamamen devşirme bloklarla inşa edilmiş, MS 4. yy'ın ikinci yarısı gibi geç bir döneme tarihlenmektedir⁶¹⁹. Bu nedenle MS 2. yy'ın 2. yarısında yapılan Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı iki girişli olması nedeniyle Anadolu'da yer alan örnekler içerisinde tek olma özelliğini göstermektedir. Bu bilinen şehir devletlerine bağlı iki kutsal alanın bulunmamış olması ile ilişki olabilir⁶²⁰. V. İdil, genel anlamda ele aldığı zafer takları ile ilgili makalesinde "...Anadolu'da iki kemerli örneğe rastlanılmamıştır. Çok az örneği bulunan bu tip batıya özgüdür..." demektedir⁶²¹.

Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı'nın kemerli girişleri arasında bulunan havuz ve iki katlı nymphaion Roma İmparatorluk Dönemi'nde anıtsal sayılacak büyüklükte inşa edilmiş bir örnektir⁶²². Havuzun şekline göre, çeşitli araştırmacıların "apsis nymphaion" dediği bir gruba aittir⁶²³. Bu tip, heykel eksedrası, çeşme sistemi ve tiyatro sahne duvarı (Theaterschauwand) karışımından oluşmaktadır⁶²⁴. Eksedra ve apsisli havuz örneklerine

⁶¹⁷ H. M. Özgen, doktora çalışmasında Anadolu'da Roma Dönemi takları ve tak biçimli kapıları incelenmiştir. Bu çalışmaya göre Anadolu'da bulunan kapılar surlarla birleşik konumlandırılışlarına, kente giriş niteliğinde bağımsız olarak yapılanlar ve kent içinde yerleştirilişlerine göre değişmektedir. Ksanthos Vespasianus Kapısı, Nikaia Kapıları, Attaleia Hadrianus Kapısı, Mylasa Baltalı Kapı, Pisidia Antiokheiası Batı Kapısı, Diokaisereia Kent Kapısı, Laodikeia Ephesos Kapısı Anadolu'da surlarla birleşik konumlandırılmışken, Hierapolis Frontinus kapıları, Patara Mettius Modestus Takı, Ariassos Takı, Perge Hadrianus Takı, Phaselis Hadrianus Takı ve Anazarbos Takı kente giriş niteliğinde bağımsız olarak yapılmıştır. Ephesos Mazeus-Mithridates Takı, Pisidia Antiokheiası Propylonu, Perge Demetrios-Apollonios Takı, Isaura Vetus Takları ve Side Takı, Anadolu'da kent içine konumlandırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Özgen 2009, 79-86.

⁶¹⁸ H. M. Özgen yaptığı çalışmada 25 örnekten 11 tanesini tek girişli, 13 tanesini üç girişli ve sadece birisinin iki girişli olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmaya göre Nikia İstanbul Kapı ve Lefke Kapı, Mylasa Baltalı Kapı, Ksanthos Vespasianus Kapısı, Phaselis Hadrianus Takı, Perge Demetrios-Apollonos Takı, Side Takı, Isaura Vetus Hadrianus Takı, Severus Alexander Takı, Kilikia Sağlıklı Takı ve Sarıseki Takı tek girişlidir. Hierapolis Kuzey Frontinus ve Güney Frontinus Kapısı, Laodikeia Ephesos Kapısı, Ephesos Magnasia Kapısı ve Mazeus Mithridates Kapısı, Patara Mettius Modestus Takı, Ariassos Takı, Pisidia Antiokheiası Propylonu ve Batı Kapısı, Attaleia Hadrianus Kapısı, Perge Hadrianus Takı, Anazarbos Takı, Diokaisereia Kent Kapısı üç girişlidir (Özgen 2009, 74-75).

⁶¹⁹ Des Courtils 2003, 83.

⁶²⁰ Özdemir 2019, 149.

⁶²¹ İdil 1989, 354.

⁶²² Stratonikeia kapısı ve 42,50 m uzunluğa, 14,20 m yüksekliği sahiptir.

⁶²³ Neuerburg 1965, 53-55; Bol et al. 1984, 77; Mert 2005, 247.

⁶²⁴ E. Polaschek, sistemlerin cephe tasarımına göre, farklı scaenae fron tiplerinden türetilen üç temel formu ayırt eder (Polaschek 1937, 1520-1522). Bu gruplandırmaya göre, Stratonikeia'daki nymphaion, nişlerle tasarlanmış çok katlı cephesi nedeniyle Polaschek'in Pompeii'deki büyük tiyatronun sergileme duvarından aldığı ikinci temel forma karşılık gelmektedir (Mert 2005, 248).

bakacak olursak, Alexandria Troas⁶²⁵, Gerasa⁶²⁶, Olympia Herodet Atticus⁶²⁷, Atina Agora⁶²⁸, Leptis Magna⁶²⁹ çeşmeleri eksedralı ve zengin bezemeye sahip örneklerdir⁶³⁰.

Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı iki kemerli kapısı ve nymphaeumu, Küçük Asya'daki diğer tüm örnekleri gölgede bırakan nadir örneklerden birisini oluşturmaktadır. Ayrıca bu mimari yapısıyla kentün kuzey bölgesindeki şehir manzarasını önemli ölçüde değiştirmiştir.

Kapılar aslında üç unsurun buluşma noktalarıdır. Bunlar sur içindeki ve dışındaki alanlar ile sur hattının kendisidir⁶³¹. Şehir surları içinde sokaklar ister planlı ister plansız bir şekilde tasarlanmış olsun, her zaman bir şekilde organize olan yerleşimin kentsel yapısını takip etmiş veya onunla bağlantılı olarak büyümüştür. Ancak dışarıda, yollar farklı parametrelere göre düzenlenirdi. Yollar doğal arazinin topoğrafyasına uyarlanarak, şehrin bağlantılı olduğu yerlere yönlendirilmişlerdir. Özellikle Stratonikeia'da olduğu gibi "büyük çevrim" savunma sisteminde, sur hattı yerleşim alanından daha geniş alanları çevirdiği için⁶³² kapılar kara yollarının uzantısına, kutsal alanların yönüne ve doğal topoğrafyanın gereksinimlerine uyma eğilimi göstermektedir⁶³³.

Şunu belirtmek gerekir ki, kent içindeki yolların kapıyla olan koordinatlarının değiştirilmesi sadece kentün planlamasıyla ilgili düzenlemeleri gerektirmektedir ancak kapıların kent dışındaki yollarla olan konumlarının değiştirilmesi kentün bölgeyle olan durumunu etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, önceki dönemlerden itibaren kullanılan kapıların ve yolların, konumlarının değiştirilmesi çevredeki alanlarla iletişiminin karmaşık bir durum almasına ve koordinasyonun bozulmasına sebep olacaktır⁶³⁴. Bu nedenle, Hellenistik Dönem'den önceki kentsel çevrelerde, kapıların konumu genellikle

⁶²⁵ Öztaner 1999, 27-31, Fig. 1-2.

⁶²⁶ Kraeling 1938, Taf. 28.

⁶²⁷ Bol et al. 1984, 76, Res. 38.

⁶²⁸ Bol et al. 1984, 78, Res. 41.

⁶²⁹ Ward-Perkins 1993, 79, Abb. 4.

⁶³⁰ Perge F2 numaralı (Mansel 1975, 68, Res. 26), Side ve Aspendos çeşmeleri ise dikdörtgen havuza sahip ve apsisli olmasına karşın yine diğer örnekler gibi zengin bezemeyi içeren cephelere sahiptir (Aşkın 1987, 41; Mert 2005, 247-249).

⁶³¹ Şehrin medeni alanını, duvar aracılığıyla dışarıdaki daha az organize doğal, "vahşi" alana bağladılar, bkz. Müth 2016, 164.

⁶³² Şehir surları yerleşim alanını daha yakından çeviriyorsa, kapılar kentsel sokak ağına göre uyarlanmıştır, bkz. Müth 2016, 165.

⁶³³ Kapılar boyutu ve tasarımı, yerel bölgedeki referans noktalarına (örneğin limanlar, kutsal alanlar) veya komşu yerlere ulaşım bağlantılarının özel önem taşıdığı bir göstergesi olabilir, bkz. Laufer 2016, 201.

⁶³⁴ Ayrıca bu koordinasyon sadece barış zamanlarında arzu edilen bir şey değildir, bkz. Jansen 2016, 120.

şehir güçlendirilmeden çok önce kurulmuş olan ana yolların konumu tarafından sistematik olarak belirlenmiştir⁶³⁵.

MS 2. yy'ın ortalarına tarihlendirilen Kuzey Şehir Kapısı'na uzanan yolun daha önceki dönemde kullanıldığı tespit edilmiştir⁶³⁶. Bu yol Stratonikeia'dan Lagina Hekate Kutsal Alanı'na giden yolun başlangıcını oluşturmaktadır. İki anıtsal kemerli girişi ve bu girişler arasında yarım yuvarlak havuzu bulunan Kuzey Şehir Kapısı'ndan önce Hellenistik Dönem'de burada başka bir kapı bulunuyor olmalıydı. Hellenistik Dönem kapısının kesinlikle savunma amaçlı yapılmış olduğu ve bu yüzden daha farklı bir planda tasarlanması gerekmektedir. Arazide yürütülen çalışmalarda Kuzey Şehir Kapısı'na bağlanan Hellenistik Dönem sur bedenlerinin hiç sapma yapmadan aynı istikamette uzandığı tespit edilmiştir. Bu yüzden kapının bindirmeli tipte yapılmış olması ihtimal dışı görünmektedir. Bindirmeli tip dışındaki ana kapı çeşitleri A. Akarca tarafından I. Alt geçitli, II. Çift kuleli, III. Çift Kuleli ve avlulu, IV. Sur duvarlarının a. Eğimli olarak kavuşması, b. Karşılıklı kırılması, c) kavislenmesi ile meydana gelen kapılar, V. Kuleler ve dirsekli sur duvarları ile gizlenen kapılar olarak 5 farklı tipolojide değerlendirilmiştir⁶³⁷. Stratonikeia Hellenistik Dönem kapısının planının günümüze ulaşmış olan kalıntılardan avlulu bir plan tipine sahip olduğu ileri sürülebilir.

Şöyle ki, Kuzey Şehir Kapısının üzerine oturduğu döşeme ve sütunlu caddeyle birleşen dikdörtgen formda bir alanının kuzey ucunu kaplamaktadır. Bu dikdörtgen formlu geniş alan, kapının avlusunu oluşturuyor olmalıdır. Çünkü kapının güneyinden şehre doğru uzanan cadde Kuzey Şehir Kapısı'nın girişlerinin herhangi birisinden değil, ortada havuza denk gelen alandan değil, bu dikdörtgen formlu döşemenin güneyinin tam ortasından başlamaktadır. Yani, kente uzanan cadde avludan sonra başlamaktadır. Bu yüzden MS 2. yy'da yapılmış olan Kuzey Şehir Kapısı'ndan önceki Stratonikeia Hellenistik Dönem kapısının avlulu olduğu düşünülmektedir. Zaten MÖ 4. yy'ın başlarından itibaren büyük şehir kapılarının genellikle bir avlu gerisine alındığı bilinmektedir⁶³⁸. Bu şekilde hem şehir girişine anıtsal bir görünüş kazandırılmış hem de

⁶³⁵ Winter 1971, 104; Pimouguet-Pedarrros 2000, 61.

⁶³⁶ Nekropol alanında yer alan yolun altına inildiği halde hiç mezara rastlanmamıştır. Bu durumda yol eski, mevcut kapı ise sonradan yapılmıştır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Boysal 1987, 53; B. Söğüt 2013, 612.

⁶³⁷ Akarca 1998, 150, Res. 96.

⁶³⁸ Winter 1971, 223; Akarca 1998, 155.

düşman avluya girdiği zaman onu avlunun dar alanı içinde sıkıştırarak imha etme imkanı sağlanmıştır.

Avlular yamuk, yarım daire, tam daire, oval ve “U” biçimli⁶³⁹ olmasının yanı sıra Stratonikeia’da olduğu gibi dikdörtgen formlu olanlar da bulunmaktadır.⁶⁴⁰ Y. Boysal⁶⁴¹ ve A. A. Tırpan’da Stratonikeia’da Kuzey Şehir Kapısı’ndan önce bir Hellenistik Dönem kapısı olması gerektiğini düşünmektedir⁶⁴². Yine B. Söğüt, burada Roma İmparatorluk Dönemi öncesine ait bir kapının varlığından bahsetmektedir⁶⁴³. A. Akarca ise, bu döneme ait yazıtlarda geçen tripylon⁶⁴⁴ sözcüğünden dolayı Hellenistik Dönem kapısının üç geçitli olabileceğini söylemektedir⁶⁴⁵. Aslında bölgede “Tripylon”⁶⁴⁶ ismiyle anılan ve Maussollos Dönemi’ne tarihlendirilen Myndos Kapısı yer almaktadır⁶⁴⁷. Fakat bu kapı üç geçitli değildir. Kapının kuzey ve güney bağlantı duvarında simetrik olarak yerleştirilmiş 2,43 m'lik iki kapı açıklığı sur önündeki alanlara açılmaktadır. Bunun ana kapıyla birlikte, tüm kapı kompleksine eski adını "Tripylon" olarak veren üç kapıyı oluşturabileceği ileri sürülmüştür⁶⁴⁸. Stratonikeia’da Hellenistik Dönem’de yer alan kapının Myndos’ta olduğu gibi kulenin bağlantı duvarlarında yer alan açıklıklardan dolayı mı, yoksa üç geçiti olduğu için mi “Tripylon” olarak bahsedilmiş olduğunu bilemiyoruz. Aslında Stratonikeia yazıtında geçen “Tripylon” kelimesinin sura ait bir geçiş için mi veya bir başka yapı, örneğin agora için mi kullanıldığı da bilinmemektedir. Bu cevabın kentte devam eden arkeolojik çalışmalar sonucunda daha ileriki dönemlerde açığa kavuşacağı ümit edilmektedir. Şu an mevcut veriler ışığında, Hellenistik Dönem’de Stratonikeia’da bugün Kuzey Şehir Kapısının bulunduğu yerde, çağın savunma teknolojisine cevap verecek

⁶³⁹ Anadolu’da Assos, Side, yarım daire şekilli avlu Mantinea A, Tindaris, Silyon, Side’nin büyük kapıları, daire planlı avlu Messene’da Arkadia kapısı, oval avlu Perge, “U” şekilli avlu Philippoi’nin batı kapısı, örnekler arasında gösterilebilir, ayrıca bkz. Kahler 1942, 34-36; Mansel 1963, 228-234; Winter 1971, 224-227; Akarca 1998, 155-161.

⁶⁴⁰ Atina’da Pniks tepesinden geçen diateikhisma duvarında (Akarca 1998, 155), Pire’de Asti Kapısı (Mansel 1963, 231), Korint’te İsthmos Kapısı (Carpenter-Bon 1936, 94), Anadolu’da ise Assos (Clarke et al. 1902, 189-190, Lev, 197, 199, 209, 217, 219), Side Doğu Şehir Kapısı (Mansel 1963, 231; Akarca 1998, 155), dikdörtgen avlulu kapılardan bazı örnekleri oluşmaktadır.

⁶⁴¹ Boysal 1985, 519.

⁶⁴² Tırpan 1987, 120.

⁶⁴³ Söğüt 2013, 612; Söğüt 2019, 70.

⁶⁴⁴ 1003 numaralı yazıt, bkz. Bölüm 4

⁶⁴⁵ Akarca 1998, 57.

⁶⁴⁶ Arr. *Anab* 1.22.1-4.

⁶⁴⁷ Pimouguet-Pedarros 2000, 227; Pedersen 2010, 285, Fig. 12-15.

⁶⁴⁸ Pedersen 2010, 285, Fig. 12-15.

nitelikte dikdörtgen avlusu bulunan çift kuleli anıtsal bir kapının⁶⁴⁹ kente girenleri karşıyor olduğu düşünülmektedir.

Hellenistik Dönemin savunması için tasarlanmış ihtişamlı kapıları, Pax Romana'yla birlikte Roma İmparatorluk Dönemi'nde⁶⁵⁰, estetik bir karaktere büründürülmüştür⁶⁵¹. Bu değişimin yansıması iki katlı bir nymphionu ve çok az örneği bulunan batıya özgü iki kemerli girişle⁶⁵² Stratonikeia'da kentin temsili karakterini yansıtan Kuzey Şehir Kapısı'nda görülmektedir. Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı'nda⁶⁵³ olduğu gibi, kapılar yabancıların şehre giriş yerleri olmasının yanı sıra şehrin sakinleri tarafından sıklıkla ziyaret edilen yerler olarak kentin sembolik işlevlerinin odak noktalarıdır⁶⁵⁴. Aynı zamanda kent kapıları, din dışı dünyadan kutsal alanın dini dünyasına geçişe doğru hareket duygusunu taşıyan ayrıcalıklı yapıları oluşturmaktadır⁶⁵⁵. Bu yüzden kapılar, kapılara bağlanan yollar ve kapının içerisinden kente uzanan cadde genellikle festivaller bağlamında önemli bir prosesyon-seramoni alanını oluşturmaktadır⁶⁵⁶ (Fig. 97).

⁶⁴⁹ Barış zamanlarında, gelenleri karşılayan kapılardır ve bu nedenle bir topluluğun kendi portresini çizmek için özellikle uygun yapıdır (Jansen 2016, 118).

⁶⁵⁰ Hellenistik Döneme tarihlendirilen Side "Büyük kapı" da MS 2. yy'ın sonlarında bazı düzenlemeler yapılmış ve cephe düzenlemesinde heykeller kullanılmıştır (Mansel 1958, 223). Efes'in güney doğusunda yer alan ve sur sisteminin bir parçası olarak kentin ana girişini oluşturan MÖ 2. yy'da yapılmış, "Magnesia Kapısı"nda, MS 2. yy'da değişiklikler yapılmıştır (Sokolicek 2010, 359).

⁶⁵¹ Taşkın 2017, 345.

⁶⁵² Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Kapı Malzeme, Teknik ve İşçilik*.

⁶⁵³ Panamara'da bulunmuş olan bir yazıtta "κρηνη Παρθενικη" yani "bakireye ait çeşme" ibaresi yer almaktadır. Bulunuş yerinden dolayı Panamara'ya ait olması gerektiğini söyleyen Laumonier'in aksine Ç. Şahin Kuzey Şehir Kapısı önünde bulunan yaklaşık 3 m boyundaki Athena Parthenos heykelinden dolayı, yazıtın yani "bakireye ait çeşme"nin Kuzey Şehir Kapısı arasında yer alan çeşmeye ait olması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin 2005, 13-14.

⁶⁵⁴ Side "Büyük kapı" MS 2. yy'ın sonlarında yapılan bazı düzenlemeler, A. M. Mansel tarafından şehir kapılarının erken dönemlerden beri taşıdığı dini karakterin Side kapısına yansıması olarak yorumlanmıştır (Mansel 1964, 229). Efes'teki "Magnesia kapısı"nda, MS 104 yılına ait bir yazıttan öğrendiğimiz kadarıyla, Artemis Tapınağı'na konulacak olan kutsal heykellerin Magnesia Kapısı'nın önünde bekleyen korteje verilmesinden bahsedilmektedir (Sokolicek 2010, 359).

⁶⁵⁵ Tomlinson, 2003: 106; Polat 2016, 65.

⁶⁵⁶ Müth 2016, 167; Taşkın 2017, 254-255; Özdemir 2019, 147-148.

Figür 97. Kuzey Şehir Kapısı ve Kapının İçerisinden Kente Uzanan Cadde

Stratonikeia kentinde düzenlenen festivallerin yanı sıra Stratonikeia Şehir Kapısı'nın yapısal özelliği ve plan şekli göz önünde bulundurulduğunda kapının önü ve kapının önünden güneye doğru kente uzanan sütunlu caddenin prosesyon-seremoni alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kapının doğu girişinin Zeus Panamaros'a batı girişinin Hekate'ye atfedildiği Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı, festivallerin düzenlendiği en güzel kapı örneklerinden birisini oluşturmaktadır⁶⁵⁷. Bu festivaller içinde Zeus Panamaros adına düzenlenen bayramlar, Panamara'da başlayarak Kuzey Şehir Kapısının önüne ulaşmakta ve kapıdan geçerek cadde boyunca devam etmektedir⁶⁵⁸. Hekate adına⁶⁵⁹ düzenlenen törenler⁶⁶⁰ kapının önünde başlayıp kutsal yol⁶⁶¹ boyunca devam ederek Hekate Kutsal Alanına ulaşmaktadır. Erken dönemlerden itibaren birçok bölgede prosesyon-seremoni amaçlı planlanmış cadde veya yol örnekleri bilinmektedir⁶⁶². Kentsel

⁶⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir 2019, 147.

⁶⁵⁸ Zeus Panamaros adına düzenlenen Komyria, Heraia ve Panamareia isimli üç kutsal bayram vardır Ayrıca bkz. Oppermann 1924, 59; Mutlu 2016, 84-89; Özdemir 2019, 147).

⁶⁵⁹ Hekate Kutsal alanında "Kurtarıcı Hekate Epiphanes ve Stratonikeia'nın Velinimeti Tanrıça Roma Stratonikeia" adına festivaller düzenlenmektedir (Şahin 1982, 9; Özdemir 2019, 147).

⁶⁶⁰ Hekate için, Hekatesia, Anahtar Taşıma, Doğum Günü şenlikleri ve Gizli Dinsel törenler yapılmaktadır (Tırpan-Söğüt 2005, 10; Özdemir 2019, 147).

⁶⁶¹ Bu konu için bkz. Boysal 1987, 53; Söğüt 2013, 612; Söğüt 2019a, 134-135, Fig. 9).

⁶⁶² Anadolu'da erken dönemlerden itibaren prosesyon yollarının varlığı bilinmektedir. Kutsal alan ile ana kent arasında bulunan kutsal yollar birçok kente karşımıza çıkar. Miletos ile Didyma arasındaki yaklaşık

bir alayı içeren ve kutsal yollar boyunca devam eden bu festivaller, kapıların önünde başlar, kapılarda biter ya da kapılardan geçerek şehrin içinde devam ederdi. Efes Magnesia Kapısı'nın söz konusu büyük Artemis alayındaki katılımcıların durup, toplandıkları ve ayinin yapıldığı kültürel bir alan olduğu bilinmektedir⁶⁶³.

Tüm bu veriler ışığında, giriş kapılarının şehir ve kutsal alan arasında ilişki kuran kültürel bağlantılar olduğu anlaşılmaktadır⁶⁶⁴. Görünen o ki, Stratonikeia Şehir Kapısı da alaydaki katılımcıların toplandıkları, ayinin başladığı veya bittiği bazen kentin içine sütunlu caddeye doğru devam eden, son derece önemli ve görkemli festivallerin düzenlendiği prosesyon-seremoni alanı olarak kullanılmıştır.

Bu kapılar dışında girişi iki kuleyle korunan ve kuleleri günümüze ulaşmış diğer bir kapı, Kadıkulesi üzerinde, Philo'nun kapılar için önerdiği Altıgen planlı Kule 6 ve Kule 7 arasında Yaylacık Düzü'ne açılan giriştir⁶⁶⁵. Burada kuleler ve kuleleri birbirine bağlayan duvar Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ne Aşağı Şehir Suru inşa edilirken yani MÖ 3. yy'da eklenmiştir. Peki burada daha öncesinde yani Arkaik Dönem'de bir kapı var mıydı? Bu soruyu cevaplamak için yeterli olan günümüze ulaşmış arkeolojik bir kalıntı veya bu yolun kullanıldığına dair yeterli epigrafik veri mevcut değildir. Fakat yine burada kapıların konumunu, genellikle şehir güçlendirilmeden çok önce kurulmuş olan ana yollar belirler, fikriyle düşünüldüğü zaman ortaya çıkan cevap, evet olacaktır. Bu geçidin önündeki geniş Yaylacık Düzü, hem yaya trafiğine hem de dönemin tekerlekli araç trafiğine imkan tanıyacak yolun başlangıcını oluşturmaktadır. Bu yol, antik dönemde Stratonikeia'yı güneyden Beçin Kalesi, Keramos ve Mylasa'ya götürecek kısa bir yol hattı olmalıdır. Yazıtlarda Stratonikeia'da "Mylasa Kapısı" ismiyle bir kapı olduğu bilinmektedir. Hellenistik Döneme tarihlendirilen ve kentin suruna ait olan yazıtlarla kentte

16 km.'lik kutsal yolda çok sayıda anıt, aslan ve rahip heykelleri, Artemis'e adanmış bir tapınak ile mezarlar yer alır. Bunun için bkz. Graeves 2003, 152-154. Mylasa ile Labraunda kutsal alanı arasındaki yaklaşık 13 km uzunluğundaki yol üzerinde mezarlar görülmektedir, bkz. Baran 2010, 123-131. Karia Bölgesi'nde Stratonikeia ile Lagina kutsal alanı arasında bulunan 13 km uzunluğundaki yol etrafında farklı dönemlere tarihlenen *nekropolis* alanları vardır, bkz. Söğüt 2013, 612-613. Aizanoi'da kent ile kentin yaklaşık 4 km. güneyinde bulunan Meter Steunene kutsal alanı arasında bir yol bilinmektedir, bkz. Taşkıran 2016, 29.

⁶⁶³ Günümüze ulaşan bir kabartma olmamakla beraber Efes "Magnesia Kapısı'nın" Artemis için gerçekleştirilen dini ritüellerin önemli bir parçasını oluşturduğu yazıtlardan anlaşılmaktadır. Pausanias'ın "Magnesia Kapısı" diye bahsettiği bu yapıyla ilgili en ayrıntılı bilgi MS 104 yılına ait bir yazıttan öğrenilmektedir. Yazıtta Artemis Tapınağı'na konulacak olan kutsal heykellerin Magnesia Kapısı'nın önünde bekleyen korteje verilmesinden bahsedilmektedir (Sokolicek 2010, 328).

⁶⁶⁴ Polignac 1995, 84, 153.

⁶⁶⁵ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Kulelerin Askeri Özellikleri*.

“Mylasa Kapısı”nın varlığı anlaşılmıştır⁶⁶⁶. Ayrıca Yaylacık Düzünün tam önünde taş döşeli antik dönem bir yolun kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır (Fig. 98).

Figür 98. Yaylacık Düzü'nün Önünde Yer Alan Taş Döşeli Antik Dönem Yol

Şunu belirtmek gerekir ki Stratonikeia Kadıkulesi'nde Yaylacık Düzü'nden ilerleyerek Kule 6 ve Kule 7 arasından geçen yol günümüzden 30 yıl öncesine kadar hala kullanılmaktaydı. Bu yol, Eskişehir'de (Stratonikeia'nın üzerine kurulmuş olan güncel yerleşim) kurulan pazara, kentin kuzeyinde yer alan Bencik ve çevresinden gelenlerin kullandığı ve çevrede yaşayanların günümüzde “deve yolu” diye isimlendirdikleri yoldur. Anlaşılan o ki, Stratonikeia territoryumuna ulaşan yollar ve kapıların güzergahı Hellenistik Dönemin çok öncesinde belirlenmiş ve ifade ettiğimiz bu kapılar ve yolların konumu günümüze kadar değişmeden kullanılmıştır.

⁶⁶⁶ M. Aydaş tarafından, 2010 yılı çalışmalarının çok önemli keşiflerinden birisi olarak ifade edilen yazıt kentin sur duvarına aittir ve Hellenistik Döneme tarihlenmektedir (Söğüt 2012, 410).

3.3. Tarihlendirme

Surları tarihlendirebilmek için kazıların her zaman olumlu sonuç vermeyeceğini belirten L. Karlsson, güvenli olarak surları tarihlendirebilmek için duvar işçiliği, kule ve tarihsel süreci içerisine alan yöntemin kullanılması gerektiğini belirtmektedir⁶⁶⁷. F. A. Winter, Milet ve Korinth'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarının surların tarihlendirilmesinde tatmin edici sonuçlar vermediğini söylemektedir⁶⁶⁸. A. W. McNicholl, Hellenistik surların tam bir kronolojik dizininin elde etmenin yollarından birisinin, surların tamamında uygulanacak stratigrafik bir kazı olduğu belirterek tarihlendirme için, tarihi süreç, yazılı kaynaklar ile epigrafik veriler, duvarcılık, plan ve kuleleri de içeren taktiksel düzeni ele almıştır⁶⁶⁹. I. Pimouguet-Pedarros, Karia'da askeri karakterdeki yapıların stratigrafik kazıların hala çok kısıtlı olduğunu ifade etmiştir. Askeri mimaride yürütülecek kazılardan elde edilen verilerin, yapılarda daha sonraki dönemde yapılmış olan onarımlar veya yeni eklemeler neticesinde katmanlarda oluşan karışıklıklar dikkate alarak değerlendirme yapılması gerektiğine dikkat çekerek, yazılı kaynakların ve epigrafik verilerin, tahkimatların tarihlendirilmesi için yararlı olmaya devam ettiğini belirterek bunun yanında duvarcılık, plan ve kuleleri içeren taktiksel süreci ele almıştır⁶⁷⁰. A. Büyüközer, Knidos sur bedenleri ve kulelerin temelsiz bir şekilde doğrudan kayalık alt yapı üzerine inşa edilmiş olmalarının, olası kazı çalışmalarında tatmin edici sonuçlar alınacağına dair şüphe oluşturduğu için kent surunun tarihlendirilmesinde diğer kriterler üzerinde durmuştur⁶⁷¹.

Aslında kulelerin temelsiz bir şekilde doğrudan kayalık alt yapı üzerine inşa edilmiş olmalarının tatmin edici sonuçlara ulaşılmasını engellemesinin yanı sıra yapılarda daha sonraki dönemde yapılmış olan onarımlar veya yeni eklemeler neticesinde katmanlarda oluşan karışıklıkların Stratonikeia Kadıkulesi'nde yürüttüğümüz ve daha önce yürütülen kazı çalışmalarında kendini gösterdiğini ayrıca Stratonikeia Aşağı Şehir de hiçbir kule kalıntısının da günümüze ulaşmadığını belirtmek isterim.

Çalışmamızda, surların tarihlendirilmesinde güvenli olarak kabul edilen duvar işçiliği, plan ve kuleleri içeren taktiksel süreç, epigrafik buluntular ve en önemlisi tarihsel

⁶⁶⁷ Ayrıca bkz. Karlsson 1994, 142-144.

⁶⁶⁸ Winter 1994, 30.

⁶⁶⁹ Ayrıca bkz. McNicholl, 2-9.

⁶⁷⁰ Ayrıca bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 25-38; Taşkiran 2017, 273.

⁶⁷¹ Büyüközer 2020, 183-184.

süreci içeren dört yöntem kullanılmıştır. Ancak yapılan tespitlerde, bu yöntemlerin aynı kronolojik aralığa girmesi durumunda tarihlendirmenin kabul edilebilir olduğu ifade edilmektedir⁶⁷². Savunma sistemlerini tarihlendirmek için en faydalı yöntemlerin başında kentin tarihsel sürecinin geldiğini belirtmek gerekmektedir. Bölgeye ait tarihi akışın detaylı olarak izlenmesi ve bu dönem içerisinde kentin savunma sistemi ihtiyacını gerektiren tarihsel olaylar belirlenmelidir. Ayrıca şehirlerin kurulması, yeniden kurulması veya isminin değiştirilmesi kent surları için “terminus ante quem” olarak değerlendirilmektedir⁶⁷³. Bu yüzden, çalışmamızda Stratonikeia surunu tarihlendirmek için daha önceki sur çalışmalarında değerlendirilmiş olup güvenli olarak kabul edilen yöntemler kullanılmıştır.

Duvar işçiliği ve tarihsel süreç

Burada öncelikli olarak sırasıyla Stratonikeia Kadikulesi ve Aşağı Şehir duvar yapım teknikleri ele alınmıştır. Bu verilerden elde edilen yaklaşık tarihleme önerileri Karia ve birinci bölümünde detaylı olarak ifade etmeye çalıştığımız Stratonikeia'nın tarihsel sürecine göre, surlarla ilgili kentin tarihsel gelişimi kronolojik olarak belirlenmiştir.

Stratonikeia Savunma Sistemi üzerinde beş farklı duvar örgüsü tespit edilmiştir (Tab. 6). Kadikulesi savunma duvarları kuru duvar tekniğinde örülmüştür. Stratonikeia Aşağı Şehir Duvar 5, eğri kenarlı çokgen ve dikdörtgen bloklar kullanılarak, Duvar 6, Duvar 8, Duvar 9 ve Duvar 10 ise birbirine yakın teknikte düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Bu duvarlar içerisinde yer yer çokgen taşlar görülmektedir. Sur sistemi üzerinde görülen küçük tarz farklılıkların, belki de birkaç taş ustası ekibinin aynı anda çalışmasından kaynaklandığından bahsetmiştik. Bu uygulama dışında stilistik farklılıkların görüldüğü Duvar 8'in bazı bölümleri ve Kule 7 duvarları, düzensiz kareye yakın dörtgen ve yamuk bloklardan örülmüştür. Yine Duvar 8 ve Duvar 9'ın bazı bölümlerinin ise düzensiz dörtgen tekniğinde örülmüş duvar görülmektedir.

⁶⁷² Karlsson 1994, 142.

⁶⁷³ Efes ve Halikarnassos örneği için, ayrıca bkz. Karlsson 1994, 142.

Duvar ismi	Dönemi	Blokların şekli	Duvar Resmi
Kadıkulesi Sığınma Kalesi	MÖ 6.-5. yy	Kuru/moloz taşlardan	
Duvar 5	MÖ 260-201	Eğri kenarlı çokgen-dörtgen	
Duvar 6 Duvar 8 Duvar 9 Duvar 10	MÖ 260-201	Yamuk-dörtgen	
Duvar 8 ve Kule 7'nin bazı bölümleri	MÖ 201'den sonra	Kareye yakın dörtgen ve yamuk	
Duvar 8 ve Duvar 9'un bazı bölümleri	Geç Antik Çağ	Eski taşlardan örülen karışık duvar	

Tablo 6. Stratonikeia Savunma Duvarı Bölümleri ve Dönemi

Kadıkulesi Sığınma Kalesi kuru duvarı, herhangi bir kronolojik sistemde yararlı olabilecek bir tarzda inşa edilmediğinden⁶⁷⁴ tartışma dışı tutulmaktadır. Fakat bir alandaki savunma sistemlerinin en erken duvarlarının kuru duvar tekniğinde yapıldığı genellikle doğrudur, bu nedenle teknik, sahadaki daha iyi stilin diğer dönemlerinin göreceli

⁶⁷⁴ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi, *Duvar, Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

kronolojisinin belirlenmesinde önemlidir⁶⁷⁵. Bizde şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, Stratonikeia Kadikulesi kuru duvarı, Aşağı Şehir Surunda yer alan daha iyi stil duvardan önce yapılmıştır.

Ayrıca, bölgede yürütülen sur çalışmalarında Hekatomnid Dönemi öncesine tarihlendirilen Kyndia, Idyma, Kyllandos, Mylasa gibi⁶⁷⁶ yerleşimlerdeki sur inşasında düzensiz çokgenlerin yanı sıra tercihen moloz taşların kullanıldığını daha önce belirtmiştik⁶⁷⁷.

MÖ 4. yy'da Hekatomnidler altında yapılan sur inşaat tekniklerinde, kare atkılar ve dikdörtgen enlemesine taşlardan isodomik örgü sırasıyla yükseltilmiş ve emplekton tekniğinde örülmüş duvarlar, yatay derzlerde iyi ayarlanmış düz birleşme yerleri karakteristiktir. Ayrıca kulelerin inşasında kullanılan teknikte, kesme taşların bir ya da iki blok uzunlamasına (dizi) olacak şekilde bir sonraki ise diğerini kesip yapıyı daha sıkı ve güçlü kılacak şekilde duvar içine (atkı) doğru yerleştirilmesiyle oluşturulan “çift köşe bağı” gibi duvar stilini tanımlayacak teknikler bulunmaktadır⁶⁷⁸. İfade edilen bu tekniklerin aşağıda bahsedeceğimiz Stratonikeia savunma sistemi üzerinde görülen duvar teknik ve yöntemleriyle karşılaştırılamayacak kadar farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Görüldüğü üzere Hekatomnidler altında yapılan sur inşaat tekniklerinde ve yöntemlerinde belirli bir homojenlik belirlenmiş olmakla birlikte bu durum Hellenistik Dönem'de aynı değildir. Bu durumu I. Pimouguet-Pedarros, Küçük Asya'da, kıta veya Yunanistan'dan gelen taş ustalarının, kendi bilgilerini yaymalarını sağlarken, yerli nüfusun bilgi ve uygulamalarından kesinlikle etkilenmiş olduklarını, bu temasın inşaat tekniklerini ve yöntemlerini zenginleştirerek daha fazla çeşitliliğe yol açtığını belirtmektedir⁶⁷⁹. Böylece Helenistik Dönem'den kalma birçok sur, estetik ve yapısal yeniliklere tanıklık eden bir yapı tarzı sunmaktadır.

⁶⁷⁵ Scranton 1941, 145.

⁶⁷⁶ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Üçüncü Bölüm, Kadikulesi, *Duvar, Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁶⁷⁷ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Üçüncü Bölüm, Kadikulesi, *Duvar, Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁶⁷⁸ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Dördüncü Bölüm, *Hekatomnid Dönemi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları*.

⁶⁷⁹ Bu gelişme, Yunanistan ve doğu arasındaki ticaretin gelişmesiyle, hareket halindeki işçilerin Akdeniz havzasındaki dolaşımıyla kesinlikle desteklendi, bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 92, 378.

Böyle bir yapı tarzına Stratonikeia Duvar 5 örnek olarak gösterilebilir. Duvar eğri kenarlı çokgenler ve yer yer dörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür (Tab. 6). Eğri kenarlı çokgenlerin kökeni çok eskiye gitmekle birlikte⁶⁸⁰, R. Scranton gelişiminin MÖ 6. yy içerisinde olduğunu belirtmektedir⁶⁸¹. Hellenistik Dönem’de eğri kenarlı çokgen taş işçiliğinin Karia Bölgesi’nde Arkaik bir canlanması görülmektedir⁶⁸². Erken dönemlerde estetik kaygılarla inşa edilen çokgen duvarlara Hellenistik Dönem’de yapısal nedenler de eklenmiştir. Çokgen taşlardan örülen duvarlar, Hellenistik Dönem’de kullanılmaya devam eden koç başlarına ve mancınıktan atılan güllelere karşı, özellikle kabarık yüzeyiyle diğer duvar işçiliklerine karşı oldukça dayanıklı olmalıdır. Belki de bu yüzden Hellenistik Dönem’de kule inşaatlarında çokgen taşların kullanıldığını görüyoruz. Kulenin orta kısımları çokgen bloklardan oluşur ve kulenin uçları dikdörtgen taşlarla sınırlandırılarak köşe zincirleri oluşturulur. Böylelikle kulenin stabilitesi daha da artırılmış olmaktadır. Uçlarında dörtgen ve ortasında çokgen taşlardan örülerek yapılan kuleler, Hellenistik Dönemin bir yeniliği olarak düşünülebilir. Çünkü MÖ 5. veya MÖ 4. yy’lardan kalma bu tarzda herhangi bir kule örneği bulunmamaktadır⁶⁸³. Çokgen duvarların stabilitesi açısından tüm avantajlarına rağmen Hellenistik Dönem’de, Stratonikeia Duvar 5’te olduğu gibi sadece kısmi kullanımlar veya onarımlar için kullanılmış olması, yüksek maliyetten kaynaklanmaktadır⁶⁸⁴.

Karia ve diğer bölgelerde gördüğümüz ve MÖ 3-2 yy’a tarihlendirilen Kanlıdivane, Emzireli Kule, Kyndia Kalesi, Kaunos’ta uzun duvarın “G-H” sektörlerinin bir bölümünün Stratonikeia Duvar 5’e benzerliklerinden bahsetmiştik⁶⁸⁵. Özellikle kentte bulunan III. Antiokhos Dönemi’ne ait yazıtın varlığında dolayı MÖ 3. yy’a tarihlendirilmiş⁶⁸⁶ olan Ksanthos’ta Batı Sur ve Güney Sur Güney Kapı Aksında yapılan

⁶⁸⁰ Anadolu’da çokgen taşlardan oluşturulan mimari öğelerle karşılaşmamız Hitit İmparatorluk Dönemi’ne kadar inmektedir. Boğazköy’deki çokgen örgü öncesi duvar yapılarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Naumann 2007, 69-74, Res. 44, 56.

⁶⁸¹ İyi örneklerden birisi için MÖ 560’lardan kalma Delphi’deki 2. Peribolos duvarı gösterilmektedir (Scranton 1941, 43). Ayrıca bkz. Adam 1982, 27. Aiolis’in sur ve istinat duvarları için tercih edilen eğri kenarlı çokgen örgü, İonia’da görülmez (Saner 1995, 107).

⁶⁸² Scranton 1941, 25-44; Lawrence 1996, 168.

⁶⁸³ Pimouguet-Pedarros 2000, 96.

⁶⁸⁴ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁶⁸⁵ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁶⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan 2017, 15-17, Lev. 2a-2b.

ekleme ve tamiratlardan günümüze ulaşmış olan⁶⁸⁷ eğrisel kenarlı, kaba yonulu yüzeyi kabarık çokgen duvarın Stratonikeia Duvar 5'e benzerliğini vurgulamak gerekmektedir.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, Stratonikeia Aşağı Şehir Suru inşa edilirken dik bir yamaca, bulunduğu alanı daha da güçlendirmek için, eğri kenarlı, kabarık yüzeyi kaba yonulu bloklarla örülmüş olan Stratonikeia Duvar 5'in MÖ 3. yy'da yapıldığı önerilmektedir.

Stratonikeia sur sistemi üzerinde çokgen taşlar kullanılarak örülen Duvar 5'in dışında Hellenistik Dönemin estetik ve yapısal yeniliklerini görebileceğimiz yamuk-dörtgen blokların örülerek yükseltildiği Aşağı Şehir Suru yer almaktadır. (Fig. 77, Tab. 6). Karia Bölgesi'nde sadece Hellenistik Dönem'den itibaren görülmeye başlandığını özellikle belirtilmesi gereken yamuk (trapoezoidal) taşlardan örülen duvarlar, çokgen bloklarla örülen duvarlardan daha az görülmektedir⁶⁸⁸.

Hellenistik Döneme tarihlendirilen Priene surundaki Kule 4 duvarları, Ephesos'ta kule 25'in dış duvarları, Kaunos suru H-J sektörü, Kolophon, Seleuia Pieria, Assos ve Knidos surunun bazı bölümlerinde, yamuk stilin çeşitli varyantlarının kullanıldığı görüyoruz⁶⁸⁹. Özellikle I. Suriye Savaşı'ndan (MÖ 274-271)⁶⁹⁰ sonra yapıldığı düşünülen Harpagos vadisinin en güneyinde Körteke mahallesinde yer alan Xystis Kalesi duvarlarında kullanılan yamuk ve çokgen örgüler Stratonikeia duvarlarına stilistik açıdan oldukça yakın görünmektedir⁶⁹¹.

Karia Bölgesi'nde Hellenistik Dönemle birlikte görülmeye başlayan yamuk (trapoezoidal) duvarların, Stratonikeia'da kullanılan stile yakın örneklerinin MÖ 3. yy'a tarihlendirilmesinden dolayı⁶⁹² Stratonikeia Aşağı Şehir Surunun MÖ 3. yy'a tarihlendirilmesi önerilmektedir.

⁶⁸⁷ Batı sur içerisinde çokgen duvar 6 m uzunluğunda, 2,5 m yüksekliğinde, Güney Sur Güney Kapı aksında ise 8,20 m uzunluğundadır.

⁶⁸⁸ Karia Bölgesi'nde Mausolos ve onun ardılları altında bilinen örnek yoktur. Bazı Hekatomnid sur duvarlarında hafif eğik yanal eklemelere sahip dikdörtgen bloklar görülmekle birlikte bunların hiçbirisi gerçek yamuk bloklarla kıyas edilemez (Pimouguet-Pedarros 2000, 94-95).

⁶⁸⁹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁶⁹⁰ Seleukoslar Dönemi'nde yaşanan Suriye Savaşları için bkz. Grainger 2010, 73-387; Yıldırım-Temizkan 2017, 122-127.

⁶⁹¹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*. Ayrıca bkz, Pimouguet-Pedarros 2000, 372-374, Plt. 25(2).

⁶⁹² Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

Aşağı Şehir savunma duvarlarının bazı bölümlerinde stilistik açıdan farklı duvar örgüleri olduğunu söylemiştik (Tab. 6). Günümüze ulaşan haliyle Duvar 8 ve Duvar 9 üzerinde görülen bu çeşitliliğin örgü tekniklerindeki ayırt edici özelliklerinden dolayı sahada çalışan farklı atölyelerden kaynaklı duvar örgüleri olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bu duvar örgülerinde görülen stilistik farklılıkların surun inşasından sonraki zaman dilimlerinde yapılmış olan tamiratlara ait olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Duvar 8'in kent dışı tarafında ve Kule 7 üzerinde duvar sıralarının düzensiz dizilimi dikkat çekicidir. Burada oldukça ince ve yatay yerleştirilen atkı taşı yüksekliğinde üst üste bindirilen enlemesine taşlar duvar sırasını oluşturmaktadır. Bloklar kareye yakın dörtgen ve yamuk olup kabarık yüzeyinin kaba yonulu olduğu görülmektedir⁶⁹³.

Diğer onarım evresini ise kazı evi bahçesi içerisinde (Duvar 8) ve şehrin kuzeybatı duvarı (Duvar 9) üzerinde görülen aceleyle gelişmiş güzel dizildiği anlaşılan duvar derz arasında oluşan boşluklarının küçük taşlarla sıkıştırıldığı duvar örgüsü oluşturmaktadır⁶⁹⁴ (Tab. 6).

Surların tarihlenmesinde en önemli araç tarihsel bağlamdır⁶⁹⁵. Bu yüzden bölgeye ait tarihi kaynakların detaylı olarak bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Bir kentin savunma sistemini tam manasıyla anlatabilmek için o dönemin toplumsal ve siyasal tarihinin ana hatlarıyla çizilmesi gerekir⁶⁹⁶. Çünkü tarihsel bir anlayıştan, tahkimat çalışmasından beklenmesi gereken tarihsel anlar çıkarılabilir. Özellikle birinci bölümde ele aldığımız kentin tarihsel sürecini⁶⁹⁷ bu kısımda tekrardan kaçınmaya çalışarak ve bu tarihi olaylar göz önünde tutularak Stratonikeia Savunma Sistemi için tarihsel bir çerçeve çizmek istenilmektedir.

MÖ 498 yılında Kariyalıların büyük çoğunluğuyla İonialılarla kurulan ittifak sonrasında "İon Ayaklanması" olarak bilinen çatışmalarının Pers Generali Daurises'un, Kariyalılar tarafından Pedesos'a giden yol üzerinde gece pusu kurarak Persleri kılıçtan geçirdikleri zamana kadar devam etmiştir⁶⁹⁸. Karia Bölgesi için dış tehdit MÖ 5. yy'nın ikinci yarısında da devam etmiştir. Karia birlikleri bu sefer güvenliklerini, MÖ 466

⁶⁹³ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁶⁹⁴ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Duvar Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁶⁹⁵ Karlsson 1994, 142.

⁶⁹⁶ Taşkiran 282.

⁶⁹⁷ Bkz. Birinci Bölüm, Stratonikeia Kenti, *Tarihi Süreci*.

⁶⁹⁸ "Persler gece pusuya düştüler ve başlarında bulunan Daurises, Amorges ve Sisimakes de içinde olduğu halde kılıçtan geçirildiler; bunlarla beraber Gyges'in oğlu Myros da öldü" (Hdt. 5. 121).

yılından MÖ 428 yılına kadar düzensiz hale gelen Karia ödemelerini geri almaya çalışan Attika-Delos birliğine karşı yapmışlardır.

MÖ 6. yüzyılın ortalarından MÖ 4. yüzyılın başlarına kadar küçük verimli vadilerle çevrili, kırsal faaliyetlerin tarım işleriyle birleştirildiği yerel hanedanların yönetiminde savunma sistemleri yaklaşık olarak benzer planlara sahip birçok Karia kuruluşu kasabalar vardır⁶⁹⁹. Pers hakimiyetinden sonra Küçük Asya'nın batısı muhtemelen Akhaimenid İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan bir tahkimat programının konusu olmuştur⁷⁰⁰. Bu tahkimat programının ister Persler ister bölgenin kendisinden gelmiş olsun, Kyros'un fetihlerinin, Karia'daki askeri mimarinin gelişimini başlattığı ve Attika-Delos Deniz Birliği tehditleriyle gelişerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Böylece Karia Bölgesi, savunma sistemleri için büyük bir askeri faaliyet alanı haline gelmiştir. Savaşların neden olduğu yıkım, yeniden inşa veya basit onarımlar, henüz duvarları olmayan şehirlerde ise duvarların dikilmesini gerektirmiştir⁷⁰¹.

Stratonikeia Kadıkulesi Mevkii'nde kuru duvardan inşa edilen Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nin de bölgede başlayan askeri hareketliliğe karşılık, Idrias ve çevresindeki yerli nüfusun güvenliği sağlamak amacıyla MÖ 6-5. yy'da inşa edildiği ve uzun süre kullanıldığı düşünülmektedir.

Karia'da hakimiyetini elinde bulunduran Lysimakhos'un MÖ 281'de Koroupedion'da aldığı yenilginin ardından Ptolemaioslar bölge üzerindeki hakimiyetini yitirmeye başlamıştır. Bölge MÖ 268'den sonra Seleukosların kontrolüne geçmiş ve MÖ 260'lı yıllarda Stratonikeia ismini almıştır⁷⁰². Stratonikeia territoriumu yönetiminin Seleukosların eline geçtiği ve kentin isminin Stratonikeia olarak değiştirildiği MÖ 260'lı yıllar Stratonikeia savunma mimarisinin yeniden inşası için "terminus ante quem" olmalıdır.

MÖ 260'lı yıllarda inşasına başlanılan Stratonikeia Savunma Sisteminin, Kadıkulesi "Sığınma Kalesi"ne entegre edilerek tasarlanması, Idrias ve çevresindeki yerli nüfusun Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ni hala savunma amaçlı kullandığını göstermektedir.

⁶⁹⁹ Halikarnassos yarımadası dışında Rodos Pereaı'ya karşılık gelen ülkenin en uç güneyi hariç bölgede tehlike durumunda sığınak görevi görebilecek bir dizi kırsal tahkimatın ve yerli kasabalar keşfedilmiştir. Fakat sistematik araştırmalar olmaması nedeniyle bu tür bir tahkimatın doğası ve yoğunluğu hakkında çok az bilgi mevcuttur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 179-182.

⁷⁰⁰ Bernd 1990, 3-23.

⁷⁰¹ Pimouguet-Pedarros 2000, 210.

⁷⁰² Bkz. Birinci Bölüm, Stratonikeia Kenti, *Tarihi Süreci*.

Kadıkulesi Sığınma Kalesi, MÖ 260 yılından sonra çağın savunma teknolojinine göre yapılan düzenlemelerle kullanılmaya devam edilmiştir.

Stratonikeia Aşağı Şehir ve Kadıkulesi'nin bir bütün olarak tasarlanarak "Büyük Çevrim" planında oluşturulan Stratonikeia Savunma Sisteminin güvenlik açısından elbette kısa sürede bitirilmiş olması gerekmektedir. Stratonikeia'nın II. Seleukos tarafından, MÖ 240'lardan sonra surların yapım aşaması bitirilmeden yarım kalmış bir savunma sistemiyle Rhodos yönetimine verilmeyeceği düşünülebilir. Ama kesin olarak şunu söyleyebiliriz ki V. Philip'in kenti ele geçirmek için surların önüne dayandığı MÖ 201 yılında savunma açısından surların bitirilmiş olması gerekmektedir⁷⁰³.

Stratonikeia Savunma Sistemi üzerinde çeşitli onarım evreleri görülmektedir. Bu onarım evrelerini Stratonikeia'nın V. Philip tarafından ele geçirildiği MÖ 201 yılından sonra yapıldığı düşünmek gerekmektedir. Taş işçiliği açısından Hellenistik Dönem özelliği gösteren Kule 7 duvarları, Duvar 8 ve Duvar 9'un bir bölümünün kente gerçekleştirilen MÖ 201 yılından sonraki hasarların giderilmesi için yapılan onarımlar olduğu düşünülmektedir. Stratonikeia Savunma Sistemi'nin MÖ 40 yılına kadar kullanılmış olduğunu anlıyoruz. Çünkü Part ordusu komutasında Labineus kenti kuşatmış fakat ele geçirmeyi başaramamıştır. Anlaşılan o ki MÖ 40 yılında Stratonikeia kuşatma savaşına cevap verecek nitelikte güçlü surlara sahiptir.

Bilindiği üzere Roma hakimiyetinin sağlanmasıyla kalıcı barışın tesisi ve istikrarın ardından savunma yapıları çok uzun zaman inşa edilmemiş ve Hellenistik Dönem surları önemini kaybetmiştir. MS 139 yılından sonra İmparator Antoninus Pius tarafından depremin zararlarını ortadan kaldırmak için verilen para desteği ile inşa edilen Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı, surların önemini yitirdiği dönemde yapılmıştır. Çünkü Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı güvenliği sağlamak amacıyla tasarlanmış bir kapı değildir.

MS 3. yy'da İmparatorluk Goth saldırılarıyla tekrar düşman tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır⁷⁰⁴. İlerleyen dönemlerde siyasi istikrarsızlığa bağlı bir şekilde, merkezi otoritenin bozulmasıyla kentlerin güvenliği tehlikeye girmiş ve aniden gelişen saldırılara karşı aceleyle surların yapma veya Hellenistik Dönem surlarında onarım gereksinimi

⁷⁰³ Bkz. Birinci Bölüm, Stratonikeia Kenti, *Tarihi Süreci*.

⁷⁰⁴ Jacobs 2012, 117.

doğmuştur⁷⁰⁵. MS 4. yy'dan itibaren Aphrodisias, Sardes, Perge ve Side gibi bazı şehirlerde Hellenistik kent surlarından kalan kısımların onarılarak kullanıldığı görülmektedir⁷⁰⁶. Stratonikeia Hellenistik suru üzerinde gelişi güzel yapılmış onarımların, Küçük Asya'nın birçok sur sisteminde olduğu gibi Geç Antik Çağ'da hızlı bir şekilde yapılarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Duvar iççiliklerini ve siyasi süreci ele aldığımız bu bölümü kısaca özetleyecek olursak, “Kadıkulesi Sığınma Kalesi” MÖ 6-5. yy'a, “Stratonikeia Savunma Sistemi” ise kentin Stratonikeia ismini aldığı MÖ 260'lı yıllara tarihlendirilmektedir. Stratonikeia'nın Seleukoslar tarafından MÖ 240'lardan sonra Rhodos yönetimine verilmeden önce kesin olarak V. Philip'in kenti kuşattığı MÖ 201 yılında Stratonikeia Savunma Sistemi yapım aşaması bitirilmiştir. Duvar 8 ve Duvar 9 üzerinde görülen ve Hellenistik Dönem özellikleri gösteren tamir evreleri, MÖ 201 yılında V. Philip kenti ele geçirmesinden sonra yapılan onarımlar olduğu düşünülmektedir. Stratonikeia Hellenistik suru üzerinde yapılan düzensiz örgü sıraları Geç Antik Çağ'dan siyasi istikrarsızlığının bozulmasıyla oluşan ve kentlerin güvenliğini tehdit eden ani saldırılara karşı yapıldığı anlaşılmaktadır (Tab. 6).

Taktiksel süreç ve kuleler

Stratonikeia Savunma Sistemi kentin yaslandığı ve çevresine hakim konumuyla savunma açısında son derece önemli olan Kadıkulesi zirvesini, doğal savunma avantajlarını kullanarak çevirip, kentin düzlüğünde yine doğal oluşumları kendi avantajın da kullanan, “büyük çevrim” (Geländemauer) plan sistemine sahiptir. Büyük çevrim plan sistemine sahip olması mevcut Kadıkulesi zirvelerini çeviren sığınma kalesine entegre edilmesiyle başarılmıştır. MÖ 375 yılından sonra Küçük Asya'daki sur inşasının en önemli yeniliği olarak görülen ve MÖ 4-3. yy en önemli ayırt edici plan tipi olarak kabul edilen “büyük çevrim”⁷⁰⁷ planlı Stratonikeia suru, hem doğal oluşumları büyük bir ustalıkla savunma sistemine kazandırmış hem de ihtiyaç olan yerlere kuleler yerleştirilerek güvenliği taktiksel açıdan sağlamaya çalışmıştır. Stratonikeia kulelerinin tamamı temel seviyesinde günümüze ulaşmış olmasına rağmen taktiksel süreç içerisinde, dönemi hakkında bazı sorularımıza cevap verecek niteliktedir.

⁷⁰⁵ Taşkiran 2017, 341-342.

⁷⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Jacobs 212, 117-119, Table 1.

⁷⁰⁷ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir, *Sur Plan ve Tasarım*.

Bilindiği üzere MÖ 4. yüzyılda, tüm Akdeniz coğrafyasında, savunma duvarları ve kuleler yeni imparatorlukların kurulması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni sınırlar nedeniyle büyük gelişim göstermiştir⁷⁰⁸. Bu gelişimin önemli aktörlerinden biri MÖ 405 yılında Syracuse tyranı olan Dionysios I'dir. MÖ 399 yılında Dionysios I himayesinde icat edilen mancınığın (katapult) ortaya çıkmasıyla saldırı ve savunma sistemleri hızlı bir gelişme göstermiştir⁷⁰⁹. Bu ilk icadın ok atabilen yaylı mancınık “gastraphetes” olduğu kabul edilmektedir⁷¹⁰. Syracusalı Dionysios I, bu mancınıkları ilk defa Motya Seferinde MÖ 397 yılında kullandığı bilinmektedir⁷¹¹. Ok atan mancınıklar, MÖ 340 yılında II. Philipos tarafından Marmara kıyısında Perinthos'u kuşattığında kullanılmaya devam ediliyordu⁷¹². Taş gülle atan mancınıkların ilk defa MÖ 334 yılında İskender tarafından Hallikarnassos kuşatmasında kullanıldığını Arrianus'tan öğreniyoruz⁷¹³. Bundan iki sene sonra MÖ 322 yılında ise daha ağır mancınıklar Tiros kuşatmasında yine İskender tarafından kullanılmıştır⁷¹⁴. Tüm bu gelişmeler daha güçlü duvarlar ve kent suru ile bağlantılı kulelerin gelişmesine olanak tanımıştır.

Bu süreci hücum mancınıklarının gelişen tehdidine karşı savunma birliklerinin mancınıkları kullanımları konusunda askeri mimarların gelişen anlayışını irdeleyen J. Ober, kuleleri birinci ve ikinci nesil olarak ikiye ayırmıştır. Birinci nesil kuleler taş gülle fırlatan mancınıkların icadından önceye ikinci nesil kuleler ise burulma gücüyle çalışan ve taş gülle atabilen mancınıkların kullanıldığı MÖ 325'ten sonraya tarihlendirerek bunu terminus post ve ante quem olarak belirlenebileceğini söylemiştir. Taş gülle fırlatabilen mancınıkların kullanımının yaygınlaşmasıyla yani MÖ 325'ten sonra, elbette kuleler buna uygun bir mimari dönüşümle, daha kalın duvarlarla örülmeye başlamıştır. MÖ 325

⁷⁰⁸ Pedersen 2010, 269, Büyüközer 2020, 190.

⁷⁰⁹ Katapult'un icadı hakkında çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte ilk ortaya çıktığı yer Akdeniz dünyasıdır. Bkz. Campbell 2011, 678. Diodorus M.Ö. 399 yılında I. Dionysos tarafından Kartaca ile yapılacak savaş için Syrakusa'da icat edildiğini söyler. Bkz. D. S. 14.42.1: *καὶ γὰρ τὸ καταπελτικὸν ἐυρέθη κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐν Συρακούσαις*. Livius da Katapultun ilk görüldüğü dönemleri işaret etmektedir. Yazar, heroik M. Furius Camillus'un M.Ö. 386 yılında Antium kuşatmasında, böyle güçlü bir şehrin alet ve ağır silahlar hazırlamadan ele geçirilemeyeceğini düşünerek katapultu işaret ettiğini vurgular. Bkz. Liv. *perioch.* 6.9.2: *nisi magno apparatu tormentis machinisque tam valida urbs capi non poterat*. Vegetius ise Capitol savunmasında Gallatlar'a karşı M.Ö. 390 yılında katapult kullanıldığını hatta kadınların saç telinin kopan giriş halatları yerine tercih edildiğini aktarır. Bkz. Veg. *mil.* 4.9.

⁷¹⁰ Akarca 1998, 103.

⁷¹¹ Diod. XIV, 42, 51; Marsden 1969, 49-53; Keyser 1994, 29.

⁷¹² Diod. XIV, 74; Marsden 1969, 49-53; Keyser 1994, 30

⁷¹³ Arr. *Anab.* I 22, 2.

⁷¹⁴ Arr. *Anab.* II 16, 21.

yılı öncesinde ise birinci nesil kuleler, yaylı mancınıklara karşı savunma yapabilecek nitelikte ince duvarlara sahiplerdi. Ayrıca burulma gücüyle çalışan ve taş gülle atan mancınıkların MÖ 325 yılından sonra savunma sisteminde kullanılmaya başlamasıyla mimarlar, ikinci nesil kuleler birinci nesil kulelere nazaran daha geniş ölçülerde tasarlamak ve kule duvarlarındaki açıklıkların ölçülerini büyütme zorunda kalmıştır.

Stratonikeia kuleleri üzerindeki pencere açıklıklarının günümüze ulaşmamış olmasından dolayı, J. Ober'in çalışmasındaki yöntem özellikle kule duvar kalınlıkları ve iç hacmi açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Günümüze ulaşmış olan Stratonikeia kulelerin altı tanesi dörtgen⁷¹⁵, biri kare⁷¹⁶ diğeri ise altıgen⁷¹⁷ planlıdır. Dörtgen olan kulelerin tamamı Kadıkulesi Sığınma Kalesi'yle birlikte tasarlanmış olan kuleleri, altıgen ve kare planlı olanlar ise Aşağı Şehir Suru tasarlanırken Kadıkulesi savunma sistemine entegre edilen kuleleri oluşturmaktadır. Tamamı aynı plan ve yaklaşık aynı ölçülere sahip olan Stratonikeia Kadıkulesi kulelerinin duvarları 1 m kalınlığındadır. Stratonikeia Aşağı Şehir Suru Altıgen planlı kule duvarları 2 m, kule 7 ise 1,30 m olup Kadıkulesi kule duvarlarından daha kalın yapılmıştır. Stratonikeia Aşağı Şehir kuleleri bu duvar kalınlığıyla taş gülle fırlatabilen mancınıklara mukavemet gösterebilecek güce sahiptir. Stratonikeia Kadıkulesi kuleleri hemen hemen aynı boyutlarda ve iç ölçüleri 3x4 m olarak ölçülmüştür. Bu iç hacimle kulelerde, en küçük boyutlu taş gülle atan mancınık bile kullanılamamış, ancak kabza uzunluğu 2,3 m ve genişliği 1,1 m olan ve ok atabilen yaylı mancınık kullanılmış olmalıdır.

Aşağı Şehre bakacak olursak, Kule 6⁷¹⁸ yaklaşık 11x11 m, Kule 7 ise 8x8,5 m iç ölçülerine sahiptir. Kule 6'ye rahatlıkla 13 kg taş gülle atabilen kabza uzunluğu 8,4 m genişliği 3,3 m olan, Kule 7'ye ise 8,7 kg taş gülle atabilen kabza uzunluğu 7,3 m genişliği 2,9 m olan mancınıklar yerleştirilebilir⁷¹⁹. O halde en fazla yaylı mancınıkların kullanılabileceği ince duvarlı Kadıkulesi kulelerinin MÖ 325'ten önce yapılmış olduğu önerilebilir. Bunun yanı sıra Kadıkulesi'nin pasif savunma sistemine sahip olmasından

⁷¹⁵ Kule 1, 2, 3, 4, 5, 8 dörtgen planlıdır.

⁷¹⁶ Kule 7 kare planlıdır.

⁷¹⁷ Kule 6 altıgen planlıdır.

⁷¹⁸ Kule 6'nın ön kısmı 6,75 m, köşe yapan bölümler 4,50 m, kuzey-güney yöndeki düz uzanan duvarlar 8,10 metredir.

⁷¹⁹ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir Suru, *Kulelerin Askeri Özellikleri*.

dolayı MÖ 4. yy'dan önce yapılmış olması gerektiğinin ve MÖ 6-5. yy özellikleri gösterdiğinin daha önceki bölümlerde⁷²⁰ vurgulanmıştır.

Stratonikeia Aşağı Şehir kulelerinde ise gelişmiş taş gülle fırlatan mancınıkların kullanımına izin veren mimari ve yine bu tür mancınıklara karşı mukavemet gösterebilecek duvar kalınlıkları Kule 6 ve Kule 7'nin, MÖ 325 yılından sonra yapıldığının bir göstergesi niteliğindedir. Aslında Altıgen planlı kulelerin MÖ 3. yy'da Philo tarafından önerilmesinden dolayı bu kule tipinin, kuşatma tekniklerinin gelişimine bağlı olarak, Hellenistik Dönem'de yapılmaya başladığına dair genel bir kanı vardır⁷²¹. Stratonikeia altıgen planlı Kule 6'ya yakın ölçülerde olan Samos'taki altıgen planlı kule MÖ 310-290 yılları arasına tarihlendirilmektedir⁷²². Hyllarima'da bulunan altıgen planlı kule Stratonikeia örneğinde olduğu gibi kapıyı korumak amacıyla yanında başka bir kuleyle birlikte tasarlanmıştır. Hyllarima surları veri yetersizliği özellikle belirtilerek mevcut bulgularla MÖ 3. yy'ın başlarına tarihlendirilebileceği belirtilmiştir⁷²³. Miletos Aslanlı Kapıyı kare planlı kuleyle birlikte koruyan altıgen planlı kule MÖ 2. yy'ın sonu 1. yy'ın başına tarihlendirilmektedir⁷²⁴.

Aslında Klasik Dönem'de altıgen planlı kulenin örneği bilinmemekle birlikte çokgen planlı kulelerin İskender'in ardından gelişen kuşatma savaşı teknolojisine karşı savunma yapabilmek amacıyla geliştirildiği söylenebilir. Bu düşünceyle ve benzer örneklerden yola çıkarak, Stratonikeia altıgen planlı Kule 6, Kule 7 ve bu kuleleri birbirine bağlayan Duvar 6'nın, MÖ 3. yy içerisinde Stratonikeia ismini aldığı MÖ 260 yılından sonra yapıldığı düşünülmektedir.

⁷²⁰ Bkz. Dördüncü Bölüm, Stratonikeia Surunun Karia Bölgesi Savunma Sistemi İçerisindeki Yeri, *Arkaik Dönem Karia Bölgesi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları*.

⁷²¹ Debord-Pimaouguet Pedarros 2018, 203. Çokgen kulelerin tarihlendirilmesi için ayrıca bkz. Vergnaud 2021, 353.

⁷²² Kienast 1978, 96.

⁷²³ Debord-Pimaouguet Pedarros 2018, 212.

⁷²⁴ von Gerkan 1935, 46-47; McNicholl 1997, Miletos Aslanlı Kapı, A.W. Lawrence göre erken Hellenistik Dönemdir (Lawrence 1979, 317).

Epigrafik Buluntular

<i>1003 Numaralı Yazıt</i> ⁷²⁵ , Yazıt, L. Robert tarafından MÖ 3. yy'ın sonu, 2. yy'ın başına tarihlendirilmiştir.	
<p>αὐχένο[ς? πύργος vel πύργου] παρὰ τὴν [πλατεῖαν] τὴν φέρουσ[αν ἀπὸ τοῦ] 4 τριπόλου ἕω[ς τῆς] ἄλλης πλατ[είας. Ἐπί] σημον Ἡρακλ[ῆς]</p>	<p>[(?at?) kule?] üçlü kapıdan diğer sokağa uzanan [cadde] boyunca (?)geçitte birleşmek/toplanmak?). Amblem Herakles'tir.</p>
<i>1004 Numaralı Yazıt</i> ⁷²⁶ , Ç. Şahin tarafından Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir.	
<p>δεύτερος [π]ύρ[γ]ος τῶι Ἡρακλείῳ καὶ τῶι ἔχο- μένῳ φυλα[κ]είῳ ἄμφο- 4 δα τὸ Σαμοθράκιον καὶ τὸ ἐχόμενον ἕως τοῦ πο- ταμοῦ. ἐπίσημον ρόπαλον.</p>	<p>İkinci kule; Herakleion ve bitişiğindeki nöbetçi karakolu, Samothrakion (Samathrakia kutsal alanı) caddesi sakinleri ve nehre kadar ona bitişik olanlardan. Amblem: lobut.</p>
<i>1531 Numaralı Yazıt</i> ⁷²⁷ E. Varinlioğlu ve M.Ç. Şahin tarafından MÖ 3. yy'ın sonuna tarihlendirilmiştir.	
<p>τρίτου πύργου μέ- σης πύλης πὸ τὸ Σαραπιεῖον. ἐ- 4 πίσημον Δελφι- κὸς τρίπους</p>	<p>?Sarapieion'un eteğinde orta kapının üçüncü kulesinde. Amblem bir Delphic tripodudur.</p>
<i>1532 Numaralı Yazıt</i> ⁷²⁸ M.Ç. Şahin tarafından Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir.	
<p>τρίτου πύρ- γου {ου} τὸ φυλα κῆον ἄμφοδον ἐχόμενον ἐπί σημον ἐλέφας</p>	<p>?Nöbet yeri olan Üçüncü kulede. Amblemi bir fil.</p>
Tablo 7. Stratonikeia Suru ile İlgili Yazıtlar	

⁷²⁵Laumonier 1934, 339–340, no. 24; Robert 1937, 529–536; Tafel XVII, 1. Yükseklik 27 cm; günümüze ulaşmış genişlik 21 cm; harfler 1, 4 cm; Şahin 1982, 126; van Bremen 2020, 21–44, Fig. 12.

⁷²⁶Wilhelm 1909, 183-187; Robert 1937; 530-531; Bas-Waddington 1972, 527; Şahin 1982, 127; van Bremen 2020, 38.

⁷²⁷Varinlioğlu 1994, 189–191, Fig. 1; Şahin 2010, 67; van Bremen 2020, 38-39, Fig. 13.

⁷²⁸Şahin 2008, 66; Şahin 2010, 67; van Bremen 2020, 39, Fig. 14.

Stratonikeia antik kentinde bulunmuş, savunma sistemiyle ilgili yazıtlar epigraflar tarafından Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir. “1003” numaralı yazıt için MÖ 3. yy’ın sonu MÖ 2 yy’ın başı, “1531” için MÖ 3. yy’ın sonu, “1004” ve “1532” numaralı yazıtlar ise Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir⁷²⁹ (Tab. 7).

Stratonikeia’da bulunmuş ve sura atfedilen yazıtların tamamı kulelerle ilgili olmakla birlikte kulelere ait olan amblemleri ifade etmektedir. Üçlü kapının yakınında yer alan kulenin (1003) amblemi Herakles, ikinci kulenin (1004) amblemi lobut, Serapis Kutsal Alanı’nın arkasındaki surların ortasındaki kapının üçüncü kulesinin amblemi (1531) Delphic tripod⁷³⁰ ve üçüncü kulenin⁷³¹ (1532) amblemi fildir. Anlaşılan o ki, Hellenistik Dönem’de Stratonikeia, şehre bir saldırı durumunda, suru savunmak amacıyla silahlı birlikleri kendilerine tahsis edilmiş olan ve her biri kendi sembolüne sahip kulelere bölünmüştü. Stratonikeia’ya benzer bir sınıflandırmanın Smyrna’da, Smyrna Herakles kulesinde⁷³² kanıtlanmış olduğunu biliyoruz⁷³³.

Stratonikeia 1004 numaralı yazıtta bahsi geçen amblem lobuttur. Herakles’in kendisi yerine apotropik bir temsili olarak kullanılan lobut, Helenistik zamanın kabartmalarına yansıyan ilahi bir anlama sahiptir⁷³⁴. Stratonikeia 1004 numaralı yazıtta bahsi geçen lobut ambleminin günümüze ulaşmış bir örneği Kilikia Bölgesi’nde Hançerli (Ovacık) kulede yer almaktadır. Hançerli Kulesi kapı lentosu üzerinde işlenmiş olan kalkanın her iki yanında yer alan iki ayrı lobut kabartması yer almaktadır⁷³⁵. Yine Kilikia Bölgesi’nde Ura-Yeğenli arasındaki kulede kapı lentosunun üzerinde lobutun yer iki yanında sivri uçlu miğferler yer almaktadır⁷³⁶. Karasis Dağı üzerinde doğu cephesinde

⁷²⁹ Ç. Şahin tarafından yazıtın konusunun açık olmadığı söylenen 1505 ve Ç. Şahin tarafından MS. 2. yy’ın başlarına tarihlendirilen daha sonra R. van Bremen tarafından MÖ 2. yy olabileceği söylenen 1318 numaralı yazıtlar, R. van Bremen tarafından tekrar ele alınarak kentte bir stratēgion varlığından bahsetmiş ve duvarlara en yakın bitişik ve/veya şehir merkezinden görülebilen kısmına yakın bir yerde aramayı önermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin 1990, 1318; Şahin 2008, 55; van Bremen 2020, 21-29.

⁷³⁰ E. Varinlioğlu yorumuyla Apollo’nun kutsal tripod (Varinlioğlu 1994, 189).

⁷³¹ Burada üçüncü bir kuleden bahsediliyor fakat 1531’de “orta kapının” nitelendirilmesi, bu kuleyi 1532’den ayırma işini yapmaktadır (van Bremen 2020, 40).

⁷³² Petzl 1982-1990, 613c; van Bremen 2020, 37.

⁷³³ Wilhelm 1909, 184; Dittenbergero 1909, 961; Robert 1937; 530-53; Şahin 1982, no. 1003-1004, 126-127.

⁷³⁴ Bruneau 1964, 166.

⁷³⁵ Tırpan 1994, 417, Res. 25; Sayar 1995, 279; Durukan 2004, 45, Res. 12.

⁷³⁶ Tırpan 1994, 415, Res. 18-19. Şehir kapılarında kullanılan silah kabartmaları için Ayrıca bkz. Mansel 1966, 367-375.

kulelerden birinin üzerinde Herakles'in lobutu üzerinde bir kalkan yer almaktadır⁷³⁷. Herakles'in karakteristik silahı olan lobut, örneklerde ve Stratonikeia savunma sisteminde gördüğümüz gibi kahramanın kendisi yerine apotropik bir temsil olarak kullanılmıştır.

1003'te bahsedilen Herakles örneklerini ise Hellenistik Dönem'de Dura Europos'ta görüyoruz. Özellikle sur kapısında ve çevresinde yer alan Herakles kabartmaları bu alanlara mistik bir koruma sağlamaktadır⁷³⁸. Bir diğer kullanılan amblem Delphic tripotudur (Apollo'nun kutsal tripotu). Seleukos hükümdarları kendilerinin Apollon soyundan geldiklerini iddia ederek sıradan insanlardan daha yüksek bir mertebede olduklarını vurgulamışlardır⁷³⁹. Anlaşılan o ki, Seleukoslar, Stratonikeia'da sur mimarisinde kullanılan Delphic tripotuyla (Apollo'nun kutsal tripotu) kendilerinin Apollon soyundan geldiklerini vurgulamaya çalışmışlardır. Ayrıca Stratonikeia surunda bahsedilen tripot amblemi, II. Antiokhos sikkelerinde yoğun olarak görülmektedir. II. Antiokhos (261-246) sikkelerinin ön yüzünde Apollon arka yüzünde ise tripot kullanılmaktadır⁷⁴⁰. Görüldüğü üzere Stratonikeia'da yazıtlarda ismi geçen lobut, Herakles, Delphic tripodu amblemleri Seleukoslara ait sembolleri ifade etmektedir⁷⁴¹.

Yine Seleukosları sembolize eden tasvirlerden bir diğeri, Stratonikeia 1532'deki yazıtta ifade edilen fil amblemidir. Bu fil ambleminin günümüze ulaşmış bir örneği Kilikia Bölgesi'nde Karasis kalesinin kapı lentosu üzerinde, fil kabartması olarak kendini göstermektedir⁷⁴². Fil tasviri Seleukosların imparatorluk arması olarak kullanılmış sembollerden biridir⁷⁴³. Özellikle MÖ 271/270 yılı civarında Seleukoslarla Galatlar arasında gerçekleşen Filler Savaşı'nda, fillerin rolü çok büyük bir önem kazanmıştır⁷⁴⁴. I.

⁷³⁷ Sayar 1995a 62, Res. 15.

⁷³⁸ Seyrig 1944, 77-78; Bruneau 1964, 165.

⁷³⁹ Seleukos hükümdarları kendilerini tanrısalılaştırmış olmasalar dahi, Apollon soyundan geldiklerini iddia ederek sıradan insanlardan daha yüksek bir mertebede olduklarını vurgulamışlardır (Schuler 2019, 22).

⁷⁴⁰ Morkholm 2000, Lev. 23, 349/351; Ekici 2013, 70, Kat. No. 311-313, Lev. 16.

⁷⁴¹ Van Bremen 2020, 40.

⁷⁴² Sayar 1995, 282, Abb. 5-6; Sayar 1995a, 62, Res. 16-17; Durukan 2004, 49, Res. 15; Durukan vd. 2016, 318, Fig. 5

⁷⁴³ MÖ 301 yılında Afyon'un Çay ilçesi yakınında yapılan İpsos Savaşında, I. Seleukos (Nikator), Kassandros ve Lysimakhos'un oluşturduğu koalisyonun Antigonos Monophtalmos'u yenmelerinde, I. Seleukos'un Hindintan'dan getirdiği filler etkili olmuştur. I. Seleukos, bu savaşın kazanılmasını fillere borçlu olduğunu düşündüğü için bastırdığı sikkelerde fil tasvirine yer vermiş ve imparatorluk arması olarak kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayar 1995, 282; Sayar 1995a, 63; Kaya 2012, 195-197; Durukan vd. 2016, 318.

⁷⁴⁴ Filler Savaşı'nın MÖ 275 ile 268 yılları arasında yapıldığına dair farklı fikir önerileri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mitchell 1993, 18; Sayar 1995, 282; Arslan 2000, 72; Durukan vd. 2016, 319; Schuler 2019, 17.

Antiokhos bu savaşı 16 fil sayesinde kazanmış olduğunu belirterek⁷⁴⁵, fil anıtı diktirmiştir⁷⁴⁶. Bu savaşın ardından da fil tasviri Küçük Asya sanatına girmiştir⁷⁴⁷. Stratonikeia 1532'deki fil amblemini aynı Karasis Kalesinde olduğu gibi, Filler Savaşı'nın yarattığı pozitif atmosfer ile ilişkilendirmek yerinde olacaktır⁷⁴⁸.

Sonuç olarak Stratonikeia Suru'nun MÖ 270 civarında yapılan Filler Savaşı'ndan sonra Seleukoslar tarafından yapılmış olduğu ileri sürülebilir. Aslında Filler Savaşı sonrası, kent Stratonikeia ismini aldığı MÖ 260'lı yıllar ile uyumlu bir tarihtir.

⁷⁴⁵ I. Antiokhos, *"Kurtuluşumuzu on altı file borçlu olduğumuz için utansak daha yerinde olur! Eğer bu acayip şeylerden düşmanlarımız korkmasalardı halimiz ne olacaktı"* diyerek fillerin önemini ifade etmiştir (Durukan vd. 2016, 319).

⁷⁴⁶ Sayar 1995, 282.

⁷⁴⁷ Arslan 2000, 73.

⁷⁴⁸ Karasis Kalesi için bkz. Durukan vd. 2016, 320.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

STRATONIKEIA SURUNUN KARIA BÖLGESİ SAVUNMA SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

4.1 Arkaik Dönem Karia Bölgesi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları

MÖ 546 yılında Lydia Krallığı'nın çökmesinin ardından Küçük Asya'nın diğer bölgeleriyle beraber Karia, Kyros'un hakimiyetine geçmiştir. Herodot'a göre bu Pers hakimiyeti bölge halkı tarafından ciddi şekilde hissedilmiştir⁷⁴⁹. Yine Herodot'un aktarımına bakarsak, MÖ 498 yılında Kaunoslular da dahil olmak üzere Karialıların büyük çoğunluğuyla İonialılarla kurulan ittifak sonrasında Sardes'e saldırarak tarihte "İon Ayaklanması" olarak bilinen çatışmaları başlatmışlardır⁷⁵⁰. Bu sırada Pers generali Daurises, Hellespontos siteleri üzerine yürüyordu. İonialılarla birlikte hareket eden Karialıların Perslere karşı ayaklandığı haberini aldıktan sonra Hellespontos'tan ayrılarak Karia üzerine yürümüşdür⁷⁵¹. Anlaşılan o ki, Karia'nın jeostratejik durumu ve Yunanlılarla sürdürdükleri yakın bağlar nedeniyle Daurises için daha önemliydi ayrıca Hellespontos topluluklarından daha ciddi bir şekilde İmparatorluğun bütünlüğünü sorgulayabilirdi⁷⁵². Herodot'un aktardığına göre,

*"Rastlantı öyle getirdi ki, onun gelişini Karialılar haber aldılar. İdrias ülkesinden geçerek, Maiandros'a karışan Marsyas Çayı kıyılarındaki Beyaz Sütunlar denilen yerde toplandılar. Karialıların kurdukları mecliste birçok görüş ortaya atıldı. Bana kalırsa en iyisi, Kilikia kralı Syennesis'in kızlarından birisiyle evlenmiş olan Kindyeli Mausolos oğlu Pixodaros'un görüşüydü. Bu adamın düşüncesi Maiandros'u geçmek, sırtını ırmağa vererek, yani Karialılara kaçma olanağı bırakmayarak savaşa girme ve sonuna kadar dayanmaktı. Ama onu dinlemediler. Kendi almaları gereken durumu Perslere bırakmaya, yani ırmağı onların geçmesine karar verdiler; böylece Persler eğer savaşta yenilirlerse, kendilerini ırmağa atacak, kaçamayacaklardı"*⁷⁵³.

⁷⁴⁹ "Harpagos hiçbir başarı gösteremeyen Kariaları köleleştirdi..." (Hdt. I. 174).

⁷⁵⁰ Hdt. 5. 103.

⁷⁵¹ Hdt. 5. 117.

⁷⁵² Pimouguet-Pedarros 2000, 163.

⁷⁵³ Hdt. 5. 118.

Herodot'un söyleminden anlaşıldığına göre, Karialılar Stratonikeia'nın önceki ismi olan Idrias'a yakın bir konumda bulunduğu anlaşılan "Beyaz Sütunlar" denilen yerde yaptıkları meclis görüşmelerinde, Perslerin Maindros'u geçmelerine izin vererek, Marsyas kıyılarında yiğitçe savaşa tutuşmuşlar ve uzun süre dayanmışlardır. Fakat sayı çokluğu karşısında ezilen Karialılardan kurtulanlar, çınar ağaçlarıyla kaplı halde büyük kutsal ormanın ortasındaki Zeus Stratios tapınağın bulunduğu Labraunda'da toplandılar⁷⁵⁴. Burada bir çözüm yolu ararken, Perslere teslim olmak veya Asya'yı bırakıp gitmek mi diye görüşürlerken, yardıma müttefikleri olan Miletoslular geldiler. Bunun üzerine savaşımaya karar vererek, üzerlerine gelen Perslerle tekrar savaşa tutuştular ve öncekinden daha ağır bir yenilgiye uğradılar⁷⁵⁵. Bu yenilgiden sonra Perslerin Karia siteleri üzerine yürümeye hazırlandıklarını öğrenince, Karialılar Pedesos'a giden yol üzerinde pusu kurarak gece Persleri pusuya düşürdüler ve burada Daurises'u bile kılıçtan geçirdiler⁷⁵⁶.

Herodot'un aktarımlarından açık bir şekilde anlaşılan, Karialıların Perslerle ilk karşılaşmaları Idrias'a yakın bir yerde yani Stratonikeia territoriumuna çok yakın bir bölgede gerçekleşmiştir. Bu ilk karşılaşmada kıran kırana geçen savaş surlar içerisinde savunma savaşı değil açık alanda gerçekleştirilen bir meydan savaşıdır.

Buradan sonra çekildikleri yer olan Labraunda'da Perslerle bir daha karşı karşıya gelen, surların içerisinde bekleyenler değil aksine Miletosluların yardımına alarak açık alanda daha büyük bir yenilgiye uğrayan Karialılardır. Pedasa yolunda ise Perslerin önde gelenlerini kılıçtan geçirdikleri zaman onları pusuya düşürerek yenmişlerdi. Bu karşılaşmaların hiçbirinde surların içinde bekleyen değil meydana savaşan Karialılar vardır. Fakat bu Karia şehirleri ve yerel hanedanlarının yaşadıkları yerlerde sur olmadığı anlamına gelmez. Pers hakimiyetinden sonra Küçük Asya'nın batısı muhtemelen Akhaimenid İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan bir tahkimat programının konusu olmuştur⁷⁵⁷. Bu tahkimat programının ister Persler ister bölgenin kendisinden gelmiş olsun Kyros'un fetihlerinin Karia'daki askeri mimarinin gelişimini desteklediği kesindir⁷⁵⁸. Hatta Pers tehdidine karşı Pedasa'nın akropolis savunma

⁷⁵⁴ Hdt. 5. 119.

⁷⁵⁵ Hdt. 5. 120.

⁷⁵⁶ "Persler gece pusuya düştüler ve başlarında bulunan Daurises, Amorges ve Sisimakes de içinde olduğu halde kılıçtan geçirildiler; bunlarla beraber Gyges'in oğlu Myros da öldü" (Hdt. 5. 121).

⁷⁵⁷ Bernd 1990, 3-23.

⁷⁵⁸ Pimouguet-Pedarras 2000, 201.

sisteminin dış surlarla güçlendirilmesinin de bu yıllarda gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır⁷⁵⁹.

Yine Idrias'ın (Stratonikeia'nın eski ismi) bu dönemde bir savunma sistemine sahip olduğunu biliyoruz⁷⁶⁰. Fakat bu sistemlerin Karialıların Pers kuşatma tekniklerine ve saldırılarına cevap verebilecek nitelikte savunma sistemleri olmadığını anlamamız gerekmektedir. Ayrıca I. Pimouguet-Pedarros'un belirttiği gibi⁷⁶¹, askeri teknikler açısından Perslerin, Asya'nın küçük bölgesel yerleşimlerine kıyasla önde olduğu bilinmektedir. Persler MÖ 6. yy'da kuşatma sanatında oldukça tecrübeliydiler ve çeşitli kuşatma yöntemleriyle (koç, rampalar vb.) şehirleri ele geçirmede ustalaşmışlardı. Karialılar her ne kadar savaş değerleriyle ünlü olsalar da askeri teknikler alanında Perslilerle kesinlikle rekabet edecek bir konumda değillerdi ve dahası, büyük imparatorlukların erişmiş olduğu muharebe tarzlarına aşina değillerdi. O yüzden Karialılar Persleri yenebilecek çözüm yolları aramış ve nihayetinde surlar dışında pusu kurarak bunu başarmışlardır.

Pusu savaşları MÖ 5. yy'ın ikinci yarısında da Karialıların savaş stratejisini oluşturuyordu. Fakat bu sefer bu mücadele Atinalılara karşı veriliyordu. Kserkses'in yenilgisinden sonra, tüm batı Küçük Asya gibi Karia'da Akhaimenidler ve Atina arasındaki şiddetli rekabetten doğan çatışmalara sahne oldu. Atina liderliğindeki saldırgan Attika-Delos Deniz Birliği kurulduktan sonra Karia hanedanlarının gönüllü veya gönülsüz Atina saflarına katılmaya zorlanmıştır. MÖ 466 yılında Kimon seferiyle iç toplulukları, Attiko-Delos birliğine katılmaya zorladığını biliyoruz. Peloponez Savaşı'nın MÖ 431 yılında patlak vermesinden bir sene sonra Atina, MÖ 430 yılı kışında Melesandros komutasında ve iki sene sonra MÖ 428 yazında Lysikles komutasında düzensiz hale gelen Karia ödemelerini geri almaya yönelik seferler düzenlenmiştir⁷⁶². Thukydides, Atinalıların şehirleri herhangi bir güçlük çekmeden ele geçirdiklerini söylüyor⁷⁶³. Karialılar, Melesandros'a, ardından Lysicles'a karşı daha sonra elde ettiği başarılarla, Ionia İsyanı sırasında Persler karşısında sahip oldukları tavrın aynısını benimsemişler ve Xenophon'un dediği üzere sürpriz saldırılara dayalı çatışmalar sonucu zafer kazanmışlardır⁷⁶⁴. Aslında, Karialılar kuşatma

⁷⁵⁹ Kazılar sırasında ele geçen Arkaik seramik, akropoldeki kapının en azından MÖ 6. yüzyılda kullanılmış olduğuna işaret etmektedir (Özen-Klein 2021, 183, 193).

⁷⁶⁰ Söğüt 2013, 611.

⁷⁶¹ Pimouguet-Pedarros 2000, 169.

⁷⁶² Briant 2020, 43.

⁷⁶³ Thuk. 3. 19; Bousquet 1975, 138; Amit 1975, 38-72.

⁷⁶⁴ X. Cyr. 7. 4. 1.

teknikleriyle etkili bir şekilde başa çıkmak için gereken maddi ve insani araçlara hâlâ sahip değillerdi⁷⁶⁵. Fakat ani saldırılarda Kariyalılar istedikleri başarılarla ulaşımlardır.

Karia'nın çoğunluğu yerel bir hükümdar veya hanedan otoritesi altına yerleştirilen küçük kentsel veya kırsal çerçeveler içinde yaşamlarını sürdürüyordu⁷⁶⁶. Yerel hükümdarlar, ya Halikarnassos yarımadasının Leleg yerleşimlerinde veya tüm ülkeye dağılmış Karia kasabalarında ikamet ediyorlardı. Her durumda, hiç şüphesiz tepelerin tepelerini taçlandıran kalelerde oturarak baskın bir konum işgal etmişlerdi. Oradan sadece nüfusu kontrol etmekle kalmayıp, aynı zamanda ve her şeyden önce bölgenin savunmasını da sağladıkları anlaşılmaktadır.

MÖ 6. yüzyılın ortalarından MÖ 4. yüzyılın başlarına kadar küçük verimli vadilerle çevrili, kırsal faaliyetlerini tarım işleriyle birleştirildiği yerel hanedanların yönetiminde birçok Karia kuruluşu kasabası vardır⁷⁶⁷. Bu Karia kasabalarının savunma sistemleri yaklaşık olarak benzer planlara sahiptir. Birkaç örnek vermek gerekirse Sığırtmaç Kalesi'ndeki Kyndia, üç yüz metreden daha yüksek bir tepenin üzerinde bulunan Bargylia ovasının tamamını kontrol ediyordu⁷⁶⁸. Kozlüküyü köyünün yukarısında dağlık bir yamaçta bulunan Idyma, Seramik Körfezi'nin doğu ucunda geniş ekilebilir alana hakimdir⁷⁶⁹. Kyllandos (Elmalı Kalesi kasabası), Karabörtlen bölgesinin batısında, Seramik Körfezi ve arazinin iç kısmında zengin bir vadinin yaklaşık yüz 150 m yukarısında konik biçimli bir tepe üzerinde yer almaktadır⁷⁷⁰. Mylasa oldukça verimli Milas ovasına dağılmış köylerde örgütlenmiş olarak yaşıyordu. Mylasa ovasının doğu ucunda bulunan Kuyruklu Kalesi, 410 m yüksekliğindeki bir dağın zirvesini taçlandırıyor. Bu kale, W. Radt'a ve F. Rumscheid'e göre, tehlike durumunda Mylasia nüfusunun güvenliğini garanti altına almayı amaçlayan bir geri sığınma kalesidir⁷⁷¹.

Idrias'da (Stratonikeia'nın eski ismi) Marsyas çayı yakınında ve zengin Marsyas vadisine hakim bir konumda yer almaktadır. Bu verimli arazilerin hemen yanında Marsyas çayına bağlanan Işık Deresi'nin hemen batısında yer alan Kadıkulesi

⁷⁶⁵ Pimouguet-Pedarros 2000, 171.

⁷⁶⁶ Bresson-Debord 1985, 191.

⁷⁶⁷ Halikarnassos yarımadası dışında Rhodos Pereaia'ya karşılık gelen ülkenin en uç güneyi hariç bölgede tehlike durumunda sığınak görevi görebilecek bir dizi kırsal tahkimatın ve yerli kasabalarla keşfedilmiştir. Fakat sistematik araştırmalar olmaması nedeniyle bu tür tahkimatın doğası ve yoğunluğu hakkında çok az bilgi mevcuttur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 179-182.

⁷⁶⁸ Paton-Myres 1896, 195; Akarca 1954, 166; Bean-Cook 1957, 97, Pl. 22; Tırpan 1999, 464; Pimouguet-Pedarros 2000, 180, 182.

⁷⁶⁹ Paton-Myres 1896, 190; Guidi 1921/1922, 369; Bean-Cook 1955, 69-70; Bean-Cook 1957, 68; Robert 1970, 472.

⁷⁷⁰ Bean-Fraser 1954, 72-73. Baran 2012, 91-92.

⁷⁷¹ Radt 1969, 165-176; Rumscheid 1998a, 166; Rumscheid 1999, 216, Abb. 11.

bulunmaktadır. Bu Kadıkulesi'nin zirvesini çeviren savunma sistemi Idrias'ın çevresindeki köy ve kasabalara tehlike anında sığınma kalesi olarak görev yapmış olmalıdır⁷⁷². Görüldüğü üzere tarıma elverişli verimli vadilerin yakınındaki tepeleri çeviren benzer plana sahip Kadıkulesi yani Idrias Sığınma Kalesi, Kyndia, Idyma, Kyllandos, Hıdırlık Tepesi, Kuyruklu Kalesi savunma sistemlerinin ayrıca benzer mimariyi de sahip olduğundan daha önce bahsetmiştik⁷⁷³.

4.2 Hekatomnid Dönemi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları

Tüm Karia Hanedanları arasında "Kilikialıların kralı Syennesis'in damadı, Mausollos'un oğlu Kindyalı Piksodaros"un soyundan gelen aile öne çıkmıştır⁷⁷⁴. Pers yönetimi yaklaşık MÖ 392 yılında Lydia Satraplığı'ndan ayrı özerk bir Karia satraplığı kurmaya karar verdiğinde, Karia Satraplığı görevini bu aileden Hekatomnos'a vermeyi seçmiştir⁷⁷⁵. Hekatomnos'un MÖ 377/376 yılında ölümünün ardından üç oğlu Maussolos, Idrieus, Piksodaros ve iki kızı Artemis, Ada arasında en büyük oğlu Maussolos tahta geçmiştir⁷⁷⁶.

Hekatomnas oğlu Maussolos'un ilk başarılarından biri MÖ 377 civarında, Halikarnassos kentinin yeniden kurulması ve bu eski Ege kentinin yeni Karia satraplığının muhteşem başkentine dönüştürülmesiydi⁷⁷⁷. Bu, yeni başkent nüfusunun çekirdeğini oluşturmak için sekiz Leleg kentinden Myndos ve Syangela'yı ayırarak, altı Leleg kentinin sakinlerinin nakledilmesi, yani synoikismos gerekmiştir⁷⁷⁸. Bu siyasi dönüşümleri kesinlikle mevcut savunma sisteminin yeniden yapılanması izlemiş olmalıdır.

Bu tasarımları sadece askeri mimari için değil dini ve sivil mimariyi kapsayacak şekilde, Hekatomnidler ve mimarları tarafından Karia'ya özgü bir mimari geleneği "icat etmek" veya yeniden kurmak yoluna gitmişlerdir. Bu yeni mimari genellikle "Ionia

⁷⁷² Bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi, *Sur Plan ve Tasarımı*.

⁷⁷³ Yaklaşık olarak 1 ila 2 m arasında bir duvar kalınlığıyla ve çoğunlukla moloz, düzensiz dikdörtgen blokların yanı sıra çokgen taşların kullanıldığı serbest taş duvarlardan oluşan benzer mimariye sahiplerdir. Ayrıca bkz. Üçüncü Bölüm, Kadıkulesi, *DuvarMalzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği*.

⁷⁷⁴ Hdt. 5. 118.

⁷⁷⁵ 390'lardan önce bir Karia satraplığı olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Ayrıca bkz. Hornblower 1982, 34-40.

⁷⁷⁶ Hornblower 1982, 1-2.

⁷⁷⁷ Pimouguet-Pedarros 2000, 224; Pedersen 2013, 34-35; Maussolos'un başkenti Mylasa'dan Halikarnassos'a taşınması büyük bir güç gösterisi olarak değerlendirilebilir (Briant 2020, 47).

⁷⁷⁸ Hornblower 1982, 13; Tuna 1999, 480.

Rönesansı” olarak adlandırılmaktadır⁷⁷⁹. Yeni mimarinin üslup ve teknikleri hem Halikarnassos'taki yeni yapılarda hem de Karia satraplığının her yerindeki Hekatomnid yapılarında uygulanmıştır.

Bu uygulanan mimari üslup ve tekniklerin coğrafi sınırlarını tespit edebilmek ve günümüze ulaşmış olan tahkimatları ve özellikle Stratonikeia Savunma Sistemini tarihlendirebilmek için Hekatomnid’e özgü yapı stiline özelliklerini belirtmek son derece önemli görünmektedir. Bu stilistik özelliklerin belirlenebilmesi ancak Hekatomnid Dönemi’nde yapıldığını bildiğimiz kesin olarak tarihli yapıların inşaat tarzının tanımlanmasıyla mümkün olacaktır. Labraunda, Sinuri ve Amyzon’un Karia Tapınaklarında inşa edilen yapılar Hekatomnidlere atfedilen, yapı stilini ve özelliklerini belirlenebileceği örnekleri oluşturmaktadır.

Labraunda Kutsal Alanı’nın doğu ucundaki stoanın⁷⁸⁰ ve orta terasta yer alan Andron B’nin⁷⁸¹, MÖ 377’den MÖ 352 yılına kadar iktidarda kalan Maussolos tarafından, Andron A⁷⁸² ve güney propylonun⁷⁸³ MÖ 351 – 344 yılları arasında yönetimi elinde bulunduran Idrieus tarafından yaptırıldığı üzerlerinde bulunan yazıtlardan anlaşılan yapılardır. Bu söz konusu yapıların tamamında aynı yapı tekniği uygulanmıştır. Duvarlar, kare atkılar ve dikdörtgen enlemesine taşlardan isodomik örgü sırasıyla yükseltilmiştir. Kabarık yüzlü blokların yüzeyi kaba yonulu bırakılmış ve düz olan birleşme yerleri iyi ayarlanmıştır. Sinuri Kutsal Alanı’nın güneydoğu kesimini ve özellikle tapınağın terasıyla ilgili olarak Hekatomnos, Idrieus ve Ada’nın resmi himayesini anlatan ithaflar bulunmaktadır⁷⁸⁴. Yapının duvarları kare atkı taşları ve dikdörtgen enlemesine taşlardan örülmüştür. Isodomik duvar örgü sırasındaki taşların kabarık yüzeyleri kaba yonulu olarak işlenmiş, düz bazen hafif eğik olan birleşme yerleri

⁷⁷⁹ MÖ 4. yüzyılın başlarında, Batı Küçük Asya’da siyasi ve ekonomik durum önemli ölçüde değişmiştir. Doğu Ege’deki siyasi güç dengesinde bir değişiklik Peloponnesos Savaşı’nın sonraki bölümünde yavaş yavaş gelişti ve MÖ 387/86’da sözde “Kral Barışı”nın sonuçlanmasıyla yeni siyasi düzen gerçekleşmiştir. Barış şartları hem Spartalılar hem de Atinalılar tarafından kabul edildi ve yeni siyasi düzen, yaklaşık 50 yıl sonra İskender’in gelişine kadar genel olarak kabul edilmiştir. Barışın neredeyse anlık etkisi, Küçük Batı Asya’daki refahta olağanüstü bir artış oldu. Refahın yükselmesinin yanı sıra ekonomik hayattaki büyüme ve sanat ve mimarideki dikkat çekici yeni aktivite, Küçük Asya’nın birçok yerinde gözlemlenebilmektedir (Pedersen 2013, 34-35).

⁷⁸⁰ Yazıt şöyledir; "*Hekatomnos oğlu Maussollos bu stoa’yı Zeus Lambrayndos’a sundu*". (Crampa 1972, No 13). Ayrıca bkz. Hellström 1993, 123-131; Hellström 2005, 61, 63.

⁷⁸¹ Yazıtta şöyle yazar; "*Hekatomnos oğlu Maussollos, andron’u ve içindekileri Labrayndalı Zeus’a adanmıştır*". (Crampa 1972, No 14). Ayrıca bkz. Hellström-Thieme 1981, 58-74; Hellström 2005, 61, 63; Bild 2020, 82-84, Fig. 1.

⁷⁸² Crampa 1972, No 15; Hellström-Thieme 1981, 71-74; Hellström 2005, 61, 66.

⁷⁸³ Crampa 1972, No 19; Hellström 1991, 300; Hellström 2005, 61, 66

⁷⁸⁴ Hekatomnos, Idrieus ve Ada’yla ilgili ithaflar için bkz. Devambeş-Haspels 1959, 14-15, 29; Robert 1945, 76-78.

iyi ayarlanmıştır. Duvar köşeleri dikey olarak çizilmiş bir kenar boşluğuna/köşe bandına sahiptir. Amyzon'daki Artemis Kutsal Alanı'ndaki birçok yazıt Hekatomnid Dönemi'ni işaret etmektedir⁷⁸⁵. Amyzon Artemis Kutsal Alanı'nı çevreleyen duvarlar Labraunda ve Sinuri duvarları gibi aynı inşaat tekniklerinde yapılmıştır. I. Pimouguet-Pédarros, bu yapılarda yürüttüğü çalışmalar sonucu Hekatomnid Dönemi duvar stilini tanımlamaya çalışmıştır⁷⁸⁶. Bu teknikleri sıralayacak olursak;

- a) Kare atkılar ve dikdörtgen enlemesine taşlardan isodomik örgü sırasıyla yükseltilmiş duvarlar.
- b) Kabarık yüzlü blokların yüzeyi kaba yonulu veya hiç işlenmeden ocaktan çıktığı haliyle kaba yüzlü bırakılmıştır.
- c) Yatay derzlerde iyi ayarlanmış birleşme yerleri, düz veya bazen hafif eğik olarak birleştirilmiştir.
- d) Duvar kenarlarında dikey olarak işlenmiş köşe şeritleri/bantları bulunmaktadır.
- e) Duvarlar emplekton tekniğinde yapılmıştır.

P. Pedersen, belirlenmiş olan bu duvar stiline, kulelerin mimarisinde kullanılan “çift köşe bağı”ni ekleyerek, bu tekniğin Maussollos'un mimarları tarafından icat edildiğini, Hekatomnid ve onların Küçük Asya'daki halefleri tarafından yapılan duvarcılığın stil kritiğini belirlemek için kullanılabileceğini ifade etmiştir⁷⁸⁷. Kulelerin inşasında kullanılan “çift köşe bağı” tekniğinde, kesme taşlar bir ya da iki blok uzunlamasına (dizi) olacak şekilde bir sonraki ise diğerini kesip yapıyı daha sıkı ve güçlü kılacak şekilde duvar içine (atkı) doğru yerleştirilmiştir. Atkı taşları kulelerin köşelerinde her iki sırada bir yan yana yerleştirilmiştir. Özelliklerini belirtmiş olduğumuz duvar stilleri ve çift köşe bağı bulunan sur sistemlerinin tamamında görülen diğer bir ortak özellik ise “Büyük Çevrim” (Geländemauer) sur plan sistemidir. Daha önce belirttiğimiz gibi MÖ 375'ten sonra Küçük Asya'daki sur inşasının en önemli yeniliği olarak görülen Büyük Çevrim surlar, MÖ 4. ve MÖ 3. yüzyıllara ait çok önemli ve ayırt edici bir plan tipi olarak değerlendirilmektedir⁷⁸⁸.

⁷⁸⁵ Robert 1953, 96 No 1, 304.

⁷⁸⁶ I. Pimouguet-Pedarros, yapıların tamamının kutsal alanlarda bulunmakla beraber örneklerin tapınak olmadıklarını belirterek, portikolar, propylonlar, teraslar kısacası kutsal karakterden ziyade işlevsel bir yapıya sahip olduğunu ifade ederek Hekatomnid Dönemi tipolojisi oluşturup, bunları sur duvarlarıyla karşılaştırmıştır. Tipoloji ve sur duvar örnekleri için ayrıca bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 84-90.

⁷⁸⁷ Çift köşe bağı, Maussollos'un mimarları tarafından icat edilen ve Batı Anadolu'da MÖ 3. yüzyıla kadar kullanılmaya devam eden İonia Rönesansının bir başka tipik eseri gibi görünüyor (Pedersen 2002, 109; Pedersen 2004, 427-8; Pedersen 2010, 314; Pedersen-Ruppe 2016, 566; Pedersen 2020, 232, Fig. 14-15; Büyükozer 2022, 4-5, Fig. 2.

⁷⁸⁸ Bkz. Üçüncü Bölüm, Aşağı Şehir, *Sur Plan ve Tasarımı*.

Karia'da Büyük Çevrim plan tipinde, Hekatomnidlerin karakteristik duvar örgüsüne sahip ve “çift köşe bağı” uygulaması olan birçok tahkimat vardır. Halikarnassos'un hemen batısında Termerien burnunda yer alan Myndos⁷⁸⁹, kuzeydoğuda büyük bir tepenin üzerinde Syangela-Theangela⁷⁹⁰, batı kıyısında Iasos⁷⁹¹, yine batıya doğru Marsyas vadisi çevresinde Alinda⁷⁹² ve Alabanda⁷⁹³, Latmik Körfezi'nin kenarında Latmos Herakleia'sı⁷⁹⁴, güneyinde Knidos⁷⁹⁵, güneydoğu ucunda Marmara körfezi ile Macre Körfezi arasında Kaunos⁷⁹⁶ Karia Bölgesi'nde Hekatomnid sur sistemlerine sahip kentlerdir.

Karia kıyılarını işaretleyen liman kentleri, böylece Hekatomnid topraklarının savunması için yararlı olan bir dizi önemli nokta oluşturmaktadır. Hekatomnidler tarafından üstlenilen yeniden inşa politikası, yalnızca denizcilik alanlarıyla sınırlı kalmamıştır. İç bölgelerde bulunan savunma sistemleriyle birlikte tüm satraplık için güçlü bir tahkimat sistemi oluşturan bir dizi kale ve gözetleme kulesi ile desteklenmiş gibi görünmektedir⁷⁹⁷. Görünen o ki MÖ 4. yy'da Hekatomnidler Karia'da geniş bir inşaat programı yürütmüşler ve böylece ülkenin kentleşmesi ve Hellenleşmesine katkıda bulunmuşlardır⁷⁹⁸. Mausollos ve onun ilk halefleri muhtemelen Hellenleşme planlarını Karia'nın batısıyla sınırlamayı değil tüm ili kapsayacak şekilde genişletmeyi istemişlerdir⁷⁹⁹. Fakat tahkimat programlarını Marsyas vadisinin ötesine genişletmedikleri hatta vadinin güneyinde kıyı şeridinde Keramos'tan⁸⁰⁰ Idyma'ya⁸⁰¹ kadar, iç bölgelerde örneğin Euromos'ta⁸⁰² Hekatomnid Dönemi'ni işaret eden sur kalıntılarına henüz rastlanılmadığını belirtmek gerekmektedir.

⁷⁸⁹ Konum için bkz. Paton 1887, 65, 80; Paton ve Myres 1896, 204. Ayrıca kent surları için bkz. McNicholl 1997, 23; Pimouguet-Pedarros 2000, 231-234.

⁷⁹⁰ Hekatomnid Dönem'de Syangela ismini taşıyordu. Ayrıca surlar için bkz. Laumonier 1933, 51-52; Robert 1935b, 163; 1936, 81-86; Bean ve Cook 1955, 112; 1957, 89. Ayrıca bkz. Tırpan 1987, 167-190; Pimouguet-Pedarros 2000, 235-239. Pedersen 2002, 126.

⁷⁹¹ Pimouguet-Pedarros 2000, 290.

⁷⁹² Pedersen 2009, 334-335; Konecny – Ruggendorfer 2014, 717, 719-72.

⁷⁹³ McNicholl 1997, 38-39;

⁷⁹⁴ Peschlow–Bindokat 2005, 9.

⁷⁹⁵ Büyüközer 2020, 191.

⁷⁹⁶ Özen 2016, 79.

⁷⁹⁷ Pedersen 2010, 316. Kale ve gözetleme kuleleri için ayrıca bkz. McNicholl 1997, 41-42; Pimouguet-Pedarros 2000, 217-371.

⁷⁹⁸ Pimouguet-Pedarros 2000, 217.

⁷⁹⁹ Bean-Cook 1957, 140-141.

⁸⁰⁰ Tırpan 1988, 372.

⁸⁰¹ Bean-Cook 1957, 68-71.

⁸⁰² S. Hornblower, Uromos adının Euromos'a fonetik dönüşümüne dayandırarak, ona göre, bölgede bir hekatomnid varlığına tanıklık edebilecek bir Hellenleşme sürecini ileri sürmektedir (Hornblower 1982, 319). Fakat günümüzde yürütülen çalışmalarda dahil olmak üzere henüz sur kalıntısı bulunamamıştır (Tırpan 1983, 31-39; Pimouguet-Pedarros 2000, 374-375).

Aslında aynı durum Stratonikeia içinde geçerlidir. Stratonikeia'da mevcut sur kalıntıları Hekatomnid Dönemi sur sistemleriyle karşılaştırıldığı zaman, bölgede Hekatomnid Dönemiyle başlayıp MÖ 3 yy'da görülmeye devam eden "büyük çevrim" plan sistemi dışında benzer bir özelliğe rastlanılmamıştır. Örneğin, günümüze temel seviyesi üzerinde ulaşmış tek örnek olan Kule 7'ye bakarsak, Hekatomnid Dönemi'nin kule mimarisindeki karakteristik özellik olan "çift köşe bağı"nın bu kulede kullanılmadığını görürüz. Ayrıca Stratonikeia suru, isodomik olmayan düzensiz derz sıralarıyla, yamuk blok taşların yoğun tekrarı ve seyrek görülen oldukça ince dikdörtgen atkı taşlarının kullanımıyla Hekatomnid Dönemi duvar stiliyle karşılaştırılmayacak kadar farklıdır.

O halde Hekatomnidler tarafından kurulan tahkimat programında gözlemlediğimiz bölge içerisindeki bu eşitsizliğin sebebi nasıl açıklanabilir? Bu konuda, iktidarın istikrar döneminin sonunu işaret eden Idrieus'un ölümünün, Mausollos satraplığı altında başlayan Hellenizasyon projesine son vermesi mümkün olabileceği görüşleri mevcuttur⁸⁰³.

Fakat Stratonikeia için durum biraz farklıdır. Çünkü Stratonikeia MÖ 3. yy'ın ikinci yarısından sonra yeniden isimlendirilmiştir. Kentin yeniden isimlendirilmeden önceki adı ise "Idrias" olarak geçmektedir⁸⁰⁴. Idrias bir şehirden ziyade federasyon (koinon) olarak adlandırılmalıdır, çünkü ortak bir tapınağa odaklanan ayrı mahalleler ve köylerden oluşan bir sistemdir⁸⁰⁵. Bunlar, büyüklük söz konusu olduğunda, daha çok köylerdir ve aslında Strabon tarafından böyle adlandırılmıştır⁸⁰⁶. Bu büyüklükteki bir yerleşimin Hekatomnid Dönemi'nin karakteristik plan sistemi olan "büyük çevrim"ini içini doldurabilecek bir nüfusa sahip olması beklenilemezdi. Bunun için çevrede yer alan diğer konionların da nüfusuna ihtiyaç duyulması gerekirdi. Aynı Halikarnassos'ta olduğu gibi bu büyük çevrimin içini dolduracak bir nüfusa yani bir synoikismosun olması gerekirdi. İşte bu yüzden, Idrias'ın küçük boyutlu bir yerleşime sahip olmasından dolayı,

⁸⁰³ O yüzden yirmi beş yıl içinde, bölgenin farklı bölgelerinde işçi ve taş ustalarından oluşan ekipler gerektiren bu büyüklükte bir projenin, özellikle ülkenin doğusunda, neredeyse hiç tamamlanamayacağı görüşleri mevcuttur. Ayrıca İnşaat çabası, sadece Atina emperyalizminin canlanmasının yarattığı tehdit nedeniyle değil, aynı zamanda bölgenin Helenizm'e duyarlılığı nedeniyle kıyı şeridinde yoğunlaşmış olabilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Pimouguet-Pedarros 2000, 318.

⁸⁰⁴ Stratonikeia kentinin kurulmadan önceki isimleri ve Hekatesia için bkz. Şahin 1976, 7-10.

⁸⁰⁵ Ayrıntılı bilgi ve diğer kent örnekleri için bkz. Şahin 1976, 21-23.

⁸⁰⁶ Strabon, Stratonikeia'nın kendi topraklarındaki Karya "köylerinin" Karia Chrysaoric Birliği'ne kabul edildiğini anlatır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin 1976, 21, 22, dp. 69.

Hekatomnid Dönemi tahkimat programlarına dahil edilmediği düşünülmelidir. Zaten Hekatomnidlerin yerel yönetimlerin var olmasına izin verdiği de bilinmektedir⁸⁰⁷.

4.3 Hellenistik Dönem Karia Bölgesi Savunma Sistemi ve Stratonikeia'ya Yansımaları

Pers yönetimi tarafından Karia Satraplığı kurulmasıyla tüm bölgede hakimiyetini sürdüren yerel bir hanedanın ortaya çıkması MÖ 4. yy Karia'sına özgü bir durumdur. Bu durum Büyük İskender'in seferleriyle kesintiye uğramış ve Hellenistik Dönem boyunca yeniden yaşanmamıştır. Büyük İskender'in ölümü (MÖ 323) ile Principatus dönemi başlangıcı (MÖ 27) arasındaki üç yüzyılda derin dönüşümler yaşamış, Pers kontrolünün sağladığı istikrarın aksine Hellenistik krallar arasında çekişmeler ve Karia'nın taraflar arasındaki sürekli yönetim değişikliği, üst düzey siyasi örgütlenmede süregelen istikrarsızlık dönemine yol açmıştır⁸⁰⁸.

Büyük İskender'in ölümünün ardından Diadokhlar (halefler) Dönemi'nin başlangıcıyla, MÖ 323 yılında Makedonyalı Asandros, Perdikkas tarafından Karia satraplığına atanmış ve bölge üzerinde 11 yıl boyunca hakimiyet sürmüştür⁸⁰⁹. Fakat MÖ 312 yılında Asandros Antigonos'un ordularına yenik düşerek Karia satraplığını kaybetmiştir⁸¹⁰. MÖ 309 yılında ise Ptolemaioslar tarafından Kaunos, Kos, Myndos ve Iasos ele geçirilerek Antigonos'un bölge üzerindeki hakimiyeti sekteye uğratılmıştır⁸¹¹. Fakat Ptolemaioslar bölgede çok fazla tutunamamışlar ve MÖ 306 yılında Salamis'te yaşadıkları yenilgiyle egemenlik hakları son bulmuştur⁸¹². MÖ 301 yılında Ipsos'ta Antigonos ve Demetrios yenilgiye uğratılmış ve Antigonos ordusunu tamamen kaybetmiştir. Bundan sonra Karia'nın yönetimi Makedonyalı kral Kassandros'a bırakılmıştır⁸¹³. Kassandros'un MÖ 297 yılındaki ölümü üzerine bölge hakimiyeti Lysimakhos'un eline geçmiştir⁸¹⁴. Ancak Lysimakhos'un MÖ 281'de Koroupedion'da aldığı yenilgi ve ölümü Karia tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır⁸¹⁵. Artık bölgenin büyük bir kısmının hakimi Seleukoslar oluyordu. Ard arda sıralanan baş döndürücü tarihler, bu tarihlerde yaşanan savaşlar ve değişen yönetimler bölgede aşırı

⁸⁰⁷ Pimouguet-Pedarros 2000, 320.

⁸⁰⁸ Tekin 2019, 9; Bresson 2020, 50.

⁸⁰⁹ Bresson 2020, 50.

⁸¹⁰ Billows 1989, 174. Errington 2017, 48.

⁸¹¹ Billows 1990, 201, 206.

⁸¹² Bresson 2020, 51.

⁸¹³ Errington 2017, 66.

⁸¹⁴ Errington 2017, 69; Bresson 2020, 51.

⁸¹⁵ Errington 2017, 77; Schuler 2019, 16; Tekin 2019, 9.

istikrarsızlığı sebep olmuştur. Bu istikrarsızlık döneminin ardından yani Koroupedion savaşından (MÖ 281) sonra Karia tarihinde bu sefer sonuçları daha uzun soluklu olan yeni bir dönem başlıyor ve bölgenin kontrolü Seleukosların eline geçiyordu.

Bu süreçte, siyasi ve farklı askeri birliklerinin çoğalmasıyla bölge bir kez daha büyük bir mimari hareketlilik dönemi yaşamıştır. Mimari hareketlilik askeri alanda kentsel ve şehir dışı tahkimatların yeniden inşası, daha sonra eski savunma sistemlerinin genişletilmesi veya daraltılması ve son olarak hasar görmüş duvarların onarımı ve yeni kulelerin eklenmesiyle kendini göstermiştir⁸¹⁶. Bu mimari hareketlilik Kaunos'tan, K22–K30 bölümlerinde yüzleri bir çerçeve gibi süslenmiş blokların işaret ettikleri tadilatla ilgili olmalıdır ve bu bölümlerin MÖ 3. yy'a tarihlenmeleri mümkün görünmektedir. Ayrıca Kaunos Batı Duvarı çokgen bloklardan oluşan bölümü stilistik açıdan, Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir⁸¹⁷. Knidos'ta yuvarlak planlı kule (K7) ve Askeri Liman girişindeki K8, MÖ 3.-2. yy'daki düzenlemeler kapsamında inşa edilmiştir⁸¹⁸. Miletos'ta pseudo isodomik ve çokgen duvarlar MÖ 2. yy'ın sonu 1. yy'ın başına tarihlendirmektedir⁸¹⁹. Herakleia Latmos'un belirli bölümlerinde⁸²⁰, Alabanda'da 6. ve 7. kulelerde kullanılan ritmik olarak devam eden atkı taşı ve enlemesine yerleştirilen duvar blokları Hellenistik Dönemi işaret edebilir⁸²¹. Miletos ve Theangelea var olan diateikhisma⁸²², büyük çevrimin (Geländemauer) çevrelediği geniş alanı sınırlandırarak, mevcut kentsel çevreyi daraltmıştır⁸²³. Hellenistik Dönem'deki mimari hareketlilik, bu sıralanan örneklerde bazı duvarların onarılması, yeni kulelerin eklenmesi veya mevcut çerçevenin daraltılması olarak kendini göstermektedir. Bugüne kadar yürütülen çalışmalar neticesinde Hellenistik Dönemi işaret eden Xystis⁸²⁴ ve Euromos⁸²⁵ surlarının bazı bölümlerinde, Kaunos'ta uygulanan çokgen ve yamuk taş işçiliklerine benzer uygulamalar görülmektedir. Bazı sur örneklerinde ise mevcut savunma sisteminin daha da genişletildiği bilinmektedir. Örneğin Hyllarima surlarına beşgen ve altıgen kulelerin eklenmesiyle dönemin kuşatma teknolojisine cevap verecek niteliğe ulaştırılması gayreti

⁸¹⁶ Pimouguet-Pedarros 2000, 92. McNicoll'un işaret ettiği gibi, Hellenistik Dönem'deki uzun devreler genellikle krallar tarafından yapılmıştır (McNicholl 1997, 6; Pedersen 2010, 272).

⁸¹⁷ Schmaltz 2010, 319–320; Özen 2016, 77; Pimouguet-Pedarros 2000, 248.

⁸¹⁸ Büyüközer 2020, 184.

⁸¹⁹ McNicholl 1997, 170.

⁸²⁰ Krischen 1922, 51-52.

⁸²¹ Karlsson 1992, 85-86; Pimouguet-Pedarros 2000, 93.

⁸²² MÖ 3. yy'dan sonra görülmeye başlayan ve kentin içinden geçerek surları bölen diateiksima, eğer sur duvarı yıkılırsa iç kısmında saldırganlara aktif bir direnişle karşı koyma imkanı tanımıştır.

⁸²³ Bean-Cook 1957, 94, Fig. 6; Tırpan 1987a, 176.

⁸²⁴ Pimouguet-Pedarros 2000, 373.

⁸²⁵ Tırpan 1987, 38.

görülmektedir⁸²⁶. Özellikle Hyllarima'daki kuleden daha büyük ebatlarda yapılmış olan beşgen kulesiyle dikkat çeken Harpasa'ta Hellenistik Dönem içerisinde değerlendirilmektedir⁸²⁷. Yine mevcut savunma sisteminin Hellenistik Dönem'de genişletildiği bir diğer örnek için Iasos gösterilebilir. Burada Hekatomnid Dönem'de inşa edilmiş olan ada surlarına Hellenistik Dönem'de düzensiz derz sırasına sahip olan yamuk ve dikdörtgen bloklarla inşa edilmiş kara suru eklenmiştir⁸²⁸.

Örneklerde verildiği gibi Stratonikeia'da tepe üzerinde Kadıkulesi'nde var olan sura eklenen Hellenistik Dönem suru Aşağı kenti, altıgen planlı kulesi ve çoğunluğu yamuk ve dikdörtgen blokların, yer yerde çokgen taşların kullanıldığı sur sistemiyle çevrelemektedir.

Örnekleri verilen kentlerden anlaşıldığı üzere, Hellenistik Dönem'de yapılan tahkimat programları aynı Hekatomnid Dönemi'nde olduğu gibi sadece kıyı kentlerinde değil, stratejik öneme sahip iç bölgelerde de izlenmektedir. Fakat bu mimari hareketlilik yine Hekatomnid Dönemi'nde olduğu gibi kıyı kentlerinde daha fazla uygulama alanına sahiptir. Tabii kıyı kentlerindeki daha fazla tahkimat programı Hekatomnidlerde olduğu gibi bölgesel bir savunma sağlamak amacıyla değil, daha fazla saldırıya açık olduğu için gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ayrıca iç bölgelere göre daha zengin olan kıyı kentleri Hellenistik krallar için hem deniz kuvvetlerinin geliştirilmesine hem de filoların oluşturulması ve bakımı için gerekli olan liman ihtiyacını karşılamıştır⁸²⁹. Karia'nın iç kısımlarında Hellenistik Dönem'de çatışmaların çoğalmasından dolayı jeostratejik durumu nedeniyle sur mimarisinde hareketlilik söz konusu olduğu düşünülebilir. Bu sur mimarisindeki hareketlilik, Hellenistik kralların bölgedeki güçlerini gösterebilmek ve egemenlik alanlarının kapsayan geniş sınırlara vurgu yapabilecek propaganda amacı taşıdığını gözler önüne sermektedir. Özellikle önemli yolları kontrol eden bu hakimiyette ticari faktörler önemli bir rol oynamakta, bölgenin ekonomisinden yararlanmak gayreti kendini göstermektedir⁸³⁰.

Bölgedeki savunma sistemlerinde Hekatomnid Dönemi'nde inşaat tekniklerinde ve yöntemlerinde belirli bir homojenlik olduğu görülmüştür. Fakat aynı durum Hellenistik Dönem için geçerli değildir. Küçük Asya'da kıta ve ada Yunanistan'dan gelen taş ustaları mevcut birikimlerinin yanı sıra yerli ustaların bilgi ve uygulamalarından

⁸²⁶ Debord-Pimaouguet Pedarros 2018, 210; Pimouguet-Pedarros 2000, 370.

⁸²⁷ Pimouguet-Pedarros 2000, 370.

⁸²⁸ Cornieti 2018, 149-150.

⁸²⁹ Pedersen 2010, 376-377.

⁸³⁰ Sarılar 2014, 162-163.

etkilenmiş oldukları düşünülebilir. Bu durum inşaat tekniklerini ve yöntemlerini daha da zenginleştirmiş, taşların yüzeylelerinde, birleşme yerlerinde ve örgü şekil ve yöntemlerinde daha fazla çeşitliliğe sebep olmuştur. Bu çeşitliliğin, savunma mimari özellikleri ve askeri mimari, kuşatma özelliklerinden ziyade, bu bölümde duvar işçiliklerinden bahsedilecek olursa⁸³¹;

1. Hassas sektörlerde kalın duvarların kullanılması,
2. Atkı ve enlemesine yerleştirilen taşların simetrik şekilde tekrar edilmesi,
3. Kabarik yüzlü çokgen örgü sıraları ve yamuk taş kesiminin kullanımı,
4. Pseudo isodomik ve düzensiz derz sıralarının kullanımı özellikle taş sıralarında iç içe geçmenin çoğalması gibi özellikler sıralanabilir.

Stratonikeia Savunma Sistemi'nin kritik olduğu kısımlarda oluşturulan kalın duvarlar, kabarik yüzlü çokgen duvarlar ve özellikle düzensiz derz sıralarında kullanılan yamuk blokların sıklığı Hellenistik Dönem özellikleri içerisinde sıralanabilen örnekleri oluşturmaktadır.

⁸³¹ Pimouguet-Pedarros 2000, 92, 378.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Stratonikeia Strabon'un söylemiyle Karia Bölgesi'nin en önemli üç kentinden birisidir. Günümüzde Muğla İli, Yatağan İlçesi, Eskihisar Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Stratonikeia Antik Kenti, Yatağan'dan Milas'a giden karayolunun 7. km'sinde bulunur. Stratonikeia oldukça verimli arazilere sahiptir. Etrafını saran dağların arasında Kadıkulesi yamaçlarında yer alan Stratonikeia kentinin kuzeydoğu köşesinde bugün kurumuş olan Kebere Deresi ve doğusunda Domurlu Deresi'nin yatakları yer almaktadır. Bu iki dere Kadıkulesi Tepesi'nin hemen doğusunda akan Işık Deresi'ne doğru uzanıyordu. Yine Stratonikeia'nın yakınlarından doğan Marsyas (Çine) Çayı kentin doğusunda yer alan Yatağan vadisine ve uçsuz bucaksız Çine ovasına ulaşıyordu.

Neolitik Döneme kadar giden buluntuların yer aldığı Stratonikeia territoriumunun eski adını Arkaik Dönemle beraber antik yazarlardan duymaya başlıyoruz. Pausanias'dan Olimpiyat Oyunları galipleri listesinde, Stratonikeia territoriumun eski adının Khrysaoris olduğunu öğreniyoruz⁸³². MÖ 484'ten önce Khrysaoris olan ismin, Bizanslı Stephanos daha sonra Idrias olarak adlandırıldığını söylemektedir. Herodot, Marsyas nehrinin "Idrias Ülkesi"nden Menderes'e aktığını" ifade etmektedir⁸³³. Ayrıca Delos Konfederasyonu'nun vergi listelerinde de aynı adın farklı bir biçimi olan "Edrian" olarak yer almaktadır⁸³⁴.

Stratonikeia territoriumu I. Antiokhos'un (MÖ 281-261) son dönemlerinde Seleukosların kontrolüne girmiş ve MÖ 260'lı yıllarda Stratonikeia ismini almıştır. Stratonikeia kenti büyük olasılıkla II. Seleukos tarafından MÖ 240 yılından sonra Rhodos'a verilmiş ve kent MÖ 201 yılında V. Philip tarafından ele geçirilmiştir. MÖ 197 yılında Stratonikeia, III. Antiokhos'un (MÖ 222-187) yardımıyla tekrar V. Philip'ten alınmış ve MÖ 167 yılına kadar tekrar Rhodoslulara verilmiştir. Stratonikeia kenti artık MÖ 167'de Rhodos'un egemenliğinden kurtularak bağımsızlığına kavuşmuştur.

Bölgede Pers hakimiyetinden sonra Küçük Asya'nın batısı muhtemelen Akhaimenid İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü sağlamayı amaçlayan bir tahkimat programının konusu olmuştur⁸³⁵. Bu tahkimat programının ister Persler ister bölgenin kendisinden gelmiş olsun Kyros'un fetihlerinin, Karia'daki askeri mimarinin gelişimini başlattığı ve Attika-Delos Deniz Birliği tehditleriyle gelişerek devam ettiği

⁸³² Paus. V, 21, 10.

⁸³³ Hdt. 5. 118.

⁸³⁴ Meritt et al. 1939, 483-484; Şahin 1976, 7; Debord 1994, 108.

⁸³⁵ Bernd 1990, 3-23.

anlaşılmaktadır. Böylece Karia Bölgesi, savunma sistemleri için büyük bir askeri faaliyet alanı haline gelmiştir. Bu askeri hareketlilik neticesinde MÖ 6.-5. yy'da bölgede birçok Karia kuruluşu kasabalarında olduğu gibi, Idrias ve çevresindeki yerli nüfusun güvenliği için kurulmuş olan “Kadıkulesi Sığınma Kalesi” yer almaktadır.

Stratonikeia Kadıkulesi tepesinin zirvesini çeviren “Sığınma Kalesi” arazinin doğal konturlarındaki sapsmaları stratejik olarak avantaja çeviren dirsekli sur duvarı planıyla, pasif savunma sisteminde tasarlanmıştır. Kadıkulesi Sığınma Kalesi sade dolgulu duvarları, ana kaya temel alınarak, kayrak taşının (şist) genel anlamda az bir düzeltmeden sonra genelde düzensiz ve yer yer dörtgen şekilli taşlarla yüzeyi kaba yüzölçü bırakılmış halde, yani kuru duvar tekniğinde örülmüştür. Kadıkulesi Sığınma Kalesi savunma duvarları yükseklikleri, topoğrafyanın konumuna göre değişiklikler göstermekle birlikte, surun iç kısmındaki 2,5 m, surun dış kısmında kot farkıyla 4,5 metredir. Ayrıca Kadıkulesi savunma duvarları, Arkaik Dönem'den günümüze ulaşmış savunma sistemleri içinde yüksekliğinin belirlenebildiği nadir örneklerden birisidir.

Kadıkulesi Sığınma Kalesi inşasında kullanılan kayrak taşı (şist), Kadıkulesi kayalık alandan temin edilmiştir. Kullanılan blokların boyutları⁸³⁶ büyük bir iş gücüne ihtiyaç duymadan belki bir iki işçi tarafından kolaylıkla kaldırılabilir, duvar örgü sırasına yerleştirilebilecek büyüklüktedir. Ayrıca kuru duvarlar için yüksek kaliteli bir işçilik gerekmediği için yoğun iş gücüne ve özel ekipmana ihtiyaç duyulmadan yerel ustalar ve kaynaklar kullanılarak kısa sürede Kadıkulesi Sığınma Kalesi bitirilebilmiştir. Fakat ana kayanın sapma gösterdiği yerlerde dirsek kullanımı, kot farkının duvarların dış kısmında yüksek iç kısmında daha alçak olması malzeme kullanımının azaltılmasında ve duvarların eğimli araziye yaslandırılarak stabilitesinin artırılması gibi, topoğrafyanın doğal konturlarının savunma stratejisi açısından avantaja çevirme gayreti projenin uzman bir ekip tarafından yürütüldüğünün göstergesi niteliğindedir.

Stratonikeia Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nde günümüze ulaşmış olan 6 kule⁸³⁷ vardır. Kulelerin düzenli aralıklarla yerleştirilmediği önünde düzlük bulunan alanlara, dirsek ve bindirmeli kapıların yakınına, kısacası güvenlik açısından özel önlemlerin alınması gerekli alanlara yapıldığı görülmektedir. Stratonikeia Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ndeki kuleler dikdörtgen planlıdır. Kulelerin kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kottan girişi olup dolgulu zemin üzerine tek bölmeli bir odası olduğu anlaşılmaktadır. Bu

⁸³⁶ En büyük boyutları 0,50 m yüksekliğinde, 1,30 m uzunluğundadır.

⁸³⁷ Kule 1-3 neredeyse zemin seviyesinde, Kule 4'ün duvarları günümüze çeşitli seviyelerde ulaşmıştır. Kule 5 ve Kule 8'in sadece sur bedeninden giriş kısmı günümüze ulaşmıştır.

odanın çatısının üzeri de savunucular tarafından kullanılan, atış yapmaya imkan sağlayan üstü açık mazgalı bir platform olarak düşünülmektedir.

Stratonikeia Kadıkulesi kapılarının günümüze ulaşmış olanları “Bindirmeli Tipinde” yapılmıştır. Kapılar Arkaik Dönem ve öncesi örneklerinde olduğu gibi dış kolun önünde kuleli olarak planlanmıştır. Bu Kapı 1’de dış kolun önündeki doğal kayayla, Bindirmeli Kapı 2’de ise merdivenin eklendiği geniş alanla sağlanmıştır. Bindirmeli Kapı 2’nin yüksekliği surun iç kısmında 2,5 metredir.

Bölgenin kontrolünün MÖ 268 yılından sonra Seleukosların eline geçmesiyle Idrias ve çevresinde yer alan Koranza, Koliarga, Hiera Kome, Koraiia ve Lobolda isimli demotiklerin synoikismos yoluyla bir araya getirilmesiyle bölge Stratonikeia ismini almıştır. Seleukosların Stratonikeia kentinin konumunu belirlenmesinde etkili olan unsurlar, uluslararası diye ifade edebileceğimiz üne sahip olan üç kutsal alanın yakını ve son derece önemli jeopolitik konumu olduğu söylenilebilir. Bunun yanında Stratonikeia kentinin Kadıkulesi eteklerine kurulmasının en büyük sebeplerinden birisi güvenlik ihtiyacı olması gerekmektedir. Çünkü Stratonikeia’nın en yüksek ve hakim tepesinin doğal avantajlarından yararlanmak, ayrıca Kadıkulesi Sığınma Kalesi’ni yeniden kurulan Stratonikeia Savunma Sistemi’ne dahil etmek güvenlik stratejisi açısından büyük bir avantaj sağlamış olmalıdır.

Böylece bu projeye kentin yeniden isimlendirilmesinden dolayı “terminus ante quem” olarak kabul edeceğimiz MÖ 260’lı yıllardan sonra Seleukoslar tarafından inşa edilen “Büyük Çevrim” planına sahip olan Stratonikeia Savunma Sistemi ortaya çıkarılmıştır⁸³⁸. Bu yeni Stratonikeia suru projesinde Seleukos Krallarının bir prestij ve gücünün yansması olarak görmesinden kaynaklı olsa gerek, bölgede bulunan en iyi malzemeler yüksek ekonomik maliyetine rağmen tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra surda kullanılan çokgen, yamuk, dörtgen taşların kabarık yüzeyinin kaba yonulu yani bloklarının tamamının detaylı olarak işlenmesi, taşların manevrası ve duvar sıralarına yerleştirilmesi için çeşitli kaldıraçların kullanılması ayrıca duvarın her iki tarafına iskele kurulması gereksinimi yerel ustalar dışında oldukça iyi eğitilmiş organize iş gücünün projede çalıştığı anlamına gelmektedir.

Stratonikeia’yı çeviren savunma sistemi elbette çağın kuşatma teknolojisine cevap verebilecek nitelikte tasarlanmıştır. Ayrıca Kadıkulesi’de, kendisine entegre edilmiş olan gelişmiş savunma sistemine uygun olarak bazı değişimler yaşamıştır. Kadıkulesi Sığınma

⁸³⁸ Stratonikeia büyük çevrim savunma sisteminin uzunluğu 3600 metredir.

Kalesi kuzey hattı günümüze ulaşmamıştır. Stratonikeia Savunma Sistemi tasarlanırken, Aşağı Şehir Suru, Kadıkulesi'ne entegre edilirken, kenti ikiye bölmesi gereken Kadıkulesi kuzey duvarının, güvenlik stratejisi açısından ve askeri birliklerin kent içinde hızlı ve rahat hareket edebilmesini sağlanması amacıyla, proje kapsamında kaldırılmış olmalıdır. Kulelerin, dolgulu zemin üzerindeki odanın mazgallı açık platformu, kiremitlerle kapatılmış bir çatıya dönüştürülmüştür. Yine de çatıyla kapatılmış bu kuleler boyutlarından dolayı sadece scorpion ve manuel silahların kullanımına uygundur. Kentin kırsal yerleşimlere ulaşımına sağlayan Bindirmeli kapılar ise kenti kuşatanlara ani saldırı düzenleyen profesyonel Stratonikeia birliklerine potern olarak hizmet etmiş olmalıdır.

Bunların yanı sıra, Stratonikeia suru planlanırken hem önceden var olan yerleşim yapılarına uyum sağlama gayreti gösterilmiş hem de içindeki topluluğun ihtiyaçlarına göre tasarlanmış olmalıdır. Zaten dönemin yazıtları yapıları birbirine bağlayan şehrin sokaklarının ve semtlerin varlığı, ayrıca üçlü kapı ve kutsal alanlar planlı bir Stratonikeia kentinin kanıtı niteliğindedir.

Planlı bir şekilde tasarlanmış olan Stratonikeia kentinin içini ise yerli bir nüfus oluşturmuş olmalıdır. Kentte ele geçen yazıtlar, Stratonikeia'nın memurlarının ve meclis üyelerinin yerel halktan seçilmiş olması görüşümüzün doğruluğunu ortaya koyan oldukça güçlü epigrafik verilerdir. Ayrıca yaklaşık 3600 m'lik surların çevirdiği bir alanı doldurabilmek için yerli nüfusa ihtiyaç vardır. Zaten tamamı Makedon olan kentin Seleukoslar tarafından Rhodoslulara verilmiş olması beklenilemezdi. Elbette ki Seleukosların kente getirmiş olduğu Makedon halk ve askerler için belirli bir düzenlemeler yapıldığı, özellikle Stratonikeia'nın savunulması için bir garnizon olduğu kent içerisinde bulunmuş olan "sitarkhia"lardan anlaşılmaktadır. Elbette süre gelen arkeolojik kazılar Makedon garnizonunun açığa çıkarılması açısından oldukça önemlidir.

Stratonikeia Hellenistik Dönem suru üzerinde günümüze ulaşmış olan iki kule bulunmaktadır. Bunlar, Philo'nun kapılar için tavsiye ettiği altıgen planlı kule⁸³⁹ ve onun hemen 10 m güneybatısında Yaylacık Düzü'nde yer alan kare planlı kuledir. Bu kuleler duvar kalınlıklarıyla⁸⁴⁰ taş gülle fırlatabilen mancınıklara mukavemet gösterebilecek özelliktedir. Ayrıca bu kulelerin hacimleri kendi iç bünyesinde katapult, ballista ve korbballista gibi taş gülle fırlatabilen mancınık kullanılmasına izin verecek niteliktedir⁸⁴¹.

⁸³⁹ Stratonikeia Aşağı Şehir Suru Altıgen planlı kule duvarları 2 m kalınlığındadır.

⁸⁴⁰ Stratonikeia Aşağı Şehir Suru kule 7 duvar kalınlığı 1,30 m kalınlığındadır.

⁸⁴¹ Altıgen planlı (Kule 6) kulenin köşelerinin uzunlukları farklılık göstermektedir. Kulenin ön kısmı 6,75 m, köşesi yapan bölüm 4,50 m, kuzey-güney yöndeki düz uzanan yerler 8.10 metredir. Kule 7, 9,5x11 m ölçülerindedir.

Özellikle Stratonikeia altıgen planlı kule, kuşatma kaynaklarının artması karşısında savunma mimarisini mükemmelleştirmek için ortaya çıkan kule tekniğinin iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca altıgen plandaki geniş iç hacim ve kentin zirvesindeki hakim konumu gözetleme kulesi olarak kullanılmasına da imkan tanımıştır. Bu özellikleriyle Yaylacık Düzü'nde yer alan altıgen planlı Kule 6 ve kare planlı Kule 7 kente Mylasa üzerinden bağlanan bir kapının belki de yazıtlarda ismi geçen "Mylasa Kapısı"nın koruyuculuğunu üstlenmiş olmalıdır.

Hellenistik Dönemde Stratonikeia kentinde yer alan diğer kapı, bugün Kuzey Şehir Kapısı olarak isimlendirilmiş olan anıtsal kapının yerinde yer almalıydı. Bu kapının ismini bilmiyoruz fakat yazıtlarda "Trypilon" olarak isimlendirilmiş olan kapı, belki bir agoraya belki de Hellenistik kapıdan kente girişi sağlıyordu. Dönemin bir özelliği olarak savunma açısında oldukça güçlü ve anıtsal niteliğiyle oldukça görkemli düşünülmesi gereken Stratonikeia Hellenistik Kapı, Seleukosların propaganda amacına hizmet etmiş olmalıdır. Ayrıca bu dönemde görülen birçok Hellenistik kapıda olduğu gibi avlulu bir plan tipine sahip olması ve elbette kulelerle korunuyor olduğu düşünülmelidir.

Seleukosların propagandası, mimaride olduğu gibi mimari kabartmalarda da kendini göstermiştir. Kentlerin görkemli büyüklüğünü propaganda amacıyla kullanan Seleukoslar sur mimarisindeki kabartmaları da propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Özellikle II. Antiokhos (MÖ 261-246) sikkelerinde yoğun olarak kullanılan Apollo'nun tripotunu, sur amblemlerinde kullanarak kendilerinin Apollon soyundan geldiklerini vurgulamaya çalışan Seleukoslar, yine kendilerini ifade eden fil, lobut, Herakles gibi kabartmalarla, Stratonikeia hakimiyetlerini ısrarla vurgulamışlardır.

Hellenistik Dönemin savunması için tasarlanmış ihtişamlı kapıları, Pax Romana'yla birlikte Roma İmparatorluk Dönemi'nde, estetik bir karaktere büründürülmüştür. Bu değişimin yansıması MS 139 yılındaki depremden sonra İmparator Antoninus Pius tarafından depremin verdiği zararların onarılması için 25.000 denarius para yardımıyla MS 2. yy'ın ikinci yarısında inşa edilen iki katlı bir nymphaeon ve çok az örneği bulunan batıya özgü iki kemerli girişle Stratonikeia'da kentin temsili karakterini yansıtan Kuzey Şehir Kapısı'nda görülmektedir. Stratonikeia kentinde düzenlenen festivallerin yanı sıra Stratonikeia Şehir Kapısı'nın yapısal özelliği ve plan şekli göz önünde bulundurulduğunda kapının önü ve kapının önünden güneye doğru kente uzanan sütunlu caddenin prosesyon-seremoni alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Doğu girişinin Zeus Panamarnos'a batı girişinin Hekate'ye atfedildiği Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı, festivallerin düzenlendiği en güzel kapı örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

Stratonikeia ve Lagina Kazısı Başkanı Prof. Dr. Bilal Söğüt, başkanlığında sonuçlandırılan “Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı Restorasyon”undan sonra Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı, günümüzde kente gelenleri İmparatorluk dönemindeki simgesel, estetik ve anıtsal niteliğiyle tekrardan karşılamaktadır (Fig. 99).

Son olarak Stratonikeia Savunma Sisteminin tarihi sürecini kısaca özetleyecek olursak, Kadıkulesi Sığınma Kalesi'nin de bölgede başlayan askeri hareketliliğe karşılık, Idrias ve çevresindeki yerli nüfusun güvenliği sağlamak amacıyla MÖ 6.-5. yy'da inşa edildiği ve uzun süre kullanıldığı düşünülmektedir.

Bölge MÖ 268'den sonra Seleukosların kontrolüne geçmiş ve MÖ 260'lı yıllarda Stratonikeia ismini almıştır⁸⁴². Stratonikeia territoriumun yönetiminin Seleukosların eline geçtiği ve kentin isminin Stratonikeia olarak değiştirildiği MÖ 260'lı yıllar Stratonikeia savunma mimarisinin yeniden inşası için “terminus ante quem” olmalıdır. MÖ 260 yılından sonra inşa edilen Stratonikeia Savunma Sisteminin “Kadıkulesi Sığınma Kalesi”ne entegre edilerek tasarlanması, Idrias ve çevresindeki yerli nüfusun Kadıkulesi Sığınma Kalesi'ni hala savunma amaçlı kullandığını göstermektedir. MÖ 260 yılından sonra çağın savunma teknolojisine göre yapılan düzenlemelerle kullanımına devam edilmiştir.

Stratonikeia Aşağı Şehir ve Kadıkulesi'nin bir bütün olarak tasarlanarak “Büyük Çevrim” planında oluşturulan Stratonikeia Savunma Sisteminin güvenlik açısından elbette kısa sürede bitirilmiş olması gerekmektedir. Stratonikeia'nın Seleukoslar tarafından MÖ 240'lardan sonra Rhodos yönetimine bırakıldığı bilinmektedir. Surların yapım aşamasının bitirilmeden yarım kalmış bir savunma sistemiyle Rhodos yönetimine verilmeyeceği düşünülebilir. Ama kesin olarak şunu söyleyebiliriz ki V. Philip'in kenti ele geçirmek için surların önüne dayandığı MÖ 201 yılında savunma açısından surların bitirilmiş olması gerekmektedir.

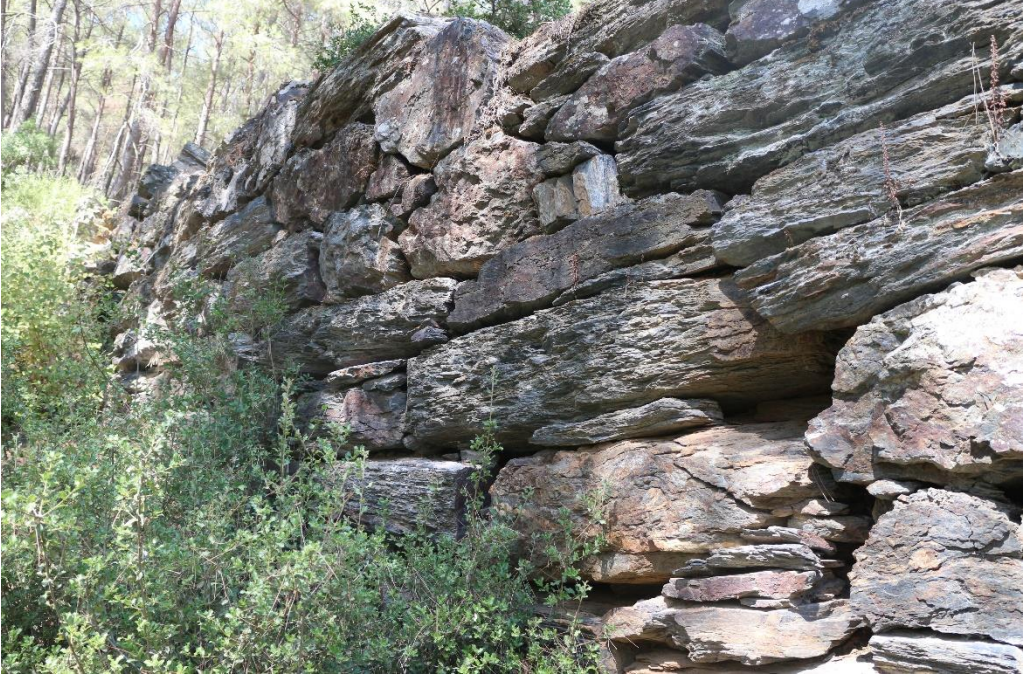
⁸⁴² Bkz. Birinci Bölüm, Stratonikeia Kenti, *Tarihi Süreci*.

Figür 99. Kuzey Şehir Kapısı Restorasyon Sonrası

KATALOGLAR

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K1	Duvar 1	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 3 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 110 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,10 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 0,50 - 1,30 m			
Tanım: Kadıkulesi doğu yakasında Bağmat Mevkii'nde dörtgen planlı Kule 1 ile başlayıp, Kule 2'ye kadar yaklaşık 50 m uzanan sur bedenine ait bölümdür. Duvar 1'in yapımında surun hemen yakınından elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi ve şekillendirilmesi esnasında oluşan kırık parçalar ile etrafta bulunan moloz taşlar ve toprak ile doldurulmuştur. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklara küçük taşlar ile tamamlanmıştır.			
			

Kat. No K2	Adı Duvar 2	Konum Kadikulesi	Dönemi MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 2,5 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 110 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,10 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 0,50 - 1,30 m			
Tanım: Kule 2 ile Kule 3 arasında kuzey-güney yönünde uzanan ve Bindirmeli Kapı 1'i oluşturan sur bedenine Duvar 2 ismi verilmiştir Duvar 2'nin yapımında şist taşı kullanılmıştır. Ana kaya temel alınarak örülen kuru duvar, kademeli olarak yükselerek sırtı tırmanmaktadır. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi esnasında oluşan kırık şist taşı ve topraktır. Duvar düzensiz derz sıralarına sahiptir. Blokların yüzeyi ise ocaktan çıktığı haliyle yani kaba olarak bırakılmıştır. Örgü sıraları arasında kalan boşluklara kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Duvar, eşit yükseklik ve genişlikte olmayan taşlarla örülmüştür.			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K3	Duvar 3	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 3,50 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 180 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,10 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 0,50 - 1,30 m			
Tanım: Kule 3 ile Kule 4 arasında doğu-batı doğrultusunda uzanan ve Bindirmeli Kapı 2'yi oluşturan sur bedenine Duvar 3 ismi verilmiştir. Duvar 3'ün yapımında surun hemen yakınından elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi esnasında oluşan kırık şist taşı ve topraktır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır.			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K4	Duvar 4	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 3 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 90 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,10 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 0,50 - 1,30 m			
Tanım: Kule 4 ve Kule 5 arasında Dirsek 3'nin yer aldığı sur bedenine "Duvar 4" ismi verilmiştir. Duvar 4'ün yapımında surun hemen yakınından elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi esnasında oluşan kırık şist taşı ve topraktır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır.			
			

Kat. No K5	Adı Duvar 7	Konum Kadıkulesi	Dönemi MÖ 6.-5. yy
<p>Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 3 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 135 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,10 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 0,50 - 1,30 m</p>			
<p>Tanım: Duvar 7, Kadıkulesi mevkiinin batı tarafında Kule 7 ile Kule 8 arasında yer almaktadır.</p> <p>Duvar 7'nin yapımında surun bulunduğu alandan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi esnasında oluşan kırık şist taşı ve topraktır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi Kadıkulesi savunma duvarlarının tamamının mimarisi aynıdır. Fakat Duvar 7'nin alt sıralarında özellikle daha büyük blokların (yükseklikleri 0,50-0,70 m, uzunluğu 1-60 m'yi bulan bloklar) kullanıldığı görülmüştür. Bu Kadıkulesi'nin batı yönünün doğu ve kuzey yönde olan doğal savunma avantajlarından daha az yararlanması ve erişilebilmesinin daha kolay olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıktığı gibi yani kaba yüzü olarak bırakılmıştır. Duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Duvar dolgusu, bloklarının kesilmesi ve şekillendirilmesi esnasında oluşan kırık parçalar ile etrafta bulunan moloz taşlar ve toprak ile doldurulmuştur. Duvar örgüsünde kullanılan taşların arasında kalan boşluklar küçük kırık taşlar ile tamamlanmıştır.</p>			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K6	Kule 1	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: 4x6 m Yükseklik: 2 - 0,50 m (korunmuş), Duvar Kalınlığı: 1 m, Blok Yüksekliği: 0,10 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 0,50 - 1,30 m.			
Tanım: Kule 1, Kadıkulesi doğu yamacında Bağmat mevkiinin Işık deresini tırmanan sırtlarında ilk karşımıza çıkmaktadır.			
<p>Günümüze yoğun tahribe uğrayarak ulaşılmış olan Kule 1, dörtgen planlıdır. 1 m kalınlığındaki kulenin kuzey ve güney duvarları yaklaşık 2 m, doğu duvarı ise 0,50 m yüksekliğinde günümüze ulaşmıştır. Kulenin yapımında civardan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Kuru duvar, blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzlü olarak çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Kule, sur bedeniyle bitişik olarak inşa edilmiştir. Kule duvarı yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Kuleye giriş, batı yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içinden yapılmaktadır. Kuleye girişle kulenin zemininin başlangıcı arasında kot farkından kaynaklanan yaklaşık 2 m'lik fark vardır.</p>			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K7	Kule 2	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: 4x6 m, Yük: 0,50 m (korunmuş), Duvar Kal: 1 m, Blok Yük: 0,10 - 0,50 m, Blok Uz: 0,50 - 1,30 m			
<p>Tanım: Kule 1'den güneybatıya doğru yönelen sur bedeni sırtı takip edebilmek için 50 m sonra bir dirsek oluşturmuştur. Dirsek 1'den yaklaşık 60 m sonra güneybatıya yönelen duvar üzerinde "Kule 2" yer almaktadır.</p> <p>Dörtgen planlı Kule 2'nin kuzey ve güney duvarı yaklaşık 0,50 m, doğu duvarı ise neredeyse zemin seviyesinde günümüze ulaşmıştır. Kulenin yapımında civardan elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıkartıldığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Kule, sur bedeniyle bitişik olarak inşa edilmiştir. Doğu-batı uzantılı olan kulenin girişi batı yöndedir. Kuleye girişin, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Kule 2'nde Kule 1'de olduğu gibi zemininin dolgulu yapıldığı anlaşılmaktadır.</p>			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K8	Kule 3	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: 4x6 m Yük: 0,30 m (korunmuş), Duvar Kal: 1 m, Blok Yük: 0,10 - 0,50 m, Blok Uz: 0,50 - 1,30 m			
Tanım: “Kule 2”den yaklaşık 60 m güneybatıda “Dirsek 2” yer almaktadır. Bu noktadan itibaren iyice dikleşen sırtta “Bindirmeli Kapı 1” yer almaktadır. Kapıdan yaklaşık 26 m güneyde “Kule 3”e ulaşılmaktadır.			
<p>Kule 3, Kadıkulesi üzerinde en kötü durumda günümüze ulaşmış olanıdır. Neredeyse temel seviyesinde günümüze ulaşmış olan, dörtgen planlı kulenin duvar kalınlığı 1 metredir. Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıkartıldığı gibi yani kaba yüzü olarak bırakılmıştır. Duvar çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kuzey-güney uzantılı olan kulenin girişi kuzey yöndedir. Kule, sur bedeniyle bitişik olarak inşa edilmiştir. Kuleye girişin, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Kule zemin katı dolgulu olarak yapılmıştır.</p>			
			

Kat.No K9	Adı Kule 4	Konum Kadıkulesi	Dönemi MÖ 6.-5. yy
<p>Ölçüler: 4x6 m Yükseklik: 4 m (korunmuş), Duvar Kalınlığı: 1 m, Blok Yüksekliği: 0,10 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 0,50 - 1,30 m.</p>			
<p>Tanım: Kule 4, Kadı Kulesi mevkiinde, 2. Bindirme kapınının 70 m batısına, kapının savunmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır.</p> <p>Kuzey-güney uzantılı kule ana kaya üzerine, civardan elde edilen şist taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermekte, Duvar örgüsünde kullanılan blokların yüzeyi ocaktan çıkartıldığı gibi yani kaba yüzlü olarak bırakılmıştır. Duvar çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar, düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kulenin köşelerinde ise genellikle uzun bloklar sabitlenerek, yapının dayanıklılığı artırılmıştır. Kule 4'e giriş, kuzey yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içi zeminden yapılmaktadır. Kule girişinin yüksekliği 2,20 m, genişliği tabanda 1,20 m, tavanda ise daralarak 1 m'ye inmektedir. Kulenin girişini oluşturan kuzey yönünün duvar örgü sırası lento seviyesine kadar günümüze ulaşmıştır. Girişin üzeri 5 ayrı şist taşından yapılmış blokla kapatılmıştır. Bloklardan birisi günümüze ulaşmamıştır. Kuleye girişin uzunluğu yaklaşık 3 metredir. Kule içine giriş, kule kuzey duvarından 0,50 m çıkıntı bırakılarak geriye çekilmiştir. Bu çıkıntılara dolgu zemini örten taban kirişlerinin uçları yerleştiriliyor olmalıydı. Yapının döşeme taban üzerinde ve kapı lentosuna kadar devam eden duvar yükseklikleri, kulenin dolgu zemin üzerine tek katlı olduğunu göstermektedir. Kule sur bedenine bitişik olarak inşa edilmiştir.</p>			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K10	Kule 5	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy

Ölçüler: 4x6 m Duvar Kal: 1 m, Blok Uz: 0,50-1,30 m.

Tanım: Kule 4'ten sonra düz bir sırtı takip edip 60 m sonra istikamet değiştiren surlar birleşme noktasında Dirsek 2'yi oluşturmaktadır. Dirsekden sonra hafif yükselmeye başlayan arazi 30 m devam eden surlardan sonra "Kule 5" ile birleşmektedir.

Kuzey-güney uzantılı kule duvarları günümüzde çeşitli seviyelerde korunmuş gelmiştir. Kule ana kaya üzerine, civardan elde edilen şist taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Kuru duvar, blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzü olarak çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar, düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kulenin köşelerinde genellikle uzun bloklar kullanılarak, yapının dayanıklılığı artırılmıştır. Kuleye giriş, kuzey yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içi zeminden yapılmaktadır. Kulenin girişini oluşturan kuzey yönünün duvar örgü sırası lento seviyesine kadar günümüze ulaşmıştır. Kule 5 sur bedenine bitişik olarak inşa edilmiştir

Kat. No K11	Adı Kule 8	Konum Kadıkulesi	Dönemi MÖ 6.-5. yy
<p>Ölçüler: 4x6 m Yüksek: 2 m (korunmuş), Duvar Kal: 1 m, Kule girişinin yüksekliği 1,35 m, genişliği 1 metredir. Blokların yükseklikleri 0,10 - 0,50 m, uzunlukları 0,50 - 1,30 m arasında değişmektedir.</p>			
<p>Tanım: Kule 7'den sonra Kadıkulesi zirvesinden aşağıya inmeye başlayan sur bedeni, sırasıyla kuzeybatı yönünde 65 m, kuzeydoğu yönünde 30 m ve daha sonra kuzeye dönerek 40 m sonra eğimli olan topoğrafyada kurulu olan doğu-batı uzantılı Kule 8'e ulaşır.</p> <p>Zemini ana kaya olan dörtgen planlı kulenin duvarları günümüze neredeyse zemin seviyesinde ulaşmıştır. Kuleye giriş, doğu yönden, kentin içindeki yürüyüş yoluyla aynı kotta olan sur içi zeminden yapılmaktadır. Kule 8'in yapımında surun hemen yakınından elde edilen şist taşı kullanılmıştır. Kuru duvar, blokların ocaktan çıkartıldığı haliyle yani kaba yüzlü olarak, çift sıra örgü tekniğinde yükseltilmiştir. Düzensiz dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar düzensiz derz sıralarına sahiptir. Kule duvar örgüsü sıraları arasında boş kalan boşlukların kırık kayrak taşları sıkıştırılmıştır. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermektedir. Kule sur bedenine bitişik olarak inşa edilmiştir.</p>			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K12	Bindirme Kapı 1	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
Ölçüler: Yükseklik: 2 m (korunmuş), Duvar Kalınlığı: 2,5 m, Kule girişinin kapı genişliği 2 metredir.			
Tanım: Bağmat Mevkii'nden güneye doğru Işık deresini seyreden sırtları tırmanırken zirveye 26 m mesafede kayalık bir alanda "Bindirmeli Kapı 1" yer alır. Kapının iç sur kısmı ve dış sur kısmı aynı teknikte yapılmıştır. Sur için civarındaki kayalık alandan temin edildiği düşünülen kayrak taşı (şist) kullanılmıştır. Kapını duvarları, taşların ocaktan çıktığı haliyle yani kaba yüzlü olarak işlenmeden bırakılmıştır. Düzensiz dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar düzensiz derz sıralarına sahiptir. Moloz taşlardan örülen duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgulu olarak örülmüştür. Dolgu içerisine duvar bloklarının kesilmesinde elde edilen şist taşı ve toprak doldurulmuştur.			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K13	Bindirme Kapı 2	Kadıkulesi	MÖ 6.-5. yy
<p>Ölçüler: Yükseklik: 1,20 m (korunmuş) Kalınlık: 2, 50 m, Merdivenli Dış Surun kalınlığı: 3,50 m'dir. Kapı açıklığı 2,35 m genişliğindedir.</p>			
<p>Tanım: Işık Deresi'ne bakan sırtların en yüksek noktasında yer alan Kule 3'ten batıya dönüş yapan sur bedeni 120 m sonra, Kadıkulesi mevkiinin orta kısımlarında "Bindirmeli Kapı 2"ye ulaşır.</p> <p>Kapının iç sur kısmı ve dış sur kısmı aynı teknikte yapılmıştır. Sur için civarındaki kayalık alandan temin edildiği düşünülen kayrak taşı (şist) kullanılmıştır. Kapını duvarları, taşların ocaktan çıktığı haliyle yani kaba yüzlü olarak işlenmeden bırakılmıştır. Düzensiz dörtgen bloklar kullanılarak örülen duvar düzensiz dershanelerine sahiptir. Kuru duvar, ana kaya temel alınarak sade dolgu olarak örülmüştür. Dolgu içerisine duvar bloklarının kesilmesinde elde edilen şist taşı ve toprak doldurulmuştur. Duvar örgüsünde kullanılan taşların yükseklikleri ve uzunlukları farklılık göstermekle birlikte, köşe bloklarında sağlamlığı arttırmak amacıyla özellikle dörtgen uzun taşlar kullanılmıştır. Kapının dış sur kısmına çıkmayı sağlayan 10 basamaklı merdiven yekpare kayrak taşından yapılmıştır. Merdivenin 3. Basamağının yarısı kırık, 10. basamağı ise kapının önüne düşmüş halde durmaktadır. Basamakların uç kısımları duvar içerisine yerleştirilerek örülmüştür.</p>			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K14	Duvar 5	Kadıkulesi	MÖ 260 - 201
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 2 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 30 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 3,10 m, Blok Yüksekliği: 0,20 - 0,60 m, Blok Uzunluğu: 0,32 - 1,07 m			
Tanım: 5 numaralı kuleden 30 m batıya devam edip altıgen planlı kuleyle birleşen bu duvara "Duvar 5" in yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Duvar, çokgen-dörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Eğri kenarlı çokgen blokların birleşme yerlerinde boşluk bırakılmamıştır. Kabarıklık blokların yüzeyi kaba yonulu olarak işlenmiştir. Yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Sur bedeni emplekton tekniğinde yani iki duvar arası kayrak taş doldurularak yapılmıştır. Ayrıca duvarın bir bölümü ana kayaya yaslandırılarak sağlamlığı daha da arttırılmıştır. Çokgen-dörtgen duvarla birlikte hem sur bedeni yüksek sırtlara geri çekilmiş hem de bağlandığı altıgen planlı kulenin gerisinde kalarak savunma güvenliği daha da arttırılmış olmalıdır.			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K15	Duvar 6	Kadikulesi	MÖ 260 - 201
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 1,50 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 25 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 2 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,20 - 0,60 m, Blok Uzunluğu: 0,32 - 1,07 m			
Tanım: Kule 6 (Altıgen planlı) ile Kule 7'yi birleştiren sur bedenine "Duvar 6" ismi verilmiştir. Günümüze sadece az bir kısmı koruna gelen duvar, gri damarlı mermerden yapılmıştır. Duvar, düzensiz derz sıralarına sahiptir. Duvar 6, düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Blokların kabarık yüzeyi kaba yonulu olarak işlenmiştir. Yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Sur bedeni iki duvar arası kayrak taş doldurularak emplekton tekniğinde yapılmıştır. Duvar örgü sırası içerisinde yer yer atkı taşları görülmektedir.			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K16	Duvar 8	Aşağı Şehir	MÖ 260 - 201
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 3 m (korunmuş), Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,25 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 1,05 - 2,25 m			
Tanım: Kadıkulesi mevkiinin önündeki düzlükte başlayıp surun kuzeybatı köşesine kadar devam eden sur bedeni "Duvar 8" olarak isimlendirilmiştir. Duvar 8'in yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Duvarlar düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Kabarıklık blokların yüzeyi kaba yonulu, birleşme yerleri ise boşluk bırakılmadan iyi ayarlanmıştır. Duvar üzerinde belirli bir sıra düzeni göstermeyen ince atkı taşları kullanılmıştır.			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K17	Duvar 9	Aşağı Şehir	MÖ 260 - 201
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 2 m (korunmuş), Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,25 - 0,50 m, Blok Uzunluğu: 1,25 - 2,70 m			
Tanım: Sur sisteminin kuzeybatı köşesinde dirsek yaparak tekrar görülen sur duvarı Kuzey Şehir Kapısı batı girişine kadar devam etmektedir. Bu doğu-batı istikametinde uzanan sur bedeni "Duvar 9" olarak isimlendirilmiştir. Duvar 9'un yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüş bazen çokgen taşlar kullanılmıştır. Emplekton tekniğinde örülen duvar üzerinde belirli bir sıra düzeni göstermeyen atkı taşı kullanılmıştır. Kabarıklık yüzü blokların yüzeyi kaba yonulu, birleşme yerleri ise boşluk bırakılmadan düz olarak ayarlanmıştır. Yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır.			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K18	Duvar 10	Aşağı Şehir	MÖ 260 - 201
Ölçüler: Duvar Yüksekliği: 3,40 m (korunmuş), Duvar Uzunluğu: 4 m (yak.) Duvar Kalınlığı: 2,40 - 2,50 m, Blok Yüksekliği: 0,25 - 0,65 m, Blok Uzunluğu: 1,05 - 1,95 m			
<p>Tanım: Stratonikeia Kulebaşı mevkiine Bizans Kalesi olarak ifade edilen yapı bulunmaktadır. Bizans kalesinden sonra Dedebağ mevkiine kadar sur kalıntıları izlenmemektedir. Dedebağ mevkiinde güneybatı-güneydoğu yönünde yer yer görülen “Duvar 10” bulunmaktadır. Bu noktadan sonra Değirmen deresini izleyen sur Kadıkulesine doğru devam etmektedir</p> <p>Duvar 10’un yapımında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılarak örülmüştür. Emplekton tekniğinde örülen duvarda, kabarık yüzlü blokların yüzeyi kaba yonulu, birleşme yerleri ise boşluk bırakılmadan düz olarak ayarlanmıştır.</p>			
			

Kat. No K19	Adı Kule 6	Konum Kadıkulesi	Dönemi MÖ 260 - 201
<p>Ölçüler: Kulenin ön kısmı 6,70 m, köşe yapan bölüm 7 m, kuzey-güney yöndeki düz uzanan yerler 8 m, Duvar Kal: 2 metredir. Bölme duvarının her biri 4,35 m uzunluğunda, 1,35 m genişliğindedir. Kulenin girişi 3 m genişliğindedir.</p>			
<p>Tanım: Kule 5'ten kuzeybatıya dönen çokgen duvar 20 m devam ettikten sonra tam batıya dönüp, 55 m sırtları tırmanır ve tekrar kuzeybatıya 20 m ilerleyip altıgen planlı Kule 6 ile birleşir.</p> <p>Altıgen planlı Kule 6, sur bedeninden ayrı olarak tasarlanmıştır. Kulenin girişi doğuda yer almaktadır. Kule 6'nın yapımında civardan elde edilen mahalli kayrak taşı (şist) kullanılmıştır. Altıgen planlı kuleler, kare kulelerin dış köşelerinin kesilmesiyle meydana getirilmiştir. Kulenin köşelerinin uzunlukları farklılık göstermektedir. Kule duvarları, çift sıra örgü tekniğinde yapılmıştır. Duvarlar üzerinde yer yer atkı taşları görülmektedir. Kulenin duvarlarında düzensiz yamuk-dikdörtgen bloklar kullanılmıştır. Blokların kabarık yüzeyli, kaba yoludur. Kule içerisine kapıya paralel olarak yerleştirilen iki adet bölme duvarı bulunmaktadır. Bunlar ikinci kat odalarına yerleştirilecek silahlara güçlü temel sağlamak amacıyla yapılmış olmalıdır</p>			
			

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K20	Kule 7	Kadıkulesi	MÖ 260 - 201

Ölçüler: 9,5x11 m, Yüksek: 5 m (korunmuş), Duvar Kalınlığı: 1,30 m, Blok yüksekliği: 30-100 cm, Blok Uzunluğu: 45-160 cm arasında değişmektedir.

Tanım: Kule 7, Kadıkulesi mevkiinde altıgen planı Kule 6'ya oldukça yakın olup, 25 m kadar kuzeybatısında yer almaktadır.

Kule 7, altıgen planlı kuleden sonra aşağıya yönelen sur bedeni gibi gri damarlı mermer taştan yapılmıştır. Kule duvarları, sur duvarlarını kesmekte ve kule, sur içine 0,75 m kadar girmektedir. Kule duvarı düzensiz, kareye yakın dörtgen ve yamuk bloklar kullanılarak örülmüştür. Blokların birleşme yerlerinde boşluk bırakılmamış düz olarak ayarlanmıştır. Blokların kabarık yüzeyi, kaba yonulu işlenmiştir. Kule duvarı çift sıra örülmüştür. Kule 7 zemini dolgulu olarak yapıldığı için kuleye giriş güneyden seyirdim yerinden yapılıyor olmalıdır.

Kat. No	Adı	Konum	Dönemi
K21	Kuzey Şehir Kapısı	Aşağı Şehir	MS 2. yy'ın 2. yarısı

Ölçüler: Batı ayağı 3,45 x 3,60 m, Doğu ayağı 3,17x3,64 metredir. Kapı giriş kısmı genişliği 5,65 metredir. Kapının Uz: 42,50 m, Yüksek: 14,20 m, Havuzun çapı 14,10 metredir.

Tanım: Kuzey Şehir Kapısı batıda ve doğuda olmak üzere anıtsal kemerli girişler ve bu girişler arasında yarım yuvarlak havuzlu iki katlı bir nymphaionu yer almaktadır. Şehir kapısının batı girişinin batı ayağının altında bir krepis ayağı çepeçevre dolaşmakta ve iç kısımda güneye doğru uzantı yapmaktadır. Bu güney uzantının üzerinde bir plinthe onun üzerinde postamentli attik-ion kaide ve onun da üzerinde yivsiz tek parça gövde ve en üstte Korinth başlığı bulunmaktadır. Doğu ayaktaki tahribat daha fazladır. Kuzeybatı köşesinde kemerin ilk blokuna kadar sağlam olan ayağın kuzey yüzü de ayak başlığına kadar korunmuştur. Bu ayağın güneyindeki postamentli attik-ion kaide in situ olarak durmaktadır. Doğu girişin batı ayağı, gövdenin yarısına kadar sağlamdır. Doğu ayak ise yine batı ayak gibi gövdenin ilk blokların üst seviyesine kadar korunmuştur. Bunun altına da çepeçevre bir krepis dolaşmaktadır. Güneyinde yer alan postamentli attik-ion kaide yine in situ olarak durmakta, hemen yanında ve güneye doğru devrilmiş sütunu ile sütunun yanında başlığı bulunmaktadır.

Batı ve doğu girişin arasında yarım daire şeklinde tabanı mozaik döşeli bir havuz bulunmaktadır. Yarı yuvarlak planlı havuzun güney kenarı, her iki kenardaki girişlerin hizası ile düz hat oluşturacak şekilde balustradlarla kapatılmıştır. Bu balustradların yükseklikleri 1,06 m olup, bir krepis üzerinde yer almaktadırlar.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

- Amm. Marc. (=Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English translation by J. C. Rolfe I-III. Cambridge, Mass.- London 2000 (The Loeb Classical Library).
- Arr. *Anab* (=Arrianus, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İskender'in Seferi, Alexsandrou Anabasis*. Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2005.
- Cassius Dio (= Cassius Dio, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English translation by E. Carry I-IX. London 1914-1927 (TheLoebClassical Library).
- Diod. (= *Diodorus Siculus*, *Bibliothèque Historique*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily. With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library)*.
- Hdt. (=Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Herodotos Tarihi*. Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, 2013.
- Liv. *periochae* (= *Livius*, *Ab urbe condita librorum periochae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Livy, From the founding of the city*. With an English translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
- Paus. (=Pausanias, *Periegesistes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).

- Ph. Byz. *Paliorketica* (=Philo Byzantius, *Paliorketica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: A. W. Lawrence, *Greek Aims in Fortification*, Oxford, 1979.
- Plb. (= Polybius, *Historiai*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Histories*. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge.
- Plin. *Nat.* (= G. Plinius Secundus “Yaşlı”, *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- St. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*)
Kullanılan Metin: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Lipsae 1839.
- Strabon (=Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika) Kitap XII-XIII-IV*, Ed. N. Başgelen, İstanbul 2009.
- Tac. *hist.* (=Tacitus, *Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Histories*. With an English translation by C. H. Moore I-II. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
- Thuk. (= Thukydides)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşları*. Çev. F. Akderin, İstanbul 2010.
- Veg. *mil.* (=Vegetius Renuat, *Epitoma rei militaris*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Vegetius: Epitome of Military Science*. Translated with notes and introduction by N. P. Milner, Liverpool 1962.
- Vitr. *de Arch* (=Vitruvius, *De Architectura*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931-1934 (The Loeb Classical Library). Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev. S. Güven. İstanbul, 2015. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev. Ç. Dürüşken, İstanbul, 2017.
- X. Cyr. (= Xenophon, *Cyropaedia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Cyropaedia*. Ed. E. C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. IV. Oxford, 1970.

Modern Kaynaklar

- Adam 1982 J. P. Adam, *L'architecture Militaire Grecque*, Paris, 1982.
- Akarca 1954 A. Akarca, *Milas*, İstanbul, 1954.
- Akarca 1998 A. Akarca, *Şehir Savunması*, Ankara, 1998.
- Akçay 2018 T. Akçay, "Olba'daki Ok Uçları Işığında Kentteki Askeri Hareketlilik Hakkında Düşünceler", *Seleucia* 8, 2018, 69-91.
- Aksoy 2004 R. Aksoy, "Selimiye (Milas-Muğla) Kuzeyinde Menderes Masifi'nin Mesoskopik Tektonik Özellikleri", *S.Ü. Müh. Mim. Fak. Dergisi* C.19, S. 2, 2004, 61-68.
- Akurgal 1977 E. Akurgal, *Eski İzmir I, Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Ankara, 1977.
- Alanyalı 2004 H. S. Alanyalı, "Perge Antik Kentindeki Şehircilik Anlayışı", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* Cilt 2, Sayı 1-2, 2004, 1-15.
- Amit 1975 M. Amit, "The Disintegration of the Athenian Empire in Asia Minor (412-405)", *SCI* 2, 1975, 38-72.
- Anadolu 1965 M. U. Anadolu, "İssız Bir Adacığın Koyununda Uyuyan Antik Şehir: Kedreai", *Bulleten* XXIX 114, 1965, 245-254.
- Anadolu 1994 M. U. Anadolu, "Les remparts de Kedreai", *REA* 96, 1-2, 237-242.
- Arslan 2000 M. Arslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, İstanbul, 2000.
- Arslan 2007 M. Arslan, *Roma'nın Büyük Düşmanı, Mithradates VI Eupator*, İstanbul, 2007.
- Aşkın 1987 H. Aşkın, *Stratonikeia Şehir Kapısı Restitüsyonu*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1987. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi)
- Aydaş 2010 M. Aydaş, *MÖ 7. Yüzyıldan 1. Yüzyıla Kadar Karya ile Rodos Devleti Arasındaki İlişkiler*, 2010.

- Aymard 1945 M. A. Aymard, "Stratonikeia de Carie", *Revue des Études Grecques*, Vol. 58, No. 274/278, 1945, xiii.
- Baldıran 1990 A. Baldıran, *Stratonikeia Nekropolü Buluntuları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1990 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Baldıran 1991 A. Baldıran, "Nekropol Buluntularına Göre Stratonikeia'nın Tarihsel Süreci", *S. Ü. Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi* 6, 1991, 45-55.
- Baran 2010 A. Baran, "Labraunda Kutsal Yolu ve Antik Dönem Çeşme Yapıları/The Sacred Way to Labraunda and Ancient Spring Houses", Ed. F. Kuzucu-M.Ural, *Mylasa Labraunda Milas Çomakdağ Güney Ege Bölgesi'nde Arkeoloji ve Kırsal Mimari/Archaeology and Rural Architecture in Southern Aegean Region*, İstanbul, 2010, 121-138.
- Baran 2017 A. Baran, "Pedasa Akropolis Suru Koridorlu Güney Geçidi", *Cedrus* V, 2017, 121-129.
- Bas-Waddington 1972 P. Le Bas-W. H. Waddington, *Inscriptions Grecques et Latines Recueillies en Asie Mineure*, Paris, 1972.
- Bean-Cook 1952 G. E. Bean-J. M. Cook, "The Cnidia", *ABSA* 47, 1952, 171-213.
- Bean 1953 G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from Caunus", *JHS* 73, 1953, 10-27.
- Bean-Cook 1955 G. E. Bean-J. M. Cook, "The Halicarnassus Peninsula" *BSA* 50, 1955, 85-171.
- Bean-Fraser 1954 G. E. Bean-P. M. Fraser, *The Rhodian Peraea and Islands*, Oxford, 1954.
- Bean-Cook 1957 G. E. Bean-J. M. Cook, "The Carian Coast III", *BSA* 52, 1957, 58-146.
- Bean 1971 G. E. Bean, *Turkey beyond of Maeander*, London, 1971.
- Bean 1980 G. E. Bean, *Turkey beyond of Maeander*, London, 1980.
- Bean 2009 G. E. Bean, *Eski Çağ'da Menderes'in Ötesi*, Çev. P. Kurtoğlu, İstanbul, 2009.

- Bernd 1990 F. Bernd, "Early relations between Greeks and the Empire of the Achaemenids in the light of old Persian and classical sources", *Vestnik Drevney Istorii* 193, 1990, 3-23.
- Berti 2011 F. Berti, "L'agora di Iasos alla luce delle piu recenti scoperte", Ed. L. Karlsson-S. Carlsson, *Labraunda and Karia*, Boreas 32, 2011, 291-305
- Berti 2012 F. Berti, "Nuovi Dati per le Mura Urbane di Iasos", Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia'dan Lagina'ya*, Ahmet Adil Tirpan Armağani, İstanbul, 2012, 101-114.
- Bessac-Müth 2020 J. C. Bessac – S. Müth, "Economic Challeges of Building a Geländemauer in the Middle of the 4th century BC: Quantifying the City Wall of Messene", Ed. M. Heinzelmann-C. Recko, Quantifying Ancient Building Economy, Panel 3. 24, *Archaeology and Economy in the World* 23, 2020, 23-37.
- Bild 2020 J. Bild, "The Andron of Maussollos at Labraunda and its Architectural Sculpture", Ed. D. Ashk, *Achaemenid Anatolia: Persian Presence and Impact in the Western Satrapies 546–330 BC*, Boreas 37, 2020, 81-97.
- Billows 1989 R. A. Billows, "The Case of the Macedonian Eupolemos in Karia", *Classical Antiquity*, Vol. 8, No. 2, 1989, 173-206.
- Billow 1990 R. A. Billows, *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic Stale*, Berkeley, 1990.
- Billows 1995 R. A. Billows, *Kings and Colonists Aspects of Macedonian Imperialism*, New York, 1995.
- Binan 1961 M. Binan, *Tabii Taş Duvar*, İstanbul, 1961.
- Bingöl 2004 O. Bingöl, *Arkeolojik Mimari'de Taş*, İstanbul, 2004.
- Birgit vd. 2015 B. Birgit-S. Hartmut-J. Peter, *Resimlerle Troya*, Çev. A. Kanat, İstanbul, 2015.
- Boardman 1967 J. Boardman, "Excavations In Chios 1952-1955: Greek Emporio", *The British School at Athens Supplementary Volumes*, No. 6, 1967, 1-258.

- Boehm 2011 R. A. Boehm, *Synoikism, Urbanization, and Empire in the Early Hellenistic Period*, University of California, Berkeley, 2011. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Bol et al. 1984 R. Bol - A. Hoffmann - L. Schumacher, *Das Statuenprogramm des Herodes-Atticus-Nymphaeums, D.A.I. Olympische Gorschungen Bd. XV*, Berlin, 1984.
- Bousquet 1975 J. Bousquet, "Arbinas, fils de Gergis, dynaste de Xanthos", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1975, 138-148.
- Boysal 1967 Y. Boysal, "Karia Bölgesinde Yeni Araştırmalar", *Anatolia* 11, 1967, 1-56.
- Boysal 1985 Y. Boysal, "1984 Yılı Stratonikeia Kazısı", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1985, 519-522.
- Boysal 1987 Y. Boysal, "Stratonikeia Nekropolünün Tarihsel Süreci", Ed. H. R. Çongur, *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, 1987, 51-69.
- Brasse-Müth 2016 C. Brasse-S. Müth, "Mauerwerksformen und Mauerwerkstechniken", Ed. S Müth- Peter I. Schneider-M. Schnelle-Peter D. De Staebler, *Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice*, Oxford, 2016, 75-100.
- Brasse 2010 C. Brasse, "Von der Stadtmauer zur Stadtgeschichte. Das Befestigungssystem von Antiochia am Orontes", Ed. J. Lorentzen, F. Pirson, P. I. Schneider, & U. WulfRheidt, *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas*, İstanbul, 2010. 261-282.
- Brasse 2016 C. Brasse, "Antiochia am Orontes. Ancient Fortifications, A Compendium of Theory and Practice", Ed. R. Frederiksen – S. Müth-P. I. Schneider-M. Schnelle, *Focus on Fortifications, New Research on Fortification in the Ancient Mediterranean and Near East*, Oxford, 2016, 261-265.
- Bresson 1991 A. Bresson, *Recueil des inscriptions de la Peree rhodiene (Peree integree)*, Paris, 1991.

- Bresson 2020 A. Bresson, "Hellenistik Dönemde Karai/Caria in the Hellenistic Period", Ed. O. C. Henry-A. B. Henry, *Karialılar Denizcilerden Kent Kurucuları/The Carians From Seafarers to City Builders*, 2020, 50-55.
- Bresson-Debord 1985 A. Bresson - P. Debord, "Syngeneia", *REA*, 87, 1985, 191-211.
- Briant 2020 P. Briant, "Akhaimenid Hakimiyeti Altında Karia ve Karialılar/Caria and Carians Under Achaemenid Rule", Ed. O. C. Henry-A. B. Henry, *Karialılar Denizcilerden Kent Kurucuları/The Carians From Seafarers to City Builders*, 2020, 42-49.
- Bruneau 1964 P. Bruneau, "Apotropaia déliens. La massue d'Héraclès", *Bulletin de Correspondance Hellénique* Volume 88, 1964, 159-168.
- Bruns-Özgan et al. 2011 C. Bruns-Özgan-V. Gassner-U. Muss, "Kolophon: Neue Untersuchungen zur Topographie der Stadt", *Anatolia Antiqua* 19, 2011, 99-239.
- Büyüközer 2012 A. Büyüközer, "Börükçü'de Atölyeler Mahallesi ve Zeytinyağı Üretimi, Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia'dan Lagina'ya, Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, İstanbul, 2012, 127-149.
- Büyüközer 2019 A. Büyüközer, "Knidos Liman Duvarları", *Cedrus* VII, 2019, 215-237.
- Büyüközer vd. 2019 A. Büyüközer - Z. Gider Büyüközer -A.A. Tırpan, "Börükçü Kazılarında Açığa Çıkarılan Seramik Fırınları; Kumyer, Börükçü ve Beybağ Örnekleri", Ed. O. Dumankaya, *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne*, 2019, 387-413.
- Büyüközer 2020 A. Büyüközer, "Knidos Kent Surları: Kap Krio Savunma Sistemi ve 56 Numaralı Kule (?)", *OLBA* XXVIII, 2020, 165-207.
- Büyüközer vd. 2021 A. Büyüközer - Z. Gider Büyüközer - Z. Korkmaz - D. Sevmen, "Stratonikeia Territoriumundan Bir Yerleşim: Koranza Geç Tunç Çağı'ndan Roma İmparatorluk Dönemi'ne Arkeolojik ve Epigrafik Veriler Işığında Yerleşimin Tarihsel Süreci", *Lycus Dergisi*, Sayı 4, 2021, 1-55.

- Büyüközer 2022 A. Büyüközer, “Knidos ve Ionia Rönesansı”, *TÜBA-AR* 30, 2022, 1-25.
- Büyüközer-Konakçı 2022 A. Büyüközer-E. Konakçı, “Stratonikeia Territoriumunda 2019 Yılı Çalışmaları”, *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları Cilt 1*, 2022, 255-273.
- Camphell 2003 D. Camphell, *Greek and Roman Artillery 399 BC-AD 363*, Oxford, 2003.
- Camphell 2004 D. Campbell, *Greek And Roman Military Writers: Selected Readings*. Routledge Publishing, 2004.
- Carpenter-Bon 1936 R. Carpenter, A. Bon, *Corinth, Vol. III, Part II: The Defenses of Acrocorinth and the Lower Town*, Cambridge, 1936.
- Chandler 1775 R. Chandler, *Travels in Asia Minor*, London, 1775.
- Child 1994 G. Child, *Toplumsal Evrim*, (Çev. C. Balcı), İstanbul, 1994.
- Chishull 1728 E. Chishull, *Antiquitates Asiaticae*, London, 1728.
- Choiseul-Gouffier 1782 M.G.F.A Comte de Choiseul-Gouffier, *Voyage Pittoresque de la Grece I*, 1782.
- Clarke et al. 1902 J.T. Clarke-F.H. Bacon-R. Koldewey, *Investigations at Assos, Drawings and Photographs of The Buildings and Objects Discovered During The Excavations of 1881-1882-1883*, Boston, 1902.
- Cohen 1991 G. M. Cohen, Katoikiai, Katoikoi and Macedonians in Asia Minor, *Ancient Society* 22, 1991, 41-50.
- Cohen 1995 G. M. Cohen, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, Oxford, 1995.
- Cook 1958 J. M. Cook, “Old Smyrna, 1948-1951”, *The Annual of the British School at Athens* Vol. 53/54, 1958/1959, 1-34.
- Cook 1961 J. M. Cook, "Some Sites of the Milesian Territory", *ABSA* 56, 90-102.
- Cornieti 2018 M. Cornieti, *Le Fortificazioni di Iasos di Cari*, Oxford, 2018.

- Crampa 1969 J. Crampa, *Labraunda, Swedish excavations and researches III. The Greek inscriptions, Part. 1*, (no 1-12), 1972.
- Crampa 1972 J. Crampa, *Labraunda, Swedish excavations and researches III. The Greek inscriptions, Part. 2*, (no 13-133), 1972.
- Crawford 2003 M. Crawford, "William Sherard and the Prices Edict", *Revue numismatique*, 6 e-Tome 159, 2003, 83-107.
- Curl 1992 J. S. Curl, *Classical Architecture*, London, 1992.
- Çevik 2003 N. Çevik, "Anadolu'daki Kaya Mimarlığı Örneklerinin Karşılaştırılması ve Kültürlerarası Etkileşim Olgusunun Yeniden İrdelenmesi", *OLBA VIII*, 2003, 213-250, Lev. 39-46.
- Çevik 2010 N. Çevik, "Myra Demre Çevresinde Bulunan antik Yerleşimler", Ed. N. Çevik, *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi*, Antalya, 2010, 181-232.
- Çevik-Pimaouguet Pedarros 2010 N. Çevik- I. Pimaouguet Pedarros, "Fortifications et système défensif de Myra: Recherches 2009", *Anatolia Antiqua XVIII*, 2010, 243-275.
- Çörtük 2020 U. Çörtük, "Pladasa Kenti Savunma Mimarisi Üzerine Gözlemler", *Arkeoloji Dergisi XXV*, 2020, 99-116.
- Debord 1994 P. Debord, "Essai sur la géographie historique de la région de Stratonicee", *Mélanges Pierre Lévêque, Tome 8, Religion, anthropologie et société*, 1994, 107-121.
- Debord 2001 P. Debord, "Questions stratoniceennes", Ed. A. Bresson-R. Descat, *Les Cites d'Asie Mineure occidentale au II siecle a.C.*, Bordeaux, 2001, 157-172.
- Debord-Pimaouguet Pedarros 2018 P. Debord - I. Pimaouguet Pedarros, "Les Remparts", Ed. P. Debord-E. Varinlioğlu, *Hyllarima de Carie*, Bordeaux, 2018, 199-212.
- Debord-Varinlioğlu 2011 P. Debord - E. Varinlioğlu, *Cités de Carie, Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquité*, Rennes, 2011.
- Des Courtils 2003 J. Des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi*, İstanbul, 2003.

- Devambez-Haspels 1959 P. Devambez-E. Haspels, *Le sanctuaire de Sinuri pres de Mylasa, II, Architecture et ceramique*, Paris, 1959.
- Diler 2002 A. Diler, “Damlıboğaz/Hydai ve Leleg Yarımadası Araştırmaları 2001”, 20. *AST 2. Cilt*, Ankara, 2002, 11-23.
- Diler 2003 A. Diler, “Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Mylasa/Damlıboğaz ve Çevresi Yüzeysel Araştırması 2002”, 21. *AST 2. Cilt*, Ankara, 2003, 145-155.
- Diler 2004 A. Diler, “Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz ve Kedreai (Sedir Adası) Yüzeysel Araştırması 2003”, 22. *AST 2. Cilt*, Ankara, 2004, 137-147.
- Diler 2006 A. Diler, “Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz (Hydai), Kereai (Sedir Adası) Kissebükü (Anastasioupolis) ve Mobolla Kalesi Yüzeysel Araştırmaları 2004-2005”, 24. *AST 2. Cilt*, Çanakkale, 2006, 479-501.
- Diler-Gümüş 2007 A. Diler-Ş. Gümüş, “Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Pedasa, Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Milas Damlıboğaz (Hydai), Sedir Adası (Kedreai) ve Muğla (Mobolla) Kalesi Yüzeysel Araştırmaları 2008”, 27. *AST Cilt 1*, Denizli, 2009, 101-121.
- Diler 2008 A. Diler-S. Türkoğlu-U. Çörtük-Ş. Gümüş, Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri Pedasa, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Mylasa Sarıçay Ovası - Damlıboğaz (Hydai) - Pilav Tepe, Kendreai (Sedir Adası) ve Mobolla Yüzeysel Araştırmaları 2006-2007”, 26. *AST 3. Cilt*, Ankara, 2008, 125-143.
- Diler vd. 2010 A. Diler-B. Özer-Ş. Gümüş-H.Ö. Özcan-M. Elmas-A. Novalıç, “Bodrum Yarımadası Leleg yerleşimleri, Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Mylasa Damlıboğaz (Hydai), Pilavtepe ve Sedir Adası Yüzeysel Araştırmaları 2009”, 28. *AST 3. Cilt*, İstanbul, 2010, 187-207.
- Diler 2016 A. Diler, “Bir Kültür Bölgesi olarak KBID/Kaunos ve Karia Kimliğindeki Yeri”, Ed. A. Diler-S. Özen-U. Çörtük-M. Doyran-B. Kleine-S. Akerdem-N.O. Özer-Y. Say Özer-Özen, *50. Yılında Kaunos/kbid*, Ankara, 2016, 136-154.

- Diler 2019 A. Diler, "Early Iron Age Termera (Asarlık); Some Notes on the Lelegian Settlements and their Impacts on Karian Identity", Ed. H. Olivier-K. Konuk, *Karia Arkhaia La Carie, des origines a la periode pre-Hekatomnide*, İstanbul, 2019, 507-547.
- Dittenbergero 1909 G. Dittenbergero, *Sylloge Inscriptionum Graecarum 3, Lipsiae*, 1909.
- Dmitriev 2010 S. Dmitriev, "The Rhodian Loss of Caunus and Stratonicea in The 160s", *Harvard Studies in Classical Philology* Vol 105, 2010, 157-176.
- Durnagözü 2020 N. Durnagözü, *Stratonikeia Koroplastığı*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2020. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Durugönül 1998 S. Durugönül, *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien, Asia Minor Studien, Band 28, Bonn*, 1998.
- Durukan 2004 M. Durukan, "Olba Bölgesi ve Bölgede Kullanılan Polygonal Duvar Tekniği", *Anadolu/Anatolia 26*, 2004, 39-63.
- Durukan vd. 2016 M. Durukan-U. Tepebaş-M. Yılmaz, "Karesis Kalesi Hakkında Bir Yorum", Ed. B. Takmer-E.N. A. Arca-N.G. Özdil, *Vir Doctus Anatolicus Sencer Şahin Anısına Yazılar*, 2016, 308-326.
- Downey 1961 G. Downey, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, New Jersey, 1961.
- Dörpfeld 1943 W. Dörpfeld, *Turova Hafriyatı II*, İstanbul, TTK, 1943.
- Ekici 2013 M. Ekici, *Karia Şehir Sikkeleri ve Lagina'da Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Erdkamp 2007 P. Erdkamp, *A Companion to the Roman Army*, Blackwell Publishing, 2007.
- Erdoğan 1991 A. Erdoğan, *Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1991, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Erdoğan 2017 H. M Erdoğan, Ksanthos'un Polygonal Duvarları, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2017, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Errington 2017 R. M. Errington, *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30*, Çev. G. Günata, İstanbul, 2017.
- Evliya Çelebi Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 9, Kitap, Haz. Y. Dağlı-S.A. Kahraman-R. Dankoff, İstanbul, 2005.
- Fellows 1839 Ch. Fellows, *A journal written during an excursion in Asia Minor*, Murray, London, 1839.
- Fellows 1841 Ch. Fellows, *An account of discoveries in Lycia, being a journal kept during a second excursion in Asia Minor*, Murray, London, 1841.
- Fırat 2015 M. Fırat, *Antik Çağ'da Taş Duvar İşçiliği*, İstanbul, 2015.
- Fields 2004 N. Fields, *Mycenaean Citadels c. 1350-1200 BC*, Oxford, Osprey Publishing, 2004.
- Franco 1994 C. Franco, "Le Murad i Iasos. Riflessioni tra Archeologia e storia", *REA* 96, 1994, 173-184.
- Fraser-Bean 1954 P. M. Fraser- G. E. Bean, *The Rhodian Peraea and Islands*, London, 1954.
- Frazer 1898 J. G. Frazer, *Pausanias's Description of Greece IV*, London, 1898.
- Frederiksen 2011 R. Frederiksen, *Greek City Walls of the Archaic Period, 900-400 BC*, Oxford, 2011.
- Frederiksen et al. R. Frederiksen-E. Laufer-S. Müth, "Source Criticism: Fortifications in Written Sources and the Visual Arts", Ed. S Müth- Peter I. Schneider-M. Schnelle-Peter D. De Staebler, *Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice*, Oxford & Philadelphia, 2016, 173-196.
- Frodin-Persson 1938 O. Frodin-A.W. Persson, *Asine, Results of the Swedish Excavations 1922-1930*, Stockholm, 1938.
- Fyfe 1936 Th. Fyfe, *Hellenistic Architecture. An introductory Study*, Cambridge, 1936.

- Garlan 1974 Y. Garlan, *Recherches de Poliorcétique Grecque*, Atina, 1974.
- Geniere 1994 J. Genière, “Quelques réflexions à propos des murailles de Colophon” *REA* 96, 1994,137-140.
- Gider-Büyüközer 2013 Z. Gider-A. Büyüközer, “A Wine Press with Mosaic Pavement from Belentepe”, *JMR* 6, 2013, 23-32.
- Gider Büyüközer 2014 Z. Gider Büyüközer, “Börükçü Nekropol Alanından Bir Arkaik Mezar”, *Tüba Ar* 17, 2014, 111-129.
- Ginouves-Martin 1985 R. Ginouves-R. Martin, *Dictionnaire Méthodique de l'Architecture grecque et romaine I: Matériaux, techniques de construction, techniques et formes du décor*, Paris, 1985.
- Guidi 1921-1922 G. Guidi, "Viaggio di Esplorazione on Caria", part I, Golfo di Bargylia e di Keramos", *ASAA*, 4-5, 345-396.
- Goldman 1940 H. Goldman, “The Acropolis of Halae”, *Hesperia* 9, 1940, 381-514.
- Goldsworthy 2003 A. Goldsworthy, *The Complete Roman Army*. New York, 2003.
- Graeves 2003 A.M. Graeves, *Miletos Bir Tarih*, İstanbul, 2003.
- Grainger 1997 J. D. Grainger, *A Seleucid Prosopography and Gazetteer*, New York, 1997.
- Grainger 2010 J. D. Grainger, *The Syrian Wars*, Boston, 2010.
- Groh et el. 2006 S. Groh-V. Lindinger-K. Löcker-W. Neubauer-S. Seren, “Neue Forschungen zur Stadtplanung in Ephesos”, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 75, 2006, 47-116.
- Gümeli 2020 O. Gümeli, *Stratonikeia ve Lagina'da Bulunan Mimari Bloklardaki Hayvan Betimlemeleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2020, (Yüksek Lisans Tezi).
- Hacker 1968 B. C. Hacker, “Greek Catapults and Catapult Technology: Science, Technology, and War in the Ancient World”, *Technology and Culture*, Vol. 9, No. 1, 1968, 34-50.

- Hansel-Nielsen 2004 M. H. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 2004.
- Hasol 1993 D. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1993.
- Hawkins 1998 J. D. Hawkins, “Tarkasnawa King of Mira ‘Tarkondemos’, Boğazköy Sealings and Karabel”, *Anatolian Studies* 48, 1998, 1-31.
- Head 1964 B. V. Head, *Catalogue of the Greek Coins. Caria and Island*, Bologna, 1964.
- Heberdey-Wilhelm 1896 R. Heberdey-A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien*, 1896.
- Heintze 1990 H. Heintze, *Roman Art*, London, 1990.
- Hellström- Thieme 1981 P. Hellström-T.Thieme, "The androns at Labraunda", *Med-MusB* 16, 1981, 58-74.
- Hellström 1991 P.Hellström, “The Architectural Layout of Hecatomnid Labraunda”, *Revue Archéologique*, Nouvelle Série, Fasc. 2, 1991, 297-308.
- Hellström 1993 P.Hellström, "Labraynda 1991", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 1993,123-131.
- Henri 1999 T. Henri, “Les fortifications grecques en Occident à l'époque classique (491-322 av. J.-C)”, *Pallas* 51, 1999, 241-282.
- Herda 2009 A. Herda, “Karkışa-Karien und die Sogenannte Ionische Migration” Ed. Fr. Rumscheid, *Die Karer und die Anderen*, Bonn, 2009, 27-108.
- Hicks 1891 E. L. Hicks, “Inscriptions from Western Cilicia”, *JHS* 12, 1891, 225-273.
- Hild-Hellenkemper 1990 F. Hild-H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien*, 1990.
- Hirschfeld 1880 G. Hirschfeld, *Vorläufiger Bericht über eines Reise im südwestlichen Kleinasien*, Monatsberichte der Königlich Preußischen Akdemie der Wissenschaften zu Berlin. III. Jahrgang 1879, 1880.
- Hodge 1958 H.G. Hodge, *Roman Panorama: A Background for Today*, New York, 1958.

- Holland 1944 L.B. Holland, "Colophon", *Hesperia*, Vol. 13, No 2, 1944, 91-177.
- Hornblower 1982 S. Hornblower, *Mausolus*, Oxford, 1982.
- Hula-Szanto 1895 E. Hula-E. Szanto, Bericht über eine Reise in Karien, *SAWW (Phil. Hist. Kl.)* 132, Wien 1895.
- Humphrey-Oleson 2003 J. W. Humphrey-J. P. Oleson, *Greek and Roman Technology: A Sourcebook: Annotated Translations of Greek and Latin Texts and Documents*, London, 2003.
- Hüllden 2000 O. Hüllden, "Pleistarchos und die Befestigungsanlagen von Herakleia am Latmos", *Klio* 82, 2, 2000, 382-408.
- Iakovidis 1992 S. E. Iakovidis, "The Mycenaean Fortress of Gla", *Mykenaiika, Bulletin De Corresondance Helleniqoe, Supplemet XXV*, Paris, Diffusion de Boccard, 1992, 607-615.
- Irby-Massey, Keyser 2002 G. L. Irby-Massey, P. T. Keyser, *Greek Science of the Hellenistic Era: A Sourcebook*, London and Newyork 2002.
- İdil 1976 V. İdil, "Stratonikeia'da (Eskihisar), Kentin Kuzey Kapısının İç Kesimindeki Korinth Başlığı, VIII. *Türk Tarih Kongresi*, 1. Cilt, Ankara, 1976, 477-486.
- İdil 1989 V. İdil, "Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları", *Jale İnan Armağanı*, İstanbul, 1989, 351-362.
- İdil 1999 V. İdil, *Nysa ve Akharaka/ Nysa and Acharaca*, İstanbul, 1999.
- Jacobs 2012 I. Jacobs, "The Creation of the Late Antique City: Constantinople and Asia Minor during the 'Theodosian Renaissance'", *Byzantion* 82, 2012, 113-164.
- Jansen 2016 B. Jansen, "Defensive Funktionen", Ed. S Müth- Peter I. Schneider-M. Schnelle-Peter D. De Staebler, *Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice*, Oxford, 2016, 101-125.
- Johnson 1983 S. Johnson, *Late Roman Fortifications*, Batsford Publishing, 1983.
- Jones 1940 A. H. M. Jones, *The Greek City. From Alexander to Justinian*, Oxford, 1940.

- Jost 1935 G. Jost, *lasos in Karien ein Antikes*, Hamburg: Quakenbruck, 1935.
- Judeich 1890 W. Judeich, "Iasos", *Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Instituts Athenische Abteilung* 15, 1890.
- Kähler 1939 H. Kähler, "Triumphbogen (Ehrenbogen)", *Realencyclopädie Der lassischen Altertumswissenschaft VII.A.1*, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1939, 373-493.
- Kähler 1942 H. Kähler, *Jahrbuch Des Deutschen Archäologischen Instituts* 57, Berlin, 1942.
- Kadıoğlu-Özbil 2011 M. Kadıoğlu – C. Özbil, "Atça'da (Aydın) Bulunan Yeni Bir Miltası", Ed. H. Taşkiran, M. Kartal, K. Özçelik, M. B. Kösem ve G. Kartal, *Işın Yalçinkaya'ya Armağan/Studies in Honour of Işın Yalçinkaya*, Ankara, 2011, 127-131.
- Kara 2013 O. Kara, *Karia Bölgesi Tunç Çağı Yerleşimleri, Selçuk Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).*
- Karlsson1994 L. Karlsson, "Thoughts about fortifications in Caria from Maussollos to Demetrios Poliorketes", *REA* 96, 1994, 141-153.
- Kaya 2012 M. A. Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları, I: Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları. Pers Hakimiyeti ve Hellenistik Dönem*, İzmir, 2012.
- Keil 1926 J. Keil, "XII. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos", *ÖJh* 23, 1926, 247-300.
- Keyser P. T. Keyser, "The Use of Artillery by Philip II and Alexander the Great", *The Ancient World*, 25. 1, 1994, 27-59.
- Kienast 1978 H. J. Kienast, *Samos XV: Die Stadtmauer von Samos*, Bonn, 1978.
- Krischen 1922 F. Krischen, *Die Befestigungen von Herakleia am Latmos*, Berlin, 1922.
- Krischen 1941 F. Krischen, *Die Stadtmauern von Pompeji und griechische Festungsbaukunst in Unteritalien und Sizilien*, Berlin, 1941.

- Klinkott 2004 M. Klinkott, "Die eumenische Befestigung von Pergamon", *Istanbuler Mitteilungen* 54, 2004, 147-159.
- Knackfuss 1924 H. Knackfuss, *Der Südmarkt und die benachbarten Bauanlagen*, *Milet* 1, 7, Berlin, 1924. 69ff. Taf. 13ff.;
- Knoll-Swobodo-Keil 1935 F. Knoll - H. Swobodo – J. Keil, *Denkmaler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien*, Wien, 1935.
- Konecny 1997 A.Konecny, *Hellenistische Turmgehöfte in Zentral-und Ostlykien*, Wien, 1997.
- Konecny-Ruggendorfer 2014 A. L. Konecny-P. Ruggendorfer, "Alinda in Karia: The Fortifications", *Hesperia* 83, 2014, 709-746.
- Kunze 1950 E. Kunze, *Olympische Forschungen II, Archaische Schildbänder*, Berlin, 1950.
- Laufer 2016 E. Laufer, "Die Befestigung Als Historische Quelle", Ed. S Müth- Peter I. Schneider-M. Schnelle-Peter D. De Staebler, *Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice*, Oxford, 2016, 196-206.
- Laumonier 1934 A. Laumonier, "Inscriptions de Carie", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 58, 1934, 291-380
- Laumonier 1936 A. Laumonier, "Archeologie carienne", *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 60, 1936, 286-335.
- Laumonier 1958 A. Laumonier, *Les cultes indigènes en Carie*, Paris, 1958.
- Lanckoronski 1890 K. G. Lanckoronski – G. Niemann – E. Petersen, *Städte Pamphyliens und Pisidiens. I. Bd. Pamphylien*, Prag. 1890. 20ff. Abb. 8.
- Lanckoronski 2005 V.K.G. Lanckoronski, *Pamphylia ve Pisidia Kentleri I*, Çev. S. Bulgurlu, İstanbul, 2005.
- Lawrence 1979 A. W. Lawrence, *Greek Aims In Fortificatio*, Oxford, 1979.
- Lawrence 1996 A. W. Lawrence, *Greek Architecture*, New Haven, 1996.
- Leake 1824 W. M. Leake, *Journal of a tour in Asia Minor, Prienceton*, 1824.

- Lenger 2013 D. S. Lenger, “Salamis’e Atfedilen Makedon Krali Bronzlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Olba XXI*, 2013, 371-387.
- Lenger 2013a D. S. Lenger, “Yeni Bulgular Işığında Kaunos’a Atfedilen Makedon Krali Darpları”, *Adalya XVI*, 2013, 61-69.
- Levi 1963 D. Levi, “Le due prime campagne di scavo a Iasos (1960-61)”, *ASAtene* (1961-61), 1963, 505-571.
- Levi 1967 D. Levi, "Le Campagne 1962-1964 a Iasos", *ASAtene*, NS,27-28, (1965-1966), 401-546.
- Levi 1969 D. Levi, "Gli Scavi di iasos", *ASAtene*, NS, 29-30, (1967-1968), 537-590.
- Lugli 1957 G. Lugli, *La Tecnica Edilizia Romana, Con Particolare Riguardo a Roma e Lazio*, Rome, 1957.
- Lorentzen 2010 J. Lorentzen, “Die Stadtmauern des hellenistischen Pergamon. Erste Ergebnisse der neuen Forschungen, *Byzas*, 2010, 107–139.
- Judeich 1890 W. Judeich, “İasos”, *MDAI (A)*,15, 137-155.
- MacDonald 1986 W. L. MacDonald, *The Architecture of the Roman Empire, II*, New Haven, 1986.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Oxford, 1950.
- Maier 1959 F. G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften I*, Heidelberg, 1959.
- Mansel 1956 A. M. Mansel, “Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1946-1955”, *Archäologischer Anzeiger* 1956, 34-119
- Mansel 1958 A. M. Mansel, “1946-1955 Yıllarında Pamphylia’da Yapılan Kazılar ve Araştırmalar”, *Belleten XXII/86*, 1958, 211-240, fig. 1-70.
- Mansel 1964 A. M. Mansel, “Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları”, *Atatürk Konferansları I*, 1964, 215 - 234.
- Mansel 1966 A. M. Mansel, “Side’nin Doğu Şehir Kapısı’nda bulunan Silah Kabartmaları”, *Belleten XXX/119*, 1966, 351-375.

- Marksteiner 1994 M. Marksteiner, "Befestigte Siedlungen Lykiens in vorrömischer Zeit", *REA*, 96, 1994, 299-314.
- Marsden 1969 A. W. Marsden, *Greek and Roman Artillery Historical Development*, Oxford, 1969.
- Marsden 1971 E. W. Marsden, *Greek and Roman Artillery. Technical Treatises*, Oxford, 1971.
- Martin 1947 R. Martin, "Les enceintes de Gortys d'Arcadie", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, Volume 71-72, 1947, 81-147.
- Martin 1965 R. Martin, *Manuel d'Architecture Grecque I, Matériaux et Techniques*, Paris, 1965.
- Martin 1978 R. Martin, "Quelques problèmes de structure urbaine", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et belles-Lettres*, 122 année, No 1, 1978, 182-197.
- McNicholl 1978 A. W. McNicoll, "Some Developments in Hellenistic Siege Warfare with Special Reference to Asia Minor", Ed. E. Akurgal, *The Proceedings Of the Xth. International Congress Of Classical Archaeology Ankara-İzmir 23-30/IX/1973*, Ankara, 1978, 417-420.
- McNicoll 1986 A. W. McNicoll, "Developments in Techniques of Siegecraft and Fortification in the Greek World ca. 400-100 B.C". Eds. P. Leriche-H. Treziny, *La fortification dans l'histoire du monde grec*, Paris, 1986, 305-313.
- McNicholl 1997 A. W. McNicholl, *Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates*, Oxford, 1997.
- Meadows 2002 A. R. Meadows, "Stratonikeia in Caria: the Hellenistic City and its Coinage", *The Numismatic Chronicle* (1966-), 2002, Vol. 162, 2002, pp. 79-134.
- Meritt et al. 1939 B. D. Meritt, H. T. Wade-Gery and M. F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists, Vol. I*, 1939.
- Mert 1999 Ī. H. Mert, *Untersuchungen zur Hellenistischen und Kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia*, Universität zu Köln, PhD thesis, Köln, 1999.

- Mert 2005 İ. H. Mert, “Die Tor und Nymphaeumanlage von Stratonikeia”, *Urbanistik und städtische Kultur in Westasien und Nordafrika unter den Severern*, Wernersche Verlagsgesellschaft, 2005, 241-254.
- Mert 2008 İ. H. Mert, *Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia*, Tübingen, IstForsch 50, 2008.
- Miller 1995 M. Miller, *Befestigungsanlagen in Italien vom 8. bis 3. Jahrhundert vor Christus*, Hamburg, 1995.
- Miltner 1958 F. Miltner, *Ephesus: Stadt des Artemis und des Johannes*, Vienna, 1958.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia. Land, Man and Gods in Asia Minor*, Oxford, 1993.
- Mitchell 1995 S. Mitchel, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*. London 1995.
- Morkholm 2000 O. Morkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (İ.Ö. 336-188)*, Çev. O. Tekin, İstanbul, 2000.
- Mutlu 2016 S. Mutlu, “Zeus Panamaros kutsal alanı ve Bayramları”, Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları 1, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul, 2016, İstanbul, 79-94.
- Müller-Wiener 1988 W. Müller Wiener, *Griechisches Bauwesen in der Antike*, München, 1988.
- Müth 2010 S. Müth, “Fortifikationskunst und Repräsentation an der Stadtmauer von Messene”, Ed. J. Lorentzen-F. Pirson-P. Schneider-U. Wulf-Rheidt, *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen*, Kolloquium Istanbul 2007, *Byzas* 10, 2010, 57-83.
- Müth 2014 S. Müth, “The historical context of the city wall of Messene: preconditions, written sources, success balance, and societal impacts”, *ProcDIA* 7, 2014, 105-122.
- Müth 2016 S. Müth, “Urbanistic Functions And Aspects”, Ed. S Müth- Peter I. Schneider-M. Schnelle-Peter D. De Staebler, *Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice*, Oxford, 2016, 159-172.

- Nankov 2009 E. Nankov, E, “The Circulation of Bronze Macedonian Royal Coins in Seuthopolis: A Reappraisal”, *SOMA*, 2009, 270-276.
- Naumann 2007 R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Çev. B. Madra, Ankara, 2007.
- Neuerburg 1965 N. Neuerburg, *L’architettura delle fontane e dei ninfei nell’Italia antica*, Napoli, 1965. 53.
- Newton 1862 C. E. Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae: 2-1*, London, 1862.
- Nicholls 1958 R. V. Nicholls, “Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter”, *The Annual of the British School at Athens* Vol. 53/54, 1958/1959, 35-137.
- Nielsen-Joy 2009 T. Nielsen – J. Roy, “The Peloponnese”, *Raaflaub* 2009a, 2009, 255-272.
- Nossov 2009 K. S. Nossov, *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC*, New York, 2009.
- Oğuzhanoglu 2010 U. Oğuzhanoglu, “Stratonikeia 2009 Yılı Çalışmaları, Kadikulesi Tepesi” *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32/4, 2010, İstanbul, 197-198.
- Oğuzhanoglu 2015 U. Oğuzhanoglu, “Stratonikeia Antik Kenti Çevresinde Erken Yerleşim İzleri”, Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları (Stratonikeia Çalışmaları 1)*, İstanbul, 2015, 9-29.
- Oğuzhanoglu 2019 U. Oğuzhanoglu, “Erken Tunç Çağı’nda Stratonikeia”, Ed. B. Söğüt, *Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları (Stratonikeia Çalışmaları 4)*, İstanbul, 2019, 1-11.
- Oğuzhanoglu 2022 U. Oğuzhanoglu, “Atriya and Stratonikeia in the Late Bronze Age: Some Remarks on Carian Historical Geography”, *Archivum Anatolicum (ArAn)* 16/1, 2022, 147-183.
- Oppermann 1924 H. Oppermann, “Zeus Panamaros”, *Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten* 19. 3, Giessen, 1924, 1-94.

- Orlandos 1968 A. Orlandos, *Les Materiaux de construction et la technique architecturale des anciens Grecs*, Paris, 1968.
- Ozan Karahan 2018 Ü. Ozan Karahan, “Seleukosların Anadolu’daki Hâkimiyet Mücadelesi”, *History Studies* Volume 10, 2018, 207-230.
- Owens 2000 E. J. Owens, *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, İstanbul, 2000.
- Özen 2016 S. Özen, “Kaunos Surları”, Ed. A. Diler-S. Özen-U. Çörtük-M. Doyran-B. Kleine-S. Akerdem-N.O. Özer-Y. Say Özer-Özen, *50. Yılında Kaunos/kbid*, Ankara, 2016, 71-93.
- Özen-Özen Kleine 2019 S. Özen – B. Özen Kleine, “2012-13 Kaunos Akropol Kazıları”, Ed. O. Henry-K. Konuk, *Karia Arkhaia, La Carie, des origines a la periode pre-hekatomnide*, İstanbul, 2019.
- Özen-Klein 2021 B. Özen-Klein, “Pedasa Kazı ve Araştırmaları, Pedasa Akropol Suru”, *bitig Mskü Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1, 2021, 182-267.
- Özdemir 2019 M. T. Özdemir, “Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı’nın Kentin Kutsal Alanlarıyla İlişkisi”, Ed. B. Söğüt, *Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları (Stratonikeia Çalışmaları 4)*, İstanbul, 2019, 139-151.
- Özdilek-Atik Korkmaz 2018 B. Özdilek – S. Atik Korkmaz, “Letoon Teras Duvarları ve Geç Antik Dönem Mekanları 2015-2017 Yılları Kazı Buluntuları”, *Cedrus* VI, 2018, 395-433.
- Özgan 1987 R. Özgan, “Stratonikeia şehir kapısı Yontu Buluntuları”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-1*, Ankara, 1987, 265-277.
- Özgan 1997 R. Özgan, “*Alkamenes’in Hermes Propylaios* Üzerine Düşünceler”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 31, 1997, 155-179.
- Özgan 1999 R. Özgan, *Die Skulpturen von Stratonikeia. Asia Minor Studien*, Band 32, Bonn 1999.
- Özgen 2009 H. M. Özgen, *Anadolu’da Roma Dönemi Takları ve Tak Biçimli Kent Kapıları*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2009. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

- Öztaner 2018 S. H. Öztaner, "Nysa Antik Kenti Şehir Planlaması", *Yarının Kentleri, Future Cities, II. International Congress of Urban Environment Health*, 2018, 923-929.
- Öztürk-Koçyiğit 1983 A. Öztürk-A. Koçyiğit, "Menderes Grubu kayalarının temel-örtü ilişkisine yapısal bir yaklaşım (Selimiye-Muğla)", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, C. 26, 1983, 99-106.
- Özyiğit 1994 Ö. Özyiğit, "The city walls of Phokaia", *REA* 96, 1994, 77-109.
- Paton 1887 W.R. Paton, "Excavations in Caria", *JHS* 8, 1887, 64-82, 373-377.
- Paton – Myres 1894 W.R. Paton-J. L. Myres, "Three Karian Sites: Telmissios, Karyanda, Taramptos", *JHS* 14, 1894.
- Paton – Myres 1896 W.R. Paton-J. L. Myres, "Karian Sites and Inscriptions", *JHS* 16, 1896, 188-272.
- Paton 1900 W. R. Paton, "Sites in E. Karia and S. Lydia", *JHS* 20, 1900, 57-81.
- Patrice 1994 B. Patrice, "Les fortifications d'Hyllarima, Philon de Byzance et Pleistarchos" *REA* 96, 1994, 193-204.
- Pedersen 1994 P. Pedersen, "The Fortifications of Halikarnassos", *REA* 96, 1994, 215-235.
- Pedersen 2002 P. Pedersen, "Reflections on the Ionian Renaissance in Greek Architecture and its Historical Background", *Hephaistos* 19/20, 97-130.
- Pedersen 2004 "Pergamon and the Ionian Renaissance", *MDAI(I)*, 54, 2004, 409-434.
- Pedersen 2010 P. Pedersen, "The City Wall of Halikarnassos", Ed. J.-M. R. van Bremen, *Hellenistic Caria, Proceedings of the First International Conference on Hellenistic Karia*, Paris, 2010, 269-316.
- Pedersen 2013 P. Pedersen, "The 4th century BC 'Ionian Renaissance' and Karian identity", *Varia Anatolica* 28, 2013, 33-64.

- Pedersen-Ruppe 2016 P. Pedersen-U. Ruppe, “The Fortifications at Halikarnassos and Priene: Some Regional Characteristics?”, Ed. R. Frederiksen – S. Müth-P. I. Schneider-M. Schnelle, *Focus on Fortifications, New Research on Fortification in the Ancient Mediterranean and Near East*, Oxford, 2016, 560-580.
- Pedersen 2020 P. Pedersen, “Batı Küçük Asya Mimarlığında İonia Rönesansı/The Ionian Renaissance in the Architecture of Western Asia Minor”, Ed. O. C. Henry-A. B. Henry, *Karialılar Denizcilerden Kent Kurucuları/The Carians From Seafarers to City Builders*, 2020, 220-237.
- Peschlow 1994 A. Peschlow, “Die Befestigungen von Latmos”, *REA* 96, 1994, 155 – 172.
- Peschlow 2003 A. Peschlow, “Die Arbeiten Des Jahres 2001 in Herakleia am Latmos und Umgebung (Bafa Gölü/Beşparmak)”, *AST* 20.2, 2003, 261-270.
- Petzl 1982-1990 G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna-II, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 23-24*, Bonn, 1982-1990.
- Pimouguet-Pedarros 1994 I. P. Pederros, “Les fortifications de la Pérée rhodienne”, *Revue des Études Anciennes* Tome 96, 1994, 243-271.
- Pimouguet-Pedarros 1997 I. P. Pederros, “Pour une analyse des pratiques territoriales et des politiques de defense en Asie Mineure: l’exemple de la Carie antique”, *Dialogues d’histoire ancienne* 23, 1997, 119-143.
- Pimouguet-Pedarros 2000 I. P. Pederros, *Histoire Des Fortifications Antiques De Carie (Epoques Cassique)*, Paris, 2000.
- Pococke 1743 R. Pococke, *A Description of the East 1, 2 Asia Minor*, 1743.
- Polaschek 1937 E. Polaschek, “Nymphaeum”, *RE* XVII 2, 1937.
- Psoma 2009 S. Psoma, “Tas Sitarchias Kai Tous Misthous ([Arist.], OEC. 1351B) Bronze Currencies and Cash-Allowances in Mainland Greece, Thrace and the Kingdom of Macedonia”, *RBN* 155, 2009, 3-38.

- Radt 2009 T. Radt, "Hellenistische Burgen? Nicht-urbane Wehranlagen des Hellenismus in Kleinasien – ein Überblick", Ed. O. Wagener, *Der unkämpfte Ort – von der Antike zum Mittelalter*, 2009, 33-48.
- Radt 1969-1970 W. Radt, "Kuyruklu Kalesi", *MDAI* 19-20, 1969-1970, 165-176.
- Radt 1970 W. Radt, *Siedlungen und Baunten auf der Halbinsel von Halikarnassos unter besonderer berück Sichtung der archaischen epoche*, Istanbuler Mitteilungen, Beihefte 3, Tübingen, 1970.
- Radt 1975 W. Radt, "Die Leiegen auf der Halbinsel von Halikarnassos", *Antike Welt*, 6-3, 2-16.
- Reger 1999 G. Reger, "The Relations Between Rhodes and Caria From 246 to 167 BC", Ed. V. Gabrielsen et al., *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture, and Society. 76-97. Studies in Hellenistic Civilization* 9, Aarhus, 1999, 76-97.
- Rihll 2006 T. E. Rihll, "On Artillery Towers and Catapult Sizes", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 101, 2006, 379-383.
- Robert 1937 L. Robert, *Études Anatoliennes: Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie Mineure*, 1937.
- Robert 1945 L. Robert, *Le sanctuaire de Sinuri pres de Mylasa I, Les inscriptions*, Paris, 1945.
- Robert 1970 L. Robert, *Etudes anatoliennes*, Amsterdam, 1970.
- Ross 1850 L. Ross, *Kleinasien und Deutschland, Reisebriefe und Aufsätze mit Bezugmahme auf die Möglichkeit Deutscher Niederlassungen in Kleinasien*, C. E. M. Pfeffer, Helle, 1850.
- Rostovtzeff 1938 M. Rostovtzeff, *Dura Europos and Its Art*, Oxford, 1938.
- Roy 2014 J. Roy, "Emplekton Technique in Fortification at Ithome/Messene, Megalopolis, and Mantinea: the work of Theban military engineers?", Ed. R. Frederiksen-S. Handberg, *Proceeding of the Danish Institute at Athens Volume VII*, Athens, 2014, 123-133.
- Rumscheid 1998 F. Rumscheid, "Milas 1996", *XV. AST* 2, 1998, 393-409.

- Rumscheid 1998a F. Rumscheid, "Milas 1997", XVI. AST 2, 1998, 165-187.
- Rumscheid 1999 F. Rumscheid, "Mylasas Verteidigung: Burgen statt Stadtmauer?", *DiskAB* 7, 1999, 206-222.
- Ruppe 2010 U. Ruppe, "Sie Stadmauer von Priebe-Zweckbau, Identifikationsobjekt oder Machtsymbol?", Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen*, *Byzas* 10, 2010, 141-163.
- Saner-Sağ-Denktaş 2016 T. Saner - K. Sağ - E. Denktaş, "The Fortifications of Larisa (Buruncuk) Reconsidered", Ed. R. Frederiksen- S. Müth-P. I. Schneider-M. Schnelle, *Focus on Fortifications, New Research on Fortification in the Ancient Mediterranean and Near East*, Oxford, 2016, 159-171.
- Saner 1995 T. Saner, *İyonya ve Karia'da Hellenistik Duvar Örgüsü*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1995, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Sarılar 2012 M. Sarılar, *Küçükasya'daki Seleukos Kolonileri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Sarılar 2014 M. Sarılar, "Küçük Asya'da I. Antiokhos (Soter) Dönemi'nde Seleukos Kolonileri", *Eskiçağ Yazıları* 6, İstanbul, 2014, 159-190.
- Sarıiz-Pazarcı 2019 E. Sarıiz – S. Pazarcı, "Camandıras ve Dalagöz Nekropollerine Sikkeler Buluntuları", Ed. B. Söğüt-S. Pazarcı, *Stratonikeia Çalışmaları 6, Camandıras ve Dalagöz Nekropollerine*, Ankara, 2019, 87-110.
- Sartre 1995 M. Sartre, *L'Asie Mineure et l'Anatolie, d'Alexandre à Dioclétien (IVe siècle av. J.-C./IIIe siècle ap. J.-C.)*, Paris, 1995.
- Sartre-Fauriat-Sartre 2007 A. Sartre-Fauriat, M. Sartre, "Le voyage en Carie de William Jhon Bankes en Caria (1817)", Ed. P. Brun-P. Debord, *Scripta Anatolica, Hommages a Pierre Debord, Etude/Ausonius*, 18, Paris, 2007, 113-141.
- Sayar 1995 M. H. Sayar, "Eine neuentdeckte seleukidische Bergfestung im ostkilikischen Taurus", *Antike Welt*, Vol. 26, No. 4, 1995, 279-282.

- Sayar 1995a M. H. Sayar, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1994", *AST XIII*, 1995, 55-75.
- Seyrig 1944 H. Seyrig, "Antiquités syriennes", *Syria* 1-2, 1944, 62-80.
- Schefold 1933 K. Schefold, "Arbeiten in Larisa 1932 und Fröhjahr 1933", *Archäologischer Anzeiger* 48, 1933, 141-158.
- Schmaltz 2003 B. Schmaltz, "Die sogenannte Palästraterrasse in Kaunos. Bericht über die Grabungen 2000-2002", *AA* 2003/2, 1-38.
- Schmaltz 2010 B. Schmaltz, "Kaunische Mauern: zwischen Stil und Pragmatismus", Ed. R. V. Bremen-J.-M. Carbon, *Hellenistic Karia, Proceedings of the First International Conference on Hellenistic Karia*, Paris, 2010, 317-330.
- Schuler 2019 C. Schuler, "Seleucid Rule in Asia Minor", Ed. O. Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu, Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*, 2019, 14-25.
- Scranton 1941 R. L. Scranton, *Greek Walls*, Cambridge, 1941.
- Sezgin-Taşkıran 2011 T. Sezgin-M. Taşkıran, "Eumeneia Kent Planı ve Savunması", Ed. B. Söğüt, *Eumeneia, Şeyhlü ve Işıklı*, İstanbul, 2011, 61-71.
- Sherwin-White-Kuhrt 1993 S. Sherwin - White - A. Kuhrt, *From Samarkand to Sardis. A New Approach to the Seleucid Empire*, Londra, 1993.
- Sitz 2020 A. M. Sitz, "Geç Antikçağ ve Bizans Dönemi'nde Karia/Late Antique and Byzantine Caria", Ed. O. C. Henry-A. Belgin-Henry, *Karialılar Denizcilerden Kent Kuruculara/The Carians From Seafarers to City Builders*, İstanbul, 2020, 62-78.
- SNG. Cop. Caria SNG, *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal of Coins and Medals Danish National Museum, Caria I-II*, Copenhagen, 1947.
- Sokolicek 2010 A. Sokolicek, "Chronologie und nutzung des magnesischen tores von ephesos", *ÖJh* 79, 2010, 359-381.
- Söğüt 2006 B. Söğüt, *Dağlık Kilikya Bölgesindeki Çokgen Taşduvarlı Mezarlar*, İstanbul, 2006.
- Söğüt 2010 B. Söğüt, "Stratonikeia 2008 Yılı Çalışmaları", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı* 4, 2010, 263-287.

- Söğüt 2011 B. Söğüt, “Stratonikeia 2009 Yılı Çalışmaları”, 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı 4*, 2011, 194-211.
- Söğüt 2012 B. Söğüt, “Stratonikeia 2010 Yılı Çalışmaları”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı 4*, 2012, 395-421.
- Söğüt 2013 B. Söğüt, “Stratonikeia’da Hellenistik Dönem Öncesi”, Ed. M. Tekocak, *K. Levent Zoroğlu’na Armağan*, 2013, 605-625.
- Söğüt 2013a B. Söğüt, “Stratonikeia 2011 Yılı Çalışmaları”, 34. *Kazı Sonuçları Toplantısı 3*, 2012, 45-58.
- Söğüt 2015 B. Söğüt, “Stratonikeia’nın Yerleşim Tarihi ve Yapılan Çalışmalar”, Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları I, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul, 2015, 1-9.
- Söğüt 2017 B. Söğüt, “Stratonikeia 2015 Yılı Çalışmaları: Yerleşim ve Kentleşme”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 156, 2017, 153-168.
- Söğüt 2019 B. Söğüt, *Stratonikeia ve Kutsal Alanları*, 2019, İstanbul.
- Söğüt 2019a B. Söğüt, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Rodos Seferi Güzergâhındaki Antik Yerleşimler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Ed. V. Keleş-H. Kasapoğlu-H.E. Ergürer-E. Çelikbaş-A. Yılmaz, *Cevat BAŞARAN’a 60. Yaş Armağanı*, Ankara, 2019, 129-160.
- Söğüt 2020 B. Söğüt, “Stratonikeia’da Yerleşim Tarihi ve Kentsel Doku/Stratoniceia’s Settlement History and Urban Fabric”, Ed. O. C. Henry-A. Belgin-Henry, *Karialılar Denizcilerden Kent Kuruculara/The Carians From Seafarers to City Builders*, İstanbul, 2020, 488-503.
- Söğüt-Gider 2010 B. Söğüt-Z. Gider, “Belentepe Hellenistik Dönem Zeytinyağı Atölyeleri”, Ed. Ü. Aydınoglu-A. K. Şenol, *Antik Çağda Anadolu’da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Sempozyum Bildirileri*, 2010, 241-259.
- Söğüt-Gümeli 2021 B. Söğüt - O. Gümeli, *Stratonikeia ve Lagina Hayvan Kabartmaları (Stratonikeia Çalışmaları 7)*, 2021.
- Söğüt-Gürsoy 2016 B. Söğüt - F. Gürsoy, “Stratonikeia’dan Geç Klasik Döneme Ait Bir İon Başlığı”, Ed. E. DüNDAR-Ş. Aktaş M. Koçak-S. Erkoç, *Havva İşkan’a Armağan LYKIARKHISSA*, 2016, 751-769.

- Söğüt-Yılmaz 2015 B. Söğüt - B. Yılmaz, “Yeldeğirmen Tepe Çalışmaları Ön Değerlendirmesi, Ed. C. Şimşek–B. Duman–E. Konakçı, *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan*, İstanbul, 2015, 569-587.
- Söner 2017 R. H. Söner, “Antiokheia Ad Maeandrum Antik Kenti” *Humanitas*, 5(9), 2017, 139-153.
- Staebler 2016 Peter D. De Staebler, “The Building Experience”, Ed. S Müth- Peter I. Schneider-M. Schnelle-Peter D. De Staebler, *Ancient Fortifications: A Compendium of Theory and Practice*, Oxford, 2016, 61-74.
- Stahlin 1924 F. Stahlin, *Das Hellenische Thessalien*, Stuttgart, 1924.
- Schulz 2000 A. Schulz, *Die Stadtmauern von Neandreia in der Troas*. Asia Minor Studien 38, Bonn, 2000.
- Stamatopoulou 2011 M. Stamatopoulou, Thessaly (Archaic to Roman), *Archaeological Reports* 57, 2011, 73-84.
- Şahin 1973 M. Ç. Şahin, “Two New Inscriptions From Lagina (Koranza)”, *Anadolu (Anatolia) Dergisi*, Sayı 17, 1973, 187-195.
- Şahin 1976 M. Ç. Şahin, *Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, Ankara, 1976.
- Şahin 1981 M. Ç. Şahin, “Die Inschriften von Stratonikeia”. *IGSKc21,1(Die Inschriften von Panamara)*, Bonn 1981.
- Şahin 1982 M. Ç. Şahin, *Die Inschriften Von Stratonikeia, Teil II, I: Lagina, Stratonikeia und Umgebung*, Bonn, 1982.
- Şahin 2005 M. Ç. Şahin, “The So-Called ΚΡΗΝΗ ΠΑΡΘΕΝΙΚΗ At Stratonikeia”, *Epigraphica Anatolica* 38, Bonn, 2005, 13-14.
- Şahin 2010 M. Ç. Şahin, *The Inscriptions of Stratonikeia Part III*, Bonn, 2010.
- Şimşek-Özdemir 2019 C. Şimşek-M.T. Özdemir, “Lidya Bölgesi'nde Bir Frig Kaya Mezarı: Karaköy Deliktaş Kaya Mezarı”, Ed. A. Ören-E. Erdan, *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, Ankara, 2019, 151-167.

- Tamsü Polat 2013 R. T. Polat, *Stratonikeia Akdağ Nekropolü: Somut ve Soyut Kültür Üzerine Bir Araştırma I*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tamsü Polat 2015 R. Tamsü Polat, “Stratonikeia Akdağ Nekropolü ve Gömü Geleneklerine Dair Gözlemler”, Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları I, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul, 2015, 95-107.
- Tamsü Polat 2017 R. Tamsü Polat, *Stratonikeia Akdağ Nekropolü*, İstanbul, 2017.
- Tarn 1936 W. W. Tarn, *Hellenistic Civilization*, Londra, 1936.
- Taşkıran 2016 M. Taşkıran, “Aizanoi Güney Nekropolis’ten Medusa Kabartmalı Akroter”, Ed. E. Özer, *Aizanoi II*, Ankara, 2016, 16-35.
- Taşkıran 2017 M. Taşkıran, *Silyon Savunma Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Denizli, 2017, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tekin 2019 O. Tekin, “Büyük İskender: Doğu Seferi ve Hellenistik Çağ”, Ed. O. Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu, Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*, 2019, 2-11.
- Texier 1849 C. Texier, *Description de l'Asie Mineure*, I-III, Paris, 1849.
- Tırpan 1983 A. A. Tırpan, “Stratonikeia Çalışmalar”, *KST V*, 1983, 209-215.
- Tırpan 1987 A. A. Tırpan, *Karya Şehir Surları*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1987, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tırpan 1987a A. A. Tırpan, “Myndos ve Theangela”, 5. *AST*, 1, Ankara, 1987, 171-190.
- Tırpan 1988 A. A. Tırpan, “Keramos”, 6. *AST*, Ankara, 1988, 363-384.
- Tırpan 1990 A. A. Tırpan, “Stratonikeia’nın Şehir ve Sur Planı”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi* 5, 1990, 217-234.

- Tırpan 1991 A. A. Tırpan, “Knidos Akropol Surları”, VIII. AST, 1991, 429-456.
- Tırpan 1994 A. A. Tırpan, “Kilikya Tracheia’da Poligonal Taş Örgülü Duvarlar”, XI. *Türk Tarih Kongresi* (Bildiriler), Ankara, 1994, 405-424.
- Tırpan 1996 A. A. Tırpan, “Karia’da Bazı Dağ Kentleri Amyzon, Hydea, Kindya, Kildara”, *Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 1996, 459-475.
- Tırpan-Söğüt 1998 A. A. Tırpan– B. Söğüt, “Batı Ovalık Kilikya’da Çokgen (Poligonal) Taşlı Duvar Örgü Tekniği”, *Olba*, 1998, 161-186.
- Tırpan-Söğüt 2005 A. A. Tırpan– B. Söğüt, *Lagina*, Muğla, 2005.
- Tırpan-Büyüközer 2010 A. A. Tırpan-A. Büyüközer, “Börükçü 2 Numaralı Zeytinyaı Atölyesi”, Ed. Ü. Aydınöglu-A. K. Şenol, *Antik Çağda Anadolu’da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Sempozyum Bildirileri*, 2010, 227-241.
- Tırpan-Gider 2010 A. A. Tırpan-Z. Gider, “Lagina ve Börükçü 2009 Yılı Çalışmaları”, 32. *KST*, 2010, 374-395.
- Tomlinson 1961 R. A. Tomlinson, “Emplekton Masonry and Greek Structura”, *JHS* 81, 1961, 133-140.
- Tomlinson 2003 R. A. Tomlinson, *Yunan Mimarlığı*, Çev. R. Akbulut, İstanbul, 2003.
- Tozkoparan 1998 A. M. Tozkoparan, *Stratonikeia Akdağ Nekropolü’nde 7 Mezar ve Buluntuları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tölle Kastenbein 1969 R. Tölle-Kastenbein, *Die antike Stadt Samos: Ein Führer*. Mainz: von Zabern, 1969.
- Tremauz 1984 P. Trémaux, *Exploration archéologique en Asie mineure*, Paris, 1984.
- Tuna 1999 N. Tuna, “Batı Anadolu’da Geç Klasik Dönem Kentleşme Hareketleri”, *Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut, Uluslararası Sempozyumu*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Bilimler Toplantılar Serisi, İstanbul, 1999, 477-494.

- Türkmen 2001 M. Türkmen, *Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemi Uygulamalarına İlişkin Gözlemler*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- van Bremen 2003 R. van Bremen, “Ptolemy at Panamara”, *Epigraphica Anatolica* 35, Bonn, 2003, 9-14.
- van Bremen 2020 R. van Bremen, “A Hellenistic stratēgoi dedication from Stratonikeia in Karia and the defence of the city”, *Epigraphica Anatolica* 53, Bonn, 2020, 21-44.
- van Bremen 2020a R. van Bremen, “Mylasa in 261 BC”, *Epigraphica Anatolica* 53, Bonn, 2020, 1-21.
- Varinlioğlu 1994 E. Varinlioğlu, “La fortification hellénistique de Stratonicee, archéologie et épigraphie”, *Revue des Études Anciennes* 96, 1994, 189-191.
- Varinlioğlu-Debord 2004 E. Varinlioğlu-P. Debord, “Hyllarima”, 21. AST 1, 2004, 65-74.
- Varkıvaç 2008 B. Varkıvaç, “Antik Dönemde Çok Kanatlı Kapılar”, *Anadolu/Anatolia* Ek. Dizi No. 2, Ankara, 2008, 323-329.
- Vergnaud 2021 B. Vergnaud, “Le paysage défensif de la Carie au IIIe siècle a.C.”, Ed. P. Brun-L. Capdetrey-P. Fröhlich, *L’asie Mineure Occidentale Au IIIe Siècle A.C.*, 2021, 337-357.
- Vollgraff 1907 W. Vollgraff, “Fouilles d’Argos”, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, Volume 31, 1907, 139-184.
- von Gerkan 1935 A. von Gerkan, *Die Stadtmauern: Milet II. 3*, Berlin, 1935.
- Ward 2009 S. R. Ward, *Immortal: A Military History of Iran and Its Armed Forces* Georgetown University Press, 2009.
- Westholm 1963 A. Westholm, *The architecture of the hieron, Swedish Excavations and Researches*, 1, 2, Lund, 1963.
- Wilhelm 1909 A. Wilhelm, *Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde*, Wien, 1909.
- Wilkins 2003 A. Wilkins, *Roman Artillery*, Oxford, 2003.
- Winter 1963 F. E. Winter, “The Chronology of the Euryalos Fortress at Syracuse”, *AJA* 67, 4, 1963, 363-387.

- Winter 1971 F. E. Winter, *Greek Fortifications*, Toronto,1971.
- Winter 1971a F. E. Winter, “The Intented Trace in Later Greek Fortifications”, *AJA* 75, 1971, 413-426.
- Winter 1985 F. E. Winter, “Notes on Neandreia”, *AJA* 4, 89, 1985, 680-683.
- Winter 1994 F. E. Winter, “Problems of tradition and innovation in greek fortifications in Asia Minor, late fifth to third century BC”, *REA* 96, 1994, 29-52.
- Wiegand- Scradler 1904 Th. Wiegand-H.Scrader, *Priene. Ergebnisse Aus Grabungen und Untersuchungen in der Jahren 1895-1898*, Berlin, 1904.
- Yaylalı 2006 S. Yaylalı, “Muğla Prehistoryası: Paleolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar”, Ed. T. Takaoğlu, *Anadolu Arkeolojisine Katkılar 65. Yaşında Abdullah Yaylalı 'ya Sunulan Yazılar*, İstanbul, 2006, 1-20.
- Yıldırım 2012 E. Yıldırım, “II. Şapur’un 359 Yılındaki Amida Kenti Kuşatmasında Roma ve Parth Ordularının Kullandıkları Silahlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 23, Cilt 5, 2012, 455-475.
- Yıldırım-Temizkan 2017 N. Yıldırım-M. Temizkan, “Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savaşları Üzerine Bir İnceleme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 14 S. 39, 2017, 117-131.

FIGÜRLER LİSTESİ

- Figür 1. P. Tremaux Tarafından Hazırlanan Stratonikeia Kent Planı
- Figür 2. Kentin Kuzeydeki Yamaç Görüntüsü
- Figür 3. A. A. Tırpan tarafından hazırlanan Stratonikeia Kent Planı
- Figür 4. A. A. Tırpan fotoğrafı
- Figür 5. Kentin Planın Çıkarılması Amacıyla Sur Üzerinde Yürütülen Çalışmalar
- Figür 6. Kadıkulesi Hava Fotoğrafı Üzerine İşlenmiş Olan Plan
- Figür 7. Kadıkulesi Savunma Duvarları
- Figür 8. Duvar 1 Doğu Görünüş
- Figür 9. Duvar 1 Doğu Görünüş Çizimi
- Figür 10. Dirsek 1 Planı
- Figür 11. Duvar 2 Doğu Görünüş
- Figür 12. Duvar 2 Çizimi
- Figür 13. Dirsek 2 Plan
- Figür 14. Duvar 3 Güney Görünüşü
- Figür 15. Duvar 3 Güney Görünüşü Çizimi
- Figür 16. Duvar 4 Güney Görünüşü
- Figür 17. Duvar 4 Güney Görünüşü Çizimi
- Figür 18. Dirsek 3 Batı Görünüşü
- Figür 19. Dirsek 3 Plan
- Figür 20. Duvar 7 Doğu Görünüşü
- Figür 21. Duvar 7 Doğu Görünüşü Çizimi
- Figür 22. Kadıkulesi Kuleleri
- Figür 23. Kule 1, Güneydoğudan Görünüş
- Figür 24. Kule 1 Plan
- Figür 25. Kule 2 Güney Duvarı Görünüş
- Figür 26. Kule 2 Planı
- Figür 27. Kule 3 Genel Görünüş
- Figür 28. Kule 3 Planı
- Figür 29. Kule 4 Genel Görünüş
- Figür 30. Kule 4 Girişi

- Figür 31. Kule 4 Planı
- Figür 32. Kule 5 Genel Görünüş
- Figür 33. Kule 5 Planı
- Figür 34. Kule 8 Girişi
- Figür 35. Kule 8 Planı
- Figür 36. Kadıkulesi Bindirmeli Kapılar
- Figür 37. Bindirmeli Kapı 1
- Figür 38. Bindirmeli Kapı Planı
- Figür 39. Bindirmeli Kapı 2 Üstten Görünüş
- Figür 40. Bindirmeli Kapı 2 Planı
- Figür 41. Stratonikeia Aşağı Şehir
- Figür 42. Duvar 5 Güney Görünüşü
- Figür 43. Duvar 5 Güney Görünüş Çizimi
- Figür 44. Duvar 6 Batı Görünüş
- Figür 45. Duvar 6 Batı Görünüş Çizimi
- Figür 46. Duvar 8 İlk Evre Batı Görünüş
- Figür 47. Duvar 8 Batı Görünüşü Çizimi
- Figür 48. Duvar 8 İkinci Evre
- Figür 49. Duvar 8 İkinci Evre Çizimi
- Figür 50. Duvar 8 Geç Antik Çağ Evresi
- Figür 51. Duvar 8 Geç Antik Çağ Evresi Çizimi
- Figür 52. Duvar 9 Güney Görünüş
- Figür 53. Duvar 9 Güney Görünüş Çizimi
- Figür 54. Duvar 10 Doğu Görünüşü
- Figür 55. Duvar 10 Çizimi
- Figür 56. Kadıkulesi Duvarlarına Entegre Edilen Aşağı Şehir Kuleleri
- Figür 57. Altıgen Planlı Kule
- Figür 58. Altıgen Planlı Kule Planı
- Figür 59. Kule 7 Genel Görünüş
- Figür 60. Kule 7 Planı
- Figür 61. Kuzey Şehir Kapısı
- Figür 62. Kuzey Şehir Kapısı Çizimi

- Figür 63. Kadıkulesi'nin Kuzeyden Görünümü
- Figür 64. Sade Dolgulu Duvar Kesiti
- Figür 65. Bindirmeli Kapı 2, Merdivenlerin Görünüşü
- Figür 66. Bindirmeli Kapı 2, Basamaklar ve Üzerindeki Platformun Görünüşü
- Figür 67. Surların İç Tarafı ile Dış Tarafı Arasında Kot Farkı
- Figür 68. Kadıkulesi Güneyinde Dik Kayalık Arazi
- Figür 69. Kule 4'ün İç Görünüşü
- Figür 70. Kule 4'in Doğu Duvarının İç Görünüşü
- Figür 71. Kule 4, İlk kullanım Evresi 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Figür 72. Kule 4, İkinci Evre 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Figür 73. Bindirme Kapı 1, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Figür 74 Bindirme Kapı 2, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Figür 75. Kadıkulesi'nden Aşağı Şehir Görünüşü
- Figür 76. Duvar 5'in Yaslandırıldığı Ana Kaya
- Figür 77. Duvar 5 Genel Görünüş
- Figür 78. Duvar 7 Batıdan Görünüş
- Figür 79. Duvar 8 Doğudan Görünüş
- Figür 80. Duvar 9 Güneyden Görünüş
- Figür 81. Duvar 10 Doğudan Görünüş
- Figür 82. Duvar 8 İkinci Evre
- Figür 83. Duvar 8 Üçüncü Evre
- Figür 84. Stratonikeia Emplaktan Tekniğinde Örülmüş Duvar
- Figür 85. Kule 6 ve Kule 7 Arasında Kapının Konumu
- Figür 86. Kule 6 ile Kule 7'nin 3 Boyutlu Çizimi Denemesi ve Arasındaki Kapının Konumu
- Figür 87. Kule 6, Havadan Görünümü
- Figür 88. Kule 7, Kuzeydoğudan Görünümü
- Figür 89. Kule 6'nın Konumu
- Figür 90. Kule 6 Birinci Kat
- Figür 91. Kule 6 İkinci Kat
- Figür 92. Kuzey Şehir Kapısı Üç Boyutlu Görünümü

Figür 93. Kuzey Şehir Kapısı Doğu Girişi, Kuzey Tarafı Kilit Taşının Üç Boyutlu Taraması

Figür 94. Sikke Üzerinde At Sırtındaki Khlamysli Zeus

Figür 95. Kuzey Şehir Kapısı Doğu Girişi, Güney Tarafı Kilit Taşının Üç Boyutlu Taraması

Figür 96. Sikke Üzerinde Boğa Kurban Sahnesi

Figür 97. Kuzey Şehir Kapısı ve Kapının İçerisinden Kente Uzanan Cadde

Figür 98. Yaylacık Düzü'nün Önünde Yer Alan Taş Döşeli Antik Dönem Yolun Kalıntıları

Figür 99. Kuzey Şehir Kapısı Restorasyon Sonrası

LEVHALAR LİSTESİ

- Levha 1. Genel Karia Haritası ve Stratonikeia'nın Konumu
- Levha 2. Stratonikeia Ortofoto (Stratonikeia ve Lagina Kazısı Arşivi)
- Levha 3. Stratonikeia Kent Planı
- Levha 4. Stratonikeia Hava Fotoğrafı Üzerinde Kent Planı
- Levha 5a. Duvar 1'in üstten görünüşü
- Levha 5b. Dirsek 1
- Levha 6a. Duvar 2 Batıdan Görünüş
- Levha 6b. Duvar 2 Üstten Görünüş
- Levha 6c. Dirsek 2
- Levha 6d. Dirsek 2'nin Kanat Çizimi
- Levha 7a. Duvar 3 Batıdan Doğuya Görünüşü
- Levha 7b. Duvar 3 Üstten Görünüş
- Levha 7c. Duvar 3 Doğudan Batıya Görünüş
- Levha 8a. Duvar 4 Güney Görünüş
- Levha 8b. Duvar 4 ve Dirsek 3'ün Güney Görünüşü
- Levha 8c. Duvar 4 ve Dirsek 3'ün 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 9a. Dirsek 3 Merdiven
- Levha 9b. Dirsek 3 Plan
- Levha 9c. Dirsek 3 Doğudan Üç Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 9d. Dirsek 3 ve Merdivenin Üstten 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 10a. Duvar 7
- Levha 10b. Duvar 7 Üstten Görünüş
- Levha 11a. Kule 1, Güneyden Görünüşü
- Levha 11b. Kule 2 Üstten Görünüşü
- Levha 11c. Kule 3
- Levha 12a. Kule 4 Planı
- Levha 12b. Kule 4 Girişi
- Levha 12c. Kule 4 İç Görünüşü
- Levha 12d. Kule 4 Üstten Görünüşü
- Levha 12e. Kule 4 Batı Duvarı, İçten Görünüşü

- Levha 13a. Kule 4, 3 Boyutlu Güneyden Görünüş Çizimi Denemesi
- Levha 13b. Kule 4, İlk Evresi 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 13c. Kule 4, İkinci Evresi 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 14a. Kule 5, Kazı Yapılmadan Önceki Görünümü
- Levha 14b. Kule 5, İçten Görünüm
- Levha 14c. Sur Bedenine Bitişik Yapılan Kule 5 Duvarları
- Levha 14d. Kule 5'te Yürütülen Kazı Çalışmaları
- Levha 15a. Kule 7 Girişi
- Levha 15b. Kule 7 Hava Fotoğrafı
- Levha 16a. Bindirmeli Kapı 1 Dış Kolu Önündeki Kaya
- Levha 16b. Bindirmeli Kapı 1 Üstten Görünüşü
- Levha 16c. Bindirmeli Kapı 1, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 16d. Bindirmeli Kapı 1, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 17a. Bindirmeli Kapı 2 Görünüşü
- Levha 17b. Bindirmeli Kapı 2, Dış Kolun Üstten Görünüşü
- Levha 17c. Bindirmeli Kapı 2 Planı
- Levha 18a. Bindirmeli Kapı 2, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 18b. Bindirmeli Kapı 2, 3 Boyutlu Üstten Görünüş Çizimi Denemesi
- Levha 19a. Kule 6 Hava Fotoğrafı
- Levha 19b. Kule 6 Planı
- Levha 19c. Kule 6 Girişinin İçten Görünümü
- Levha 19d. Kule 6, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi
- Levha 20a. Kule 7 Güney Duvarı
- Levha 20b. Kule 7 Güney Duvarı Çizimi
- Levha 20c. Kule 7, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Bilim insanlarının farklı dillerde blokların şekline ve dizilişlerine göre yaptığı sınıflandırılma

Tablo 2. Duvar Tipolojisi

Tablo 3. Duvar İsimleri ve Kullanılan Malzemeler

Tablo 4. Savunma Duvarları Kalınlıkları

Tablo 5. Kule Duvar Kalınları

Tablo 6. Stratonikeia Savunma Duvarı Bölümleri ve Dönemi

Tablo 7. Stratonikeia Suru ile İlgili Yazıtlar

LEVHALAR

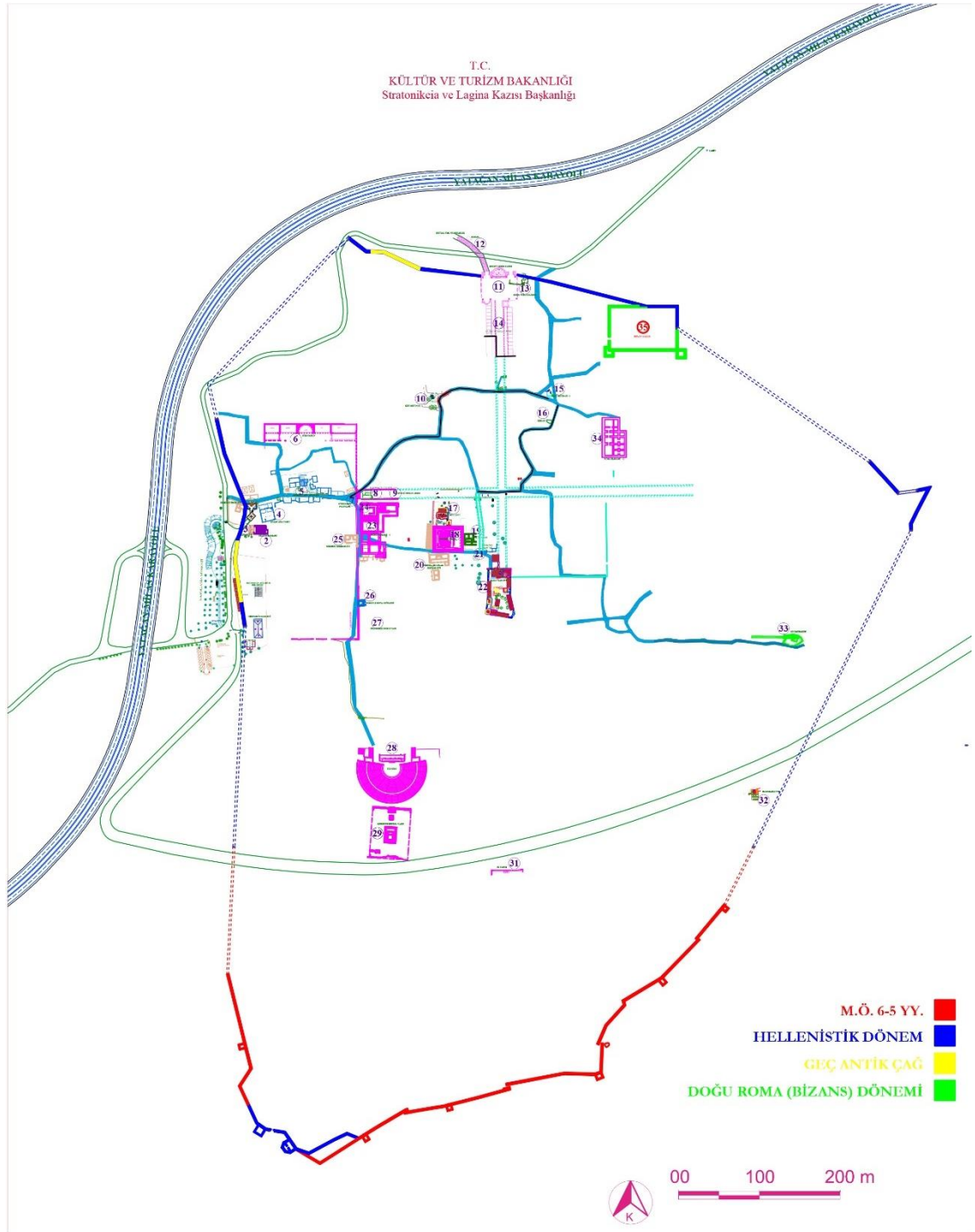
Levha 1

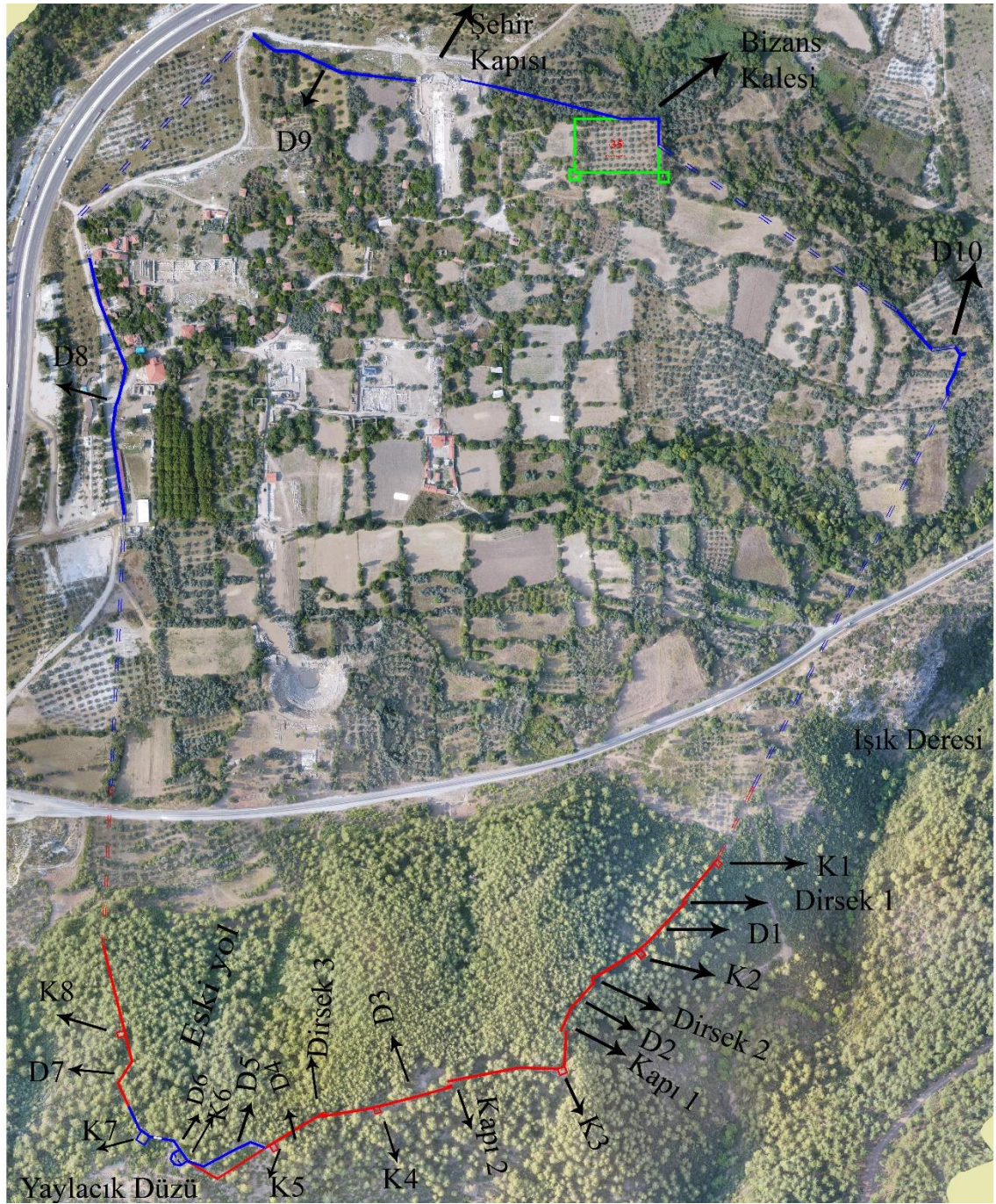
Genel Karia Haritası ve Stratonikeia'nın Konumu

Stratonikeia Ortofoto (Stratonikeia ve Lagina Kazısı Arşivi)

Stratonikeia Kent Planı

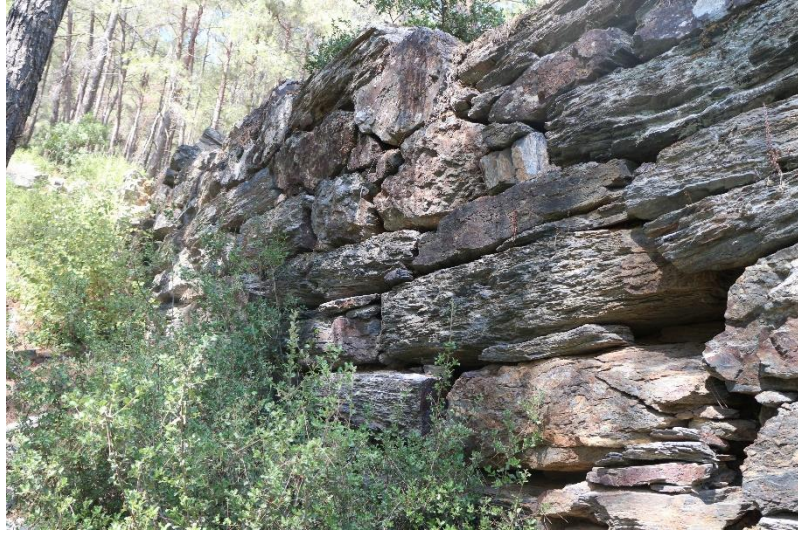
Stratonikeia Hava Fotoğrafi Üzerinde Kent Planı

5a. Duvar 1'in üstten görünüşü

5b. Dirsek 1

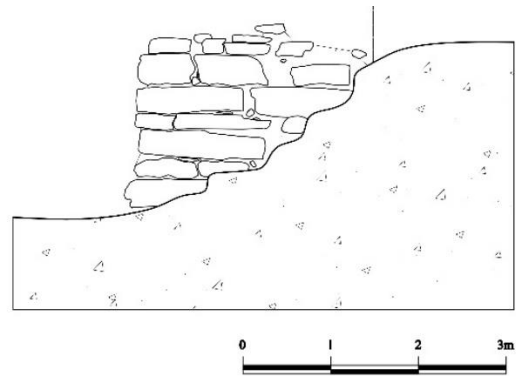
a. Duvar 2 Batıdan Görünüş

b. Duvar 2 Üstten Görünüş

c. Dirsek 2

d. Dirsek 2'nin Kanat Çizimi

a. Duvar 3 Batıdan Doğuya Görünüşü

b. Duvar 3 Üstten Görünüş

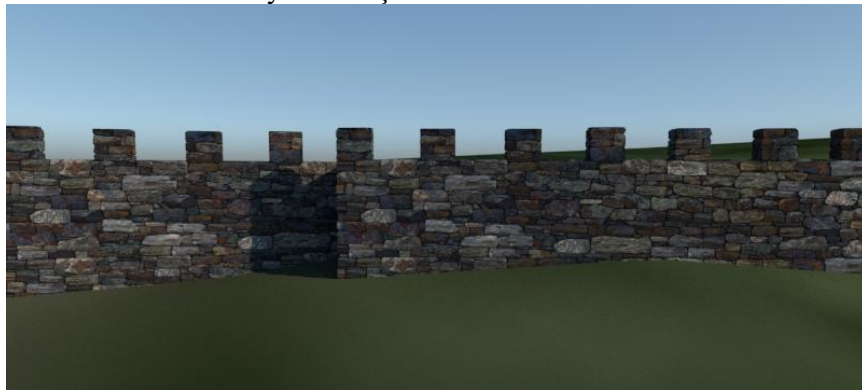
c. Duvar 3 Doğudan Batıya Görünüş

a. Duvar 4 Güney Görünüşü

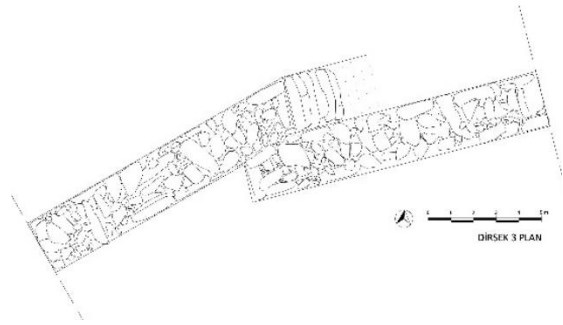
b. Duvar 4 ve Dirsek 3'ün Güney Görünüşü

c. Duvar 4 ve Dirsek 3'ün 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

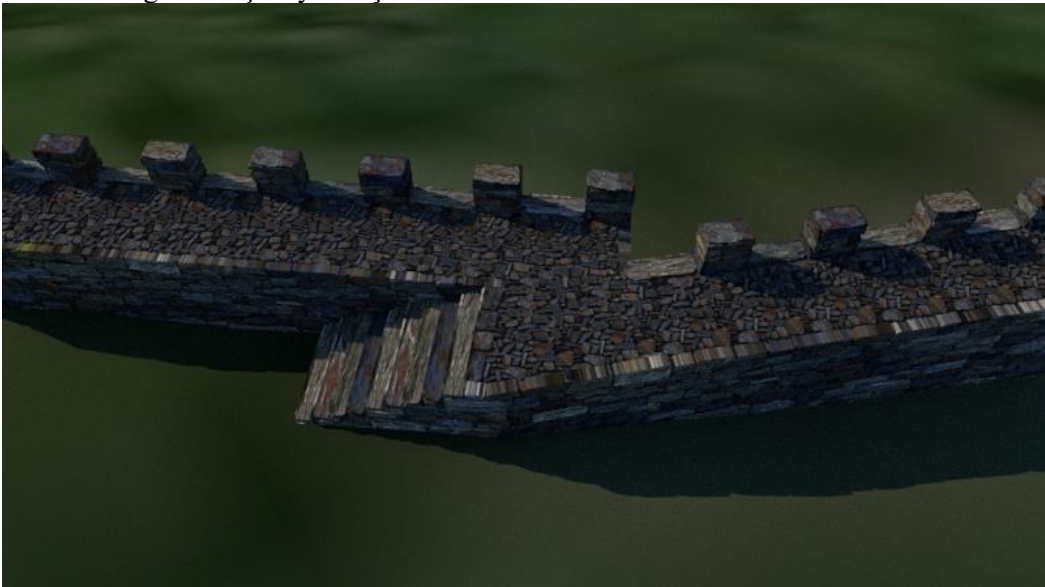
a. Dirsek 3 Merdiven

b. Dirsek 3 Plan

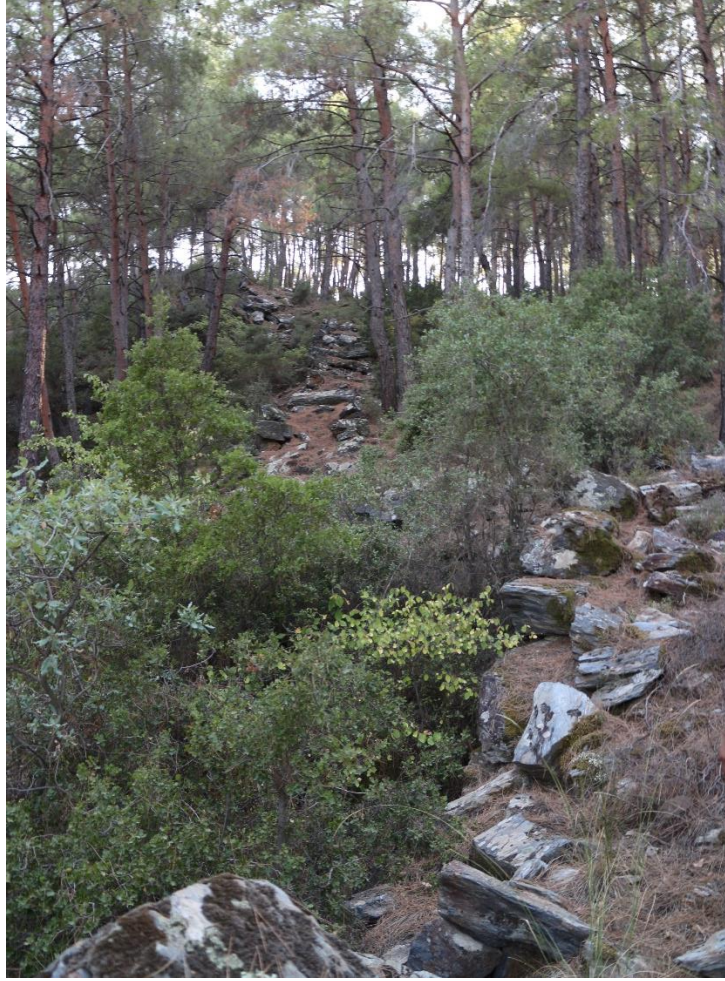
c. Dirsek 3 Doğudan Üç Boyutlu Çizimi Denemesi

d. Dirsek 3 ve Merdivenin Üstten 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

a. Duvar 7

b. Duvar 7 Üstten Görünüş

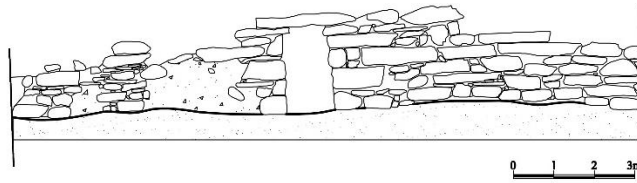
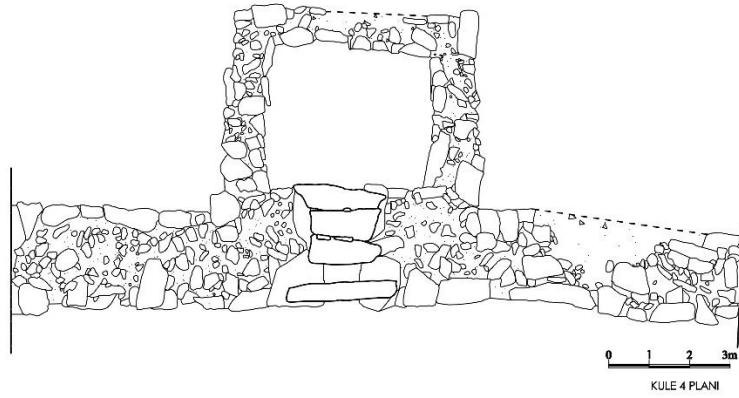
a. Kule 1, Güneyden Görünüşü

b. Kule 2 Üstten Görünüşü

c. Kule 3

a. Kule 4 Planı

b. Kule 4 İç Görünüşü

c. Kule 4 İç Görünüşü

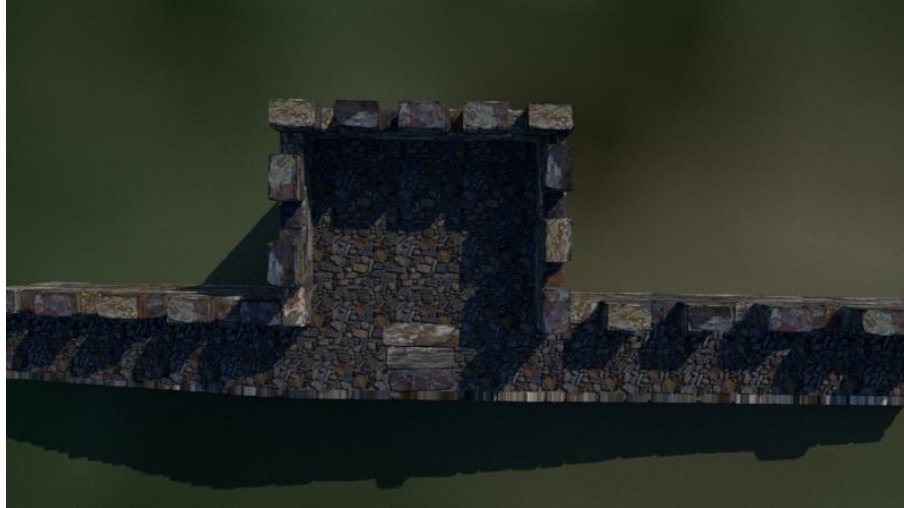
d. Kule 4 Üstten Görünüşü

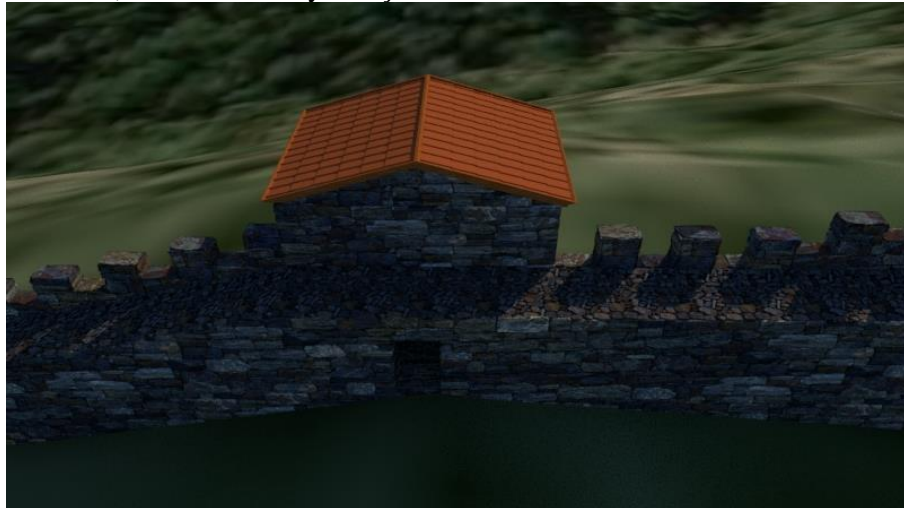
e. Kule 4 Batı Duvarı, İçten Görünüşü

a. Kule 4, 3 Boyutlu Güneyden Görünüş Çizimi Denemesi

b. Kule 4, İlk Evresi 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

c. Kule 4, İkinci Evresi 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

a. Kule 5, Kazı Yapılmadan Önceki Görünümü

b. Kule 5, İçten Görünüm

c. Sur Bedenine Bitişik Yapılan Kule 5 Duvarları

d. Kule 5'te Yürütülen Kazı Çalışmaları

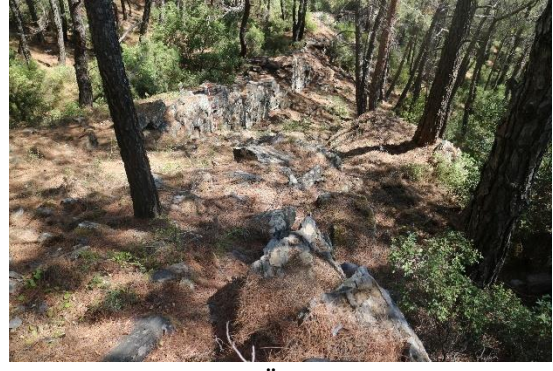
a. Kule 7 Girişi

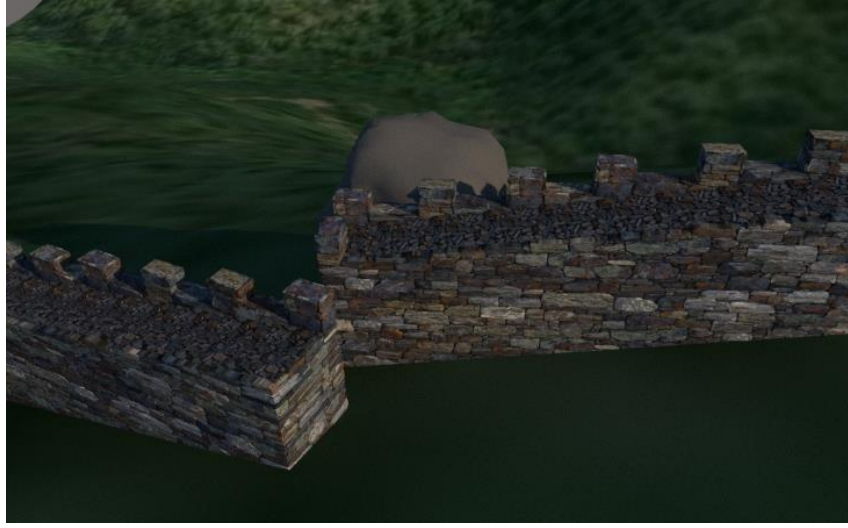
b. Kule 7 Hava Fotoğrafi

a. Bindirmeli Kapı Dış Kolu Önündeki Kaya

b. Bindirmeli Kapı 1 Üstten Görünüşü

c. Bindirmeli Kapı 1, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

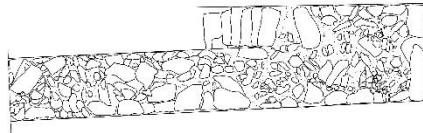
d. Bindirmeli Kapı 1, 3 Boyutlu Üstten Görünüş Çizimi Denemesi

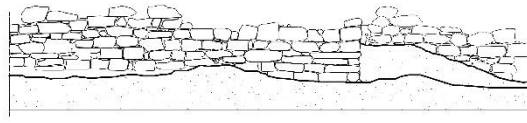
a. Bindirmeli Kapı 2 Görünüşü

b. Bindirmeli Kapı 2, Dış Kolun Üstten Görünüşü

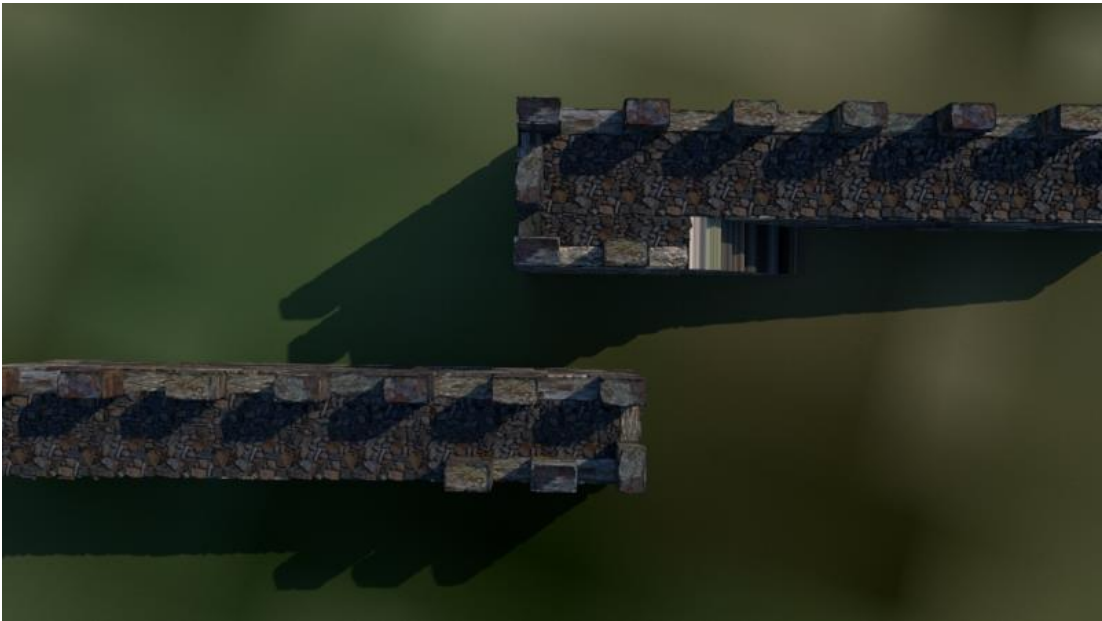
BINDIRMELİ KAPI PLANI

c. Bindirmeli Kapı 2 Planı

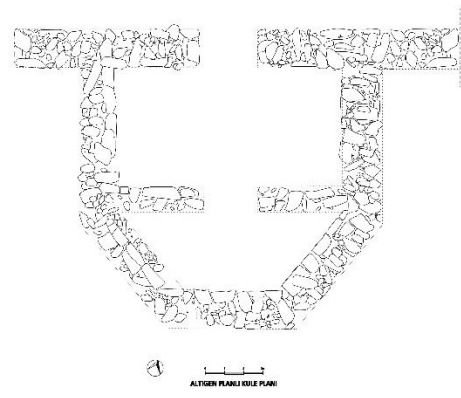
a. Bindirmeli Kapı 2, 3 Boyutlu Görünüşü

b. Bindirmeli Kapı 2, 3 Boyutlu Üstten Görünüşü

a. Kule 6 Hava Fotoğrafi

b. Kule 6 Planı

c. Kule 6 Girişinin İçten Görünümü

d. Kule 6, 3 Boyutlu Çizim Denemesi

a. Kule 7 Güney Duvarı

b. Kule 7 Güney Duvarı Çizimi

c. Kule 7, 3 Boyutlu Çizimi Denemesi

ÖZGEÇMİŞ

Eğitim

Öğrenim Dönemi	Derece	Üniversite	Öğrenim Alanı
2001 – 2005	Lisans	Selçuk Üniversitesi	Klasik Arkeoloji
2005 – 2009	Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi
2017 – 2022	Doktora	Pamukkale Üniversitesi	Klasik Arkeoloji

Yayınlar, Faaliyetler

- Özdemir M. T. (2012). “Milas-Mengefe'den Geç Geometrik Bir Mezar”, Ed. B. Söğüt, *Strotanikeia dan Lagina ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, 2012, 457-475.
- Özdemir M.- Baloğlu E. Sayın G. (2017). Kültür Varlıklarında Taşıma Uygulamaları. Kültür Varlıklarını Yerde Koruma ve Taşıma Uygulamaları (Davetli Konuşmacı)
- Özdemir M. T. (2018). “Buldan Örneği Üzerinden Antik Çağ ve Günümüz Ölü Gömme Adetlerinin Karşılaştırılması”. *Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu*, 2018, 39-40. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Özdemir M. T. (2018). “Karia, Geometrik Dönem Mezar Mimarisi” *5th Annual International Conference on Turkey Turkish Studies*, 2018, 33-34. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
- Şimşek C. - Özdemir M. T. (2019). “Lidya Bölgesi'nde Bir Frig Kaya Mezarı: Karaköy Deliktaş Kaya Mezarı”, Ed. Ören A. - Erdan E., *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, 2019, 151-167.
- Özdemir M. T. (2019). “Buldan (Denizli) Örneği Üzerinden Antik Çağ ve Günümüz Ölü Gömme Adetlerinin Karşılaştırılması / Comprasion of Ancient and Modern Burial Customs through Buldan (Denizli) Example”, Ed. E. Özer, *Anadolu'da Hellenistik Ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2019.
- Özdemir M. T. (2019). “Stratonikeia Kuzey Şehir Kapısı'nın Kentin Kutsal Alanlarıyla İlişkisi”, Ed. B. Söğüt, *Stratonikeia Çalışmaları 4: Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları*, 2019.

